

આચારાંગ સૂત્ર

મૂળ નિર્બુદ્ધિ અને દીક્ષાને આધારે ભાષાંતર.

(અધ્યયન છ થી નવ;

પહેલો હકલ સમાપ્ત)

ભાગ ૪ થી.

લેખક—
કુનિયાલ ઓ માયુકયુનિય

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૦૭૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અંતરંગી રંગ

વિષય ૫૨૧:૨૪૪૪૪

આચારાંગ સૂત્ર ભાષાંતર

(ભાગ ૪ થો.)

મૃગ નિર્યુક્તિ અને ટીકના ભાષાંતર સહિત.
(અધ્યયન છ થી નવ, પહેલો સ્કંધ સમાપ્ત)

લેખક—

મુનિરાજ શ્રી માણેક મુનિજી.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—

શ્રીમાન્ મોહનલાલજી જૈન શ્રે. જ્ઞાન બંડાર તરજથી
ચુનીલાલ ગુલાબચંદ દાળીઆ.

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી, ગોપીપરા—મુરત.

આવૃત્તિ ૧ લી]

વીર સં. ૨૪૪૮

[પ્રત ૭૦૦

“ જૈન વિજય ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં મુલચંદ કસનદાસ
કાપડિયાએ છાપ્યું.—મુરત.

મૂલ્ય ૨-૦-૦

આશીર્વાદો.

શ્રીમાન્ ધર્મજિજ્ઞાસુ બંધુ,

શેઠ દલીચંદભાઈ વીરચંદભાઈ.

આપશ્રી એક ધર્મપ્રેમી જૈન ધર્મી હોવા છતાં સાર્વજનિક કામોમાં મુખ્ય ભાગ ભો ઓ, કેળવણીના આશ્રયદાતા ઓ, અગ્રે સુરતમાં ચાલતા જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમના પ્રમુખ ઓ, સુરત અચક્તાશ્રમના પ્રમુખ ઓ, સુરત ધરમચંદ ઉદયચંદ જૈન જીર્ણોદ્ધાર ફંડના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી ઓ, શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની આપણી જૈનોની મહાન પડેડીના સુરત તરફથી પ્રતિનિધી ઓ તથા કતારગામ જૈન દેરાસરના કાર્યવાહક ઓ તથા અનેક જૈન વિદ્યાર્થીઓને તથા બંધુઓને ઉત્તેજન આપો ઓ, તેમજ શ્રીમાન્ મોહનલાલજી જૈન શ્રવે. જ્ઞાન બંડારના સભાસદ ઓ, વીગેરે અનેક ધાર્મિક તથા જાહેર કામોમાં આગેવાની બરો ઓ ભાગ ભો ઓ અને બંડારને અગ્રે પ્રસિદ્ધ થતા સુત્રામોના સચીક બાષાંતરમાં રૂ. ૧૧૦૧) આપી મહાન્ પરાંપકારનું કૃત્ય કર્યું છે તેથી આ આતા સાથે આપશ્રીના દાદા શેઠ લખમાજી જીવજીજીનું નામ જોડવામાં આવ્યું છે, અને અમને ઉમેદ છે કે તે પ્રમાણે અનેક ધર્મનાં કાર્યો કરતા રહેશોજી.

શ્રી. મોહનલાલજી જૈન } શ્રી. રૂઢીચંદ નગીનચંદ ઝવેરી
શ્રવે. જ્ઞાન બંડાર } શ્રી. ચુનીલાલ ગુલાબચંદ દાણીયા.
ગોપીપુરા—સુરત.

(૩)

પરતાવના.

આચારાંગ સૂત્રનો ત્રીજો ભાગ આપને મળેલો છે. આ ચોથા ભાગમાં છ, આઠ, અને નવમું અધ્યયન છે. દરેક અધ્યયન મોક્ષા-ભિલાષી સાધુ શ્રાવકોને વારંવાર વાંચવા જેવું છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કર્મ ધોવાનું છે. આઠમામાં મોક્ષનો વિષય છે, અને નવમામાં મહાવીર પ્રભુએ તપ કરી બીજા સાધુઓને તપ કરવાનું સૂચવ્યું છે. સાતમું અધ્યયન આચાર્યોએ લોપ કર્યું છે. બાકીનાં ત્રણ અધ્યયનો મૂળ સૂત્ર નિર્ધુક્તિ અને ટીકાના બાષાન્તર સાથે આ ભાગમાં આપેલ છે તે જેડેની અનુક્રમશ્ચિકામાં જોવાશે. તથા આગમોદય સમિતિનું છપા-એલ ટીકાવાળું સૂત્ર જેમની પાસે હોય તેમણે ટીકા પાસે રાખીને વાંચવું. અને ત્યાં સુધી સરળ અર્થ કરવામાં આવ્યો છે, પણ જ્યાં ગુજરાતીમાં શબ્દ ન મળી આવ્યો ત્યાં જગ્યા રાખી છે.

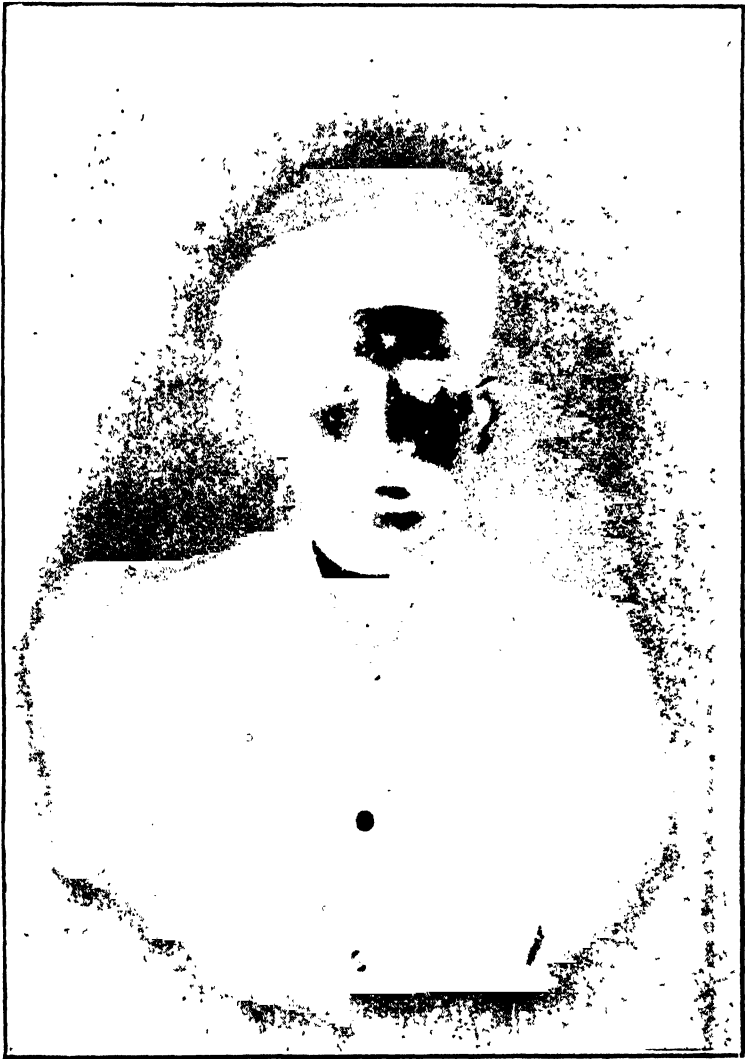
નિર્ણયસાગર પ્રેસ તથા વિદ્વાનોનું સંશોધન જોતાં આ કાર્ય હેલ્લી પંક્તિનું છે. છતાં કંઈક પણ ફાયદો જાણીને અને તેના ઉપરથી બીજા આવૃત્તિમાં ચોગ્ય સમવક થયે કોઈ પણ વિદ્વાન વધારે સારું કામ કરશે, એવા હેતુથી આ કાર્ય તૈયાર થાય છે. સાધુ ભાગવંતો અને બળ્યાત્મા શ્રાવકો જિન વચનને અમૂલ્ય આભૂષણ માનીને વારંવાર પઠન કરશે, તે તેમાં ધણું જાણીવાનું મળશે. અહીં પ્રથમ રકમ સમાપ્ત થાય છે અને બીજો રકમ પાંચમા ભાગમાં આવશે તે છપાય છે. આ પાંચે ભાગ સાથે રાખી વાંચતાં જ્યાં જ્યાં ભૂલ

આલમ પડે અથવા સુધારો વધારો કરવાનું હાગે તેમણે દરેક જ્ઞાન જાંડારમાં લખી જણાવવું કે યોગ્ય ફેરફાર થાય. વર્તમાન સમયમાં પશ્ચિમના દેશોમાં વિદ્યાનંદ વધવાથી ફેટલાક અન્ય વિદ્વાનો આપણા જૈન સત્રોમાં પ્રેમ ધરાવતા થયા છે, પણ તેઓના અભિપ્રાયમાં જ્યાં વાત ન સમજાય ત્યાં ગમે તેમ લખી પણ દેવાય છે, તેમને આ સદીક ભાષાંતર છપાવાથી સરખાવવાનું મળશે, તમ સાધુમાર્ગી પંથવાળા ટાંચા ઉપર કામ ચલાવનારને ધણું જાણવાનું મળશે, તેમ દિગંજરો વિચ્છેદ માને છે તેમને પણ વિચારવાનું મળશે, આ સૂત્ર સાધુઓનું સર્વસ્વ છે, અને જિનેશ્વરે સમવસરણમાં પ્રથમ એનેજ ઉપદેશીલું હોવાથી આ સૂત્ર આપણું વારંવાર દહ્ય રહેવું જોઈએ. પાંચમો ભાગ પૂરો થતાં પાંચે ભાગની આખી સમાલોચના એકાદ સારા અંગ્રેજી સંસ્કૃત ભણેલા વિદ્વાન પાસે લખાવવા વિચાર છે. માટે ચાર ભાગ પાંચતાં જે કંઈ નવીન સુધારવ જોઈએ તેણે લખી જણાવવું.

આ ભાગ છપાતાં આ પુસ્તક માટે નીચલી મદદો મળી છે. તેમને સાદર ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે.

૩૧. ૨૫૦) મેતા પરથીરાજ મુળચંદના સ્મરણાર્થે પાલણપુ-
રવાળા ઝવેરી વીરચંદલાધના કુટુંબ તરફથી તેમના, તેમની સ્ત્રીના,
માતૃશ્રીના, અંધુના તથા જેન દીવાળીના સ્મરણાર્થે આ મહા પુણ્યનું
કદમ સમજી આપેલ છે તે ગાંધી કેસવલાલ અમુલખભાઈ મારફતે
આપેલ તે ત્રીજા ભાગમાં બતાવેલ છે.

શેઠ દલીચંદ વીરચંદ જેઓ જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ—સુરત
વડાચૌટાના પ્રમુખ છે, અને અનેક ધર્મોના કાર્યોમાં આગેવાન ભાગ

શેઠ લખમાળી જીવણીના પૌત્ર—
શેઠ દલીચંદ વીરચંદ, નવાપુરા-સુરત.

જેન 'વિજય' પ્રેસ-સુરત.

(૫)

લે છે, તેમણે આ ખાતું હમેશાં ચાલુ રહે તેની ખાતર રૂ. ૧૧૦૧) અગ્યારસો એક મદદ આપેલ છે, તેમની આ ઉદાર વૃત્તિથી તેમના દાદાશ્રી શેઠ લખમાળી જીવજીતી પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ એવું નામ આપેલ છે, અને શેઠી ને શ્રી જ્ઞાનભંડાર તરફથી અભિનંદન પત્રિકા આપેલી આ સાથે જોડવામાં આવી છે, કે ખીજા ભંચારમાં આ પથ આવા મહાન પરોપકારી કાર્યમાં સહાય કરે.

વકીલ કેશવલ લ પ્રેમચંદ જેઓ અમદાવાદ હાજી પટેલની પોળમાં રહે છે તેઓ ધર્મપ્રેમી અને સંસ્કૃત ભાગધીના તથા જૈન સાહિત્યના પરમ પ્રેમી સુશ્રાવક છે તેમણે તેમના અંધુ ડાહ્યાભાષના સ્મરણાર્થે રૂ. ૫૦) ભેટ આપ્યા છે.

વિષય અનુક્રમણિકા.

ધૂત અધ્યયન—

પૃષ્ઠ

વિષય.

- ૧-૨ નિર્મુક્તિ માથા ૨૫૦-૨૫૧માં મોહત્યાગ કરવાનું છે, એટલે ધાતિ કર્મ દૂર કરવા ઉપકરણ શરીર અને ગૌરવ ત્યાગ કરવા અતાવેલ છે. તથા ધૂત શબ્દના વિશેષા અતાવે છે.
- ૩-૬ ૨૫૨ માથા તથા સૂત્ર ૧૭૨માં કેવળ જ્ઞાની ધર્મ અતાવે છે, તે તીર્થંકર શરીર ધારી હોય છે. અને બાર વર્ષદાનું સ્વરૂપ અતાવે છે.
- ૭-૧૧ ~~ધર્મ~~ દુર્લભતા માટે કાચખાનું દ્રષ્ટાંત અતાવે છે. અને સુચરિતો ઉપદેશ છે.
- ૧૨-૧૯ ધર્મ વિમુખ જીવને અતા રોગોનું વર્ણન.
- ૨૦-૨૮ સૂત્ર ૧૭૭માં નારકી વિગેરે ચારે ગતિમાં જીવેને અતાં દુઃખો અતાવે છે.
- ૨૯-૩૦ સૂત્ર ૧૭૮માં કર્મ વિપાકનો નિશ્ચય કરી ધર્મ સાધવાનું છે.
- ૩૧-૩૪ સૂત્ર ૧૭૯માં મહામુનિનું સ્વરૂપ છે. દીક્ષા લેનારને વિદન કરનારાં સૂત્ર ૧૮૦ માં અતાવે છે.
- ૩૫-૩૮ સૂત્ર ૧૮૧-૮૨ માં કુશીલ પુરૂષ દીક્ષા કેમ છોડે છે, તે છે.
- ૩૯-૪૭ સૂત્ર ૧૮૩-૮૪ ઉત્તમ સાંકુ કેવી બાંધના બાંધે, તે છે.

(૭)

૧૮-૫૪ સૂત્ર ૧૮૫ માં મુનિએ વધારનાં જ્ઞાન ત્યાગી દેવાં.

૫૫ વધતાં ઓછાં વસ્ત્ર પહેરનારે, ધરત્યાર સમભાવ રાખવો
કારણ કે બધા વીતરખેલી આત્મામાં છે.

૫૬-૫૯-સૂત્ર ૧૮૬-૮૭ માં ગીતાર્થે સાધુ મરિચક સહે છે, અને
મનમાં શાંતિ રાખે છે.

૬૦-સૂત્ર ૧૮૭માં ઈંદ્રિયો કુમાર્જે લાઘુ જાય માટે સાવચેત રહેવું.

૬૧-૬૪ સંહીનકીપ અને અસંહીન કીપનું વર્ણન.

૬૫-૬૭ ગીતાર્થે સામાન્ય સાધુની રક્ષા કરવી, તેના ઉપર
ઉચ્ચગિનીનાં રાજકુમાર (એકકાક્ષ) નું દર્શાવ.

૬૮-૭૨ સૂત્ર-૧૮૮ શિષ્યને ભણાવવાનો ક્રમ છે, તથા ભણાવનાર
કોણ છે. તથા તુચ્છ બુદ્ધિવાળા યોડું ભણી અડકાર
કરે છે, તથા જિન વચનનું બહુમાન કરતા નથી,
તેને સમજાવે છે.

૭૩ માંદાના દર્શાવથી અપવાદ સૂત્ર બતાવે છે.

૭૫-૮૦ કુશીલીયો થું કામ બણે છે ? સૂત્ર ૧૮૨માં અધ્યમાર્થાનું
વર્ણન છે.

૮૧-૮૩ દીક્ષાબદ્ધ કેવા હોય છે.

૮૪-૮૭ કુસાધુનાં દુઃખ બતાવી શિષ્યને સુસાધુ થવા બોધ
અપાય છે.

૮૮ સૂત્ર-૧૮૪ માં સાધુએ ઉપસર્ગો સહેવા,

૮૯-૯૦ આર્યક્ષેત્રોની હદ-અહત્ત કદપનો પાઠ,

૯૧-૯૪ ઉપસર્ગોનું વર્ણન.

૯૫-૯૬ કેવો સાધુ ઉપરેક કરે,

(૮)

- ૯૭-૧૦૪ ઉત્તમ સાધુ બોલે તેવું પાળે છે.
- ૧૦૫-૧૦૭ તેવો સાધુ મોક્ષ સુધી પહોંચવા પાદપોષ ગમન અણુ-
શણુ કરે છે,
- ૧૦૭ સાતમું અધ્યયન વિચ્છેદ હોવાથી આઠમું અધ્યયન
વિમોક્ષ અધ્યયનક હે છે.
- ૧૦૮ ૨૫૩ થી ૨૫૭ નિર્યુક્તિમાં ઉદ્દેશ્યાઓનો અર્થાધિભાર છે.
- ૧૦૯ પાસતથા તથા કુસાદીઓની સંગતિ ત્યાગવા કહે છે.
તથા ગોચરી ગયેલા સાધુને ઠંડથી ધૂજતાં દેખીને
ગૃહસ્થને ખોટી શંકા થાય તો દૂર કરવી.
- ૧૧૦ અપ્રશસ્ત મરણનું વર્ણન તથા ત્રણ પ્રકારના અણુ-
શણોથી મરવાનું બતાવ્યું છે.
- ૧૧૧-૧૨ વિમોક્ષના નિક્ષેપા નિ. ૨૫૮થી ૬૦ માં છે.
- ૧૧૩-૧૪ આઠ કર્મ કેમ બંધાય છે ?
- ૧૧૫-૨૦ અણુશણુમાં સપરાક્રમ અપરાક્રમ બતાવે છે.
- ૧૨૧-૨૨ અણુશણુમાં કોઈ ત્યાગ કરવા ઉપર દૃષ્ટાંત સંક્ષેપ-
નાનું વર્ણન નિ. ૨૭૪-૭૫ તથા સૂ. ૧૮૭માં સુસાધુની
વેવાન્ય બતાવે છે.
- ૧૨૬-૨૭ અન્ય સાધુની આપેલી ગ્રીજ ન લેવી.
- ૧૨૮-૧૪૦ અન્ય વાદીઓનું મંતવ્ય અને તેમનું સ્વાદ્વાદ
દૃષ્ટિએ સમાધાન.
- ૧૪૧-૪૫ મોક્ષાભિલાષી સાધુની ઉત્તમતા.
- ૧૪૬ અકલ્પનીય પરિત્યાગ ઉપર સૂ. ૨૦૨ કહે છે.
- ૧૪૭-૫૦ સાધુને ઉત્તરવાનાં સ્થાન ત્યાં ગોચરીની વિનતી કરે, તે
ગોચરીમાં લાગતા દોષોનું વર્ણન.

- ૧૫૧-૧૫૬ સૂત્ર ૨૦૩ માં સાધુ દોષિત આહારનો નિષેધ કરે, તથા
ધર્મકથા સુપાન દાન અને દ્વાસુ આહારની વિધિ બતાવે છે.
- ૧૫૭-૧૫૮ કુશીલીયા સાધુને આહાર આપણે કરવાનો નિષેધ છે,
સંમનોગ્ધને આપના શ્વેતાની વિધિ છે.
- ૧૫૯-૬૪ સુ-૨૦૭ સાધુને મારે તો સમભાવે સહન કરે.
- ૧૬૫-૬૭ સાધુ ઠંડથી કંપતાં ગૃહસ્થને કુશીલીની શંકા થાય તો
ખરી વાત સમજાવી શંકા દૂર કરવી,
- ૧૬૮-૬૯ સાધુ ઉપર સ્ત્રી મોહિત થાય તો સાધુએ પ્રણી ત્યાગ
કરવા પણ કુશીલ ન સેવવું. તેમાં પ્રથમ બિન કલ્પિ
સ્થવિર કલ્પિની ઉપકરણોનું વર્ણન છે. સાધુ ઉચ્ચ
ગૃહસ્થાને ચઢી વસ્ત્રો ત્યાગે.
- ૧૭૦-૧૭૩ ઓછાં વસ્ત્રોનો લોભ.
- ૧૭૪-૧૭૬ સ્ત્રીના ઉપસર્ગમાં આત્મ હત્યાનાં કારણો.
- ૧૭૭-૧૮૦ અનેષણીય આહાર સાધુ ન લે.
- ૧૮૧-૮૪ પ્રવિભાવારી સાધુઓનું વર્ણન-તે શરીરથી યાકતાં
ભક્તા પ્રત્યક્ષાન અણુસણુ કરે.
- ૧૮૫ ૮૯ સાધુ એકત્વ ભાવના ભાવે, તથા જીમ દાંતથી આહાર
નો સ્વાદ ન કરે, ગોચરીના પ દોષ ત્યાગવા.
- ૧૯૦-૯૭ ઇંગિત મરણ (અણુશણુ) નું વર્ણન.
- ૧૯૮-૨૦૪ પાદપોષગમન અણુશણુનું વર્ણન.
- ૨૦૫-૨૦૭ કાળ પચાંચે થતું સંદેખના મરણનું વર્ણન.
- ૨૦૮-૨૧ સંદેખનાવગો કોષ ત્યાગે, ત્રણ પ્રકારમાંથી કોષ પણ
અણુસણુ છેવટે કરે તેની વિધિ.

(૧૦)

- ૨૨૨-૨૪ સાધુ નિયાણું ન કરે.
 ૨૨૫ ઉપધાન શ્રુત નામનું નવમું અધ્યયન.
 ૨૨૬-૨૩૦ વીર વધેમાન સ્વામીના તપનું વર્ણન ઉપધાનના નિષ્કેપા
 નિ. ૨૭૬ થી ૨૮૪ સુધી.
 ૨૩૧-૩૭ ઉપશમ તથા ઉપશમ શ્રેણીનું વર્ણન.
 ૨૩૮-૩૪ ક્ષપક શ્રેણીનું વર્ણન.
 ૨૪૦ કેવળિ સમુદ્ધાતનું વર્ણન.
 ૨૪૧ ચોમનિગેધ.
 ૨૪૨-૪૪ ભગવાન મહાવીરનું દીક્ષા પછીનું હૃદયરથ અવ-
 રથનું વર્ણન.
 ૨૪૫-૪૬ પ્રભુનું વચ્ચે રાખવું, તથા ત્યાગનું.
 ૨૪૭-૨૫૨ પ્રભુ દીક્ષા ભેદને કેમ વિચારે છે.
 ૨૫૩-૫૬ હાયાનું વર્ણન તથા પ્રભુનો વૈરાગ્ય.
 ૨૫૭-૨૬૬ બાવીસે પરિપક્વે મહાવીર પ્રભુએ હૃદયરથ અવરથામાં
 સારામાર વરમ સહ્યા તેનું વર્ણન છે-

(૧૧)

શુદ્ધિપત્ર.

અ્રષ્ટ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧૨	૧૦	સંભારી	સંસારી
૧૫	૨	શકય	શકાય
૧૭	૯	શરીરરનાં	શરીરના
૧૭	૯	અવયવો	અવયવોના
૧૮	૨૧	ત્વા	ત્વ
૨૧	૧૩	તામરે	તોમર
૨૧	૧૩	ભિ	ભિ:
૨૧	૧૩	ર્તા	ર્તા:
૨૨	૩૧	સિના:	હિના
૨૩	૨	તયા	વશા
૨૪	૧૩	સર્વ	સર્પ
૨૫	૧	સુખતો	સુખનો
૨૫	૧૯	વા	વા
૨૭	૧૫	મંદ્ર	મંદ
૨૮	૧૩	માટે	થી
૩૮	૧૫	બકે	આકે
૩૯	૯	દૃઢ	દૃઢ
૪૨	૧૦	તથ	તપ
૪૪	૧૦	સાધુમે	સાધુએ
૪૫	૩	ચરિ	પરિ
૪૫	૬	હ	હે

(૧૨)

૪૫	૧૩	નમ્ર	નમ્ર
૪૬	૮	જેના વડે	જે
૫૪	૧૭	ર	રિ
૫૫	૧૭	ળળો	ળળે
૫૯	૧૩	ળ	ળે
૬૧	૮	સાદ	સાદ ને
૬૮	૧૧	ત્યા	ત્યા
૭૦	૭	શાંતિ	શાંતિ
૭૧	૧૯	શસ્ત્ર	શસ્ત્ર
૭૨	૭	વેથા	વેથા
૭૩	૧૧	ગુ	ગુરૂ
૮૦	૨૦	યમાળે	ળમાળે
૮૩	૭	યદ્ર	યદ્રે
૮૭	૭	વિહાર	વિહારી
૧૦૦	૨	અશા	આશા
૧૦૩	૧૧	ગદ્	ગુદ્
૧૧૧	૪	છે	છ
૧૩૫	૧૧	કૃતિમ	કૃતિમ
૧૩૬	૫	નિક	નેક
૧૩૬	૫	નહુ	તુ
૧૩૯	૧૦	ઉપાધ	ઉપપાધ
૨૧૧	૨૧	અનેક	અને ક
૨૨૦	૩	સસ	સંસ

ૐ નમો વીતરાગાય ।

આચારાંગ સૂત્ર ભાષાંતર.

(ભાગ ૪ થો.)

(ધુતાખ્ય નામનું છઠું અધ્યયન.)

પાંચમું અધ્યયન ત્રીજા ભાગમાં કહ્યું, હવે છઠું અધ્યયન કહે છે, તેનો આ ગ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા અધ્યયનમાં લોકમાં સાર ભૂત સંચય અને મોક્ષ બતાવ્યો છે, અને તે નિઃસંગતા સિવાય સંચય ન હોય, તથા કર્મ દ્વર કયાં વિના મોક્ષ ન થાય. તેથી કર્મ દ્વર કરવા આ ધુત તે કર્મ ધોવાનું બતાવવા કહે છે. આ સંબંધે આવેલા ધુત નામના અધ્યયનના ચાર અનુયોગ દ્વાર થાય છે, તેમાં પ્રથમ ઉપક્રમ છે. તે ઉપક્રમમાં અર્થાધિકાર બે ભેદ છે, અધ્યયનનો અર્થ અધિકાર અને ઉદ્દેશનો અર્થાધિકાર છે, તેમાં અધ્યયનનો અર્થાધિકાર ૧લા અધ્યયનમાં કહેલ છે, અને ઉદ્દેશનો અર્થાધિકાર કહેવા નિર્ચુક્તિકાર કહે છે,

પદમે નિયમ વિદ્યુષણા, કમ્માણં ચિતિયે તદ્દયગંમિ;
સવગરણ સ્મૃતિરાણં ચતુસ્થે ગારવ તિગસ્સ ॥૨૬૦॥

પહેલા ઉદ્દેશમાં પોતાનાં જે સગાં છે, તેઓનું વિદ્યુન ન (મોહ ત્યાગ) કરવો એવું, ત્રીજા ઉદ્દેશમાં ધાતીકર્મને

(૨)

હર કરવાં, ત્રીજામાં ઉપકરણ શરીરને, અને ચોથામાં ત્રણ આરવને હર કરવા, તથા ઉપસર્ગ કે સન્માન થાય, તોપણ રાગ દ્વેષ ન કરવો, તથા સાધુઓએ (પૂર્વે) તે પ્રમાણે કર્મ વિગેરે ધોયાં છે, તે આ પાંચમા ઉદ્દેશમાં બતાવે છે. આ પ્રમાણે અર્થાધિકાર બતાવીને નિશ્લેષો કહે છે, તે ત્રણ પ્રકારનો છે, ઓઘ નિષ્પત્તમાં અધ્યયન છે, નામ નિષ્પત્તમાં ધૂત નામ છે, તેના ચાર પ્રકારે નિશ્લેષા છે, તેમાં સુગમનામ સ્થાપના છોડીને દ્રવ્ય અને ભાવ બતાવવા અડધી (પૂરી) ગાથા કહે છે.

દવસગ્ગા સમ્માણય, વિહુભાણિ પંચમંમિહસે ॥

દવ્વધુયં વત્થાઈ, ભાવ યુયં કમ્મ અટ્ટવિહં ॥૨૬૧॥

દ્રવ્યધૂત એ પ્રકારે છે, આગમથી અને નો આગમથી તેમાં આગમથી ધૂતનો જ્ઞાતા (જાણનારો) હોય, પણ તેમાં ઉપયોગ ન હોય; અને નો આગમથી તો જ શરીર ભવ્ય શરીર સિવાય દ્રવ્યધૂત તે કપડાં વિગેરેની ધૂળ વિગેરે હર કરવાનું છે. (દ્રવ્ય તે કપડાં વિગેરેને અને ધૂત તે મેલ હર કરવાનું છે)

આદિ શબ્દથી વૃક્ષ વિગેરે ફળ માટે ધોવાનું છે. (સૂકાં પાંદડાં વિગેરે હર થવાથી ફળ તૈયાર થાય છે, અથવા વિના જરૂરની વનસ્પતિ વચ્ચમાંથી નિંદી કાઢે છે) અને ભાવ ધૂત તો આઠે કર્મને હર કરવા (મોક્ષ માટે)

ઉપાય કરાય તે છે, (આ અડધી ગાથાનો અર્થ છે.)
ફરી આજ વિષયને ખુલાસાથી કહે છે.

**અહિયાસિ ત્તુવ સગ્ગે, દિવ્વે માણુસ્સણ તિરિચ્છેય
જોવિહુણહ કમ્માહં, માવ ધુયંતં વિયાણાહિ ॥૨૬૨॥**

ઉપસર્ગોને અતિશે (સારી રીતે) સહન કરીને કર્મ
ધોવાં, એટલે દેવતાના કે મનુષ્યોના કે તિર્યંચોના દુઃખ
સુખ રૂપ જે ઉપસર્ગો આવે તેમાં સમભાવ રાખીને જે સં-
સ્કાર વૃક્ષના ખીજ સંમાન મોહનીય વિગેરે કર્મોને દૂર કરે,
તે ભાવ ધૂત છે; એવું તું બાણ, અથવા ક્રિયા અને કારકને
બેદ નથી, તેથી કર્મ ધૂતન તેજ ભાવ ધૂત છે, એમ બાણ-
નામ નિશ્લેષ કહ્યો. હવે, ત્રીજા સૂત્રાલાપક નિષ્પત્ત નિશ્લેષામાં
સૂત્રાનુગમમાં અરખલિતાદિ ગુણયુક્ત સૂત્ર કહેવું તે આ છે:—

**ઓશુજ્જમાણે હહમાણવેસુ આઘાહ સે નરે જ-
સ્સ હમ્માઓ જાહઓ સવ્વઓ સુપહિલેહિયાઓ
અવંતિ, આઘાહ સે નાણમણેલિસં, સે કિટ્ટહ તેહિં
સમુદ્ધિયાણં નિક્કિલ્લત્ત દંડાણં સમાહિયાણં પન્નાણ
મંતાણં હહ મુત્તિમગ્ગં, एवं (અવિ) એગે મહાવીરાં
વિપરિક્કમંતિ, પાસહ એગે અવસીયમાણે અણત્ત પન્ને
સે બેમિ, સેજહાવિ (સેવિ) કુંમેહરણ વિણિવિટ્ઠ ચિ-
ત્તે પચ્છન્ન પલાસે હમ્મગ્ગં સે નો લહહ ભંજગા હવ**

(૪)

સં નિવેસં નોચયંતિ એવં (અધિ) એગે અનેગરૂવેહિં
કુલેહિં જાયા રૂવેહિં સત્તા કલુણં થણંતિ નિયાણ-
ઓ તે ન લભંતિ મુક્કલં, અહ પાસ તેહિં કુલેહિં
આયત્તાએ જાયા, ગંઢી અહવાકોઢી, રાયંસી અવ-
મારિયં કાણિયં શિંમિયં ચેવ, કુણિયં રુઝ્ઝિયં તદ્દા ॥ ૧ ॥
હદરિંચ પાસ મૂયં ચ સૂણીયંચ ગિલાસણિં
ચેવહં પીઠસપ્પિં ચ, સિલિવયં મહુમેહણિં ॥ ૨ ॥
સોલસ એરોગા, અક્કલાયા અણુ પુવ્વસો
અહણં ફુસંતિ આયંકા, ફાસા ય અસમંજસા ॥ ૩ ॥

મરણં તેસિં સંપેહાએ ઉવવાયં ચવણં ચ નચ્છા,
ચરિયાગં ચ સંપેહાએ (સૂ. ૧૭૨)

સ્વર્ગ તથા મોક્ષ, તથા તેનાં કારણો તેમજ, સંસાર-
નાં કારણોને આવરણરૂપિત (કેવળ) જ્ઞાનના સદ્ભાવથી જે
આણસ બાણે; અને આમત્ય (મનુષ્ય)-લોકમાં મનુષ્યોને
ધર્મ સમજાવે એટલે, તે ધાતિકર્મ દુર થયા પછી; પોતે અધ્યા-
તિકર્મરૂપ (શરીરધારી) મનુષ્યપણામાં રહેલો થકો
ધર્મ કહે છે:—

પણ જેમ-જેમ ભૂતમાં ભીંત વિગેરેમાંથી પણ ધર્મોપદેશ
અકટ થાય છે. તેમ, જૈનધર્મમાં નથી; અથવા જેમ, વૈશે-
ષિકોનું બિલુક ભાવવડે પદાર્થોનું બતાવવાપણું છે, એવું
જ્ઞામાર્ગ (જૈનશાસન) નથી.

(૫)

પ્ર:—શા માટે ?

ઉત્તર:—ઘાતિકર્મ ક્ષય થયપછી, કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી મનુષ્યપણામાં રહેલાજ (તીર્થંકર) પોતે કૃતાર્થ થયા છતાંપણ, જીવોના હિતને માટે મનુષ્ય અને દેવોની સ્થાનામાં ધર્મનો ઊપદેશ કરે છે.

પ્ર:—તીર્થંકરજ ધર્મ કહે છે, કે, બીજો પણ કહે છે ?

ઉ:—બીજો પણ કહે છે. જેને વિશિષ્ટજ્ઞાન હોય; અને સારીરીતે પદ્ધતોનો પરિચ્છેદક હોય; તે ધર્મોપદેશ કરે છે. તે કહે છે:—

જેઓ અતીંદ્રિયજ્ઞાની છે, અથવા શ્રુત કેવળી છે, તેઓ ધર્મ કહે છે. એવું શાસ્ત્રપરિજ્ઞા નામના ૧ લા અધ્ય-યનમાં કહેવ છે, (તેથી આ પ્રત્યક્ષ સૂચક-વિશેષણવડે સૂચવ્યું કે,) તે વિશિષ્ટજ્ઞાનીએ આ એકેંદ્રિય વિગેરે જાતિઓ બધા પ્રકારે એટલે, સૂક્ષ્મબાહર પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તરૂપે બરો-અરરીતે (શંકારહિત) જાણેલી છે, તેજ સાધુ ધર્મ કહે છે. પણ, એમ ન જાણનારો બીજો (અજ્ઞાણ) ધર્મ કહેતો નથી. તેજ કહે છે:—

‘સ આત્મ્યાતિ’ તે તીર્થંકર અથવા સામાન્ય કેવળી અથવા અતિશય જ્ઞાની (જાતિસ્મરણ-જ્ઞાનવાળા, અવધિ જ્ઞાની, મન:પર્યાવ જ્ઞાની) અથવા શ્રુત કેવળી હોય તે કહે છે. પ્ર૦ શું કહે છે, જેનાવડે જીવ વિગેરે પદ્ધતો જાણ્યા

છે, તે જ્ઞાન મતિ વિગેરે પાંચ પ્રકારનું છે, તે,-પ્ર૦ તે જ્ઞાન કેવું છે ! ઉ—તેવું બીજે નથી, માટે ‘અનીદશ’ છે, અથવા સકલ (બધા) સંશયને દૂર કરવા વડે ધર્મ સંભળાવતા તેજ પોતાનું અનન્ય સદૃશ (અનુપમ) જ્ઞાન બતાવે છે, (અર્થાત્ સંસારી જ્ઞાનથી તૃષ્ણા વધે, પણ તેમના ઉપદેશના જ્ઞાનથી તૃષ્ણાની જડ દૂર થાય માટે તે જ્ઞાન અનુપમ છે) પ્ર૦ તેઓ કેને ધર્મ કહે છે ! ઉ—તે તીર્થંકર અણધર વિગેરે યથાવસ્થિત ભાવે (પદાર્થો : ને ધર્મચરણ માટે યોગ્ય રીતે જે પુરૂષો ઉઠેલા હોય, તેમને કહે છે, અથવા દ્રવ્યથી તથા ભાવથી ઉઠેલા હોય, એટલે દ્રવ્યથી શરીરવડે, અને ભાવથી જ્ઞાન વિગેરેના ઉત્સુક બની વિનય સહિત (ઉભા થયા હોય) તેમને ધર્મ કહે છે,

સમોસરણનો વિનય.

સમોસરણમાં સ્ત્રીઓ બંને પ્રકારે ઉભી થઇને વિનય પૂર્વક સાંભળે છે, અને પુરૂષો ઉભા થઇને અથવા બેઠા રહીને પણ સાંભળે, પણ ભાવથી ઉત્સુક હોય; તેમજ બીજા ઉઠેલા જીવો, તથા દેવતા અને તીર્થંકર વિગેરેને ધર્મ સંભળાવે છે. એટલુંજ નહિ પણ જેઓ ભાવ વિના ફક્ત કૌતુક વિગેરેથી આવી સાંભળે, તેમને પણ ધર્મ કહે છે, ભાવથી ઉઠેલાનું વિશેષથી કહે છે.

મન વચન કાયાને જેમણે કબજે લીધાં છે, એટલે

મન વચન કાયાથી જીવોને દુઃખ દેવા રૂપ જે દંડ છે, તે દ્વર કરવાથી તે નિક્ષિપ્ત દંડવાળા (સંયમ પાળનારા) છે. તથા તપ સંયમમાં ઉઘમ કરવાથી સમાહિત (શાંત) અંતઃકરણવાળા છે, તેમને જિનેશ્વર વિશેષથી ધર્મ કહે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રકર્ષથી જાણાય, તે પ્રજ્ઞાન છે, તેવું જ્ઞાન ધરાવનાર બુદ્ધિમાનોને આ મનુષ્ય લોકમાં જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર રૂપ મુક્તિ માર્ગ છે તે બતાવે છે, આ પ્રમાણે સમોસરણમાં સાક્ષાત્ ધર્મ સાંભળાવતાં કેટલાક લઘુકર્મી જીવો (પૂર્ણશ્રદ્ધા થતાં) તેજ વખતે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે, પણ બીજા તેમ ચારિત્ર લેતા નથી, તે કહે છે, એટલે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કર્મવિવર જેમને મળ્યું તેવા કેટલાક ભગ્યાત્માઓ જિનેશ્વર પાસે ધર્મ સાંભળતાંજ સંયમ સંગ્રામની ટોચે પરાક્રમ બતાવે છે, અથવા પર તે ઇંદ્રિયો અથવા કર્મ શત્રુને જીતવા પરાક્રમી બને છે, (અવિ શબ્દનો અર્થ 'ચ' છે, અને 'ચ' નો અર્થ વાંક્યનો ઉપન્યાસ કરવા માટે છે) હવે તેથી ઉલટું કહે છે. તીર્થંકર યોતે બધા સંશયને છેદનારા ધર્મ કહે છે, છતાં કેટલાકને પ્રબળ મોહના ઉદયે ઘેરી લેવાથી સંયમમાં ખેદ પામતા રહે છે, (કાંતો સંયમ લેતા નથી, લે, તો પૂરો પાળતા નથી) તેવાને તમે જીઓ (ગુરૂ શિષ્યને કહે છે) તે બહોળ કર્મી સંયમમાં દુઃખ પામતા જીવો કેવા છે. તે કહે છે, અત્માન્નાહિતને માટે જેમની પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) કામ કરતી નથી, તે

(૮)

અનાત્મ પ્રજ્ઞાવાળા (કુ બુદ્ધિવાળા) છે, પ્ર-તેઓ શા માટે સંયમમાં ખેદ માને છે ? ઉ—હું કહું છું. અહીં દૃષ્ટાંત વડે સમજાવે છે કે શા કારણે તેઓ ખેદ પામે છે.

(સૂત્રમાં સે શબ્દ ' તે ' ના અર્થમાં છે, અપિ શબ્દ ' ચ ' ના અર્થમાં છે, અને તે વાક્યના ઉપન્યાસ માટે છે)

કુંડના કાચબાનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ કાચબો મોટા કુંડમાં વિનિવિષ્ટ (પ્રેમી) ચિત્ત-વાળો બનીને ગૃહ બનેલો અને પલાશ (કોમળ પાંદડાંવડે) ઢંકાયેલો (તથા સૂત્રમાં પ્રાકૃતના નિયમ પ્રમાણે વ્યત્યય કરવાથી) ઊન્માર્ગ એટલે, ઉપર આવવાનાં વિવર (છિદ્ર) ને મેળવતો નથી; અથવા, જેનાવડે ઊંચે કુદાય; તે ઊન્મ જ્ય છે. અથવા, ઊંચે જવાય તે, ઊન્માર્ગ છે, તેવો ઊન્માર્ગ મેળવી શકતો નથી. અર્થાત્ જે કુંડમાં તે કાચબો રહેલ છે, તે, પાણી ઉપર પાંદડાં વિગેરે છવાઈજવાથી ખીલકુલ ઢંકાઈ ગયો છે. તેથી, તે કાચબો બહાર આવી શકતો નથી. આ કહેવાનો આ સાર છે:—

કોઈ મોટો કુંડ (હોજ) એક લાખ ભેજનના વિસ્તાર-વાળો છે, અને તે અતિશે શેવાળના ઝુંડથી કઠણ બનીગયલા બળોના સમૂહથી ઢંકાઈગયેલો છે, અને તે કુંડમાં બુદ્ધ બુદ્ધા રૂપવાળા કરિ () મગર, માછલાં, વિગેરે

(૯)

જગચર જીવોનો આશ્રય છે, તેના મધ્યભાગમાં કુદરતીજ એક ફાટનું બાકું પડેલું હતું. જેમાં ફક્ત કાચબાની ગરદન જીવે આવી શકે; તેવા કુંડમાંથી એક કાચબાએ પોતાના ટોળાંથી જીહ્વા પડતાં વિયોગથી આકુળ બનીને આમતેમ ગરદન ફેરવતાં કોઈપણ રીતે તેવી ભરિતવ્યતાના યોગથી તે કાણુમાં પોતાની ગરદનને બહાર કાઢી; તે સમયે ત્યાં તેણે શરદ્ગતુના ચંદ્રનાં ચાંદરણાથી ક્ષીરસાગરના પાણીના પ્રવાહથી છવાઈ રહેલું શોભાયમાન બનેલું તથા, ખીલેલાં કુમુદના સમૂહથી પૂજા કરવા જેવા જોવા તારાઓથી ભરાઈ ગયેલું આકાશ જોયું.

આવું દેખીને તે ઘણા ખુશ થયો; અને તેના મનમાં આ પ્રમાણે સંકલ્પ થયો કે—મારા સહચારી મિત્રો આ સ્વર્ગ-સમાન પૂર્વે ન દેખેલું મનોરથ (વિચારમાં) પણ, ન કળી શકાય; તેવું તે કાચબાઓ જીએ, તો બહુ સાડું થાય. આ પ્રમાણે વિચારી શીઘ્રતાથી પોતાના બંધુઓને શોધવા માટે ભટક્યો; અને તેમને મળીને તેમને તેવું બતાવવા માટે પેલું છિદ્ર શોધતો આમતેમ ભટકે છે. છતાં, ઢોઢની વિસ્તીર્ણતાથી, તથા જીવોનો સમૂહ ત્યાં ઘણા મોટો છે, તેથી તે છિદ્ર મેળવી શક્યો નહિ; પણ, ત્યાંજ તે, (વિનાદેખે) મરણ પામ્યો. તેનો સાર આ લેવાનો છે કે—સંસારરૂપી-ઢોઢ છે. તેમાં જીવરૂપી-કાચબો છે. કર્મરૂપ-ચીકણી શેવાળ છે,

તેમાં છિદ્રસમાન-મનુષ્યજન્મ, તથા આર્યક્ષેત્ર સુકુળમાં જન્મ મળવો; અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિરૂપ-સુંદર ચંદ્રવાણું આકાશતળ મેળવીને મોહના ઉદયથી પોતાની જ્ઞાતિ માટે, અથવા વિષયસ્વાદના ઊપભોગ માટે સારાં સંયમનાં અનુજ્ઞાન ન કરતાં, સફળતા (મોક્ષને) પામતો નથી; અને તેવીરીતે વખત ગુમાવી; તે સામગ્રી ગુમાવીદેવાથી પાછો કાચાના વિવર માફક ક્યાંથી તેવી ઉત્તમ સામગ્રી મેળવી શકે ?

આ કારણથી ગુરૂ ઊપદેશ આપે છે કે, હે ભવ્ય ! સેંકડો ભવોમાં પણ, દુષ્પ્રાપ્ય એવું કર્મવિવરરૂપ-સમ્યક્ત્વ પામીને એકક્ષણ માત્ર પણ, તમારે પ્રમાદવાળા ન થવું. ફરીથી પણ, સંસારલુપ્થ-જીવોનું બીજું દૃષ્ટાંત કહે છે:—

મંજગા—વૃક્ષો પોતે ઠંડ, તાપ, ધુળરો (કંપવું) છેદન શાખા (ડાળીઓનું) ખેંચવું; ક્ષોભ પમાડવો; મરડવું; ભાંગીનાંખવું. એવાં અનેક ઊપદ્રવોને સહેવા; છતાં પણ, પોતાનાં સ્થાનને તેમાં સ્થિર બનીને તે છોડતાં નથી. તે પ્રમાણે સાધુને ઓધ આપે છે કે, એ વૃક્ષો પ્રમાણે જેઓ કર્મથી ભારે છે, તેવા મોહાંધ-જીવો અનેક ઊંચનીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને ધર્મચારિત્રને યોગ્ય પોતે હોવા છતાં, પણ રૂપ વિગેરેની ચક્ષુષંદ્રિયોની અનુકુળતામાં, અને તેજ પ્રમાણે મધુર અવાજ વિગેરે વિષયોમાં ગૃહ બની શરીર મનનાં દુઃખ ભોગવવા છતાં; રાતના ઊપદ્રવથી પીડાવા

છતાં, અને અગ્નિદાહથી બધું બળી ગયેલા જેવા બનવા છતાં,
અને જુદા જુદા નિમિત્તથી અનેક આધિ (ચિંતાવાળા)
છતાં પણ સકળ (બધાં) દુઃખોના ધરસમાન-ગૃહવાસનું
કર્મ છોડવા સમર્થ થતા નથી; પણ, ઘરમાં રહીનેજ તેવાં
તેવાં દુઃખો આવતાં દીન સ્વરે રડે છે, અને બોલે છે કે,
“ હે બાપ ! હે મા ! હે દેવ ! આવા અવસરે તમને
આવું દુઃખ દેવું યોગ્ય નથી ! તેજ કહ્યું છે કે :—

**કિમિદમ ચિન્તિત મસદૃશ, મનિષ્ઠ મતિકષ્ટમનુષ-
મં દુઃસ્વં ॥**

સહસૈવોપનતં મે, નૈરયિકસ્યેવ સત્ત્વસ્ય ॥ ૧ ॥

ન ચિંતવેલું અજ્ઞયળીવાળું અનિષ્ઠ, તથા અનુપમ
આવું (બચકર) દુઃખ જેમ નારકીના જીવને આવે; તેમ
મને એકદમ ક્યાંથી આવીપડયું છે ! વિગેરે, તે બોલે છે.

અથવા રૂપ વિગેરેમાં આસક્ત થએલા ચીકણાં કર્મ
બાંધીને નરક વિગેરેમાં ઉત્તન્ન થઈ ત્યાં દુઃખ ભોગવતાં કંઈજ
સ્વરે ઉપર મુજબ રડે છે, અને તે પ્રમાણે કંઈજ સ્વરે રડ-
વાથી પણ તે રાંકડો જીવ તે દુઃખથી મુકાતો નથી, તે બતાવે
છે. દુઃખનું નિદાન તે ઉપાદાન કર્મ છે, તેનાવડે દુર્ગતિમાં
ઉત્તન્ન થએલા દુઃખ ભોગવતાં રડવા છતાં પણ ત્યાંથી દુઃખની
મુક્તિ (છુટકારો) અથવા મોક્ષનું કારણ જે સંયમ અનુષ્ઠાન
છે, તે પામી શકતા નથી, અને દુઃખના છુટકારાના અભાવમાં

સંસાર ઉદરમાં જુદી જુદી વ્યાધિઓથી ઘેરાયલા જીવો આમ તેમ ભમે છે, તે ખતાવે જે (અથ શબ્દ વાક્યના ઉપન્યાસ માટે છે) હે શિષ્ય ! તું જો ! તે સંસારી રખડતા જીવો ઉચ્ચ નીચ કુળમાં પોતાના શુભ અશુભ કર્મ લોગવવાને ગયેલા (જન્મ પામેલા) છે, અને તે કર્મના ઉદયથી આવી અવસ્થાને લોગવે છે, તેમાં તેમને ઉત્તમ થતા સોળ રોગ ખતાવનાર ત્રણ શ્લોકો છે. તેમાં (૧) પ્રથમ રોગ, વાત, પિત્ત, શ્લેષ્મ, અને તે ત્રણેના લેગા થવાથી સંનિપાત એમ ચાર પ્રકારે ગંડ (કંઠમાળ) છે, તે ગંડ જેને હોય તે ગંડી કહેવાય છે, એટલે ગંડમાળા નામનો રોગ તે સંભારી જીવને થાય છે, તેજ પ્રમાણે ખીજા પણ રોગો થાય છે, તે ખતાવે છે, (અથવા શબ્દ દરેક રોગ સાથે જોડવો) અથવા રાજાંસી એટલે અપરમાર (ક્ષયનો લેહ) વિગેરેના રોગ થાય છે, અથવા અઠાર પ્રકારના કોઢ રોગવાળો કોઢીયો થાય છે, તેમાં સાત મોટા કોઢ છે, તે આ પ્રમાણે—

(૧) અરુણો (૨) દુમ્બર (૩) નિશ્યજીવંદ (૪) કપાલ (૫) કાકનાદ (૬) પૌંડરીક (૭) દદ્રુ. (લાલ દાદર) આ સાતે પ્રકારના કોઢો બધી ધાતુમાં પ્રવેશ થવાથી અને અસાધ્ય થઈ જવાથી તે સાતે ભયંકર છે.

નીચત્રા અગીઆર કોઢ ક્ષુદ્ર છે.

(૧) રથુળઆરૂંક, (૨) મહાકુષ્ઠ, (૩) એકકુષ્ઠ, (૪) અર્મંદળ, (૫) પરિસર્પ, (૬) વિસર્પ, (૭)

સિદ્ધ, (૮) વિચરિંકા (કાળીદાદર,) (૯) કિટિલ
(ખરસવું,) (૧૦) પામા (ખસ,) (૧૧) શતારૂક
(ઘણી ફેણીઓ.) કુલ નાના મોટા ૧૮ છે, તે સામા-
ન્યથી જોતાં, બધાએ કોઠ-રોગો સંનિપાતથી થાય છે.
છતાં પણ, વાત વિગેરેના ઊત્કટ દેષથી જુદા જુદા લેદ-
વાળા ગણાય છે. તથા, રાજસ રોગ તે, રાજ્યક્ષમા (ક્ષય)
રોગવાળો, રાજસી (ક્ષયી) કહેવાય છે, અને તે ક્ષયરોગ
સંનિપાતથી ચાર કારણે થાય છે. કહ્યું છે કે:—

**ત્રિદોષ જાયતે યક્ષ્મા, ગદો હેતુ ચતુષ્ટયાત્
વેગરોધાત્ ક્ષયાચ્ચૈવ, સાહસાદ વિષમાશનાત્ ॥૧॥**

ત્રણ દોષવાળો યક્ષ્મા (ક્ષય) નામનો રોગ વીર્યના
વેગના રોધથી વેગના ક્ષયથી, સાહસ કરવાથી; તથા વિષમ
(અયોગ્ય) ખોરાકથી—એમ ચાર કારણે થાય છે. તેજ
પ્રમાણે અપરમારનો રોગ વાત, પિત્ત, અને કફના સંનિ-
પાતથી ચાર પ્રકારે છે, તે રોગવાળો સારા માઠાના વિવેકથી
વિકલ હોય છે, તથા ભ્રમ (ચક્રી) મૂછો વિગેરેની અવસ્થાને
તે રોગી ભોગવે છે. કહ્યું છે કે,

**અમાવેશ સંસંરમ્ભો, દ્વેષોદ્રેકો હૃતસ્મૃતિઃ
અપસ્માર ઇતિ જ્ઞેયો, ગદો ઘોર શ્વતુર્વિધઃ ॥૧॥**

ભમેજ ચડે, મૂછો વિગેરે થાય, દ્વેષનો ઉછાળો થાય,

વિસરી જવાની ટેવ થાય, એમ ચાર પ્રકારનો આ ' ઘોર ' અપસ્માર રોગ જાણવો. તેમાં પ્રક્ષરંધ પર્યંત ભ્રમણ કરનારો વાયુ છે, તેનું મુખ્ય સ્થાન હૃદયનો પ્રદેશ છે. તથા ' કાણિયંતિ ' અક્ષિ (આંખ) નો રોગ બે પ્રકારે છે, પ્રથમનો ગર્ભમાંજ રોગ થાય, અને બીજો જન્મ્યા પછી થાય છે, તેમાં ગર્ભ-વાળાને દૃષ્ટિનો ભાગ અપૂર્ણ હોય છે, તેને તેજ (પ્રકાશ) જન્મથી આંધળો બનાવે. તેજ પ્રમાણે, એક આંખમાંથી તેજ જતાં કાણો બનાવે છે. તેજ પ્રમાણે રક્તપણામાં જતાં, રક્તતા-(લાલાશ આંખમાં વધારો હોય.) પિત્તપણામાં જતાં, પિંગાક્ષ (પીળી આંખવાળો) અને શ્લેષ્મપણાને પામતાં શુક્લાક્ષ (ઘોળી આંખવાળો) બને છે, વાતને પામતાં વિકૃત આંખવાળો બને છે, અને જન્મ્યા પછી જે રોગ થાય; તે વાત વિગેરેથી અભિષ્યંદ-(આંખમાંથી પાણી ઝરવું) થાય છે. કહ્યું છે કે:—

**વાતાત્પિત્તાત્ કફાદ્રક્તા, દમિષ્યન્દ અતુર્ચિવઃ
પ્રાયેણ જાયતે ઘોરઃ સર્વ નેત્રામયાકરઃ ॥ ૧ ॥**

વાત, પિત્ત, કફ, અને રક્ત-(લોહી.) એ ચારથી અભિષ્યંદ ચાર પ્રકારે પાણીનું ઝરવું થાય છે, અને પ્રાયે-કરીને તેથીજ આંખના બધા રોગોનો ઘોર આકર (સમૂહ) થાય છે તથા ' જિમિયંતિ ' બહુતા-(ઝરણીનું વધવું; અને લોહીનું પાણીનું થવું.) તેથી શરીરનાં બધાં અવયવોનું

(૧૫)

પરવશપાણું (અવશિત્વ) છે. (જેને લીધે બેઠબે; તેમ, હાલી-આલી શકાય કે, ફરી શક્ય નહિ) ‘કુણિયાંતિ’ ગર્ભાધાનના દોષથી એક પગ ટુંકો હોય; અથવા, એક હાથ ખોડવાળો હોય તે કુણિરોગ છે. ‘સ્વજિયાંતિ’ કુખડા પીઠ વિગેરેમાં કુખડાપાણું હોય; તે, ‘કુખજી છે.’ માતપિ-તાના લોહી-વીર્યનો દોષ હોય; તે તેથી, ગર્ભમાં રહેલા દોષોથી કુખજ-(કુખડો) વામન વિગેરેની ખોડા થરી-રમાં થાય છે. કહ્યું છે કે:—

ગર્ભે વાત પ્રકોપેન, દૌહૃદેવાઽપમાનિતે

ભવેત્ કુબ્જઃ કુણિઃ પંગુઃ સૂકો મન્મન એવ વા ।૧।

ગર્ભની અંદર વાયુના પ્રકોપથી અથવા દોહલા ન પૂરાવાથી ગર્ભમાં રહેલો જીવ કુખડો કુણિરોગવાળો પાંગળો મુંગો કે મન્મન રોગવાળો થાય છે, આમાં ‘મુંગો’ અને મન્મન એકાંત રિત (પેટના રોગ પછીના રોગમાં) મુખ-દોષમાં ખતાવે છે, તથા ‘ઉદરિં ચ’તિ (‘ચ’ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે) વાત, પિત્ત વિગેરેના કારણે ઉષ્ણ થયેલા આઠ પ્રકારના ઉદર રોગ છે, તે રોગવાળો ઉદરી છે, તેમાં જલોદર રોગ અસાધ્ય છે, બાકીના તુર્ત થએલા દવા કરતાં મટે તેવા છે, તેના આ પ્રમાણે લેદો છે.

પ્રથક્ સમસ્તૈરપિ ચાનિલાંચૈઃ

પ્લીહોદરં વજ્રગુદં તથૈવ ॥

આંગતુકં સપ્તમમષ્ટમંતુ

જલોદરં ચેતિ ભવંતિતાનિ ॥ ૧ ॥

બધા અનિલ (વાયુ) વિગેરે એકેકથી કે સમુદાયથી
(૧) વાયુનો (વાતોદર) ૨ પિત્તનો (પિત્તોદર) ૩ કફનો
(કફોદર) તથા ૪ સંનિપાત (કબ્જોદર) પાલીક (બરો-
ળની ગાંઠ) ૫ ઉદર રોગ (કાચબી અકૃત વિગેરે) ૬
અદ્વગુદ (અભ્યુર્ણાશ) ૭ આંગતુક તાવસાથે ઉદર રોગ (અભ્યુ-
ર્ણવર) ૮ જલોદર એ આઠ રોગ પેટના છે,

‘ પાસમૂયંતિ ’ હે શિષ્ય ! તું મુંગા અથવા મનમન
(બોબડું) બોલનારાને જો, ! તે ગર્ભના દોષથી અથવા
અછવાડેથી ૬૫ પ્રકારના મુખનારોગો સાત આયતન (સ્થાન)-
માં થાય છે, તે આયતન નીચે મુજબ છે, (૨) હોઠ, ૩
દાંતનું મૂળ, (૪) દાંત, ૫ જીભ, ૬ તાળવું, ૭ કંઠ એ બધાં
મળીને સાત છે, તેમાં બે હોઠના આઠ રોગ છે, દાંતમૂળમાં
૧૫, દાંતના આઠ છે, જીભના ૫ છે, તાળવાના ૬ છે, કંઠમાં ૧૭
અને બધાના સાથે મળીને ત્રણ છે. કુલ ૬૫ છે, ‘ સૂણિયંતિ ’
અન્યપણુ શ્વયથુ (સોજનો) રોગ વાત પિત્ત શ્લેષ્મ સંનિ-
પાત રક્ત અને અભિઘાત (માર લાગવા) થી છ પ્રકારનો
છે, કહ્યું છે કે:—

શોફઃ સ્યાત્ પદ્વિધો ઘોરો, દોષૈ રુષેધ લક્ષણઃ

યસ્તૈઃ સમસ્તૈ આપીદ્ તથા રક્તાભિઘાતજઃ

(૧૭)

શોફ નામનો છ પ્રકારનો ઘોર રોગ જુદા જુદા કે, સામશ્વ દોષોથી શરીર કુલેલું દેખાય; તે લોહીના ઝિગાડથી થાય છે. એટલે, શ્લોક પહેલાં બતાવ્યા પ્રમાણે વાત, પિત્ત, કફ, અને સંનીપાત, રક્ત, અને અભિઘાતથી સોજાનો રોગ થાય છે. તથા “ગિલાસણિતિ” તે લસ્મિક નામનો વ્યાધિ છે. ઊષ્ણતા, વાત, અને પિત્તના ઊત્કટપણથી, અને કફના ન્યૂનપણથી, તથા ગરમી વધારે થવાથી થાય છે, તથા વેવડંતિ તે વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલ શરીરનાં અવયવો કંપરૂપ છે. કહ્યું છે કે:—

પ્રકામં વેપને યસ્તુ, કંપમાનશ્ચ ગચ્છતિ;

કલાપ ગ્વંજં તં વિદ્યા, ન્તુક્ત સંધિનિબંધનમ્ ॥૧॥

જે ઘણો કંપે, તથા કંપતો આવે, તેને સંધી નિબંધનથી મુકાએલો કલાપ ખંજ (લકવાનો રોગ) જાણવો. તેજ પ્રમાણે “પિઠસપ્તિ ચ ત્તિ” જીવને ગર્ભના દોષથી તે પીઠ સપ્તિપણે ઉત્તમ થાય છે, અથવા જન્મ્યા પછી અશુભ કર્મના દોષથી થાય છે, આ રોગીને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના ભાગ રોગવાળા જગ્યાએથી નષ્ટ થાય છે, તે રોગવાળાને હાથમાં પકડેલું લાકડું ખસી જાય છે, અને સૂઈ ઘોંચે તો પણ અસર ન થાય— તથા ‘સીલીવ્યં ત્તિ’ શ્લીપદ તે પગ વિગેરેમાં કઠણ પણ હોય છે, તે આ પ્રમાણે—વાત, પિત્ત, કફના પ્રકેપથી છાતીમાં રોગ ઉત્તમ થઈ જંઘામાં સ્થિર થઈ ધીરે ધીરે કાળાંતુકે

પગોનો આશ્રય કરીને સોજે ચડાવે છે, તે રોગોને સ્ત્રીપદ કહે છે (સુરતમાં રસ ઉતરીને પગ વિગેરે જાડા થાયતે છે)

પુરાણોદક મૂનિષ્ઠાઃ, સર્વ લુંષુ ચ શીતલા:

યે દેશા સ્તેષુ જાયન્તે, શ્લીપદાનિ વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥

જે દેશમાં પાણી ભરાઈ રહેલું હોય, અને છએ રૂતુમાં શીતલ (લેજ) રહેતો હોય, તેવા દેશોમાં વિશેષે કરીને સ્ત્રી-પદ રોગ થાય છે;

યાદયોર્હસ્તયોશ્ચાપિ, શ્લીપદં જાયતે નૃગાં;

કર્ણોષ્ઠનાશાસ્વપિ ચ, કેચિ દિચ્છન્તિ તદ્વિદઃ ॥૨॥

જે પગમાં બે હાથમાં માણસોને તે રોગ થાય છે, પણ કેટલાક વિદ્વાનોનો એવો મત છે કે તે રોગ કાન હોઈ અને નાકમાં પણ થાય છે. તથા: 'મધુમેહર્ણિ' તિ મધુ મેહ તે 'જસ્તિ રોગ' છે તે જેને હોય તે મધુમેહી કહેવાય છે, એટલે મધના જેવો તેનો પેસાળ હોય છે, તે પ્રમેહ (પર-મીઆ) ના ૨૦ લેહ છે, તે અસાધ્ય પણે ગણાય છે. તેમાં બધાએ પ્રમેહો પ્રાપ્ત બધા દોષોથી થાય છે, તો પણ વાત વિગેરે ઉતકટ થવાથી ૨૦ લેહો થાય છે, તેમાં કદથી ૧૦ પિત્તથી ૬ અને વાયુથી ૪ થાય છે, અને એ બધા અસાધ્ય અવસ્થામાં મધુમેહપણામાં થાય છે. કહ્યું છે કે.

સર્ધંવ પ્રમેહાસ્તુ, કાલેના પ્રતિકારિણ:

મધુમેહત્વામાયાન્તિ, તદાઽસાધ્યા મર્વન્તિ તે ॥૧॥

બધા પ્રમેહના રોગો યોગ્ય સમયમાં દવા ન કરવાથી
મધુમેહપણું પામ્યા પછી અસાધ્ય બને છે,

આ પ્રમાણે ઉપર, બતાવેલા સોળે રોગોનું વર્ણન
અનુક્રમે કર્યું, ('અથ' અને 'અથ' ને છે. તે 'અથ' નો અર્થ
ગુજરાતીમાં 'પછી, થાય છે. અને 'અથ' તો ફક્ત શૌભા માટે
છે) ઉપર બતાવેલા રોગો સંસારી જીવને થાય છે, તથા
આતંક એટલે શીખ્ર જીવ લેણુ રોગ જે સજા વિગેરે છે, તથા
ગાઢ પ્રહાર (ભેરથી લાગેલો માર) વિગેરે દુઃખ દેનારા સ્પર્શો
કાં તો અનુક્રમે આવે અથવા સાથે પણ થાય, એટલે કંઈ
નિમિત્તથી આવે અથવા અનિમિત્તે આવે, અને તે રોગોથી
પીડાય છે. આ રોગોથીજ તે મુકાતો નથી બીજું પણ તે
સંસારી જીવને અધિક દુઃખ થાય છે, તે બતાવે છે, તે
કર્મ રોગથી ભારે થએલા ગૃહવાસમાં આસક્ત થએલા મન-
વાળા અ સમજસ રોગથી પીડા થતાં અતે પ્રાણત્યાગ થાય
છે, તે વિચારીને અને પાછો તેમનો ઉપપાત તથા ચ્યવન
(દેવતાના જન્મ મરણને બદલે ઉપપાત ચ્યવન કહેવાય છે,)
તે કર્મનું સંચિત જાણીને એવું કરવું જોઈએ કે જેથી ઉપર
બતાવેલ ગંડ (શુભકાં) વિગેરે ૧૬ રોગ તથા મરણનો તથા
ઉપપાતનો સંપૂર્ણ અભાવ થાય, વળી મિથ્યાત્વ અવિરતિ
પ્રમાદ કપાય યોગથી મેળવેલ કર્મનો 'અબાધા' કાળની
મુક્તિ પછી ઉદય થાય છે. ત્યારે તેનો પરિપાક (અનુભવ)

થાય છે, તેજ શરીર તથા મન સંબંધી દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે, તે વિચારીને તેને જડ મૂળથી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; તે દુઃખીઓ દીનસ્વરે રડે છે. વિગેરે ગ્રંથ (સૂત્ર) વડે ઊપ-
ચાત. તથા સ્થવન સુધી બતાવ્યા છતાં પણ, તેનું મોટાપણું
બતાવવા જેનાવડે ગ્રાણીઓને સંસારમાં નિર્વેદ (ખેદ)
ઉત્પન્ન થાય; માટે બીજું સૂત્ર કહે છે:—

તંસુણેહ જહા તહા સંતિ પાળા અંધા તમસિ
વિયાહિયા, તામેવ સહં અસહં અહઅચ્ચ ઉચ્ચાવય
ફાસે પહિસંવેણ્હ, બુદ્ધેહિં એયં પવેહયં ।-સંતિ પાળા
વાસગા રસગા ઉદણ ઉદણચરા આગાસ ગામિણો
પાળા પાળે કિલેસંતિ, પાસલોણ મહ્ઘમયં (સૂ૦ ૧૭૭)

(આચાર્ય શિષ્યને કહે છે.) તે યથાવસ્થિત (જેવો
છે, તેવા) કર્મવિપાકને મારી પાસે તમે સાંભળો. જેમકે—
નારકી, તિર્યંચ, નર, અમર, એ લક્ષણવાળી ચાર ગતિઓ
છે. તેમાં નરકગતિમાં, ચારલાખ યોનિઓ, તથા ૨૫ લાખ
કુલ કેટિઓ છે, અને ૩૩ સાગરોપમની ઊત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
છે, ત્યાં પરમાધાર્મિક દેવતાની કરેલી વેદના છે, તથા પર-
સ્પર ત્યાં રહેલા નારકીના જીવો (કુતરા માફક) એકબી-
બીને દુઃખ દે છે, તથા સ્વભાવિક પીડા ત્યાં જે થાય છે,
તે આપણથી કહી શકાય તેમ નથી. જો કે, થોડામાં કહે-
વાની ઇચ્છાથી કહેવાના વિષયને પૂરો ન કહેવાય; તોપણ,

ત્યાંના કર્મવિપાક કહેવાથી જેમ, પ્રાણીઓને વૈરાગ્ય થાય;
તેમ શ્વેકોવડે વર્ણુન કરે છે.

શ્રવણ લવનં નેત્રોદ્ધારં કરક્રમ પાટનં ।

હૃદય દહનં નાસાચ્છેદં પ્રતિક્ષણ દારુણમ્ ॥

કટ વિદહનં તીક્ષ્ણાપાત ત્રિશૂલ વિમેદનમ્

દહનવદનૈઃ કંકૈર્ઘૈરૈઃ સમન્ત વિભક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

કાનને કાપવા; આંખોના ટોળા ખેંચીકાઢવા; હાથપગને
છેદવા; છાતીને બાળવી; નાક છેદીનાખવું; દરેકક્ષણે ભય-
કર અવાજ કરવો; કટવિદહન, તીક્ષ્ણ આપાત, ત્રિશૂળથી
મેદવું; બળતાં મોઢાંવાળા ઘોર-કંક પક્ષીઓથી વારંવાર ભક્ષણ
કરવું. આવીમોટી વેદનાઓ પરમાધામીથી છે.

તીક્ષ્ણૈ રસિમિર્દિષ્ટૈઃ કુન્નૈ વિષમૈઃ પરશ્વઘૈ
શ્ચકૈઃ પરશુ ત્રિશૂલમુદ્ગરતામરે વાસી મુષંઢીભિ ॥૨॥

વળી, દેદીપ્યમાન તીક્ષ્ણ તલવારોથી તથા વિષમમાલા,
પરશુઅથ () ચક્રોવડે, તથા પરશુ-ત્રિશૂળ મુદ્ગર,
તોમરવાળી મુષંઢીથી દુઃખ દે છે.

સંભિન્નતાલુ શિરસશિન્ન મુજાશિન્ન કર્ણના
સૌષ્ઠાઃ

ભિન્નહૃદયોદરાન્ત્રા ભિન્નાક્ષિ પુટાઃ સુદુઃખાર્તા ॥૩॥

એટલે, તાળવું-માથું જુદું પાડે છે, તથા ભુજા, કાન,
અને હોઠ છેદીનાં ખે; તથા છાતી-પેટ, આંતરડાં ભેદીનાં ખે; તથા
આંખોના ડોળા ખેંચીકાઢવાથી સંક નારકીના જીવો પીડાયલા છે.

**નિપતન્ત ઉત્પતન્તો વિચેષ્ટમાના મહીતલે દીનાઃ
નેક્ષંતે ત્રાતારં નૈરાયિકા કર્મ પટલાન્ધાઃ ॥૪॥**

નીચે પડેલા પાછા ઊછળતા જુદી જુદી ચેષ્ટા કરતા
મહીતળ (પૃથ્વી) ઉપર હીન થઈ રહેલા કર્મના પડદાથી
અંધા બનેલા નારકીના જીવો કોઈ રક્ષકને જોઈ શકતા નથી.

શાર્દુલ વિકિડિત.

**છિન્ન્યતે કૃપણાઃ કૃતાન્ત પરશો સ્તીક્ષ્ણે ન ધારા-
સિના;**

**ઋદન્તો વિષવીચિ (વચ્છુ) મિઃ પરિવૃતા સંમક્ષ્ણ
વ્યાપૃતૈઃ**

**પાટયન્તે ક્રકચેન દારુવદસિન પ્રચ્છિન્ન ષાદુદ્વયાઃ
કુંભીષુ ત્રપુપાન દગ્ધતનવો મૂષાસુ ચાન્તર્ગતાઃ ॥૫॥**

જમરાજના પરશુની તીક્ષ્ણ તલવાર જેવી ધારાવડે
તે સંકડા છેદાય છે, તથા વિષના સમૂહથી ભરેલા. (હડ-
કાયલા કૂતરા જેવા) કરડવા માટે વીંટાયલા પોકાર કરતારહે છે,
તથા કરવતીવડે જેમ, લાકડું ચીરે; તેમ ચીરાય છે, તથા તલ-

નારવડે તેના બે બાહુ છેદીનાંબે છે, તથા કુંભીમાં રાખીને
અરમ ગરમ તરવું પાય છે, તથા મૂષમાં (ઘાલીને જેમ સોની
સોનું પીગળાવે; તેમ) ઘાલીને શરીરમાં બળતા રાખેલા છે.

મૃજ્જયન્તે જ્વલદમ્શરીષહુતમુગ્ જ્વાલાભિરારાવિણો,
દીપ્તાં ગારનિભેષુ વજ્ર ભવનેષ્વં ગારકે પૃથિતાઃ
દહ્યન્તે વિકૃનોર્ધ્વ યાહુવદનાઃ ક્રદન્ત આર્તસ્વનાઃ
પશ્યન્તઃ કૃપણા દિશો વિશરણા સ્ત્રાણાયકો નો-
ભવન્ત્ ॥ ૬ ॥

વળી, તે નારકીના જીવો બળતા અંબરીય અગ્નિની
જ્વાળાવડે પોકાર કરાતા બુનંતય છે, તથા બળતા અંગારા-
વાળા વજ્રલવન માફક અંગારામાં ઊભા થયેલા રાંકડા મોંવાળા
હિંચા હાથ કરીને ખોખરા અવાજવાળા રડતા બળે છે.
અને તે બિચારા નારકીના જીવો શરણુરહિત થઈને
બધી દિશામાં (આશ્રય) આપનારને દેખે છે, પણ તેમને
બચાવવા કોઈ સમર્થ નથી; વિગેરે, નારકીનાં દુઃખ છે. તથા
તિર્યગ્ગતિમાં પૃથ્વીકાયની ઉદ્ધાખ યોનિ છે, તથા આર-
લાખ કુલ કોટિ છે. તેમને નીચલી (પીડાઓ) છે.

સ્વકાય-પરકાયનાં શસ્ત્રાથી પીડા છે, તથા શીત-ઉષ્ણની
પીડા છે. તેજ પ્રમાણે અપકાય (પાણી) ના જીવોની
ઉદ્ધાખ યોનિ, તથા કુલ કોટિ, તથા જુદી જુદી જાતિની
વેદનાઓ છે. અગ્નિકાયની ઉદ્ધાખ યોનિ, તથા ઉદ્ધાખ કુલ

કોટિ, અને પૂર્વ માફક વેદના છે. વાયુની પણ ૭લાખ યોનિ, તથા ૭લાખ કુલ કોટિ. અને ઠંડ-ઊષ્ણતાની બુદ્ધિ બુદ્ધ પ્રકારની વેદના છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિની દશલાખ યોનિ, સાધારણ વનસ્પતિની ૧૪લાખ યોનિ, અને જાંબેની ૨૮લાખ કુલ કોટિ છે. તેમાં ગયલો જીવ ચાતકાળ સુધી પણ જીવન-લેહન મોટન વિગેરેની બુદ્ધિ બુદ્ધી વેદનાને અનુભવે છે.

વિકળઇંદ્રિય, ખેઇંદ્રિય, તીનઇંદ્રિય, ચારઇંદ્રિયની બધે લાખ યોનિ, તથા, કુલ કોટિ ૭-૮-૯ લાખ અનુક્રમે છે, અને તે દરેકને ભૂખ તરસ, ઠંડ-તાપ, વિગેરેથી થતું દુઃખ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ. તીર્થંચ-પંચેન્દ્રિયની ચારલાખ યોનિ છે. અને જળચરની કુલ કોટી ૧૨લાખ છે, પક્ષીઓની કુલ કોટિ ૧૨લાખ, અમે ચોપગાંની ૧૦લાખ, ઝીર પરિ સર્વની ૧૦લાખ, ભુજ-પરિસર્પની ૬ લાખ છે, અને બુદ્ધિ બુદ્ધી વેદના તીર્થંચોની જે છે, તે પ્રત્યક્ષજ છે. કહ્યું છે કે:-

શુક્ત્વં હિમાત્યુષ્ણ મ યાર્દિતાનાં,

પરામિ યોગવ્યસના તુરાણાં

અહો ! તિરશ્ચામતિ દુઃખિતાના,

સુખાનુ ષંગઃ કિલવાર્ત્તમેતદ્ ॥ ૧ ॥

ભૂખ તરસ ઠંડ તાપ તથા ભયથી દુઃખી થએલા તથા ચારકાના કળજમાં રહેવાના દુઃખથી સદા પીડાયેલા એવા તીર્થંચો જે અતિ દુઃખી છે, તેમનામાં સુખનો અનુસંગ

(૨૫)

શોધવો તે તો નિશ્ચે એક વાર્તા માત્ર છે. ! (અર્થાત્ સુખતો લેશ પણ નથી) વિગેરે છે.

મનુષ્ય ગતિમાં પણ ૧૪ લાખયોનિ તથા ૧૨ લાખ કુલ કોટી અને આવી રીતની વેદનાઓ છે.

દુઃખં સ્ત્રીકુક્ષિમધ્યે પ્રથમમિહ ભવે ગર્ભવાસે ન-
રાણાં

બાલત્વેચાપિ દુઃખં મલલુલિતતનુઃ સ્ત્રીપયઃ પાનમિશ્રં
તારુણ્યેચાપિ દુઃખં ભવતિ વિરહજં વૃદ્ધભાવોપ્યસારઃ
સંસારે રે મનુષ્યા વદત યદિસુખં સ્વલ્પમપ્યસ્તિ
કિંચિત્ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ માતાની કુળમાં આ જન્મમાં પહેલું દુઃખ મનુ-
ષ્યોને ગર્ભવાસમાં રહેવાનું છે, અને જન્મ્યા પછી બાલપણમાં
મલથી ખરડાયેલું શરીર સંબંધી તથા માનું દૂધ પીવાનું
દુઃખ છે, જુવાનીમાં પણ (સ્ત્રી પુરુષ તથા દીકરા દીકરી
માખાપ સગાંના) વિરહનું દુઃખ છે, અને વૃદ્ધાવસ્થા તો
અસારજ છે, (માટે ડાહ્યો માણસ મુઘ્ધ જીવને પૂછે છે કે)
હે મનુષ્યો ! જો તમને કયાંય પણ સંસારમાં થોડું પણ સુખ
દેખાતું હોય તો બોલો ! (અર્થાત્ સંસાર દુઃખ સાગરજ છે)

વાલ્પાત્ પ્રમૃતિ ચરોગૈ, દૃષ્ટો ભિભવશ્ચ યાવહિહ

મૃત્યુઃ

શોક વિયોગાયોગૈ, દુર્ગત દોષૈશ્ચ નૈકવિષૈઃ ॥૨॥

ખાલપણમાંથીજ રોગો વડે ડંખાયલો, અને મૃત્યુ સુધી (મર્ણુ પર્યંત) શોક વિયોગ તથા કુયોગ વડે તથા અનેક પ્રકારના ગરીબીના દોષો વડે પરાભવ રહેલ છે.

ક્ષુત્તૃટ્ઠ્ઠિમોષ્ણાનિલ શીતદાહ

દારિદ્ર્ય શોકપ્રિય વિપ્રયોગૈઃ

દૌર્ભાગ્ય મૌર્ચ્યાન ભિજાત્યદાસ્ય

વૈરૂપ્ય રોગાદિ ભિર સ્વતંત્રઃ ॥ ૩ ॥

ભૂખ તરસ ઠંડ તાપ પવન તથા ઠંડો દાહ તથા દરિદ્રતા શોક વહાલાંના વિયોગથી, તથા દુર્ભાગીપણું, મૂર્ખતા, નીચબતિ, તથા દાસપણું, કુરૂપ, તથા રોગોથી આ મનુષ્ય-દેહ સદા પરતંત્ર છે.

દેવગતિમાં પણ ચારલાખ યોનિ, ૨૬લાખ કુલ કોટિ છે, તેમાં પણ અદેખાઈ, વિષાદ; મત્સર ચ્યવનભય, શલ્ય વિગેરેથી પીડાયલા મનવાળાને દુઃખનોજ પ્રસંગ છે. સુખનું અભિમાન તો, આભાસ માત્ર છે. કહ્યું છે કે:—

દેવેષુ ચ્યવન વિયોગદુઃખિતેષુ

ક્રોધેષ્યા મદમદનાતિ તાપિતેષુ

આર્યા ! નસ્ત દિહ વિચાર્ય સં ગિરન્તુ

યત્સૌખ્યં કિમપિ નિવેદનીયમસ્તિ ॥ ૧ ॥

દેવો, અ્યવન, તથા વહાલાંના વિયોગથી દુઃખી છે. ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, અહંકાર, કામદેવથી અતિ પીડાયલા છે, તેથી હે આર્ય !-(ઉત્તમ) પુરૂષો ! અહીં કંઈપણ સુખ વર્ણવવાયોગ્ય હોય; તે વિચારીને કહો; (વિગેરે સમજવું.)

તેથી, આ પ્રમાણે ચાર ગતિમાં પડેલા સંસારી જીવો જુદા જુદા રૂપે કર્મવિપાકને ભોગવે છે, તેજ સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘ સંતિ ’ પ્રાણીઓ વિદ્યમાન છે. તેઓ અક્ષુધંદ્રિયથી વિકળ તે દ્રવ્યઅંધા છે, અને સારા-માઠા વિવેકથી રહિત ભાવઅંધ પણ છે. તેઓ નરકગતિ વિગેરેના દ્રવ્યઅંધકારમાં તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય વિગેરેના કર્મવિપાકથી મગેલા ભાવઅંધકારમાં પણ રહેલા (શાસ્ત્રકારે) વર્ણવ્યા છે. ‘ કિંચ ’ વળી, તેવી કુષ્ઠ (કોઠ) વિગેરેની અધમ અવસ્થામાં, અથવા એકેંદ્રિયની, અથવા અપર્યાપ્તિ અવસ્થાને એકવાર અનુભવીને પાછું કર્મ ઊદય આવતાં તેમજ, અવસ્થાને વારંવાર અનુભવીને ઊંચ-નીચ તીવ્રમંદ્ર દુઃખ વિશેષના રૂપથીને જીવ અનુભવે છે. આ બધું તીર્થંકરે કહેલું છે. તે કહે છે. આ બધું તીર્થંકરે પ્રકર્ષથી અથવા પ્રથમથી કહેલું છે, માટે પ્રવેદિત છે. તથા હવેપછી, કહેવાતું પણ તેમનું કહેલું છે. ‘ સંતિ ’ જીવો વિદ્યમાન છે. એટલે, (વાસ ધાતુનો અર્થ શબ્દ, તથા કુત્સાન્ના અર્થમાં છે. માટે,) જેઓ વાસ કરે છે, તે વાસ કા (બોલનારા)

ભાષા લખિ પામેલા બે ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવો પણ છે. તેજ પ્રમાણે રસને અનુસારે જનારા તે કડવો-તીજો કષાયલો વિગેરે રસને જાણનારા એટલે, મનવાળા સંજ્ઞી-જીવો પણ છે. (આ પ્રમાણે સંસારી-જીવોનો કર્મવિપાક વિચારીને મહાભય જાણવો;) તેમજ, ઊદક-(પાણી) રૂપ-એકેન્દ્રિય જીવો છે. પર્યાપ્ત-અપ્યાપ્ત અવસ્થામાં, તથા ઊદકમાં ચરનારા તે પોરા, છેદનક, લોટુણક વિગેરે ત્રસ જીવો છે, તથા માછલાં, કાચળા વિગેરે પણ છે. તેમજ, સ્થળ ઉપર જન્મનારા, અને કેટલાક જળને આશ્રયે રહેલા મહોરગ તથા પક્ષી-ઓમાંના કેટલાક, તે પાણીમાં પોતાનું જીવન ગુજારનારા જાણવા; અને બીજાં પક્ષીઓ આકાશગામી છે. આ પ્રમાણે અર્ધાં પ્રાણીઓ (પોતાનાથી બીજાં નબળાં) પ્રાણીને આહાર વિગેરે માટે, અથવા મત્સર વિગેરે માટે દુઃખ આપે છે. સેથી શું સમજવું ? તે કહે છે:—(હે શિષ્ય !) તું અવધાર ! કે, આ જોઈ રજ્જુપ્રમાણુ-લોકમાં કર્મવિપાકના કારણે જુદી જુદી ગતિમાં દુઃખ તથા કલેશનાં ફળરૂપ-મહાભય છે. (પણ તેમાં સુખ તો, કહેવામાત્ર છે.) શામાટે કર્મવિપાકથી મહાભય છે ? તે કહે છે:—

बहु दुक्खा ह्यु जंत वो, सत्ता कामेसु माणवा,
अबलेणा वहं गच्छन्ति सरीरेणं पभंगुरेण अट्टे से
बहुदुक्खे इह बाले पकुव्वइ एएरोगा बहु नच्चा

આઝરા પરિચાવણ નાલં પાસ, અલં તવેણિં ઇયં
પાસ મુળી ! મહાભયં નાહ વાહજ્ઞ કંચણં (સુ ૦૧૭૮)

(ગુરુ કહે છે હે શિષ્યો !) કર્મના વિપાકથી આવેલાં બહુ દુઃખો જે જીવેને છે, જેથી તે જાણીને તમારે તેમાં અપ્રમાદવાળા થવું, પ્રત્યેક વારંવાર આવે ઉપદેશ કેમ કરે છે ? ઉ—કારણ કે અનાદિ ભવના અભ્યાસથી ન જાણાય, તેટલા ઉત્તર પરિણામ વાળા ઈચ્છામદન વિષયોમાં ગૃહ થયેલા પુરૂષો છે, તેથી પુનરૂક્તિ દોષ લાગતો નથી, હવે કામ (કુચેષ્ટા) માં જે જીવે આસક્ત છે, તે શું મેળવે છે, તે કહે છે—બલરહિત (નિઃસાર) તુષ (ડાંગરનાં ફેતરાં) ની મુઠ્ઠી સમાન ઔદારિક શરીર જે પોતાની મેળે ભાંગ (નાથ) ના સ્વભાવવાળું છે, તેના વડે સુખ મેળવવા કર્મને ઉપચય કરીને અનેકવાર વધ (મરણ ધાત) ને મેળવે છે;

પ્ર—કયો માણસ આવા કડવા વિપાકવાળી સંસારી વાસનામાં રતિ (આનંદ) માને ? તે કહે છે—

જે મોહના ઉદયથી આર્ત થયેલ છે. અને કાર્ય અ-
કાર્યના વિવેકને જાણતો નથી, તે પ્રાણી જેના વડે બહુ દુઃખ પમાય તેવા કામ વિષયોમાં ગૃહ થાય છે, અથવા પ્રાણીઓને કલેશરૂપ કૃત્યને પોતે રાગદ્વેશથી આકુળ બનેલ બાળજીવ પ્રકૃષ્ઠથી કરે છે, અને તેનાં પાપ કરવાથી તેના કર્મના ફળરૂપ વિપાકથી અનેકવાર પોતે વધ પામે છે, (બુરે હાલે મરે

છે) અથવા પૂર્વે બતાવેલા રોગો આવતાં હવે પછી કહેવાતાં અકૃત્યને બાળ (મૂર્ખ) જીવ કરે છે, તે બતાવે છે—ગંડમાળા કોઠ ક્ષય વિગેરે રોગ આવતાં તે રોગોની વેદનાથી ગભરાઈને તેને દૂર કરવા માટે બીજા પ્રાણીઓને સંતાપે છે, લાવક વિગેરે પક્ષીનું માંસ ખાતાં ક્ષય રોગ મટશે, આવા કુવાક્યોને સાંભળીને જીવવાની પોતેઆશાએ પ્રાણીઓને મહા દુઃખરૂપ અકાર્યમાં પશુવર્તે છે, પણ આમ વિચારતા નથી, કે પોતાનાં કરેલાં પાપોનાં ફળ ઉદયમાં આવ્યા વિના રહે નહિ, માટે ઉદયમાં આવેલ છે, તથા કર્મ શાંત થતાં તે ઉપશમ (શાંત) થાય છે, પણ પ્રાણીઓને દુઃખરૂપ ચિકિત્સા (ઉપાય) કરવાથી ફક્ત નવાં પાપોજ બંધાય છે, તે કહે છે, કે હે શિષ્યો! વિમળ વિવેકરૂપ જ્ઞાન ચક્ષુવડે ધારીને જુઓ ! કે તે રોગોને દૂર કરવા ચિકિત્સા વિધિઓ સમર્થ નથી.

પ્ર૦—જો એમ છે તો શું કરવું ?

ઉ—‘ અહં ’ હે શિષ્ય તું ! સારા નરસાનો વિવેકવાળો છે, માટે તારે એવી પાપ ચિકિત્સાની જરૂર નથી ! કિંચ—વળી પ્રાણીને દુઃખ દેવારૂપ કૃત્ય બહુ લયરૂપ હોવાથી મહા લય તરીકે હેં મુનિ ! તું તેને બાળુ—(ત્રણ જગતના સ્વભાવને બાળે, માને તે મુનિ છે) પ્ર—જો એમ છે તો શું કરવું ? ઉ—કોઈ પણ પ્રાણીને તું હણતો નહિ, કારણ કે એક પણ પ્રાણીને હણતાં આઠે પ્રકારનાં કર્મો બંધાય છે, અને તેને

સૂચ ન કરાય તો સંસાર જમણ કરાવે છે, માટે મહાભય છે, અથવા ઉપર કહેલા રોગો બહુ પ્રકારે જાણીને કુવાસના ને આશ્રયી તે જાણવા, અર્થાત્ કામો (કુચેષ્ટાઓ) પોતેજ રોગરૂપ છે, એવું અતિશે જાણીને જેમ આતુર બનેલા કામ-ચેષ્ટામાં અંધા થએલા જીવો બીજા પ્રાણીઓને દુઃખ દે છે. (તેમ તમારે ન દેવું) એ પ્રમાણે રોગ અને કામ ચેષ્ટામાં આકુળ થયેલા સાવધ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તેલાને ઉપદેશ આપવારૂપ મહા-ભયરૂપ જીવ હિંસા બતાવીને તેવી હિંસા ન કરનારા ગુણવાન (મુનિરાજો) ના સ્વરૂપને બતાવવા પ્રસ્તાવ રચીને બતાવે છે:-

આયાણ મો સુસ્તુષ ! મો ધુયવાયં પવેઙ્ગ સ્સા-
મિ હહ સ્વલુ અસત્તાર તેહિં તેહિં કુલેહિં ॥ મસે-
ણ અમિસંભૂયા અમિસંજાયા । અમિનિવ્વુદ્ધા અ-
મિસંવુદ્ધા અમિસંબુદ્ધા અમિનિકંના અણુપુઠ્ઠેણ
મહામુળી (સુ૦ ૧૭૧)

હે શિષ્ય ! (ભો અગ્રય આમંત્રણના અર્થમાં છે)
હું તમને હવે પછી જે કહીશ, તે બરોબર જાણો, અને
સાંભળવાની આકાંક્ષા રાખો ! (બીજી વાર ભો શબ્દ આ
વિષય મહત્ત્વનો છે એમ બતાવે છે) કે તમારે અહીં પ્રમાદ
ન કરવો, હું ધૂતવાદને કહું છું આઠ પ્રકારના કર્મને ધોઈ
નાંખવા, તે ધૂત છે અથવા જ્ઞાતિ (સર્ગીના મોહ) નો ત્યાગ
કરવો, તે ધૂત છે. તેનો વાદ (કથન) કહીશ, તે તમારે એક

ચિત્તે સાંભળવો આના સંબંધમાં નાગાર્જુનીયા કહે છે કે-
 (યુતોવવાયં પત્રેયંતિ) એટલે આઠ પ્રકારના કર્મને અથવા
 પોતાને ધોવાનો ઉપાય તીર્થંકર વિગેરે કહે છે, તે ઉપાય
 કયો છે ? તે કહે છે. 'દ્વૃ' આ સંસારમાં (ખલુ વાક્યની
 શોભા માટે છે) આત્મનો ભાવ તે આત્મતા (આત્મપણું)
 તે જીવનું અસ્તિત્વ છે, અથવા પોતાનાં કરેલા કર્મની પરિ-
 ભ્રુતિ છે, તેના વડે આ જીવ સમૂહ છે, પણ અન્ય લોકના
 માનવા પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે ભૂતોના કાયાકારે પરિણમવાથી
 જીવો બન્યા નથી, અથવા પ્રજાપતિ (બ્રહ્મા) એ બનાવેલ
 નથી એટલે તેવા તેવા ઉચ નીચ કુળમાં પોતાના પૂર્વના
 કર્મ સંચયથી મેળવેલા શુકશોણીત (વીર્ય લોહી માતાના
 હિરમાં) એકત્ર થવાથી અનુક્રમે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ છે, તેને
 આ પ્રમાણે ક્રમ છે—

સપ્તાહં કલલં વિન્યા, તતઃ સપ્તાહમર્યુદ્મ

અર્બુદાજ્ઞાયતે પેશી, પેશીતોઽપિ ઘનં ભવેત્ ॥ ૧ ॥

તે વીર્ય લોહીનું સાત દિવસે કલલ થાય, પછી અર્બુદ
 થાય છે, પછી પેશી થાય, ત્યાર પછી ઘન થાય છે. તેમાં
 જ્યાંસુધી કલલ થાય ત્યાંસુધી અભિસંભૂત કહેવાય છે, પેશી
 થતાં સુધી અભિસંનત કહેવાય છે, ત્યાર પછી સાંગોપાંગ
 સ્નાયુ શિર રોમ વિગેરે અનુક્રમે થતાં અભિનિવૃત્ત છે, ત્યાર
 થી પ્રસૂત થતાં અભિસંવૃદ્ધ છે, અને ધર્મ શ્રવણની અવ-

સ્થામાં અવતાં ધર્મકથા વિગેરે નિમિત્ત મેળવીને મેળવેલ પુણ્ય પાપપણાથી અભિસંબુદ્ધ બળવા, ત્યાર પછી સત્ અસતનો વિવેક બળનારા હોય તે અભિનિષ્કાંત છે, ત્યાર પછી આચારાંગ સૂત્ર ભણેલા તથા તેનો અર્થ સમજીને ચારિત્ર પાળનારા અનુક્રમે પ્રથમ શિક્ષક (શિષ્ય) ગીતાર્થ પછી ક્ષપક (તપસ્વી) પછી પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળો તથા એકલવિહારી જિન કલ્પક સુધી ઉંચે ચઢનારા મુનિઓ બને છે. અને કોઈ અભિસંબુદ્ધ પુરૂષ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો હોય તો તેને પોતાનાં સગાં જે કરે તે કહે છે.

તં પરિક્રમં તં પરિદેવમાણા મા ચયાહિ इव ते वयंति !-છંદોવળીયા અડ્ઝોવ ઈન્ના અકંદકારી જ-
ળગારૂયંતિ, અતારિસે મુણિ (ળય) ઓહંનરણ જળગા
જેણ વિવ્વજઢા, સરણં તત્થ નો સમેહ, કહં નુ નામ
સે તત્થ રમહ ? , એવં નાણં સયા સમણુવાસિજ્ઞાતિ
તિથેમિ (સૂ. ૧૮૦) ધૂતાધ્યયનોદેશકઃ ૬-૧ ॥

જે તત્ત્વ સ્વરૂપ બળીને ગૃહવાસથી પરાઉમુખ બનીને મહા પુરૂષોએ આચરેલા માર્ગે જવા (દીક્ષા લેવા) તૈયાર થયો હોય તેને માતા પિતા પુત્ર કલત્ર વિગેરે મળતાં તે સગાં તેને રોધને કહે છે, કે અમને તું ન ત્યજ, એમ કયા ઉપબવતાં બોલે છે, તથા બીજું શું બોલે છે, તે કહે છે,

તારાઈંદ (અભિપ્રાય) ને અમે અનુકુળ છીએ, તારા ઉપર અમારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેથી અમને ન છોડ, એમ આ-ઈંદ કરીને તે સગાં રહે છે, વળી આ પ્રમાણે બોલે છે, કે “ તેવો મુનિ સંસાર તરી શકતો નથી કે જે પાખંડ (મુનિના બોધ) થી ઠગાઈને માખાપને ત્યજીને દીક્ષા લે. ” આમ કહે, તો પણ જેણે સંસારનું તત્ત્વ જાણ્યું છે, તેવો જે કરે, તે કહે છે, જો કે આ સગાં મારા ઉપર પૂર્ણ પ્રેમી છે, છતાં પણ તે ખરે વખતે શરણ આપતાં નથી, અર્થાત્ તેમનું શરણ સ્વીકારતો નથી શા માટે આ શરણ નથી ? તે કહે છે, તે ગૃહવાસ બધા તિરસ્કારને યોગ્ય નરકના પ્રતિનિધિ સમાન અને શુભદ્વારને પરિઘ સમાન છે, તેમાં કોણ રાહો માણસ રમણતા કરે ? વળી ગૃહવાસ બધા દ્વંદ્વ (રાગદ્વેષ વિગેરેનાં જોડલાં) રૂપ છે, તેમાં જેનું મોહ ‘ કપાટ ’ ઘટ્ટી (ઓછું થઈ) ગયેલ છે, તે રત્તિ કરે ? (અર્થાત્ તેમનો મોહ ન કરે) આ બધાનો ઉપસંહાર કરે છે-કે પૂર્વ કહેલું જ્ઞાન હંમેશાં આત્માની અંદર સ્થાપી રાખજો, એવું સુધર્મા સ્વામી શિષ્યને કહે છે. ધૂત અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશો.

પ્રથમ ઉદ્દેશો કહ્યો. હવે, બીજો ઉદ્દેશો કહે છે, તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં સગાંનો

મોહ છેડવા સૂચ્યું. તે જો, કર્મનું વિધુનન થાય
તો, સફળ થયું કહેવાય; માટે કર્મનું વિધુનન કરવા
આ ઉદ્દેશો કહેવાય છે. આ સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ
પહેલું સૂત્ર છે.

આડરં લોગ માયાઽ વહત્તા પુવ્વ સંજોગં હિચ્ચા
વસમં વસિત્તા ધંમ્મચેરાંસિ વસુ વા અણુ વસુવા
જાણિત્તુ ધમ્મં અહ્મા તહા અહેગેતમ્મ ચાહ કુસીલા
(સુ. ૧૮૧)

લોક તે, માતાપિતા, પુત્ર, કલત્ર વિગેરે સ્નેહના સંબં-
ધથી વિયોગ થતાં પીડાય છે, અથવા તેમનું જગડતાં
પીડાય છે, અથવા સંસારી-જીવોનો સમૂહ કામરાગમાં
પીડાતો હોય; તેને જ્ઞાનવડે અકલ્પકરીને (સમજીને) તથા
પોતાનાં માતાપિતા વિગેરેનો સંબંધ છોડીને તથા
અપશમ મેળવીને બ્રહ્મચર્યમાં વસીને ઉત્તમ સાધુ કેવો
હોય ? તે કહે છે:—વસુ તે, દ્રવ્ય છે. તે દ્રવ્યવાળો અર્થાત્
કષાયરૂપ-કાળાશ વિગેરે મગને દુર કરી પોતે વીતરાગ બને
છે, અને તેથી ઊંડો, અનુવસુ સરાગ છે. અથવા વસુ
તે, સાધુ છે. અને અનુવસુ તે, શ્રાવક છે. તેમજ, કહ્યું છે કે:—

વીતરાગો વસુ જ્ઞેયો, જિનો વાસંયતોડયવા;
સરાગો(હય)ડુ વસુઃ પ્રોક્તઃ સ્થવિરઃ શ્રાવકોડપિવા;
વીતરાગ તે વસુ બહુવો, પછી તે જિન હોય અથવા

જાંચત (સાધુ) હોય, અને સરાગ હોય, તે અનુવસુ કહ્યો છે, અથવા ખૂંદો અથવા શ્રાવક પણ હોય છે.

તથા શ્રુતચારિત્રરૂપ-ધર્મ બાણીને પછી યથા યોગ્યપણે સ્વીકારીને પણ પછી કેટલાક જીવો પ્રબળ મોહના ઉદયથી તેવી ભવિતવ્યતાના યોગે તેવા ઉત્તમ ધર્મને પાળવા શક્તિ-બાન થતા નથી, તે કેવા છે? ઉત્તર—કુશીલા એટલે ખરાબ શીલ (આચાર) વાળા છે, એટલે જેઓ ધર્મ પાળવામાં અશક્ત છે, તેથીજ તેઓ કુશીલવાદા છે, એવા બનીને શું કરે છે? તે કહે છે:—

वत्थं पडिग्गहं कंवलं पायपुंछणं विवसिज्जा,
अणुपुण्वेण अणहिया सेमाणा परीसहे दुराहियासए
कामे ममायमाणस्स इयाणि वा मुहुत्तेण वा अप-
रिमाणाए भए एवं से अंतराएहिं कामेहिं आके-
णलिएहिं अवइज्जा चेए (सू० १८२)

કરોડો ભવે પણ દુઃખેથી મેળવાય, તેવો મનુષ્ય જન્મ-ખામીને પૂર્વે કદીપણ ન મેળવેલ એવી સંસાર સમુદ્રથી પાર કિતરવા સમર્થ નાવ સમાન યોધિ (સમ્યક્ત્વ) મેળવીને મોક્ષ વૃક્ષના ખીજ સમાન સર્વ વિરતિ લક્ષણવાળું ચારિત્ર સ્વીકારીને પાછા કામદેવનો માર દુઃખેથી નિવારણ થાય તેવો હોવાથી, મન ઢીલું થવાથી, ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ લાલચુ થવાથી, અનેક ભવના ઋણાકૃતી મેળવેલી વિષયની મધુરતાથી પ્રબળ

મોહનીય કર્મના ઉદયથી. અધુન વેદનીયનો ભાવ એકદમ પ્રકટ થવાથી, અયશઃકીર્તિ ઉત્કટપણે થવાથી, આયતિ (ભવિષ્યનું હિત) ને તરછોડીને કાર્ય અકાર્યને વિચાર્યા વિના મહાદુઃખનો સાગર સ્વીકારીને વર્તમાન સુખને દેખનારા પોતાના કુલમાં વર્તાતો આચાર નીચે નાંખીને (ઉત્તમ રત્નરૂપ) ચારિત્રને ત્યજે છે !!! અને તેનો ત્યાગ ધર્મોપકરણ ત્યાગવાથી થાય છે, તે ખતાવે છે. વસ્ત્ર એ શબ્દથી ક્ષૈમિક (સૂત્રનાં) કદપ (વસ્ત્ર) લીધો છે, તથા પાત્રાં અને ઉનની કાંખળ અથવા પાત્રાંનો નિયોગ તથા રજેડરણ એ ધર્મોપકરણોને બેઠરકારીથી ત્યજીને કોઈ સાધુ કરીથી દેશવિરતિ (શ્રાવકનાં વ્રત) સ્વીકારે છે, કોઈ તો ફક્ત અમ્યકુદર્શનજ રાખે છે, કોઈ તો તેનાથી પણ બ્રહ્મ થઈ બચે છે, (વટલી બચે છે,)

પ્ર૦ આવું દુર્લભ ચારિત્ર પામીને પાશુ' કેમ તણે છે !

ઉ—પરીષદો દુઃખે કરીને સહન થાય છે, તેથી ક્રમે કરીને અથવા સામટા પરિષદો આવતાં સહન ન કરી શકવાથી પરિષદથી ભાગેલા મોહના પરવશપણથી દુર્મર્તિને આગળ કરીને મોક્ષમાર્ગ (ઉત્તમ ચારિત્ર) ને ત્યજે છે !!! તે રાંકડાઓ ભોગો ભોગવવા માટે ત્યજે છે, છતાં પાપના ઉદયથી શું થાય ? તે કહે છે—

વિરૂપ કામોને પોતાને વહાલા માની સ્વીકારતો
 ભોગના અધ્યવસાયવાળો બનવા છતાં, પોતાનાં અંત-
 રાયકર્મના ઊદયથી તેજ ક્ષણે પ્રવળ્યા મુક્યા પછી અથવા
 ભોગો પ્રાપ્ત થયાપછી, અંતર્મુહુર્તમાં, અથવા કંડરીક રાજ-
 ષની માફક ચારિત્ર મુક્યા પછી એક રાત દિવસમાં
 અપરિમાણ (વધારે ખાવાને) લીધે શરીર લેદાય છે. આ
 પ્રમાણે દુરાચારના અધ્યવસાયથી, અથવા કુકર્મ સેવીને
 શીઘ્ર મરણ પામતાને પોતાના આત્મા સાથે ચરિત્ર
 ધાળવારૂપ ધર્મ દેહનો લેદ થતાં તેવું શરીર અને પચેન્દ્રિય
 ધાણું અનંતાકાળે પણ મળતું નથી. (અર્થાત્ નિગેહમાં
 અનંતાકાળ ભ્રમણ કરે છે.) એજ વિષયનો ઊપસંહાર
 કરવા કહે છે. ' एवं ' એ પ્રમાણે ભોગનો અભિલાષી અંત-
 રાયવાળા કામ ભોગો જેમાં અનેક પ્રકારનાં વિધેનો રહેલાં
 છે, તેને ચાહે છે, તે ભોગો (ન કેવળ તે અકેવળ તેમાંથી
 થાય તે.) અકેવળીક, (દંદ-લેડકાંવાળો) છે. જેમને
 પ્રતિપક્ષ પણ છે, અથવા અસંપૂર્ણ ભોગો છે. જેને મેળ-
 વવા પાછા સંસારમાં પડે છે, અથવા (કામભોગને બીજાના
 બદલે ત્રીજાનો અર્થ લઈએ; તો,) તે કામભોગોવડે ભોગના
 અભિલાષીઓ અતૃપ્ત બનીનેજ (વધારે ભોગસુખ લેવાજતાં)
 શરીરનો નાશ કરે છે. જ્યારે, તે રાંકો આમ મરણ પામે
 છે ત્યારે, બીજા ઉત્તમ સાધુઓ જેમનો મોક્ષસમીપ છે,

તેવા ક્યાંય પણ, કોઈપણ રીતે કોઈપણ વખત ચરણને
પરિણામ આવતાં લઘુકર્મનાં કારણથી દરેકક્ષણે ચડતાભાવ-
વાળા બને છે, તે બતાવે છે.

અહેગે ધમ્મમાયાય આયાણપ્પામિસુ પાણિહિ
ચરે, અપ્પલીયમાણે દહે સવ્વં ગિહિં પરિન્નાય, એસ
પણેમહામુણી, અહંચ્ચ સવ્વઓ સંગં ન મહં અ
ત્થિત્તિં ઇયં એગો અહં, અસ્સિં જયમાણે હત્ય વિરણ
અણગારે સવ્વઓ મુંડે રીયંતે, જે અચેલે પરિવુસ્સિણ
સંચિક્ખવ્વહં ઓભોયરિયાણ, સે આકુટ્ટે વા એહ વા
લુંચિણ વા પલિયં પકત્થ અદુવા પકત્થ અત્તહોહિં
સદ્દ ફાસેહિં ઇયં સંસ્વાણ એગયરે અન્નયરે અભિન્નાય
તિતિક્ખમાણે પરિવ્વણ જેય હિરી જે ય અહિરી
માણા (સૂ. ૧૮૩)

ઉપર બતાવેલા ચડતાપરિણામવાળા સાધુએ ચારિત્ર
લીધાપછી વિશુદ્ધ પરિણામથી તેમનો મોક્ષ જલદી થવાનો
હોવાથી શ્રુતચારિત્રધર્મ-ધર્મ પામીને વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે ધર્મો-
પકરણ સ્વીકારીને ધર્મકરણમાં સમાધિવાળા બની પરિપક્વ
ચક્રન કરીને સર્વજ્ઞ-પ્રભુએ કહેલા ધર્મને પાળે છે, અને
પૂર્વે બતાવેલાં પ્રમાદનાં સૂત્રો અપ્રમાદના અભિપ્રાય પ્રમાણે
કહેવાં. (અર્થાત્ તે દરેકપ્રકારે ચારિત્ર નિર્માણ પાળે)

જ્ઞાન ભણીને સમ્યક્ત્વમાં દૃઢ થઈ અશુભકર્મને ક્ષય કરી નાંખે છે.) કહ્યું છે કે:—

યત્ર પ્રમાદેન તિરોઽપ્રમાદઃ, સ્પાદ્યાઽપિ યત્નેન પુનઃ

પ્રમાદઃ

વિપર્યયેનાપિ પઠંતિ તત્ર, સૂત્રાણ્યધીકારવશાદ્ વિ-
ધિજ્ઞાઃ ॥ ૧ ॥

જ્યાં પ્રમાદવડે સૂત્ર કહેવાયાં હોય; ત્યાં વિરોધિ અપ્રમાદ હોવાથી અપ્રમાદના વર્ણનનાં સૂત્રો અધિકારના વશથી વિધિને બાણુનારા વિપર્યયવડે ભણે છે (કહે છે.) અથવા, અપ્રમાદનાં કહી તે યત્નવડે પાછાં પ્રમાદનાં (સૂત્રો) કહે છે:— તે ઉત્તમ સાધુઓ વળી, કેવા થઈને ધર્મ આચરે છે? તે કહે છે:—કામલોગોમાં અથવા માતાપિતા વિગેરે ઢોકમાં મોહ ન કરનારા, અને ધર્મચારિત્રમાં એટલે, તપસંયમ વિગેરેમાં દૃઢતા રાખનારા ધર્મ આચરે છે. વળી, બધા પ્રકારની ભોગાકાંક્ષાને જ—પરિજ્ઞાવડે દુઃખરૂપ ભણીને પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞાવડે ત્યાગે છે, તે ભોગાકાંક્ષા ત્યાગવાથી જે યુક્ત થાય; તે કહેછે:—‘ વૃષ ’ એ કામ પિપાસાનો ત્યાગનારો પ્રકર્ષથી નમેલો ‘ પ્રહ્લ ’ પ્રભુમેલો સંયમમાં, અથવા કર્મ ક્ષોવામાં (લીન થયેલો) મહામુનિ બને છે, પણ તેવા ગુણથી રહિત હોય; તે મહામુનિ બનતો નથી. ‘ કિંચ ’ વળી, સર્વે પ્રકારે પુત્રકલત્રાદિનો સંબંધ, અથવા વિષયાભિલાષનો મોહ

ઊદ્ધંધી (ત્યાગીને) શું ભાવના ભાવે ? તે કહે છે:—“ આ સંસારમાં પડતાં માફે અવલંબન (આધારભૂત) થાય તેવું કંઈપણ નથી; અને તેના અભાવથી ઉપર પ્રમાણે હું સંસાર-ઊદરમાં એકલોજ છું. તેમ, હું પણ કોઈનો નથી. આ ભાવના ભાવનારો જે કરે; તે કહે છે. ‘ અત્ર ’ આ મૌનીંદ્ર (જિનેશ્વરના) પ્રવચનમાં સાવલ-અનુષ્ઠાન ત્યાગીને દશ પ્રકારની સાધુ-સમાચારી પાળવામાં યતનાવાળો થાય. ‘ કોડસૌ ? ’ કોણ થાય ? તે કહે છે. અનગાર-પ્રવચિર્જિત (દિક્ષા લીધેલો) હોય; તે એકત્વભાવના ભાવતો રહે. (તે પછીના સૂત્રમાં કહે છે. એટલે, આ ક્રિયા જોડતા સૂત્રમાં પણ લેવી.) ‘ કિંચ ’ વળી, તે સર્વે પ્રકારે દ્રવ્યથી અને ભાવથી મુંડે જનીને ‘ રીયમાણ: ’ સંયમઅનુષ્ઠાનમાં વર્તે છે.

પ્ર:—કેવો બનેલો ?

ઉ:—જે અચેલ તે અલ્પ વસ્ત્રવાળો અથવા જિનકલ્પિક સંયમમાં રહિ યોગ્ય વિહાર કરનારો અંતપ્રાંત આહાર ખાનારો બને છે, તે પણ વધારે પ્રમાણમાં નહિ, તે કહે છે, અવમોદરી (ઓછું ભોજન) કરે, અને ઉમોદરી તપ કરતાં કઠાચ પ્રત્યનીક (જૈનધર્મના વિરોધીઓ, જેઓ આજ કંટક છે તેમનાથી પીડાય, તે બતાવે છે. ‘ સ ’ તે મુનિ કુવચનોથી આકોશ કરાયેલો, હંડા વિગેરેથી ભરાતો, વાળ

એથી કાઢવાથી લુપ્તિત કરેલો (દુઃખી થયા છતાં) પેાતે
મોતાના પૂર્વકર્મથીજ આ ઉદયમાં આવ્યું છે, એમ માનતો
અમ્યક્ પ્રકારે સહન કરતો વિહાર કરે; તથા આવી ભાવના
ભાવે,

“પાવાણં ચ સ્વલુ મો કડાણં કમ્પાણં પુર્વિં
કુચ્ચિન્નાણં દુષ્પાડિક્કનાણં વેદધિતા મુક્કસો નત્થિ
અવેયહત્તા, તવસા વા દ્ધોસહત્તા” ।

પોતે પૂર્વે દુષ્ટ રીતે જે કૃત્યો આચર્યા હોય, અને
દુષ્ટ કૃત્ય કર્યાછી તેને અભોચના કે તપશ્ચર્યાથી ખેરવ્યાં
ન હોય, તે દુષ્ટ પાપો કાંતો ભોગવનાં છુટે, અથવા તપશ્ચર્યા
કરવાથી દૂર થાય છે.

પ્ર૦—વચનો વડે કેવી રીતે આકોશ કરે છે ?

ઉ—‘ પલ્લિયં ’ તિ તે સાધુએ પોતે ગૃહસ્થાવસ્થામાં
વણકર વિગેરેનું નીચ કૃત્ય (ધર્મે) કર્યો હોય તો તે યાદ
કરીને તેની નિંદા કરે છે, તે આ પ્રમાણે—ક્લોલિક ! કે
સાધુ બનેલા ! તું પણ મારી સામે બોલે છે ! અથવા જકાર
ચકાર વિગેરે શબ્દોથી બીજી રીતે બોલીને નિંદે છે ! તે
હવે બતાવે છે— ‘ અત્તય્યૈઃ ’ તદન બુઠાં કલંકના શબ્દો-
વડે તિરસ્કાર કરે જેમકે “ તું ચોર છે ! તું પરહાર લપટ
છે, આવાં અસત્ય આળો જે સાધુને કરવા યોગ્ય નથી તેનો
કાનમાં સ્પર્શ થતાં (સાધુને ક્રોધ અઢે) તથા કલંક ચકા-

વવા સાથે હાથ પગ છેદવા વિગેરેથી (દુઃખ થાય તેવા સમયે) આ મારા પોતાના કરેલા દુષ્ટ કૃત્યોનું ક્ષમા છે એમ ચિંતવીને વિચરે, અથવા આપું ચિંતવે.

પંચહિં ઠાણેહિં છઠમત્યે ઉપ્પન્ને ઉવસગ્ગે સહદ્ધ સ્વમદ્ધ તિતિક્કલ્લદ્ધ અહિયાસેદ્ધ, તંજહા-જક્કલ્લદ્ધે અયં પુરિસે ૧, ઉમ્માયપત્તે અયં પુરિસે ૨, દિત્તાચિત્તે અયં પુરિસે ૩, મમ ચ્ચણં તવ્વભવે અણીયાણિ કમ્માણિ ઉદિન્નાણિ ભવંતિ જન્નંણસ પુરિસે આઠમદ્ધ ધંધદ્ધ તિપ્પદ્ધ પિટ્ઠદ્ધ પરિતાવેદ્ધ ૪, મમં ચ્ચણં સમ્મ સહ- માણસ્મ જાવ અહિયાસેમાણસ્મ ણમં તલ્લો કમ્મ- ણિજ્જરા હવદ્ધ ૫, પંચહિં ઠાણેહિં કેવલી ઉદિન્ને પરી- સહે ઉવસગ્ગે જાવ અહિયા સેજ્જા, જાવ મમં ચ્ચણં અહિયાસેમાણસ્મ બહવે છઠમત્થા સમણા નિગ્ગંથા ઉદિન્ને પરીસહોવસગ્ગે સમ્મં સહિસ્સંતિ જાવ અહિ- યામિસ્સંતિ ઇત્યાદિ ॥

પાંચ સ્થાનમાં છઠ્ઠમસ્થ સાધુઓ ઉપસર્ગોને સહન કરે. ક્ષમા રાખે ક્રોધ ન કરે હૃદયમાં શાંતિ રાખે, તેઓ વિચારે કે આ અપમાન કરનારો પુરૂષ યક્ષથી ઘેરાયેલો છે, આ સુરૂપ ઉન્માદ પામેલો છે. આ પુરૂષ અહંકારી છે, મારે તે જીવમાં વેદવાનાં કર્મ ઉદ્દીરણમાં આવવાનાં છે તેથી આ

પુરૂષ મને આકોશ કરે છે, ખાંધે છે તેપે છે () પીટે છે, સંતાપે છે, પણ મને સારીરીતે સહન કરવાથી એકાંતથી સકામ નિર્જરા થાય છે, કેવલી લગવાનું તેજ પાંચ સ્થાનમાં આવેલા પરીસહ ઉપસર્ગ સહન કરે તેઓ જાણે છે કે, કેવલી જ્યારે આવાં દુઃખ સહન કરે છે, ત્યારે ઘણા છદ્મસ્થ સાધુઓ નિર્ગથો આવેલા પરીસહ ઉપસર્ગોને તેમના દૃષ્ટાંતથી સારી રીતે સહન કરશે અને આત્મામાં શાંતિ રાખશે આ ઉપરથી સાધુએ સાર એ લેવો કે કોઈ ગાંડા થયેલો બીજાને મારે તો તેના ઉપર દયા આવે છે. તેજ પ્રમાણે સાધુને દુઃખ દેનાર ઉપર સાધુએ દયા લાવવી જોઈએ, આ પ્રમાણે જે પરીસહો આવે તે અનુકૂલ પ્રતિકૂલ એમ એ ભેદ છે. તે બંનેમાં રાગદ્રેષ કર્યા વિના શાંતિ રાખીને વિચરે, અથવા બીજી રીતે પરીસહ બે પ્રકારના બતાવે છે, જે સત્કાર અને પુરસ્કાર સાધુને આનંદકારી છે અને પ્રતિકૂલ મનને અનિષ્ટ છે, અથવા લજ્જામરૂપ યાચના કરવી અને અચેત વિગેરે છે, અને લજ્જા વિનાના ઠંડ તાપ વિગેરે છે, એ પ્રમાણે બંને પ્રકારના પરીસહોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરતો વિચરે, વળી

ચિદ્વા સર્વં વિસુત્તિયં ફાસે સમિયદંસણે एए
 મો નગિણા વુત્તા જે લોગંસિ અણાગમણધમ્મિણો

આણાં મામગં ધમ્મં એસ ઉત્તરવાં એહ માણવાણં
 વિયાહિં, ઇત્થોવરં તં સ્સોસમાણં આયાણિજ્ઞં
 યરિન્નાય યરિયાણં વિગિંચહ, એહ એગેસિં એગ ચ-
 રિયા હોહ તસ્થિયરાં ઇયરેહિં કુલેહિં સુદ્ધેસણાં
 સમ્બેસણાં સે મેહાવી પરિવ્વે સુવિંમ અદુવા દુ-
 વિંમ અદુવા તત્થ મેરવા પાણા પાણે કિલસંતિ સે
 કાસે પુટ્ઠો ધીરે અદિયાસિજ્ઞાસિ ત્તિથેમિ (સૂ. ૧૮૪)
 મૂતાધ્યયને દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ॥ ૬—૨ ॥

બધા પરિસહોની થતિ વેદનાને સહન કરી દુઃખને
 અનુભવતો છતાં ચિત્તમાં શાંતિ રાખે. પ્રશ્ન. કેવો બનીને ?
 ઉ. સમ્યક્પ્રકારે દર્શન પામેલો તે સમિત દર્શનવાળો અ-
 થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટી બને. તે પરિસહોને સહન કરનાર સાધુઓ
 કેવા હોય તે કહે છે, તે નિષ્કિંચન નિર્ગંથ (ભાવનશ્ર)
 જીનેશ્વરે બતાવેલા છે. આ મનુષ્ય લોકમાં આગમન ધર્મરહિત
 છે. અર્થાત્ ઘર છોડીને દીક્ષા લીધા પછી પાછા ઘેર જવાની
 ઇચ્છા કરતા નથી, પણ પોતાની દીક્ષામાં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા
 પૂરીવાળી પંચ મહાવ્રતનો ભાર વહન કરે છે, વળી જેનાવડે
 આજ્ઞા કરાય તે જીનેશ્વરનું વચન તેજ મારો ધર્મ છે. તેથી
 તેને બરોબર પાળે, અથવા ધર્મનું અનુષ્ઠાન પૂરેપૂર્ણ કરે,
 અને વિચારે કે ધર્મ તેજ મારો સાર છે, બાકી બધું પારકું

(અસાર) છે, એથી હું તીર્થંકરના ઉપદેશ વડે વિધિ અનુસારે ખરેખર ક્રિયા કરું. પ્ર-ધર્મ કેવીરીતે આજ્ઞાથી પળાય ? તે કહે છે, ‘જ્ઞપ્તિઃ’ આ બતાવેલો ઉત્તર (ઉત્કૃષ્ટ) વાદ અહિં મનુષ્યોને કહેલો છે. ‘કિંચ’ વળી આ કર્મ દ્વર કરવાના ઉપાયરૂપ સંયમમાં સમીપ (અંદર) રત (લીન) થઈને આઠ પ્રકારના કર્મને ઓષનો (દ્વર કરતો) ધર્મને પાળે વળી બીજું શું કરે ? તે કહે છે.

જેનાવડે ગ્રહણ કરાય તે આદાનીય (કર્મ) છે, તેને જાણીને મૂળ ઉત્તર પ્રકૃતિનું વિવેચન કરે, અર્થાત્ સાધુપણું નિર્માણ પાળીને ક્ષય કરે. અહીં સંપૂર્ણ કર્મ દ્વર કરવામાં અસમર્થ જે બાહ્યતપ છે, તેને આશ્રયી કહે છે, આ જૈન-સિદ્ધાંતમાં કેટલાક શિથીલ (ઓછાં) કર્મવાળાને એકચર્યા એટલે એકલ વિહારની પ્રતિમા અંગીકાર કરેલી હોય છે, તેમાં જુદી જુદી જાતીના અભિગ્રહો તપ તથા ચારિત્ર સંબંધી ધારણ કરેલા હોય છે. તેથી પ્રાભૃતિકાને આશ્રયી કહે છે, તે એકાકી વિહારમાં બીજા સામાન્ય સાધુથી વિશેષ પ્રકારે અંતર્પ્રાંત કુલોમાં દશ પ્રકારની એષણા દોષરહિત આહાર વિગેરેની શુદ્ધ એષણાવડે તથા સર્વ એષણા તે બધી એષણા. આહાર વિગેરે સંબંધી ઉદ્ગમ ઉત્પાદ તથા ગ્રાસ એષણા સંબંધી પરિશુદ્ધ વિધિએ સંયમમાં વર્તે છે, બહુ-પણામાં એક દેશપણાને કહે છે, તે મર્યાદામાં રહેલો મેધાવી

સાધુ સંયમમાં વર્તે વળી તે તેવાં બીજાં કુલોમાં આહાર સુગંધવાળો કે દુર્ગંધવાળો હોય, ત્યાં રાગદ્રેષ ન કરે વળી ત્યાં એકલવિહાર કરતાં મસાણુમાં પ્રતિમા એ રહેતાં ચાતુધાન (રાક્ષસ) વિગેરેએ કરેલા શબ્દો ભયકારક લાગે; અથવા બીલત્સ પ્રાણીઓ દ્વીપ જીવવાળાં (વાઘ વિગેરે) બીજા જીવોને ખીડે; સંતાપે છે અને તને પણ સંતાપે; તો, તું તેવા વિષય-દુઃખના સ્પર્શોને સમ્યક્ પ્રકારે ધ્યાન રાખીને સહન કર; એવું સુધર્માસ્વામિ જંબુસ્વામિને કહે છે:—

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે.

બીજો ઉદ્દેશો કહી ત્રીજો કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. બીજામાં કર્મ ધોવાનું બતાવ્યું; અને તે બિપકરણ શરીરના વિધૂનન વિના ન થાય. માટે હવે, બિપકરણ વિગેરેનું વિધૂનન કહે છે. આવા સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

एवं खु मुणी आयाणं सया सुगन्धाय घस्मे
विह्वयकपे निज्झांसइत्ता, जे अचेले परिवुसिए तस्स
ण भिक्खुस्तनो एवं भवइ—परिजुण्णे मे वत्थे
वत्थं जाइस्सामि सुत्तं जाइस्सामि सूइ जाइस्सामि
संधिस्सामि सीविस्सामि उक्कसिस्सामि वुक्कसि-
स्सामि परिहिस्सामि पाउणिस्सामि, अदुवा तत्थ

પરિક્રમંતં મુજ્જો અચેલં તળફાસા ફુસંતિ સીય-
 ફાસા ફુસંતિ તેડફાસા ફુસંતિ દંસમસગ ફાસા
 ફુસંતિ એગયરે અન્નયરે વિરૂવરૂવે ફાસે અહિયા-
 સેહ અચેલે લાઘવં આમમમાણે, તવં સે અભિસ-
 મન્નાગણ મવહ, જહેયં મગવયા પવેહયં તમેવ અભિ-
 સમિન્ના સવ્વઓ સવ્વત્તાણ સંમત્તમેવ સમભિજા-
 નિજ્ઞા, एवं તેસિં મહાવીરિણં ચિરરાયં પુવ્વાઈં
 વાસાણિ રીયમણાણં દવિયાણં પાસ અહિયાસિયં
 (સૂ. ૧૮૫)

આ ઉપર બતાવેલું અથવા હવેપછી, કહેવાતું (જે
 અહીં કરાય તે આદાન.) તે કર્મનું ઊપાદાન છે, અને તે
 કર્મ ઊપાદાન થવાનું કારણ સાધુને જોઈતાં ધર્મઊપકર-
 ãથી અધિક પ્રમાણમાં હવેપછી કહેવાતાં વસ્ત્ર વિગેરે છે,
 તે વધારાનાં વસ્ત્ર વિગેરેને મુનિએ ત્યાગ કરીદેવાં.

પ્ર:—તે મુનિ કેવો હોય છે ?

ઉ:—તે સદાએ સારીરીતે વર્ણવેલા ધર્મવાળો છે.
 જોટલે, તેને સંસાર-બ્રમણનો ડર હોવાથી પોતાને અર્પણ
 કરેલાં મહામતનો ભારવાહી છે, તથા વિધૂત (કુણ્ણ)
 જોટલે, સારીરીતે જેણે કલ્પ-(સાધુનો આચાર) આત્મામાં
 ફરસ્યો છે, તેવો મુનિ આદાન-(કર્મને) ખેરવશે.

પ્ર:—તે વસ્ત્ર વિગેરે આદાવકેવાં હોય; કે તે ફર કરવાંપડે ?

ઉ:—(અદ્ય-અર્થમાં નકાર છે. જેમકે—આ સાધુ અજ્ઞાન છે. એટલે, અદ્યજ્ઞાનવાળો છે, તે પ્રમાણે અર્થ લેતાં) સાધુ અચેલ એટલે, અદ્ય વસ્ત્ર રાખનારો સંયમમાં રહેલો છે, તેવા સાધુ (ભિક્ષુ) ને આવું વિચારવું ન કદપે કે, માફ વસ્ત્ર જીર્ણ થઈ ગયું છે. હું અચેલક થઈશ. મને શરીરનું રક્ષક વસ્ત્ર નથી; તેથી, ઠંડ વિગેરેથી માફ રક્ષણ કેમ થશે ? તેથી, હું વિના વસ્ત્રનો થયો છું. તેથી, કોઈ શ્રાવકને ત્યાં જઈ વસ્ત્ર યાચીલાવું; અથવા તે જીર્ણ-વસ્ત્રને સાંધવાને સોય-દોરો યાચીશ; અથવા જ્યારે સોય-દોરો મળશે; ત્યારે, જીર્ણવસ્ત્રનાં કાણાંને સાંધીશ; ફેટેલાંને સીવીશ; અથવા ટુકડાં વસ્ત્રને જોડી મોટું બનાવીશ; અથવા, લાંબાનો ટુકડો ફાડી સરખું અથવા, નાનું બનાવીશ.

એમ યોગ્ય બનાવીને હું પહેરીશ; તથા, શરીર ઢાંકીશ. વિગેરે, આત્મધ્યાનથી હજીયાલી અંતઃકરણની વૃત્તિ ધર્મમાં એકચિત્ત રાખનાર આત્માર્થીસાધુને વસ્ત્ર જીર્ણ થવા છતાં, અથવા હોય નહીં; તોપણ, ભવિષ્ય સંબંધી (ચિંતા) ન થાય.

અથવા આ સૂત્ર જિનકલ્પીઓને આશ્રયી કહેલું છે. એમ વ્યાખ્યા કરવી કારણકે, તે મુનિઓ અચેલ (વસ્ત્રરહિત) હોય છે, તથા તેમના હાથમાંથી તેમની તપોબળની લબ્ધિને

લીધે પાણીનું બિંદુ પણ ન ગળતું હોવાથી તેઓ પાણિ-
યાત્ર કહેવાય છે.

પાણિ એટલે, હાથ. અને હાથમાંજ ભોજન લઈને કરે
છે. તેમને પાત્રાં વિગેરેનો સાત પ્રકારનો નિયોગ હોતો
નથી; (કારણકે, તેવો તેમનો અભિગ્રહ છે.) તથા, કલ્પ-
ત્રય પણ ત્યાગેલ છે. ફક્ત, તેમને રજોહરણ, તથા મુખ-
વસ્ત્રિકા (ઓઘો, અને મુહુપત્તિ) માત્ર હોય છે તેવા
અચેલ જિન-કલ્પીમુનિને ઉપર કહેલ આર્તધ્યાન વસ્ત્ર
ફાટવા-સાંધવા વિગેરે સંબંધી ન હોય. (કારણકે, ધર્મી-
વસ્ત્ર તેના અભાવથી ધર્મ-ફાટવું વિગેરેનો અભાવ છે.
ન્યારે, ધર્મી હોય; ત્યારે, ધર્મ શોધવો; એ ન્યાયનો ઉત્તમ
માર્ગ છે.) તથા, જિન-કલ્પીમુનિને આવું પણ ન હોય.
કે હું બીજું નવું વસ્ત્ર યાચીશ; એ બધું પૂર્વમાદક બાજીવું.

વળી, જેને જિન-કલ્પી જેવી લખિષ ન હોય; તેવો
સ્થવિર કલ્પી-સાધુ હાથમાંથી પાણી વિગેરેનું બિંદુ નીચે
પડે છે તેથી, તેઓ પાત્રના નિયોગયુક્ત હોય છે, અને
વસ્ત્રનાં કલ્પ પ્રમાણે ત્રણમાંથી કેાઈપણ એક વસ્ત્ર હોય;
તેવો મુનિ પણ વસ્ત્ર વિગેરે જીર્ણ થવાથી કે, નાશ થાથી
નવું ન મળે; ત્યાં સુધી આર્તધ્યાન ન કરે; તથા, જે
અલ્પપરિકર્મી (નિસ્પૃહી) હોય; તેવાને સોય-દોરો ફાટે-
લાને સાંધવા માટે પણ શોધવાનું ન હોય, (જેને ઊપદેશ

માટે પરોપકારની વિશેષ લાગણી કરતાં આત્માર્થ સાધવા માટે એકાંતવાસ હોય; તેવાને ફાટેલું કે, વસ્ત્ર ન હોય; તેની શું પરવાહ છે ? જેમકે:—

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरगिहिनी
सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनः संयमः
शरणा भूमितलं दिशोपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनं
एवं यस्य कुटुम्बिनो वद सखे किं स्याद्भयंयोगिनां ।

ધૈર્ય પિતા, ક્ષમા માતા, ઘણા કાળની શાંતિ વડુ, સત્ય પુત્ર, દયા બેન, મન સંયમ ભાઈ છે, પથારી જમીનમાં છે, દિશા વસ્ત્રો છે. જ્ઞાનઅમૃત ભોજન છે, તેવા કુટુંબ વાળા યોગીને કોનો ભય છે ? એવું એક મિત્ર બીજા મિત્રને પૂછે છે.

અચેલ અથવા વસ્ત્રવાગાને તૃણ (ડાલના કાંટા) વીઝે લાગ્યાં શું કરે તે કહે છે. તેવો અચેલપણે રહેતાં જીર્ણવસ્ત્ર આર્ત-રોદ્ર (અપ) ધ્યાન ન થાય; અથવા આ થાય. તે અચેલપણે વર્તતાં; તે સાધુને અચેલપણના કારણથી કોઈ ગામડાં વિગેરેમાં શરીરના રક્ષણના અભાવથી ઘાસના સંથારે સુતાં ઘાસના કાંટાનો ઠડવો અનુભવ દુઃખ દેનારો થાય; અથવા ઘાસ પોતે ખુંચે તેવું હોય; તો, શરીરમાં દુઃખ દે, તેવા સમયે સાધુ દીનતારહિત મન રાખીને તેને સહે.

(૫૨)

તેજ પ્રમાણે શિયાળામાં ઠંડા દેશમાં વસ્ત્રવિના ઠંડ સહેવીપડે; તથા, ગરમ દેશમાં ઊનાળામાં વસ્ત્રવિના તડકો સહેવોપડે; તથા ડાંસ-મચ્છરોના ડંખ લાગે. આ બધા પરિ-સહો એકસાથે ડાંસ-મચ્છર, તથા ઘાસના ઠડવા ફરસનાં દુઃખ સાથે આવે છે, અથવા ઠંડ-તાપ વિગેરે પરસ્પર વિરૂદ્ધ દુઃખ છે. તેમાંથી કોઈએક અનુક્રમે આવે. (બહુ-વચનનો સૂત્રમાં પ્રયોગ છે, તેથી બાણુવું કે, તે દરેક તીવ્રમંદ કે, મધ્યમ અવસ્થાવાળો ફરસ છે.) તે હવે બતાવેછે.

વિરૂપ (બીભત્સ) તે, મનને દુઃખ દેનાર, અથવા બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના મંદ વિગેરે ભેદના સ્વરૂપવાળા વિરૂપ-રૂપ જે ફરસો છે, તેનાથી થતાં દુઃખો પડે; અથવા, તે દુઃખ આપનાર ઘાસ વિગેરેના સ્પર્શો હોય; તે બધાંને ચિત્ત સ્થિર કરીને દુધ્યાંન છોડીને સહન કરે.

પ્ર:—કોણ સહન કરે ?

ઉ:—ઉપર બતાવેલ વસ્ત્રરહિત અલ્પ-વસ્ત્રવાળો, અથવા અચલન-સ્વરૂપવાળો (પ્રતિમાધારી) સમ્યક્પ્રકારે સહે.

પ્ર—શું વિચારીને સહે ? ઉઠ જે લઘુ ગુણ છે તેનો ભાવ લઘુતા છે. તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી જે પ્રકારે લાઘવ-ચાલુ છે. તેને બાણુનારો સમતાથી પરિસહો તથા ઉપસર્ગોને સહે છે. આ સંબંધે નાગાર્જુનીયા કહે છે.

“ **एवं खलु से उवगरणलाघवियं तवं कम्मवखय कारुणं करेह** ”

એ પ્રમાણે ઉપકરણના લાઘવપણાથી કર્મને ક્ષય કરનારો તપ નિશ્ચયથી ઉત્તમ સાધુ કહે છે.

એ પ્રમાણે કહેલા ઈમ વડે ભાવ લાઘવ માટે ઉપકરણ લાઘવનો તપ કરે છે, એ કહેવાનો સાર છે.

વળી તે ઉપકરણના લાઘવથી કર્મ ઓછાં થાયછે, અને કર્મ ઓછાં થવાથી ઉપકરણ લાઘવ મેળવતાં તૃણ વિગેરેના સ્પર્શો સહેતાં કાય કલેશરૂપ બાહ્ય તપ પણ થાય છે. તેથી તે સાધુ સારી રીતે સહે છે. આ માર્ગ કહેવું નથી, એવું સુધર્માસ્વામી કહે છે. કે જે મેં કહ્યું અને હવે પછી કહીશ તે બધું ભગવાન મહાવીરે પોતે પ્રકર્ષથી અથવા શરૂઆતમાં કહેવું છે. પ્ર—જો ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે, તેથી શું સમજવું ? ઉ—ઉપકરણ લાઘવ અથવા આહાર લાઘવ તપરૂપ છે, એવું જાણીને શું કરવું તે કહે છે. દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી કાળથી અને ભાવથી તેમાં લઘુતા રાખવી જેમકે દ્રવ્યથી આહાર ઉપકરણમાં લાઘવ પાણું રાખવું (એટલે જરૂર જેટલાંજ રાખવાં) ક્ષેત્રથી બધાં ગામ વિગેરેમાં બોળરૂપ ન થવું. કાળથી દીવસ અથવા રાતમાં અથવા દુકાળ વિગેરે બરાબ વખતમાં શાંતિ રાખવી તથા ભાવથી કૃત્રિમ અને મલિન વિગેરે કુભાવ ત્યાગવા (અર્થાત્ પોતે કષ્ટ સહન કરીને મનમાં કુભાવ ન કરતાં આરિત્રિ નિર્મળ પાળવું. તથા ગૃહસ્થાને કે બીજા જીવોને કોઈપણ રીતે પીડાકારક ન થવું.)

સમ્યક્ત્વ એટલે પ્રશસ્ત અથવા શોભન તત્ત્વ અથવા એક સંગતવાળું (જેનાથી એકાંત હિત થાય તેવું) તત્ત્વ તે સમ્યક્ત્વ છે. કહ્યું છે કે:—

“ પ્રશસ્તઃ શોભનશ્રૈવ, એકઃ સદ્ગત એવ ચ । હત્યે-
નૈવપ સ્પૃષ્ટસ્તુ, ભાવઃ સમ્યક્ત્વમુચ્યતે ” ॥ ૧ ॥

પ્રશસ્ત શોભન એક સંગતવાળો જે ભાવ થાય તે સમ્યક્ત્વ છે (ભાવાર્થ ઉપર આવેલ છે)

આવું સમ્યક્ત્વજ અથવા સમત્વજ સારી રીતે સમજે, વિચારે, કે પોતે અચેલ હોય અને બીજો એક વસ્ત્ર વિગેરે રાખનારો હોય, તેને પોતે નિંદે નહિ. કહ્યું છે કે:—

“ જોડવિ દુવત્થ તિવત્થો એગેણ અચેલગો વ સંથરહ ।
ળહુ તે હીલંતિ પરં સન્વેડવિ ય તે ઝિનાણા ” ॥ ૧ ॥

જે બે વસ્ત્ર ધારણ કરે, ત્રણ વસ્ત્ર ધારણ કરે, અથવા એક વસ્ત્ર રાખે, અથવા અચેલક કરે, પણ તે બધા જીનેશ્વરની આજ્ઞામાં વર્તે છે, તેથી એક બીજાને નિંદે નહીં.

“ જે સ્વલુ વિસરસકપ્પા સંઘયણાધિયાદિકારણં પપ્પ ।
ળડવમન્નહ ણ ય હીણં અપ્પાણં મન્નઈ તેહિ ॥ ૨ ॥

જેઓ જુદા જુદા કલ્પવાળા છે, તેઓ શરીર સંઘયણ તથા ઓછી વધતી ધૈર્યતાને લીધે છે તેથી એક બીજાને અપમાન ન કરે, તેમ ઓછાપણુ ન માને, (એટલે પોતાની

(૫૫)

શક્તિ વધારે હોય તો ઓછાં વસ્ત્રથી નિભાવ કરે, પણ વધારે રાખનારને નિંદે નહીં, તેમ કારણ પડતાં વધારે વસ્ત્ર રાખવાં પડે તો પોતે દીનતા ન લાવે કે હું પતિત છું. પણ જરૂર જેટલી વારજ મંદવાડ વિગેરેમાં વધારે વસ્ત્ર વાપરે)

મઘ્નેષિ જિનાણા, જહાવિહિં કમ્મ સ્વવળદ્દા; વિહરંતિ ઉક્કયા સ્વલ્લુ, સમ્મં અભિ જાણહિ એવં ॥૩॥

તે બધા જિનેશ્વરની આજ્ઞામાં કર્મક્ષય કરવાને યથા-વિધિ રહેલા છે, પણ તેઓ યોગ્ય વિહાર કરતાં વિચરે છે, એવું નિશ્ચયથી પોતે મનમાં ઉત્તમ સાધુ જાણે છે.

અથવા તેજ લાઘવપણાને સમજીને સર્વે પ્રકારે દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ ભાવ વિચારીને આત્માવડે સર્વથા નામ વિગેરે (ચાર-નિશ્લેષાથી) સમ્યક્ત્વનેજ સારી રીતે જાણે. અર્થાત્ તીર્થ કર ગણધરોના ઉપદેશથી દરેક ક્રિયા બરોબર કરે. આ બધાં અનુષ્ઠાનો જેમ તાવને દુર કરવા માટે તક્ષક નાગનાં માથા ઉપર રહેલ મણીરત્ન લાવવા રૂપ અશક્ય ઉપદેશ નથી; પણ, બીજા ઘણા ઉત્તમ સાધુએ ઘણા કાળ સુધી એવું ઉત્તમ સંયમ પાળ્યું છે, તે બતાવે છે કે આ પ્રમાણે ઓછાં વસ્ત્ર અથવા બીજાકુલ વસ્ત્ર વિના રહીને ઘાસ વિગેરેના કઠોર ફરસોનાં દુઃખોને સહન કરનાર મહાવીર (બળવાન યોદ્ધા) પુરૂષોએ બધા લોકને ચમત્કાર પમાડનારા ઘણા કાળ

આખી જીંદગી સુધી અનુષ્ઠાન કર્યું છે. તેજ વિશેષથી કહે-
છે. (ચેરાશી લાખ, ને ચેરાશી લાખે ગુણતાં જે સંખ્યા થાય;
તેટલાં વરસોનું પૂર્વ થાય છે.) તેવાં ઘણા પૂર્વ સુધી
સંયમ-અનુષ્ઠાન પાળતા મુનિઓ વિચર્યા છે પૂર્વની સંખ્યા
૭૦, ૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ષની છે. આ વાત રિખવદેવ
લગવાનના વળતથી તે દશમા શિતળનાથ સુધી પૂર્વનાં
આઉખાં હતાં; તેને આશ્રયી છે.

(આઠ વર્ષ ઉપરની ઉમરના શિષ્યને દીક્ષા અપાય; અને
તેનું લાખું આયુષ્ય હોય તેને આશ્રયી છે.) ત્યારપછી, શ્રેયાં-
સનાથ લગવાનથી વર્ષની સંખ્યાની પ્રવૃત્તિ બાણવી; તથા
ભવ્યજીવો જે મુક્તિ જવાને યોગ્ય છે, તેમને તું જો, અને
જે ઘાસના કઠોર ફરસો વિગેરે ઉપર બતાવ્યા; તે તમારે
સારી રીતે સહેવાં. જેમ તેમણે સદ્ધા; તેમ, ણીજી ઉત્તમ
સાધુઓ સહન કરે છે. આ પ્રમાણે જે ઉત્તમ સાધુ સહન
કરે; તેને શું લાભ થાય તે કહે છે:—

આગયપન્નાણાણં કિસા બાહવો ભવંતિ પયણુણ
મંસસોણિણ વિસ્સેણિં કટ્ટુ પરિન્નાય, एस तिण्णो
मुत्ते विरण वियाहिण तिथेमि (સૂ૦ ૧૮૬)

આગત તે મેળવેલું છે. પ્રજ્ઞાન જેમણે તેવા ગીતાર્થ
સાધુઓ તપ કરીને તથા પરીસહો સહીને કૃશ (પાતળી)
બાહુ વાળા બને છે, અથવા મહાન્ ઉપસર્ગ તથા પરીસહ

વિગેરેમાં તેઓ જ્ઞાન મેળવેલા હોવાથી તેમને પીડા ઓછી હોય છે. કારણ કે કર્મ અપાવવા તૈયાર થયેલ સાધુને શરીર માત્રને પીડા કરનારા પરીસહ ઉપસર્ગો મને સહાય કરનારા છે. એવું માનવાથી તેને મનની પીડા નથી થતી. તેજ કહ્યું છે કે:—

“णिम्माणेह परो च्चिय अप्पाण उ ण वेयणं सरીराणं ।
अप्पाणो च्चिअ हिअयस्स ण उण दुक्खं परो देह । ૧ ।”

ખીજે માણસ આત્માને પીડા નથીજ આપતો. પણ શરીરને દુઃખ આપે છે, પણ આત્માના હૃદયનું દુઃખ પોતાનું માનેલું છે. પણ પારકો તે દુઃખ આપતો નથી.

શરીરની પીડા તો થાય છેજ તે ખતાવે છે. જ્યારે શરીર સુકાય અને પાતળું થાય, ત્યારે માંસને લોહી સુકાય, તેવા ઉત્તમ સાધુને લુખો તથા અદ્ય આહાર હોવાથી પ્રાચે ખલપણે પરિણમે છે. પણ રસ પછે નહીં. કારણના અભાવથી થોડુંજ લોહી અને તેજ શરીરપણે હોવાથી માંસ પણ થોડુંજ હોય છે, તેજ પ્રમાણે મેઢ વિગેરે પણ ઓછાં હોય છે. અથવા રૂક્ષ (લુખું) હોય તે પ્રાચે વાતલ (વાયુ કરનાર) હોય છે. અને વાયુ પ્રધાન થવાથી માંસ અને લોહીનું પ્રમાણ ઓછુંજ હોય છે. તથા અચેલ પણ હોવાથી શરીરને ઘાસના કઠોર ફરસ વિગેરે થતાં શરીરમાં દુઃખ થવાથી પણ માંસ અને લોહી ઓછાં થાય છે.

સંસારશ્રેણી જે રાગદ્વેષરૂપ કષાયની સંતતિ છે, તેને ક્ષાંતિ વિગેરે ગુણો ધારીને વિશ્રેણી (નષ્ટ) કરીને તથા સમત્વ ભાવપણું જાણીને તે પ્રમાણે વર્તે જેમકે જિનકલ્પી કોઈ એક કલ્પ (વસ્ત્ર) ધારી કોઈ બે, અને કોઈ ત્રણ પણુ ચારણુ કરે છે, અથવા સ્થવિર કલ્પી મુનિ માસ ક્ષપણુ હોય, કોઈ પંદર દિવસના ઉપવાસ કરનારો હોય, તથા કોઈ વિકૃષ્ટ અને કોઈ અવિકૃષ્ટ તપ કરનારો હોય, અથવા કોઈ ફૂર ગડુ જેવો રોજનો પણુ ખાનારો હોય, તે તે બધાએ તીર્થંકરના વચન અનુસારે વર્તે છે, અને પરસ્પર નિંદા કરનારા ન હોવાથી સમત્વદર્શી છે, કહ્યું છે કે—

**જોવિ દુવત્થ તિવત્થો, એમેણ અચેલગોવ સંચરહ;
નહુતેહિલેંતિ, પરંસવ્વેવિ હુને જિણાણાણ; ॥ ૧ ॥**

જે બે, ત્રણ, એક અથવા વસ્ત્ર રહિત નિભાવ કરે, તે બધા જિનેશ્વરની આજ્ઞામાં હોવાથી પરસ્પર નિંદા કરતા નથી;

તથા જિનકલ્પિક, અથવા પ્રતિમા ધારણુ કરેલ, કોઈ મુનિ કદાચિત્ છમહિના સુધી પણુ પોતાના કલ્પમાં ભિક્ષા ન મેળવે, તેવો ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવા છતાં પોતે રોજ ખાનાર ફૂર ગડુ જેવા મુનિને એમ ન કહે કે હે ભાત ખાવા માટે દીક્ષા લેનારા મુંડ ! તે ખાવા માટેજ માત્ર દીક્ષા લીધી છે ! (એવું કહીને અપમાન ન કરે)

તેથી આ પ્રમાણે સમત્વ દષ્ટિની પ્રજ્ઞાવડે સંસાર જ્ઞમણુ રૂપ કષાયને દૂર કરી સમતા-ધારણુ કરીને તે મુનિ સંસાર સાગર તરેલો છે તેજ સર્વ સંગથી મુક્ત છે, તેજ સર્વ સાવધ અનુષ્ઠાનથી છુટેલ જિનેશ્વરે વર્ણુવ્યો છે, પણ બીજો નહિ. એવું સુધર્માસ્વામી કહે છે.

પ્ર૦—હવે તે પ્રમાણે જે સંસાર શ્રેણીને ત્યાગી સંસાર સાગર તરેલો મુક્ત વરણુવ્યો તેવા ઉત્તમ સાધુને અરતિ પરાભવ કરે કે નહિ. ?

ઉ—કર્મના અચિંત્ય (વિચિત્ર) સામર્થ્યથી પરિભવે પણ ખરી ! તેજ કહે છે—

વિરયં ભિક્ષું રીયંતં ચિરરાઓ સિયં અરહં
તત્ય કિં વિધારણં, સંઘેમાણે સમુદ્દિણ, જહાસે દીવે
અસંદીણ એવં સે ધમ્મે આરિયપદે સિણ, તે અણવ-
ક્કંસ્વમાણા પાણે અણહવાણ માણા જહ્યા મેહાવિણો
પંડિયા, એવં તેસિં ભગવઓ અણુદ્ધાણે જહા સે દિયા
પોણ એવંતે સિસ્સા દિયા ય રાઓ ય અણુપુઠ્ઠેણ
વાહ્ય સિયેમિ (સૂ૦ ૧૮૭) ધૂતાધ્યયને તૃતીયો-
દેશકઃ ॥ ૬-૬ ॥

અસંયમથી બચેલ ભિક્ષાથી નિર્વાહ કરનાર તથા અપ્રશસ્ત સ્થાન રૂપ અસંયમથી નીકળી ગુણોને ઉત્કૃષ્ટપણે પ્રાપ્ત કરવાથી ઉપર ઉપરના પ્રશસ્ત ગુણુ સ્થાન રૂપ સંય-

મમાં વર્તતા સાધુને શું સ્ખલાયમાન કરે ? અર્થાત્ તેવા ઉત્તમ સાધુને અરતિ મોક્ષમાં જતાં જતાં અટકાવી શકે કે ? ઉ. હા હુર્મળ અને અવિનય વાળી ઇન્દ્રિયો છે. તેને અચિંત્ય મોહ શક્તિ અને વિચિત્ર કર્મ પરિણતિ શું ન કરે ? (અર્થાત્ કુમાર્ગે લઈ જાયજ) કહ્યું છે કે—

“કમ્માણિ ગૂળં ઘણચિક્ષણાઈ ગરુયાઈં વહરસારાઈં ।
જાગદ્વિઅંપિ પુરિસં પંથાઓ ઉપ્પહ ણિંતિ ॥ ૧ ॥”

નિશ્ચે કર્મ ઘણું ચીકણું વધારે પ્રમાણમાં વજ્રસાર જેવાં ભારે હોય; તો, જ્ઞાનથી ભૂષિત હોય; તેવા પુરુષને પણ સારા માર્ગથી કુમાર્ગે લઈ જાય છે.

અથવા આક્ષેપમાં આ ‘કિમ્’ શબ્દ છે તેનો પરમાર્થ આ છે કે, અરતિ તેવા ઉત્તમ સાધુને ધારી શકે કે ? ઉ. નજ ધારી શકે. કારણકે, આ ઉત્તમ સાધુ ક્ષણે ક્ષણે વધારે વધારે નિર્મળ ચારિત્રના પરિણામથી મોહના ઊદયને શેકેલો હોવાથી લઘુકર્મવાળો છે, તેથી તેને અરતિ કુમાર્ગે ન દોરી શકે; તે ખતાવે છે. ક્ષણે ક્ષણે વિનાવિલંબ સંયમસ્થાનના ચડતા ચડતા કંડકને ધારણ કરતો સમ્યગ્ પ્રકારે ચારિત્ર પાળતો રહ્યો છે. અથવા, ચડતા ચડતા ગુણસ્થાનને પહોંચતો યથાખ્યાત-ચારિત્રના સંમુખ જતો હોવાથી તેને અરતિ કેવી રીતે અટકાવી શકે ? (ન અટકાવે.)

અને આવો સાધુ પોતાના આત્માનોજ અરતિથી રક્ષણ કરનાર છે, એમ નહીં પણ, ખીન્નજોની પણ અરતિ ફર

કરનાર હોવાથી રક્ષક છે, તે બતાવે છે. બંને બાજુએ જેમાં પાણી છે તે દ્વીપ છે; તે દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે હોય છે. તે દ્રવ્યદ્વીપમાં આશ્વાસ (વિશ્રાંતિ) લે છે, તેથી તે આશ્વાસ લેવાને માટે જે દ્વીપ હોય; તે આશ્વાસદ્વીપ છે, તે નદી સમુદ્રના ઘણા મધ્યભાગમાં (નદીની પહોળાઈ વિશેષ હોય તેમાં બંને બાજુએ પાણી વહેતું હોય અને વચમાં ખાલી જગ્યા હોય; તો, તે બેટ કહેવાય છે. તેજ પ્રમાણે સમુદ્રમાં જગ્યા ઉપસેલી હોય તો વરસાદ લીધે તે ઉપસેલી જગ્યાના મેદાનમાં કૃણદ્રુપ જગ્યા થાય છે, ત્યાં) વહાણ કાંઈ પણ કારણે નદી સમુદ્રમાં ભાંગી જતાં ડુબતાં માણસો આશ્રય લે છે. આ બેટ પણ બે પ્રકારે છે. જે પખવાડીએ અથવા મહીને પાણીથી ભરાઈ જાય તે સંદીન કહેવાય, અને તેવો બેટ જો ભરતીના પાણીથી ભરાઈ ન જાય તો અસંદીન કહેવાય. જેમકે સિંહલદ્વીપ વિગેરે છે. અને વહાણવાળા તે દ્વીપનો આશ્રય લે છે. અને પાણી વિગેરેનો ઉપયોગ કરે છે. અને તે બેટથી તેમને આશ્રય મળે છે. તેવીજ રીતે ઉત્તમ રીતે વર્તતા સાધુને જોઈને ભગ્ય જીવો તેનો આશ્રય લે છે.

અથવા દ્વીપને બદલે દ્વીપ (દ્વીપો) પ્રકાશ આપનાર હોય તો તે પ્રકાશને માટે હોવાથી પ્રકાશ દ્વીપ છે. અને તે સૂર્ય ચંદ્રમણિ વિગેરે અસંદીન છે. અને બીજો વિજળી ઉડકાપાત વિગેરેનો સંદીન છે. (સૂર્ય ચંદ્ર પ્રકાશ આપે પણ

તે પ્રકાશ સ્થાયી અને ઉપકારક હોવાથી લોકો આશ્રય લે છે. પણ તેવા ગુણથી રહિત વિજ્ઞાનીનો પ્રકાશ નકામો છે અથવા દુઃખદાયી છે. તેવીજ રીતે કુસાધુ અસ્થિર ચારિત્રવાળો લોકોને ધર્મથી ભ્રષ્ટ બનાવે છે.) અથવા ઘણાં લોકો એકઠાં કરી સળગાવ્યાથી ધ્વસ્થિત રસોઈ વિગેરે બનાવવામાં ઉપયોગી હોવાથી અસંદેહ છે. અને ઘાસના બડકા જેવો અગ્નિનો પ્રકાશ સંદેહ છે. (તેજ પ્રમાણે સુસાધુ અને કુસાધુના દૃષ્ટાંત સમજવાં.) જેમ આ સ્થપુટ વિગેરેના બતાવવાથી હેય ઉપાદેયને છોડ્યું, ગૃહણ કરવું, એવા વિવેકને વાંચનારા બળ્ય જીવોને ખુલ્લું બતાવવાથી તે ઉત્તમ સાધુ ઉપયોગી છે. તે પ્રમાણે કોઈ સમુદ્રના અંદર રહેલા પ્રાણીઓને વિશ્રાંતિ આપનાર છે. તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન મેળવવા ઉદ્યત થયેલો પરિસહ ઉપસર્ગમાં દીનતા ન લાવવાથી અ સંદેહ છે. તે સાધુ વિશેષ પ્રકારે ઉત્તમ બોધ આપવાના કારણે બીજા જીવોને પણ ઉપકાર માટે થાય છે.

બીજા આચાર્યો ભાવદ્રીપ અથવા ભાવદીપને બીજી રીતે વર્ણવે છે; તે આ પ્રમાણે ભાવદ્રીપ તે સમ્યક્ત્વ છે, અને તે પાછું જવાનું બતાવવાથી ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક સંદેહ ભાવદ્રીપ છે, અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને મેળવીને સંસાર ભ્રમણની હદ આવી જવાથી પ્રાણીઓને ધૈર્ય આવે છે (કે હવે આ દુઃખ અમુક કાળ સુધીનું જ છે)

પણ સંદીન ભાવ દીપ તો શ્રુતજ્ઞાન છે, અને અસંદીન તે કેવળજ્ઞાન છે, તેને મેળવીને પ્રાણીઓ અવશ્યે ધર્મ મેળવે છે, અથવા ધર્મને સારી રીતે ધારણ કરી ચારિત્ર પાળતો છતો અરતિના વશમાં તે સાધુ જતો નથી એવું વર્ણન કરતાં કોઈ વાદી પૂછે કે-

કેવો આ ધર્મ છે કે જેના સંધાનને માટે આ સાધુ ઉઠ્યો છે ? તેનો ઉત્તર જૈનાચાર્ય આપે છે.

જેમ આ અસંદીન દ્વીપ પાણીથી ન ભીંજાયેલાં ભાગેલાં વહાણના માણસો તથા ખોળ ઘણાં જીવોને શરણ આપવાથી વિશ્રાંતિ આપવા યોગ્ય છે, તેમ આ જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ કષ્ઠ તાપ જેટલું નિર્ધારિત એમ ચાર પ્રકારે પરીક્ષા કરતાં અસંદીન દ્વીપ સમાન આશ્રય આપનાર છે, (સોનાની પરીક્ષા કષ્ઠ લેવાથી સારો કષ્ઠ આપે, તાપમાં નાંખવાથી કાળું ન પડે, પણ વિશેષ ચગકાટ આપે, છીણીથી કપાતાં અંદરથી પણ ઉત્તમ જાતિ ઓળખાવે, તથા ઘડવાથી ભાગી ન જતાં ચીકણાશથી હથોડીના ઘા પડવા છતાં વિચાળ થતું ચાલે. તેમ જૈન ધર્મી જીવને કોઈ તિરસ્કાર કરે, સંતાપે, હાથ પગ છંદે. ઘાણીમાં ઘાલીને પીટ્ટે, અથવા અણુઘટ્ટો અતિશય માર મારે, પ્રાણ લે, તોપણ ઉત્તમ સાધુ પોતાના આત્મધર્મથી વિમુખ થતો નથી.)

અથવા કુતર્કવડે પોતે ગભરાતો નથી, પણ યોગ્ય

ઉત્તર આપવાથી પ્રાણીઓને રક્ષણ માટે આશ્રય ભૂમી છે.

પ્ર૦-તે ધર્મ આર્ય પુરુષોએ કહેલો હોવાથી તે પ્રમાણે વર્તનારા શું બરોબર અનુષ્ઠાન કરનારા છે ? ઉ-હા, અમે કહીએ છીએ,

પ્ર૦-જે તે હોય તો તે કેવા છે ? ઉ. તે સધુઓ નિર્મળ ભાવ ચાહુ રાખવા સંયમમાં અરતિના પ્રણાદક (હર કરનાર) છે. મોક્ષની સમિપમાં રહી ભોગની ઇચ્છા છોડીને ધર્મમાં સારી રીતે ઉદ્યમ કરે છે.

આ પ્રમાણે બધે સમજવું. કે તેઓ પ્રાણીઓને હણતા નથી. તેમ બીજાં મહાવ્રત પાળનારા જાણવા. તથા કુશળ અનુષ્ઠાન કરવાથી સર્વ લોકોના દયિત (રક્ષક) છે. તથા મેઘાવી એટલે સાધુની મર્યાદામાં રહેલા છે, પાપના કારણોને છોડવાથી સમ્યગ્ રીતે પદાર્થને જાણનારા પંડિત સાધુઓ ધર્મ ચારિત્ર પાળવા માટે ઉદ્દેશ છે.

પણ જેઓ તેવું નિર્મળ જ્ઞાન ધરાવતા નથી, તેઓ સમ્યગ્ વિવેકના અભાવથી હજી સુધી પણ તેઓ તેવું ચારિત્ર પાળવા તૈયાર નથી, તેના જ્ઞાન રહિત સાધુઓને ખૂબે બતાવેલા નિર્મળ બોધવાળા આચાર્ય વિગેરેએ સુબ્રહ્મ આપીને જ્યાંસુધી તેઓ જ્ઞાને કરીને વિવેકવાળા થાય ત્યાં સુધી પાળવા જોઈએ, તે બતાવે છે. ઉપર બતાવેલી વિધિએ ઓછું જ્ઞાન મેળવેલા અસ્થિર મતિ વાદાને ભગવાન મહા-

વીરના ધર્મમાં સારી રીતે તેઓ ન જોડાયા હોય; તો, સુખો-
 ધના ઉપદેશવડે તેમનું પાલન કરીને સ્થિરમતિવાળા બનાવવા.
 અહીં દર્શાવે કહે છે:—

જેમકે:—દિગ્ધ તે પક્ષી છે, તેનું પોત (બચ્ચું) તે
 દીગ્ધપોત છે, તે બચ્ચાંને તેની મા ગર્ભના પ્રસવથી લઇને
 ઇંડું મુકે; ત્યારપછી, અનેક અવસ્થાઓ આવે; તે બધામાં
 જ્યાંસુધી તે બચ્ચું પુરું ઊડવાયોગ્ય મજબુત પાંખોવાળું
 થાય; ત્યાંસુધી પાળે છે. તેજ પ્રમાણે આચાર્ય પણ નવા
 ચેલાને દીક્ષા આપીને તેજ દિવસથી સાધુની દૃશ્ય પ્રકારની
 સમાચારીનો ઉપદેશ, તથા અધ્યાપન (ભણાવવાવડે) જ્યાં-
 સુધી તે ગીતાર્થ થાય; ત્યાંસુધી પાળે; પણ જે ચેલો આચાર્ય-
 ના ઉપદેશને ઉલ્લંઘીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વતંત્ર
 વિચારી કંઈપણ ક્રિયા કરે; તો, તે (લાભ મેળવવાને બદલે)
 ઉજ્જવન નગરના રાજકુમારની માફક દુઃખ પામે તે બતાવે છે.

ઉજ્જવન નામનું નગર છે. તેમાં જીતશત્રુ નામનો
 રાજા છે. તેને બે પુત્રો છે. મોટા પુત્રે ધર્મધોષ આચાર્ય
 પાસે સંસારની અસારતા સમજીને દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે
 આચાર્યનાં વિગેરે શાસ્ત્રો ભણીને તેનો પરમાર્થ સમજીને
 જીનકલ્પને સ્વીકારવાની ઇચ્છાથી બીજી સત્વભાવનાને ભાવે
 છે, તે ભાવના પાંચ પ્રકારની છે. (૧) ઉપાશ્રયમાં (૨)
 તેની બહાર (૩) તથા (૪) શૂન્યઘરમાં, તથા પાંચમી
 ભાવના મચ્છાણમાં છે, તે પાંચમી ભાવનાને ભાવતો હતો.

તે સમયે મોટાભાઈના પ્રેમથી નાનો ભાઈ જેવાઈને આચાર્ય પાસે આવીને બોલ્યો કે:—મારો મોટોભાઈ ક્યાં છે ? સાધુએ કહ્યું:—તારે શું કામ છે ? તેણે કહ્યું કે:—મારે દીક્ષા લેવી છે. આચાર્યે કહ્યું:—તું પ્રથમ દીક્ષા લે. પછી તારો ભાઈ દેખીશ. તેણે દીક્ષા લીધી; અને પૂછ્યું. મોટો ભાઈ ક્યાં છે ? આચાર્યે કહ્યું:—દેખવાની શું જરૂર છે ? કારણકે, તે કોઈથી બોલતો નથી, અને તે જનકલ્પ ધારણ કરવા ધરિછે છે.

નાનાભાઈએ કહ્યું:—તોપણ, હું તેને જોઈશ. ઘણું આગ્રહ કરવાથી મોટોભાઈ બતાવ્યો. તે રૂપ બેઠેલો નાના-ભાઈએ વાંધો. પછી, મોટાભાઈ ઉપર ઘણું પ્રેમ હોવાથી આચાર્યે ના પાડી. ઉપાધ્યાયે રોક્યો; સાધુઓએ પકડીરાખ્યો; અને તે નાનાભાઈને બોલ્યા:—કે આ સમશાનમાં રહેવાનું તારે અસુક સમય સુધી થોભવાનું છે, કારણકે, તારા જેવાને એ કઠણ, અને વિચારમાં પડવાનું છે. આવું સમજાવ્યા છતાં પણ, તેણે કહ્યું:—હું પણ, તેજ બાપથી જન્મ્યો છું. (મારામાં પણ તેટલીજ હીંમત છે.) એવું બોલું લઈને મોહથી તે પણ, તેમજ મસાણમાં મોટાભાઈ માફક બેઠો. મોટાભાઈને દેવીએ વાંધો, પણ નવા સાધુને ન વાંધો, તેથી અસ્થિર મતિના કારણે તે દેવી ઉપર કોપાયમાન થયો. દેવતાએ પણ તેના અવિધિના કૃત્યથી કોપાયમાન થઈને લાત મારીને તેની બે આંખોના ડોળા બહાર કાઢી નાંખ્યા.

તેથી મોટોભાઈ હૃદયથીજ (પ્રેમથી) દેવતાને કહેવા લાગ્યો, કે આ અજ્ઞાન છે, તેને શામાટે દુઃખ ત્રીધું, તેની આંખો નવી બનાવ. દેવીએ કહ્યું, જીવના પ્રદેશોથી જુદા પડેલા આ ડોળા જોડાય તેમ નથી, સાધુએ કહ્યું, નવા બનાવ, તેમનું વચન જોલંઘાય તેવું નથી, એમ વિચારીને દેવીએ તેજ ક્ષણે ચંડાળે મારેલા જોલ (બકરા) ની આંખોના જી ડોળા લાવીને તેની આંખો નવી બનાવી.

આ પ્રમાણે ઉપદેશથી બહાર વર્તનારને દુઃખ થાય છે, તેમ વિચારીને શિષ્યે હંમેશાં આચાર્યની આજ્ઞામાં વર્તવું.

આચાર્યે પણ હંમેશાં પરોપકારની વૃત્તિ રાખીને પોતાના શિષ્યો યથોક્ત વિધિએ પાળવા તેજ બતાવે છે. કે જેમ પક્ષીના બચ્ચાંને માખાપ પાળે તેમ આચાર્યે પણ રાતદિવસ શિષ્યોને પાળવા અનુક્રમે વાચના આપવી, શિખા-મણુ આપવી, બધા કાર્યમાં ધૈર્યતાવાળા કરવા કે જેથી તેઓ તે પ્રમાણે વર્તીને સંસારથી પાર ઉતરવા સમર્થ થાય છે. એવું સુધર્માસ્વામિ કહે છે.

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

ચોથો ઉદ્દેશો કહે છે.

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહ્યા પછી ચોથો કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં શરીર ઉપકરણનો મમત્વ

ત્યાગ બતાવ્યો અને તે ત્રણ ગૌરવને ધારણ કરનારને સંપૂર્ણ ન હોય, તેથી તે ગૌરવ ત્યાગવા આ ઉદ્દેશો કહે છે. તેના આ સંબંધથી આવેલા ઉદ્દેશાનું પહેલું સૂત્ર આ છે.

एवं ते सिस्सा दिया य राओ य अणुपुब्बेण
 माइया तेहिं महावीरेहिं पन्नाणमन्तेहिं तेसिमंतिए
 वन्नाणमुवलब्भ हिच्चा उवसमं फारुसियं समाइयंति
 वसित्ता बंभचेरांसि आणं तं नोत्ति, मन्नमाणा
 आघायं तु सुच्चा निसम्म, समणुन्ना जीविस्सामो
 एगे निक्खमंते असंभवंता विडज्झमाणा कामेहिं
 गिच्चा अज्झોववन्ना समाहिमाघाय मजोसयंता
 सत्थारमेव फरुसं वयंति (સૂ૦ ૧૮૮)

ઉપર બતાવેલ પક્ષીના બચ્ચાના વધવાના ક્રમથીજ તે શિષ્યો પોતાને હાથે હીક્ષા આપેલા અથવા વડી હીક્ષા આપેલા તથા બણવા આવેલા સાધુઓને હીવસ અને રાત્રે ક્રમથીજ બાધુવેલા હોય.

તેમાં કાલિક સૂત્ર દિવસની પહેલી તથા ચોથી પોર-
 સ્તીમાં બણાવાય છે પણ જે ઉત્કાલિક છે તે સંધ્યાસમયની
 કાળ વેળા છોડીને આખો દિવસ રાત્ર ગમે ત્યારે બણાય છે.
 તેનું અધ્યાપન આચારાંગ વિગેરે ક્રમથી કરાય છે, અને
 આચારાંગસૂત્ર બણાવવાનું ત્રણ વરસના પર્યાયવાળાને છે,

વિગેરે કમથી ભણાવેલા ચારિત્ર લીધેલા સાધુઓ હોય છે. તેમને ઊપદેશ આપેલો છે કે, યુગ-માત્ર દૃષ્ટિએ જીવન-કાચખા માફક અંગને સંકેચીરાખવાં. આ પ્રમાણે શિષ્યા-મણુ આપેલા, અને ભણાવી તૈયાર કરેલા સાધુઓ હોય છે,

પ્ર:—કેણે ભણાવેલા છે ?

ઉ:—તે તીર્થંકર ગણધર-આચાર્ય વિગેરે મહા-વીર પુરુષોએ ભણાવ્યા છે.

પ્ર:—તે ભણાવનાર કેવા છે ?

ઉ:—જ્ઞાનીઓ છે. કારણકે, તેમનો કહેલો ઉપદેશજ અસર કરે છે. (માટે, જ્ઞાનીનું વિશેષણ આપેલ છે,) અને તે શિષ્યો બને પ્રકારે પ્રેક્ષા પૂર્વકારી છે. તેઓ આચાર્ય પાસે રહિને (પ્રાર્થથી જણાય; તે પ્રજ્ઞાન.) શ્રુતજ્ઞાન ભણે છે. કારણકે, તે શ્રુતજ્ઞાનના પ્રતાપથીજ નવો નવો ઓધ થાય છે, તેથી તે બહુ શ્રુત બનીને પ્રમગ્નમોહનાઉદ્વેગને લીધે આચાર્યના સદ્ઉપદેશને ઉત્કટ મદથી દૂર કરીને ઉપશમ છોડીને દુઃખી થાય છે. તે ઉપશમ દ્રવ્ય, અને ભાવ એમ બે ભેદ છે. દ્રવ્યથી ઉપશમ તે, કતક નામની વનરપતિ (એક જાતનું) બીજ આવે છે, તે) તેને ચુરીને જો ગારાવળા પાણીનાં નાંખેલ હોય; તો, પાણી ગારો નીચે ખેસતાં નિર્મળ થાય છે. ભાવઉપશમ તે, જ્ઞાન વિગેરેથી ત્રણ પ્રકારનું છે. (૧) જ્ઞાનપડે જે કોષ ન કરે; તે જ્ઞાનઉપશમ છે. તે આ

પ્રમાણે આક્ષેપણી વિગેરે કોઈપણ પ્રકારની ધર્મકથાવડે કોઈ જીવ શાંતિ ધારણ કરે તે, જ્ઞાનઉપશમ છે.

(૨) શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનથી તેવા કે ધીને શાંતિ પમાડે. જેમકે—શ્રેણિક રાજાએ જે દેવતા અશ્રદ્ધાવાળો હતો, તેને ભોધ કરીને શાંત પમાડ્યો. (પોતાના દૃઢ સમ્યક્ત્વથી તે દેવતા શ્રદ્ધાવાળો થયો;) અથવા આઠ દર્શનપ્રભાવકોથી કોઈ જીવ સંમતિ વિગેરેથી શાંત પામે છે, અને ચારિત્ર-ઉપશમ તો, કોઈ વિગેરેનો ઉપશમ છે, તેનામાં વિનયથી નમ્રતા હોય છે.

તેમાં કેટલાક ક્ષુદ્ર સાધુઓ જ્ઞાનસમુદ્રમાં અંદરતું રહસ્ય ન જાણવાથી સમુદ્રના ઉપરજી દુબકી મારનારા હોય છે. તેઓ ઉપર કહેલ ઉપશમ છોડીને તે જ્ઞાનનો લેશ હાથમાં આવતાં અહંકારી બનીને કઠોરતા ગ્રહણ કરે છે (અહંકારી બને છે,) તે બતાવે છે. પરસ્પર સૂત્ર તથા ગાથા ગણતાં; અથવા અર્થ વિચારતાં એક બીજાને કહે છે. “ જે તે” કહ્યું; તે અર્થ આ શબ્દનો નથી. તેથી, તું જાણતો નથી. વળી. બોલે છે કે—મારા જેવા શબ્દના અર્થનો નિર્ણય કરવામાં સમર્થ કોઈકજ હોય છે, પણ બધા નહીં.

“પૃષ્ઠા ગુરવઃ સ્વયમપિ પરીક્ષિતં નિશ્ચિતં પુનરિદમ્નઃ ।
આદિનિ ચ મહ્ય મુખ્યે ચ મ્હમેવાન્તરં ગચ્છેત્ ॥૧॥”

શુદ્ધોને પૂછેલ, અને પોતે પણ આ નિશ્ચય કરેલો

છે, એવું અમારું આ કથન છે. તથા વાદિઓમાં વિદ્વાન, અને સુલટમાં મહારા જેવો કાઈકજા બીજો હશે. બીજો સાધુ કહે છે કે, ખરેખર, હશે (પણ) અમારા આચાર્ય તો, આ પ્રમાણે કહે છે. તેથી તે ફરીથી બોલે છે કે, તે આચાર્ય બ્રાહ્મણમાં કુંઠ (બુઠા) જેવો બુદ્ધિહીણ શું બાણે ? તું પણ, પોપટની માફક ભણાવેલો વિચાર કર્યા વિનાનો છે. આ પ્રમાણે બીજાં કેટલાંક વાક્યો તે હુદ્ બુદ્ધિએ ગ્રહણ કરેલ થેડા અક્ષરનું જ્ઞાન ધરાવનાર સાધુ બોલે છે, તેની એમ બાણવું કે, મહાન્ ઉપશમનું કારણ જે જ્ઞાન છે, તેને વિપરીતપણે પરિણામતાં તે આવું બોલે છે. કહ્યું છે કે:—

“अन्यैः स्वेच्छारावित्तानर्थविशेषान् श्रमेण विज्ञाय ।

कृत्स्नं वाङ्मयमिति खादत्यङ्गानि दर्पेण ॥૧॥”

બીજાઓએ ઇચ્છાનુસાર રચેલા કાઈપણ અર્થને શ્રમથી બાણીને પોતે બાણે કે, સંપૂર્ણ સિદ્ધાંતનો પરંજામી હોય; તેમ, અહંકારવડે અંગોને ખાય છે. (બીજાનું અપમાન કરે છે.)

“क्रीडन कमीश्वराणां कुक्कुटलावक समान बालुभ्यः
शास्त्राण्यपि हास्यकथां लघुतां वा क्षुल्लको नयति।२”

શ્રીમંતોની ક્રીડા સમાન વસ્તુને કુકડાના લાવક સમાન જેવો બનીને પવિત્ર શાસ્ત્રોને પણ, હાસ્ય કથા જેવી લઘુતાને ક્ષુદ્ર સાધુ પમાડે છે. (ઉત્તમ બાતીનું મોતી જે શ્રીમંતોનું મન રીઝાવે; તેવા મોતીને ન સમજનાર કુક-

‘ ઠાનું બરચું જીવારનો દાણો સમજી લેવા જતાં; કદર ન થવાથી ફેંકી દે છે. તેજ પ્રમાણે ક્ષુદ્ર સાધુ ગંભીર સૂત્રના પરમાર્થને ન સમજવાથી હાંસીના વાક્ય તરીકે માની લે છે.) વિગેરે. અથવા ખીજી પ્રતિમા “ જેઞ્ચા ઉવસમં અહમે પારુતિયં સમારુઠંતિ ” પાઠ છે, તેનો અર્થ આ છે કે—ઉપ-શ્ચમ છોડીને બહુ શ્રુત બનેલા કેટલાક (યધા નહીં) કઠોરતાને સ્વીકારે છે, તેથી, તેમને ખોલાવથો, અથવા પૂછવા જતાં કાં તો, ચુપ રહે છે. અથવા, હુકાર શબ્દ ખોલીને માથું વિગેરે હલાવીને જવાળા અ પે છે.

વળી, કેટલાક બ્રહ્મચર્ય જે સંયમ રૂપ છે તેમાં રહીને; અથવા, આચારાંગસૂત્ર બહીને તેનો અર્થ બ્રહ્મચર્ય છે, તેમાં રહીને આચારાંગના વિષયને અનુસાર અનુદાન કરવા છતાં પણ, તેનો તિરસ્કાર કરીને ‘તીર્થ’કરના ઉપદેશ રૂપ આજ્ઞાને કંઈક માને કંઈક ન માને; પરંતુ, સાતાગૌરવનાં બાહુલ્યપણાથી તીર્થ’કરનાં વચનને બહુ માન આપતા નથી; પણ શરીરની બકુશપણાને અવલગ્ને છે. (શરીરની શોભા કરવામાં વીતરાગની અ જ્ઞા ઊદ્ભવે છે.)

અથવા, અપવાદને આલંબીને વર્તતાં ઉત્સર્ગ માર્ગનો ઉપદેશ આપતાં તેઓ એકાંત પકડે છે કે, “ તે ઉત્સર્ગ માર્ગ જિનેશ્વરનો કહેલો નથી. ”

હવે, સમજવા માટે અપવાદ ગતાવે છે.

કુઝા મિયલુ ગિલાણસ, અગિલાણ સમાહિયં;

નિરોગી ભિક્ષુ (સાધુ) માંદા સાધુની સમાધિ માટે યોગ્ય રીતે વેચાવચ્ચ કરે. જે કારણે (રોગે) સાધુ માંદો હોય; તે રોગ દૂર કરવા આધાકર્મી આહર વિગેરે પણ લાવી આપે.

પ્ર:—ઠીક તેમ હશે; પણ, કુશીલ સાધુઓ જેઓ તીર્થ કરના વચનની આશાતના કરે તેમને દીર્ઘ સંસાર થાય છે, તેમને થવાનાં ભવિષ્યનાં દુઃખો કેમ ખતાવ્યાં નથી.

ઉ—એજ અમે ખતાવ્યું, કે જે શરીર શોભા વિગેરે માટે કુશીલતા સેવે છે, તેમને થવાના કડવા વિષાક વિગેરે સૂચવ્યા, તેવું હિત શિક્ષાનું વચન ગુરૂ પાસે સાંભળીને તે કુશીલીયા સાધુઓ તે ગુરૂનેજ કડવાં વચન સંભળાવે છે.

પ્ર:—ત્યારે કુશીલીયા સાધુ શા માટે ગુરૂ પાસે સિદ્ધાંત સાંભળના હશે ?

ઉ—સમનોજ્ઞ (લોકમાં સંમત) બનીને માન મેળવી અમે જીવન ગુજરીશું, આવા હેતુથી સિદ્ધાંતના ગૂઢ રહસ્યના પ્રશ્નોના ખુલાસા માટેજ શબ્દ શાસ્ત્રાદિ (વ્યાકરણ વિગેરે) શાસ્ત્રો ભણે છે.

અથવા આ ઉપાય વડે લોકમાં માનીતા થઈને અમે જીવીશું, એટલા માટેજ કેટલાક દીક્ષા લઈને, પછવાડે કુશીલીયા બને છે.

અથવા સમનોજ્ઞ તે પ્રથમ દીક્ષા લેતાં વિચારે કે અમે

(૭૪)

ઉદ્ધુક્ત વિહારી બનીને સંયમ જીવિત વડે જીવીશું. અને દીક્ષા લઈ પાછળથી મોહના ઉદયથી ચારિત્ર ખરોબર ન થાળે, તેઓ ગૌરવત્રિક (ઋદ્ધિ રસ સાંતા)ના કારણે અથવા તેમાંથી કોઈપણ એકના કારણે જ્ઞાનાદિક મોક્ષ માર્ગમાં સારી રીતે વર્તતા નથી, તેમ ગુરૂના ઉપદેશમાં વર્તતા નથી, અને જુદી જુદી જાતની ઇચ્છાઓથી ગૃહ ધર્મને ચિત્તમાં બળતા ગૌરવ ત્રિકમાં ધ્યાન રાખીને વિષયોમાં રકત બની ઇન્દ્રિયોને સ્થિર કરવા રૂપ જે તીર્થંકર વિગેરેએ માંચ ચમો (મહાવ્રતો) બતાવેલા છે તેને ખરોબર ન પાળીને ચોતાની મેળે પંડિત માની બનીને આચાર્ય વિગેરેએ વીતરાગના શાસ્ત્ર પ્રમાણે પ્રેરણા કર્યા છતાં તે કુસાધુઓ તે ગુરૂને કડવાં વચન સંભળાવે છે. અને બોલે છે કે “ આ વિષયમાં તમે શું જાણો ? ”

કારણ કે જેવી રીતે સૂત્રના અર્થને વ્યકરણને ગણિતને અથવા નિમિત્તને હું જાણું છું. તેવી રીતે બીજો કોણ જાણે છે ? આ પ્રમાણે આચાર્ય વિગેરેને કુસાધુ કડવાં વચન કહે છે.

અથવા ધર્મોપદેશક તીર્થંકર વિગેરે છે. તેમને પણ કડવાં વચન કહે છે. તે બતાવે છે. કોઈ વખત તે સાધુ ભૂલ કરે, ત્યારે આચાર્ય ઠપકો આપે ત્યારે કુસાધુ કહે, કે તીર્થંકર અમારું ગળું કાપવાથી વધારે બીજું શું કહે-

નાર છે ? વિગેરે અનુચિત વચન બોલે છે. અને વિદ્યાના બોટા મદના અવલેપથી મદાંધ બનીને શાસ્ત્ર રચનાર ગણ-ધર ભગવંતોને પણ દૂષણ આપે છે. વળી, આચાર્યોને દૂષણ આપે છે, એટલુંજ નહિ; પણ, બીજા સાધુઓને પણ કડવાં મહેણાં સંભળાવે છે.

સીલમંતા ઉવસંતા સંસ્વાણ રીચમાણા અસીલા અણુવચમાણસ્સ ચિદ્વયા મંદસ્સ ચાલયા (સૂ. ૧૮૯)

શીલ તે અદાર હિત્તર લેદવાળું છે, અથવા મહાત્રતો પાળવાનું છે, તથા પાંચ ઇંદ્રિયોનો જય કરવાનું છે. કષાયનો નિગ્રહ છે, ત્રણ ગુણિ પાળવાની છે. એવું નિર્મળ શીળ પાળે તે શીળવંત છે, તથા કષાયને શાંત કરવાથી ઉપશાંત છે.

શંકા—શીળવાન ગ્રહણ કરવાથી ઉપશાંત તેમાં સમાઈ ગયા. ત્યારે, ફરી કેમ કહ્યું ?

ઉ:—કષાયના નિગ્રહનું પ્રધાનપણું બતાવવા માટે, સમ્યક્ રીતે જેનાવડે કહેવાય; તે સંખ્યા અથવા પ્રજ્ઞા છે, તેના વડે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમ કરનારા આચાર્યો હોય; છતાં, કોઈ સાધુના નબળા ભાગ્યથી સદાચાર રહિત એ આચાર્યો છે. એવી નિંદા કરનારા, અથવા પછવાડે નિંદા કરનારા, અથવા મિથ્યા દૃષ્ટિ વિગેરે બોલે કે તેઓ કુશીલ છે, એવું કહેતાં પાસત્યા વિગેરેની આચાર્યને બોટાં વચન કહેવા રૂપ આ બીજી ભૂર્જતા છે.

એટલે, કુસાધુ પ્રથમ તો, પોને સારા ચારિત્રથી રહિત છે, અને પોતે સારા ચારિત્ર પાળનાર ઉદ્યુક્ત વિહારી ઉત્તમ સાધુને નિંદે છે. આ તેમની બીજી મૂર્ખતા છે.

અથવા, જે શીળવંતો છે તે ઉપશાંત છે. એવું બીજાએ કહે છે, તે કુસાધુ બોલે કે “ એ ઘણો ઉપકાર કરનારા આચાર્ય વિગેરેમાં તમારા કહેવા મુજબ ક્યાં શીલ અને ઉપશાંતતા છે ? ” આ પ્રમાણે બોલતા દુરાચારી સાધુની બીજી મૂર્ખતા થાય છે. પણ, બાંજ કેટલાક સાધુઓ વીર્યા-તરાચ કર્મના બ્રહ્મથી જોડે. પોતે પુરૂં ચારિત્ર ન પાળતા હોય; છતાં પણ, બીજા ઉત્તમ સાધુઓની પ્રશંસા કરતા રહીને પોતે પણ બીજાને સારા આચાર બતાવે છે. તે કહે છે:—

**નિગદ્યમાણા વેગે આચારગોચર માઙ્કવંતિ,
નાણઞ્મદ્વા દંસણલૂસિણો (સુ૦ ૧૯૦)**

અશુભ કર્મના ઉદયથી સંયમથી દૂર થાય, અથવા લિંગ સુકી દે, અર્થાત્ કેટલાક સાધુઓ મોહના ઉદયથી ચારિત્ર ન પાળી શકે, ત્યારે કોઈ સાધુનો વેષ સુકી દે, અથવા વેષ રાખે તો પણ પોતે સાધુનો જેવો આચાર હોય, તેવો લોકોને બતાવે છે. અને પોતાની નિંદા કરતા કહે છે, કે તેવો ઉત્તમ આચાર પાળવાને અમે સમર્થ નથી, આ કારણથી ચારિત્ર ન પાળ્યું, તેજ તેમની મૂર્ખતા છે. પણ વચન સાચું બોલવાથી બીજી મૂર્ખતા થતી નથી,

તેઓ એવું જોડું નથી બોલતા, “કે અમે જે કરીએ છીએ તેવોજ અમારો આચાર છે.” (પોતાની ભૂલ કબુલ કરે છે.) વળી આમ ન બોલે કે “હવે આ દુઃખમ કાળના અનુભવથી બળ વિગેરે ઓછું થવાથી મધ્યમ વર્તન એજ કદ્યાલુનું કારણ છે. હમણાં ઉત્સર્ગનો અવસર નથી (આવું જોડું ન બોલે). કહ્યું છે કે—

“નાત્યાયતં ન શિથિલં, યથા યુક્તીત સારથિઃ ।

તથા મદ્રં વહન્ત્યશ્વા, યોગઃ સર્વત્ર પૂજિતઃ ॥૧॥ ”

ન જોરથી, ન ધીરે, એમ સારો હાકનાર ઘેડા વિગેરેને હાકે તે હાકનારો હાલો ગણાય, તથા ઘેડા પશુ તે પ્રમાણે મધ્યમ ચાલે તો તે યોગ બધે માનનીય થાય છે. વળી જો જત્ય હોઈ મગ્ગો, ઓવાસં સો પરં અવિંદંતો ।
ગંતું તત્થઽચરંતો, હમ પહાણંતિ ઘોસેતિ ॥ ૧ ॥

જે ન્યાં ભાંગ્યો હોય તો તે બીજા અવકાશને ન બાળતો અને ત્યાં જવાને અસમર્થ હોવાથી પોતે પોતાની કુટેવને યલ્પ પ્રધાન બતાવે છે. (આવું કુસાધુનું વર્તન છે, તે તેની બિચડી મૂર્ખતા છે.)

પ્ર:—તેઓ શામાટે આવા કુશીળનું અમર્થન કરતા હશે ?

ઉ:—સારા માકાના વિવેકનું જે જ્ઞાન છે, તેનાથી તેઓ ભ્રષ્ટ થયેલ છે, તથા સમ્યક્ દર્શનથી દૂર રહી અસત્ (જોડું) અનુષ્ઠાન કરવા વડે પોતે નાશ પામેલા છે, અને

શંકા ઉત્પન્ન કરાવીને તેઓ બીજાને સારા માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે. વળી બીજા કેટલાક પોતે બાહ્ય ક્રિયા કરવા છતાં પણ, (અંદરની શ્રદ્ધા વિના) પોતાના આત્માનું અહિત કરે છે, તે બતાવે છે.

નમમાણા વેગે જીવિયં વિપ્પરિણામંતિ પુટ્ટા વેગે નિયટંતિ જીવિયસ્સેવ કારણા, નિક્કલંતંપિ તેસિં દુન્નિક્કલંતં ભવહ, ચાલવયણિજ્ઞા હુતેનરા પુણો પુણો જાહં પકપ્પિતિ અહે સંભવંતા વિદાયમાણા અહ-મંસીતિ વિઝક્કસે ઉદાસીણે ફરુસં વયંતિ પલિયં પકથે અદુવા પકથે અતહેહિં તં વા મેહાવી જાણિ-જ્ઞા ધમ્મં (સૂ. ૧૯૧)

તે કુસાધુઓ આચાર્ય વિગેરેને શ્રુત જ્ઞાન મેળવવા માટે દ્રવ્યથી દેખવા માત્ર જ્ઞાન વિગેરેના ભાવ વિનય શિવાય નમવા છતાં પણ, તેઓમાંના કેટલાક અશુભ કર્મના બિદ-યથી સંયમ જીવિતને વિરાધે છે. અર્થાત્ ઉત્તમ ચારિત્રી આત્માને દુર રાખે છે. વળી, બીજું શું છે ? તે કહે છે:—

ચારિત્રમાં અસ્થિર મતિવાળા ત્રણ ગૌરવના બંધા-યલા બની પરીષદોથી ફરસાતાં સંયમ અથવા સાધુ વેષથી તેઓ દુર થાય છે.

પ્ર:—શા માટે ?

ઉ:—અસંયમ નામના ભવિતના નિમિત્તથીજ. અર્થાત્ હવે, અમે સુખેથી સંસારમાં ભ્રમીશું, એમ વિચારીને સાવધ અનુક્રાંત કરીને સંયમથી દુર થાય છે, તેવા ભ્રમીશું થાય છે? તે કહે છે. તે કુસાધુઓ ઘરવાસથી નીકળ્યા છતાં જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના મૂળ ઉત્તર ગુણમાં કંઈ પણ ખામી આવવાથી તેને દીક્ષા પાળવી મુશ્કેલ થાય છે, તેવા બ્રહ્મ સાધુઓનું જે થાય; તે કહે છે (હું અવ્યય હેતુના અર્થમાં છે.) જેથી અસમ્યગ્ અનુષ્ઠાનથી દીક્ષા છોડેલા સાધુ બાળ બુદ્ધિવાળા જે સામાન્ય પુરૂષો છે, તેમનાથી પણ નિંદાય છે. (જ્યાં હોય; ત્યાં તિરસ્કાર પામે છે.)

વળી, તેઓ સંયમ મુકવાથી કુવાના અરહતના ન્યાયે વારંવાર નવી જાતિ (જન્મ) મેળવે છે.

પ્ર:—તેઓ કેવા છે ?

ઉ:—અધઃસંયમ સ્થાનમાં વખતે રહેલા હોય; અથવા અવિદ્યાથી નિચે (કુમાર્ગે) વર્તતા હોય; છતાં, પોતે પોતાને વિદ્વાન માનતા લઘુતાથી આત્માને ઉંચે ચડાવે છે. (પોતાને હાથે પોતાની સ્તુતિ કરે છે.) વળી, પોતે થોડું જાણેલો હોય; તેપણ, માનથી ઉંચો જાનીને રસ અને સાતા જોરવની બહુલતાથી માને છે. કે, હું અહુશ્રુત છું, અને આચાર્ય જે જાણે છે, તે મેં તત્વને થોડાજ કાળમાં જાણી લીધું છે. એવું માનીને આત્માને અહંકારી બનાવે છે.

તે આત્મશ્લાઘાથીજ સંતોષ પામતો નથી; પણ, બીજા ઉત્તમ સાધુઓની નિંદા કરે છે તે બતાવે છે.

ઉદાસીન તે રાગદ્વેષ રહિત મધ્યસ્થ સાધુઓ ઘણું બહુલા હોવાથી શાંત હોય છે, તેવા આચાર્ય વિગેરે જ્યારે તે સાધુની ભૂલ પડે; ત્યારે કહે તો, તેમની પણ નિંદા કરે છે અને બોલે છે કે, તમે તો, પ્રથમ કૃત્ય અકૃત્યને બાણો; અને પછી બીજાને ઉપદેશ આપજો.

વળી તે કડવું બોલે છે તે સૂત્ર વડે બતાવે છે. ‘પલ્લિયં’ અનુષ્ઠાન છે તેના વડે તૃણ હાર વિગેરેથી બોલે, (તું આ તણખલા જેવો છે.) અથવા કુંટ, મંટ, વિગેરે ગુણોથી અથવા મુખના વિકાર વગેરેથી કુચેષ્ટા કરીને ગુરૂનું અપમાન કરે, તથા ખોટાં આળ ચડાવીને ગુરૂનો તિરસ્કાર કરે. હવે સમાપ્ત કરતાં કહે છે, તે વાચ્ય અવાચ્ય અથવા શ્રુત આશ્રિત નામનો ધર્મ ઉત્તમ સાધુ જે ગુરૂ આજ્ઞામાં રહેલ હોય તે સારી રીતે બાણે.

અને જે અસહ્યવાદમાં ખાળ સાધુ વર્તીતો હોય તો ગુરૂ વિગેરે એ તેને શિખામણ આપવી તે બતાવે છે.

અહમ્મદી તુમાંસિ નામ ચાલે આરંમદી અણુવ-ચમાણે હણ પાણે ઘાયમાણે હણઓ યાવિ સસણુજા-ચમાણે, ઘોરે ધમ્મે, ઉદીરિણે ઉવેહ્હ નં અણાણાણે, એસ વિસન્ને વિચહે વિયાહિણે તિવેમિ (સૂ. ૧૯૨)

(૮૧)

અર્થ જેને હોય, તે અર્થી અને તે અધર્મનો અર્થી
તે અધર્માર્થી છે, એવા અધર્માર્થીને પણ શીખામણુ દેવાય છે,
પ્ર૦—તે અધર્માર્થી કેવી રીતે છે ?

ઉ૦—તે બાળ છે,

પ્ર૦—શા માટે બાળ છે, ?

ઉ૦—સાવધ આરંભમાં વર્તે છે.

પ્ર૦—કેવી રીતે આરંભમાં વર્તે છે ?

ઉ૦—પ્રાણીઓને દુઃખ દેવારૂપ વાદોને બોલતો આ
પ્રમાણુ કહે છે.

“ જીવો ને હણો, ” એ પ્રમાણુ બીજા પાસે હણાવી
અને હણતાને અનુમોદતો ત્રણ ગૌરવથી બંધાયેલો રાંધવા
રંધાવવાની ક્રિયામાં પ્રવર્તેલા ગૃહસ્થીઓ આગળ તેમના
પિંડનો વાંછક બનીને આ પ્રમાણુ કહે છે.

“ આમાં શું દોષ છે ! કારણ કે શરીર વિના ધર્મ
બની શકે નહીં; માટે ધર્મના આધારરૂપ શરીરને ચત્નાથી
ખાળવું જોઈએ, ” કહ્યું છે કે.

શરીરં ધર્મસયુક્ત, રક્ષણયિં પ્રયત્નતઃ

શરીરાજ્ઞાયતે ધર્મો, યથા બીજાત્સદંકુરઃ ॥ ૧ ॥

ધર્મથી જોડાયેલું શરીર પ્રયત્નથી બચાવવું, કારણ કે
જેમ બીજા હોય, તો સારો અંકુરો થાય, તેમ શરીર

(સંક્ર) હોય, તો ધર્મ થાય છે, (ત્યારે આચાર્ય તેને શીખામણ આપે કે હે લગ્ય !) તું શા માટે એવું બોલે છે ?

સાંભળ ! ધર્મ છે, તે ઘોર ભયાનક છે, કારણ કે બધા આશ્રયોનો તેમાં નિરોધ છે, અને તેથી તે દુરનુચર છે, એવું તીર્થંકર વિગેરેએ ઉદ્ધરિત (કહેલું) છે, તેવા અધ્યવસાય વાળો તું બન, અને એવા ઉત્તમ સંયમ અનુષ્ઠાનની અવગણના જે કરે છે (જુ' વાક્યની શોભા માટે છે) અને સાવધ અનુષ્ઠાન કરે, તે તીર્થંકર ગણ-ધરના ઉપદેશથી બહાર જઈ સ્વેચ્છાથી વર્તે છે.

પ્ર૦—કેણુ એવો હોય ?

ઉ૦—ઉપર બતાવેલો અધર્મોર્થી બાળ આરંભનો અર્થો બનીને પ્રાણીઓનો ઘાત કરે, કરાવે હણનારને અનુમોદનારો ધર્મની અવગણના કરનારો, તથા કામ ભેગમાં ખેદ પામેલો (કામાંધ) વિવિધ પ્રકારે તર્દ (હિંસા) કરનારો (તર્દ ધાતુનો અર્થ હિંસા છે) અથવા સંયમમાં પ્રતિકૂલ તે વિતર્દ છે. એવા સ્વરૂપવાળો બાળ સાધુ જિનેશ્વરે કહેલો છે. એવું સુધર્મસ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે. કે તું મેધાવી છે. માટે ધર્મને બાણ, વળી હવે પછીનું પણ હું કહું છું, તે બતાવે છે.

કિમણેભો ! જણેણ કરિસ્સામિતિ મન્નમાણે
 एवं एगे वहत्ता माधरं पियरं हिच्चा नायओ य प-

રિગ્ગહં વીરાયમાણા સમુદ્રાઘ અવિહિંસા સુવ્વયા
 દંતા પસસ દીણે ઉપ્પહ્વે પહિવયમાણે વસદ્દા કા-
 યરા જણા લૂસગા ભવંતિ અહમેગેસિં સિલોઘ પાવ-
 ઘ ભવહ, સે સમણો ભવિત્તા વિગ્મંતે ૨ પાસદ્દેણે
 સમન્નાગણ્હિં સહ અસમન્નાગણ નમમાણેહિં અનમ-
 માણે વિરણ્હિં અવિરણ દવિણ્હિં અદવિણ અભિસ-
 મિચ્છા પંહિણ મેહાવી નિદ્વિયદ્દ વીરે આગમેણં સયા
 પરિક્કમિજ્ઞાસિ સિંબેમિ (સૂ. ૧૯૩) इति घृताध्य-
 यने चतुर्थोद्देशकः ६-४ ॥

કેટલાક સાધુઓ તત્વ સમજીને સમ્યક્ ઉત્થાનથી
 તૈયાર થઈ વીર માફક વર્તતા પાછળથી પ્રાણીની હિંસા
 કરનારા થાય છે.

પ્ર૦—તે કેવી રીતે તૈયાર થયેલ હતા ?

ઉ૦—તે વિચારે છે કે હે ભાઈ ! મારે આ સ્વાર્થમાં
 તત્પર એવા માતા પિતા પુત્ર કલત્ર (સ્ત્રી) વિગેરે જેઓ
 પરમાર્થ દ્રષ્ટિએ જોતાં અનર્થ રૂપ છે. તેમની જોડે હું
 શું કરીશ ? કારણ કે તેઓ મારું કાંઈપણ કાર્ય કરવું કે
 રોગ દૂર કરવામાં સમર્થ નથી, તેથી તેના વડે હું શું
 કરીશ ? એમ જાણીને દીક્ષા લે છે. અથવા કોઈ દીક્ષા
 લેનારને કોઈએ કહ્યું, કે હે ભાઈ ! રેતીના કોળીઆ ખાવા

જેવી નિઃસાર દીક્ષા લેવા વડે શું કરીશ ? પણ પૂર્વના ભાગ્યે મળેલું લોજન વિગેરે (સુખેથી) લોગવ ! એમ કહેતાં તે દીક્ષા લેનાર વૈરાગ્યથી રંગાયેલો હોવાથી ખોલે, કે હે અધો ! હું આ લોજન વિગેરેથી હવે શું કરીશ ? મેં આ સંસારમાં લભતાં અનેકવાર લોગવ્યું, તો પણ તૃપ્તિ ન થઈ, તો હમણાં આ લવમાં શું થવાનું છે ? એ પ્રમાણે વિચારતા કેટલાક પુરૂષો સંસાર સ્વભાવને જાણનારા દીક્ષા લેવા તૈયાર થઈને માખાપ તથા ખીજાં સગાંને તથા ધન ધાન્ય હિરણ્ય જે પગવાળાં દાસ દાસી તથા ચાર પગવાળાં ચશુ વિગેરેને છોડવામાં (સિંહ માફક) વીર માફક આચરણ કરનારા જનીને યોગ્ય રીતે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં તત્પર થયેલા હોય છે, અને હિંસા ત્યાગી વિહિંસ (દયાળુ) તથા શોભન વ્રત ધારણ કરીને સુવ્રત બનેલા છે, તથા ઇંદ્રિયો દમીને દાંત છે, આણું નિર્મળ વર્તન કરનારા છે. આના સંબંધમાં નાગાર્જુનીયા કહે છે:—

**સમણા મવિસ્સામો અણગારા અકિંચણા
અપુત્તા અપસૂયા અવિહિંસગા સુવ્વયા દંતા પરદત્ત
ઓદ્દણો પાવં કમ્મં ન કરંસ્સામો સસુદ્ધાણ ॥**

અમે આગાર (ઘર) રહિત અણગાર થઈશું; તેમ, અકિંચન અપુત્ર અપસૂત (સ્ત્રી વિનાના) દયાળુ સારા વ્રત-વાળા, ઇંદ્રિ દમન કરનારા ગોચરીથી નિર્વાહ કરનારા જનીને

પાપ કર્મ નહીં કરશું. એમ જાણીને દીક્ષા લે છે. (સુગમ સૂત્ર હોવાથી ટીકા નથી.) આ પ્રમાણે પ્રથમ સિંહ જેવા બની દીક્ષા લે છે, અને પછી દીન (રાંક) શીયાળીયા જેવા વિહાર કરવામાં ઢીલા બનીને ત્યાગેલા ભોગોને પાછા ગ્રહણ કરી પતિત થયેલાને તું જો. પ્રથમ તેઓ દીક્ષા લે છે, અને પછી પાપના ઉદયથી દીક્ષા મુકી દે છે. (ગુરૂએ પોતાના શિષ્યને સ્થિર કરવા શિથિગતાનો આવો દષ્ટાંત આપેલ છે.)

પ્ર:—તેઓ શા માટે દીન થાય છે ?

ઉ:—તેઓ ધંદ્રિયોના વિષયો તથા કષાયોથી પર વશ થવાથી વશાત્ છે, તેવા શિથિલને કર્મનો બંધ થાય છે. તે કહે છે:—

**સોગંદિય વસદેનં મંતે ! કહ કમ્મ પગડીઓ
બંધહ ? ગોમમા ! આઝબ વજ્જા ઓ સત્તકમ્મ પગ-
ડીઓ જાવ અણુપરિ અદ્દહ, કોહ વસદેનં મંતે !
જીવે એવં ચેવ ॥**

ગૌતમનો પ્રશ્ન:—હે ભગવન્ ! કાનને વશ થઈને જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓ બાંધે ?

ઉ:—આયુ છોડીને સાત.

પ્ર:—કેવળને વશ થઈને કેટલી ?

ઉ:—એજ પ્રમાણે.

આ પ્રમાણે માન વિગેરેમાં પણ સમ જવું, વળી તે ઢીલા

સાધુઓ પરીસહ ઉપસર્ગ આવતાં કાતર બને છે, અથવા વિષયના રસીઆ કાતર (ખીકણુ) બને છે.

પ્ર૦—તેઓ કોણુ છે ? અને શું કરે છે ?

ઉ૦—તેઓ ઢીલા મનવાળા બનીને મતોના વિધ્વંસક બને છે, આવું અઢાર હજાર શીલાંગવાળું બ્રહ્મચર્ય કોણુ ધારી શકે ! આવું વિચારીને દ્રવ્ય લિંગ અથવા ભાવલિંગ ત્યજીને જીવોના વિરાધક બને છે, તે લિંગ ત્યજેલાનું પછી શું થાય છે તે કહે છે. (અથનો અર્થ પછી છે) કેટલાક મત લઈને ભાંગી નાંખે છે, તેમને (પાપના ઉદયથી) વખતે અંતર્મુહુર્ત્તમાંજ મરણ આવે છે, કેટલાકની પાપરૂપ નિંદા થાય છે, પોતાના સાધુ કે બીજા સાધુઓમાં તેની અપકીર્તિ થાય છે, તે કહે છે. તે આ પતિત સાધુ મસાણના લાકડા જેવો ભોગનો અભિલાષી દીક્ષા લે છે, અને મુકી દે છે માટે તેનો વિશ્વાસ ન કરવો, કારણકે તેને અકર્ત્તવ્યનું ભાન નથી ! કહ્યું છે કે—

પરલોક વિરુદ્ધાનિ, કુવાર્ણ દૂરતસ્ત્યજેત્ ॥

આત્માનં યો ન સંઘત્તે, સોઽન્યસ્મૈ સ્યાત્ કથંહિતઃ

॥૧॥

જે પરલોક વિરુદ્ધ અકૃત્ય કરે છે, તેને દૂરથી ત્યજવો,
જે આત્માને અસ્થિરમાં સ્થિર નથી રાખતો, તે બીજાને હિતકારક કેવી રીતે થાય ? વિગેરે સમજવું.

અથવા સૂત્ર વડેજ તેની અશ્લાઘા બતાવવા કહે છે, તે આ સાધુ બનીને વિવિધ રીતે લમતો સાધુપણથી બ્રહ્મ થયલો છે. વીરસા () વડે અત્યંત જીયુસા (નિંદા) બતાવે છે. વળી, (ગુરૂ શિષ્યને કહે છે.) તમે જીઓ. કર્મની પ્રબળતા કેવી છે ? કે, જેમનું નશીબ કુટેલું છે, તેવા ઉદ્યુતવિહારી (ઉત્તમ સાધુ) સાથે રહેવા છતાં પણ, હજી તેઓ શિથિળ વિહાર બની રહ્યા છે, તથા સંયમ અનુષ્ઠાન વડે વિનયશીળ બનેલા સાથે રહીને તેઓ નિર્દય બનેલા પાપ અનુષ્ઠાન કરનારા છે, તથા વિરત સાથે અવિરત, દ્રવ્ય, ભૂત સાથે અદ્રવ્ય ભૂત પાપનાં કલંકથી અંકિત થવાથી એવા ઉત્તમ સાધુઓ સાથે વસતાં પણ સુધરતા નથી. (અર્થાત્ જગત્માં સારા સાધુઓ નજરે જોવા છતાં પણ, ઢીલા સાધુ સુધરતા નથી.) આવા ઢીલા સાધુને જાણીને શું કરવું ? તે કહે છે:—હે સાધુ ! તું પડિત છે. જ્ઞાત જ્ઞેય છે, મર્યાદામાં રહેલ મેઘાવી છે, વિષય સુખની તૃષ્ણા તેં દૂર કરી છે, તથા તું વીર હોવાથી કર્મ વિહારણુ કરવામાં શક્તિવાન છે, તેથી સર્વજ્ઞપ્રણીત ઉપદેશના અનુસારે સર્વદા સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તજે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામિ કહે છે:—

ધૂત અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ધૂત અધ્યયન પાંચમ ઉદ્દેશો.

ચોથો કહીને પાંચમો કહે છે. તેનો આ સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશામાં કર્મ દૂર કરવા ત્રણ ગૌરવ છોકરાનું બતાવ્યું; અને તે કર્મ વિધૂનન ઉપસર્ગ વિધૂનન વિના સંપૂર્ણ ભાવને અનુભવતું નથી; તથા સત્કાર પુરસ્કાર રૂપ સન્માનના વિધૂનન વિના ગૌરવ ત્રિકની વિધૂનના સંપૂર્ણતાને ન પામે; એથી ઉપસર્ગ સન્માનને વિધૂનન કરવા આ ઉદ્દેશો કહે છે. આ સંબંધે—આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે. અરબલિતાદિ શુભ યુક્ત ઉચ્ચારણ તે કહે છે:—

સેગિહેસુ વાગિહંનરેસુવા ગામેસુવા ગામંતરે-
સુવા નગરેસુવા નગરંતરેસુવા જળવયેસુવા જળવયં-
તરેસુવા ગામનયરંતરેવા ગામજળવયંતરેવા નયર-
જળવયંતરેવા સંતેગહયા જળા લૂસગા ભવંતિ અદુ-
વા ફાસા ફુસંતિ તે ફામે પુદ્દે વીરો અહિયાસણ,
ઓણ સમિય દંસણે, દયં લોગસસ જાણિત્તા પાઈણં
પહીણં દાહિણં ઉદીણં આહક્લે, વિમણ કિદ્દે વેવવી,
સે ઉટ્ટિણસુ વા અણુટ્ટિણસુ વા સુસ્સુસમાણેસુ પવે-
યણ સં તિં વિરહં ઉવસમં નિવગાણં સોયં અજ્ઞવિયં
મહવિયં લાઘવિયં અણહવત્તિયં સવ્વેસિં પાણાણં

સવ્વેસિં ભૂ યાણંસવ્વેસિં સત્તાણં સવ્વેસિં જીવાણં
અણુવીદ્ધિ મિક્કલુ ધમ્મ માહિક્કલ્લજ્ઞા (સૂ. ૧૯૪)

તે પંડિત મેધાવી નિષ્ઠિત અર્થવાળો વીર સાધુ સદા
સર્વજ્ઞ પ્રણીત ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તનારો ગૌરવત્રિકથી અપ્ર-
તિબદ્ધ નિર્મામ નિષ્કિંચન નિરાશ એકાકી વિહારપણે
(જનકસ્થી જેવો) ગામ ગામ વિચરતો શુદ્ધ તીર્થંચ નર,
દેવે કરેલા ઉપસર્ગ પરિસહોથી દુઃખના સ્પર્શો ભોગવતો
છતાં નિર્જરાનો અર્થાળનીને સારી રીતે સહન કરે.

પ્ર૦—કઈ જગ્યાએ તેને તેવા પરિસહ ઉપસર્ગો દુઃખ
દે ? તે કહે છે. આહાર.વિગેરે માટે ઘરમાં જતાં (ઉંચ
નીચ મધ્યમ જાતિનાં ઘરો હોય માટે બહુ વચન સૂત્રમાં
છે) તથા ઘરોના વચમાં જતાં તથા (બુદ્ધિ વિગેરે ગુણોને
ખાઈ જાય તે ગામ) ગામમાં ગામાંતરમાં તથા કર વિનાનાં
નગરોમાં અથવા અંતરાળે જતાં થાય છે, તથા જ્યાં લોકોને
રહેવાનાં સ્થાન તે જનપદ છે, તે અવતિ (માળગેરો) વિગેરે
છે, તે દેશો સાધુને વિહાર યોગ્ય રપા દેશ છે (તે આર્ય
દેશ છે બાકીના ૩૧૯૭૪૧ અનાર્ય છે.) નીચે ટીપણમાં
ખીજા સૂત્રનો પાઠ મુક્યો છે.

પુરંચિછમણં કપ્પહ નિગંથાણવા નિગંથીણવા
જાવ મગહાઓ એત્તણ, દક્કલ્લણેણં કપ્પહ નિગંથા-
ણવા નિગંથીણ વા જાવ કોસંઘીઓ એત્તણ પચ્છિ-

મેળં જાવ થુળા વિસઑ, ઉત્તરેળં જાવ કુળાલા
વિસઑ, તાવ આરિણ સિત્તે નોકપ્પહસો બાહિંસિ,
અસ્યાં ચ આર્યભૂમિકાયાં સાર્દ પંચવિશતિર્જન-
પદા ધર્મક્ષેત્રાણ્યર્હ દ્વિભિરુક્તાનિ ॥

તે સમયે સાધુઓને વિચરવા યોગ્ય ક્ષેત્રની અધાયલી
હઠ નીચે પ્રમાણે હતી.

પૂર્વ દિશામાં સાધુ સાધ્વીને મગધ દેશ સુધી વિચરવું
કદ્યે, દક્ષિણમાં કોશાળી, પશ્ચિમમાં થુળા દેશ સુધી અને
ઉત્તરમાં જાવ કુળાલા દેશ સુધી આર્ય ક્ષેત્ર છે, તેની
બહાર જવું સાધુ સાધ્વીને ન કદ્યે; ઉપર બતાવેલ હઠમાં
આર્ય ભૂમિમાં રખા દેશ છે, તે જિનેશ્વરે ધર્મ ક્ષેત્ર
તરીકે વર્ણવ્યા છે.

તે દેશોની વચમાંના લાગમાં સાધુ વિચરે, અથવા
ગામ નગરના અંતરાલે અથવા ગામ દેશના વચમાં તેજ
પ્રમાણે નગર દેશના વચમાં અથવા ઉદ્યાનમાં અથવા તેના
આંતરે વિચરતાં અથવા જતાં આવતાં અથવા તે ભિક્ષુને
ગામ વિગેરેમાં રહેતાં કાર્યોત્સર્ગ વિગેરે કરતાં કેટલાક પાપ
રૂપ કાળાશયી મલિન અંતરણુવાળા જે માણસો લૂપક
(હિંસક) હોય; તે સાધુને દુઃખ દે છે. (ચાર ગતિમાં
ભ્રમતા જીવોમાં) સાધુને નારકી દુઃખ દેવાને અશક્ત છે.
તિર્યંચ અને દેવતાનો ઉપસર્ગ કોઈકજ વાર થાય; તેથી

મનુષ્યોથીજ પ્રાપ્ત સાધુને ઉપસર્ગ થાય છે. માટે, જન (માણસ) શબ્દ લીધો છે. અથવા, જેઓ જન્મે; તે જન છે, અને તેથી જન શબ્દનો અર્થ તિર્થંચ નર, અને અમર લીધો છે. એટલે, સાધુઓને વિહાર વિગેરેમાં આ ત્રણે અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ એક અથવા બંને પ્રકારે ઉપસર્ગ કરે છે, તેમાં દેવતાના ઉપસર્ગ ચાર પ્રકારના છે.

(૧) હાસ્યથી. (૨) દ્વેષથી. (૩) વિમર્શથી. (૪) પ્રથક્ વિમાત્ર ()થી છે. તેમાં પ્રથમનો ક્રીડામાં

તત્પર કોઈ વ્યંતર દેવ હાસ્યથીજ વિવિધ ઉપસર્ગોને કરે. જેમકે—લિક્ષા માટે આવેલા નાના સાધુઓએ લિક્ષાના લાભને માટે પલ્લ () વિકટ તર્પણ () વિગેરેથી યાચતા વ્યંતરને મળ્યા. પછી, લિક્ષા પ્રાપ્ત થયા પછી તેણે તે ચીજે માગી; તેથી, તે વ્યંતરને ખુશી કરવા ક્યાંયથી તે ચીજ લાવીને તેમણે આપી. તે વ્યંતરે પણ ક્રીડામાંજ તે નાના સાધુઓ ક્ષીણા () માફક બનાવ્યા.

(૨) દ્વેષથી ભગવાન મહાવીરને મહા મહિનામાં ખરી ઠંડમાં તાપસીનું રૂપ ધારીને વ્યંતરીએ પોતાના ચોટલામાં ઝાડની છાલનું વસ્ત્ર પાણીથી ભીંજીને તેના વડે પાણીનો ઠંડો છંટકાવ કર્યો. (૩) વિમર્શથી આ સાધુ ધર્મમાં દૃઢ છે કે નહિ? તે જોવા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપ-

સર્ગોથી પરીક્ષા કરે તે બતાવે છે. જેમકે—સંવિષ્ણ સાધુની લક્ષ્મી બનેલી કોઈ વ્યંતરીએ સ્ત્રીનો વેષ ધારીને ઉજ્જડ દેવળમાં બેઠેલા સાધુને અનુકૂળ ઉપસર્ગોથી ચલાયમાન કરવા ધાર્યું; પણ તે ચલાયમાન ન થવાથી આ દૃઢ ધર્મી છે. એમ બાણીને લક્ષિતથી વાંઘા. (૪) જુદી જુદી રીતે હાસ્યથી, દ્વેષથી કે, વિમર્શથી કોઈ પણ એકથી પરીક્ષા કરે. જેમકે—લગવાન મહાવીરને સંગમ નામના એકજ દેવતાએ વિમર્શથી શરૂ કર્યા; અને દ્વેષથી પરિષદ પુરા કર્યા. એટલે, આ ઉપસર્ગમાં પ્રારંભ અને અંત જુદી જુદી રીતે થાય છે.

માણસથી પણ સાધુને ચાર પ્રકારે ઉપસર્ગ થાય છે. (૧) હાસ્યથી (૨) દ્વેષથી, (૩) વિમર્શથી. (૪) કુશીળતાના સેવન માટે. તેમાં હાસ્યથી દેવસેનાગણીકાએ નાના યુવક સાધુને કુમાર્ગે દોરવા સતાવ્યો; ત્યારે સાધુએ ઢાંડાથી તાડના કરી, વેશ્યાએ રાજા પાસે ફરીયાદી કરી. નાના સાધુને રાજાએ બોલાવ્યો. યુવકે શ્રીગૃહનાં દૃષ્ટાંતથી સમજાવ્યો કે, હે રાજા! તારો બળનો લુટે; તો તું શું કરે? ઉં શિક્ષા કરૂં. સાધુએ કહ્યું કે:—તેવી રીતે મેં વણી સમજાવી કે, સાધુઓનું ધન નિર્માણ શીળ છે. માટે તું દૂર થા. પણ તેણે કોઈ રીતે ન માન્યું. માટે, જરા શિક્ષા કરવી પડી છે. (૨) દ્વેષથી સૌમભૂતિ સસ-

રાએ ગજસુકુમારને માથા ઉપર બળતા અંગારા ભર્યા. (૩) વિમર્શથી ચાણાક્ય મંત્રીની પ્રેરણાથી અંદ્રગુપ્ત રાજાએ ધર્મની પરીક્ષા કરવા પોતાની રાણીઆ પાસે ધર્મ સંભળાવતા સાધુને ઉપસર્ગ કરાવ્યો. સાધુએ પણ ખીજે કોઈ ઉપાય છેવટ સુધી ન જોવાથી થોડી તાડનાથી દૂર કરી, રાણીઓએ ફરીયાદ કરી. સાધુએ રાજના ભંડારનો દાખલો આપી રાજને પ્રતિબોધ્યો. (૪) કોઈ દુરાચાર માટે પ્રાર્થના કરે. જેમકે—ધર્મ્યાળુ શેઠના ઘરમાં ધણીના અભાવમાં કોઈ પણ સંજોગથી ત્યાં એક સાધુ રાત રહ્યો. તેમને ચાર જીવાન સ્ત્રીઓએ ધણીના અભાવે વારાફરતી તેમને આખી રાત પજવ્યા; પણ દરેક પહોરમાં તે ન લોભાતાં મેરૂ પર્વત માફક નિશ્ચળ રહ્યા. તિર્યચના પણ ભય, દ્વેષ, આહાર, અને બાળક રક્ષણના માટે ચાર પ્રકારેજ ઉપસર્ગ છે. (૧) ભયથી સાપ વિગેરે ચમકીને કરડે છે. દ્વેષથી ભગવાન મહાવીરને અંડકોશીએ ઉપસર્ગ કર્યો. આહાર માટે સિંહ વાઘ વિગેરે મારે છે. અને અપત્ય રક્ષણ માટે કાકી () વિગેરે પીડે છે.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ઉપસર્ગ કરવાથી (ઉપર બતાવેલા અર્થ પ્રમાણે જનો સાધુઓના લૂપક (દુઃખ દેનારા) છે.

અથવા તેવા તેવા ગામ વિગેરે સ્થાનમાં જતાં દુઃખના સ્પર્શો આત્માને પીડનારા થાય છે. તે ચાર પ્રકારના છે.

જેમકે આંખમાં કણુ વિગેરે પડવાથી ઘટનતા થાય છે. અને ભમેલની મૂર્છા વિગેરેથી પતનતા (પડવું) થાય છે. વાયુ વિગેરેથી સ્તંભનતા (રોકાણુ) થાય છે અને તાળવા વિગેરેમાં અંશુળી વિગેરે ઘાલવાથી શ્લેષણુતા () થાય છે.

અથવા વાત પિત્ત શ્લેષ્મ વિગેરેના ક્ષોભથી કડવા સ્પર્શો થાય છે. અથવા નિષ્કિંચનપણાથી તૃણ સ્પર્શ ડાંસ મચ્છર તથા ઠંડ તાપ વિગેરેના પીડારૂપ સ્પર્શો કોઈ વખત થાય છે.

તેવા કોઈ પણ પરીસહો આવે તો તેના દુઃખના સ્પર્શોથી સાધુ પોતે ધીર બનીને સહન કરે. મનમાં ચિંતવે, કે આથી પણ વધારે દુઃખો નારકી વિગેરેમાં કર્મના અવધ્યપણાથી ખાંધેલાં ઉદયમાં આવતાં પછી પણ ભોગવવાનાં રહેશે, માટે હમણાંજ ભોગવવાં ઠીક છે, એમ વિચારી સહે.

કેવો મુની સહન કરે ? ઉ-કહે છે.

અથવા ઉપર બતાવેલ સાધુ પોતાના ઉત્તમ ગુણોથી પરીસહો સહીને પોતાનોજ રક્ષક છે. એમ નહીં પણ મુખોધ વડે બીજાઓનો પણ રક્ષક છે. તે બતાવે છે. ઓઞ્ઞઃ એકલો રાગ વિગેરેથી રહિત સારી રીતે દર્શનને પામેલો તે સમિત દર્શન છે અથવા સમ્યગ્દષ્ટિ છે, અથવા ઉપશમને પામેલા દર્શનવાળો, અર્થાત્ દષ્ટિ તે જ્ઞાન છે. તે સમિત દર્શન છે. એટલે ઉપશાંત અધ્યવસાયવાળો જાણવો.

અથવા સમતાને પામેલા દર્શનવાળો અર્થ દૃષ્ટિ લેતાં સમદૃષ્ટિ બાણુવો એટલે એવા ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરનાર સાધુ પરીસરોને સહે અથવા (પછીના ક્રીયાપદ સાથે સંબંધ લેતાં) તે ધર્મને કહે.

પ્ર૦—શું આલંબન લઇને ?

ઉ૦—કહે છે. તે જંતુચોક (જીવમાત્ર) ઉપર દ્રવ્યથી દયા બાણીને ધર્મ કહે. (કે એ જીવો કોઇપણ રીતે તરો) ક્ષેત્રથી પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ, ઉત્તર તથા બીજી પણ દીશાના વિભાગોમાં (બધી જગ્યાએ) ભેદને સર્વત્ર દયા કરતો તે સાધુ ધર્મ ઉપદેશ કરે છે. કાળથી આખી જીવગી સુધી દયા પાળે છે. ભાવથી રાગદ્વેષ ત્યાગીને મધ્યસ્થ પણે ધર્મ કહે છે.

પ્ર૦—કેવી રીતે કહે ?

ઉ૦—બધા જીવો દુઃખના દ્રેષી સુખના આહનારા પોતાના આત્માની માફક સદા બાણી લેવા કહ્યું છે કે—

न तत्परस्य संदध्यात्, प्रतिकूलं यदात्मनः ।

एष सङ्ग्राहिको धर्मः, कामादन्यः प्रवर्त्तते ॥૧॥

જે પોતાને ગમતું નથી, તેવું બીજાને ન કરવું, એજ સંગ્રાહિક (સાર રૂપ) ધર્મ છે. તે કામ (ઇચ્છાઓ)થી બુદ્ધો પ્રવર્તે છે. (પોતે દુઃખ ભોગવીને પણ બીજાને સુખ આપવું) વિગેરે છે. તે પ્રમાણે ધર્મને કહેતાં પોતે પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવના ભેદો વડે અથવા આક્ષેપણી વિગેરે ચાર

(૬૬)

પ્રકારની કથાઓ વડે ચોતે પણ જીવ હિંસા જીવ ચોરી
કુસંગ પરિગ્રહ અને રાત્રી લોજન વિગેરે અકાર્યથી ફર
રહી ધર્મ પાળે.

અથવા આ પુરુષ કોણ છે ? કયા દેવને માને છે ?
તેનો અભિપ્રાય કેવો છે ? અથવા અભિપ્રાય વિનાનો છે ?
એવું બધું વિચારીને સાંભળનારની યોગ્યતા પ્રમાણે તો
તથા સંયમ અનુષ્ઠાનનું ફળ બતાવે.

પ્ર—આવો ધર્મ કોણ કહે ?

ઉ—વેદ (જૈન આગમ) બહુનારો હોય તે. આ સંબં-
ધમાં નાગાર્જુનીયા આ પ્રમાણે કહે છે.

જે સ્વલુ સમણે બહુસ્સુણ બજ્ઞાગમે આહરણ-
દેહકુસલે ધમ્મકહાલહિસમ્પન્ને સ્વેત્તં કાલં પુરિસં
~~સમ્પન્ન~~ કેડયં પુરિસે કં વા દરિસણમભિસમ્પન્નો ?
एवं गुणजाहए पभू धम्मस्स आद्य वित्तए ”

જે નિશ્ચયે સાધુ બહુશ્રુત આગમનો બહુ દષ્ટાંત હેતુ
બતાવવામાં કુશળ ધર્મ કથાની લખિધવાળો ક્ષેત્રકાળ પુરુષ
એ બધાનો વિચાર કરે કે આ પુરુષ કોણ છે. તેનું મંતવ્ય
થું છે. એ પ્રમાણે ગુણોની ભૂતિએ યુક્ત હોય તેજ ધર્મ
કહેવાને સમર્થ છે.

પ્ર૦—તે કેવા નિમિત્તોમાં ધર્મ કહે ?

ઉ૦—તે આગમનો બાજુ પોતાના તથા બીજા મતના સિદ્ધાંતને બાજુનારો લાવડિયાન વડે ઉઠેલા સાધુઓમાં ધર્મ કહે. (વા શબ્દનો સંબંધ બીજા પક્ષનો પ્રકાશ કરે છે.) એટલે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મોક્ષ ગયા પછી પણ તેમના સાધુઓ તે સમયના રિવાજ પ્રમાણે ચાર મહાવ્રત પાળતાં વિચરે, તેમને સમય બદલાતાં મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં રહેલ ગણધરો પાંચ મહાવ્રતનો ધર્મ બતાવે (જેમ કેશી ગણધરના શિષ્યોને ગૌતમ સ્વામિના શિષ્યોને મેળાય થયો, અને બંનેમાં શંકા થતાં બંનેના ગુરુઓ ભેગા થતાં ગૌતમ સ્વામિએ કેશી ગણધરને પાંચ મહાવ્રતનો ધર્મ સમજાવ્યો. અને તેમણે સ્વીકાર્યો.)

અથવા પોતાના શિષ્યો જેઓ વિનયથી સાંભળવા ઉભા થયા હોય તેમને નવું તત્વ બાજુવા માટે ધર્મ સંભળાવે, અથવા દીક્ષા ન લીધેલા શ્રાવક વિગેરે જેઓ ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા બની ગુરુ વિગેરેની સેવા (વેયાવચ્ચ) કરતા હોય; તેમને સંસારથી પાર ઉતારવા ગુરુ ધર્મ કહે છે:—

પ્ર:—કેવો ધર્મ કહે ?

ઉ:—શમન (શાંતિ અહિંસા) તેવા જીવ હયાત ધર્મને કહે; તથા જીવ રક્ષા કરવા વિરતિ સમજાવે. આ વિરતિના સૂચનથી જીવ વિગેરેની વિરતિ બાજુવી. એટલે, પાંચ મહાવ્રત સમજાવે; તથા ઉપશમ કોષના જયનું સ્વ-

રૂપ બતાવે; તેથી ઉત્તર ગુણોનો પણ ઉપદેશ કરે એમ બાણવું; તથા નિર્વૃત્તિ (નિર્વાણ) મોક્ષનું સ્વરૂપ બતાવે. કે, મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ બરોબર પાળવાથી આ લોકમાં બહુ માન, અપૂર્વ શાંતિ, અને પર ભવમાં સ્વર્ગનું સુખ, અને છેવટે મોક્ષ મળે છે.

તથા શોચ એટલે બધી ઉપાધીથી રહિત પવિત્ર વ્રતનું ધારવું; તથા માયાની વફતા ત્યાગવાથી આર્જવ છે, તથા માન સ્તબ્ધ પણ ત્યાગવાથી કૌમળતા છે, તથા બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રંથ ત્યાગવાથી લાઘવ છે, તે કેવી રીતે કહે છે. તે બતાવે છે યથાવસ્થિત વસ્તુ જેવી રીતે આગમમાં કહી હોય તેવી રીતે આલંબ્યા વિના કહે છે.

પ્ર:—કોને કહે છે ?

ઉ:—દશ પ્રકારના પ્રાણને ધારનારા પ્રાણીઓ તે સામાન્યથી સંજી પંચે દ્રિયોને કહે છે. તથા મુક્તિ ગમન યોગ્ય જે લવ્યપણે ભૂત (રહેલા) છે, તેમને કહે છે. તથા સંયમ જીવિત વડે જીવે છે. અને જીવવાની ઇચ્છાવાળા જીવો છે. તથા તિર્ચંચ નર, અમર, જેઓ સસારમાં દુઃખ પામતા રહેલા છે. અને દયાને પાત્ર છે, તેવા બધા સત્વોને ધર્મ કહે છે, અથવા પ્રાણી ભૂત જીવ સત્ત્વ એ ચારે એક અર્થવાળા છે. તેવા જીવોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ પૂર્વે બતાવેલા છે, તે કહે છે. અને

શાંતિ વિગેરે પદોમાં બતાવેલ તત્ત્વને વિચારીને સ્વ અને પરના ઉપકાર માટે ભિક્ષુ જે ધર્મ કથાની લખિયવાળો હોય તે કહે છે. અને તે ધર્મ જેવી રીતે કહે છે, તે બતાવે છે.

અણુવીહ ભિક્ષુ ધમ્મ માહક્કલમાણે નો અ-
ત્તાણં આસાહજ્ઞા નો પરં આસાહજ્ઞા નો અન્નહં પા-
ણાહં ભૂયાહં જીવાહં સત્તાહં આસાહજ્ઞા, સે અણા-
સાયણે અણાસાયમાણે વજ્જમાણાણં પાણાણ ભૂયા-
ણં જીવાણં સત્તાણં જહાસે દીવે અસંદીણે એવં સે
ભવહં સરણં મહા સુણી, એવંસે ઉટ્ટિણે ઠિયપ્પા અ-
ણિહં અચલે ચલે અબહિલ્લસે પરિવ્વણે મંકલ્લાય પે-
સલં ધમ્મં દિટ્ઠિમં પરિનિવ્વુડે, તમ્હા સંગંતિ પાસહ
ગંથેહિં ગઢિયા નરા વિસન્ના કામક્કંતા તમ્હા લૂહા-
ઓ નો પરિવિત્તસિજ્ઞા, જહિસમે આરંભા સવ્વઓ
સવ્વપ્પણાણે સુપરિન્નાયા ભવંતિ જેસિમં લૂસિણો
નો પરિવિત્ત સંતિ, સેવતા કોહંચ માણંય માયંચ
લોમંચ એસતુદે વિયાહિણે તિંબમિ (સૂ. ૧૨૫)

તે મુમુક્ષુ ભિક્ષુ-ધર્મને પૂર્વા પર વિચાર કરીને, અથવા
સાંભળનાર પુરૂષની પૂર્વા પર સ્થિતિ વિચારી જેને જેવું
કથન યોગ્ય હોય; તેવો ધર્મ તેને કહે છે. (આ ઉપસર્ગ
મર્યાદાના અર્થમાં છે તેથી,) મર્યાદા વડે સમ્યક્ દર્શન

(૧૦૦)

વિગેરેનું જેવું અનુકાન હોય; તેથી શાતના (વિરુદ્ધ) કરતાં અશાતના થાય છે માટે, તેવી આશાતનાથી આત્માને દ્વેષિત ન કરે. અર્થાત્ જેમ આશાતના ન થાય; તેમ ધર્મ કહે; અથવા આત્માની આશાતના બે પ્રકારે છે. દ્રવ્યથી તથા ભાવથી. દ્રવ્યથી જેમ, આહાર ઉપકરણ વિગેરે દ્રવ્યની કાલ અતિ પાતાદિ સંબંધી આશાતના (બાધા) ન થાય; તેમ કહે. (લોકોને જમવાનો વખત હોય; તેટલી મોડી વાર સુધી કથા કહે; તો, લોકોને શરમથી ન ઉઠતાં જમતાં અંતરાય થાય; અથવા શિષ્યોને ગોચરી લાવતાં વહેંચતાં મોડું થતાં, પોતાને તથા બાળવૃદ્ધ તપસ્વી માંદાને કાળ ઉદ્વેગતાં બાધા થાય) તે આહાર વિગેરે દ્રવ્યની બાધાથી પોતાના શરીરને પણ પીડા થાય; તેથી ભાવ મલિન થતાં ભાવાશાતના પણ થાય; અથવા કહેતાં ગાત્ર ભંગ રૂપ ભાવ આશાતના ન થાય; તેમ કહે; તથા સાંભળનારની હીલના (નિંદા) ન કરે; કે, સાંભળનારને ક્રોધ ચડતાં આહાર ઉપકરણ અથવા સાંધુના શરીરની કોઈ પણ રીતે પીડા કરવામાં તત્પર થાય તેમ કથા ન કરે, એથીજ સાંભળનારની આશાતના વર્જને ધર્મ કહે, અથવા અન્ય પ્રાણી ભૂત જીવ સત્વોને બાધા ન કરે, તે મુનિ પોતાની મેળે પોતાનો રક્ષક હોવાથી અનાશાતક છે. તેમ બીજાને ક્રોધી ન બનાવવાથી પોતે બીજાની આશાતના કરતો નથી. તેમ

કોઈ આશાતના કરે તો તેની અનુમોદના ન કરતો (ખીજ) મરાતા પ્રાણીઓ ભૂતો જીવો સત્વોને પોતાના તરફથી કે પારકા તરફથી પીડા ન થાય તેવો ધર્મ કહે. જેમકે કોઈ દૌષ્ટિક કુપ્રાવચનિક પાસંથી વગેરેને દાન આપવાની પ્રશંસા કરે, અથવા કુત્રા તળાવ બનાવવાની પ્રશંસા કરે તો પૃથ્વી-કાય વિગેરેને દુઃખ થાય, તેનો દોષ સાધુને લાગે, તથા તે દાનની નિંદા કરે તો તે ખીજ જીવોને દાન ન મલવાથી સાધુને અંતરાય કર્મ બંધાવાનો વિપાક લોગવવો પડે. કહ્યું છે કે—

જે ડ દાણં પસંસંતિ, વહમિચ્છંતિ પાણિણં ।

જે ડ ણં પડિસેહિંતિ, વિત્તિચ્છેઅં કરિંતિ તે ॥ ૧ ॥

જેઓ સાધુ થઇને અસાધુના દાનની પ્રશંસા કરે છે. તે સાવધ હોવાથી સાધુઓને પ્રાણીઓના વધનો દોષ લાગે છે. અને તે દાનની નિંદા કરે તો દાન લેનારની વૃત્તિનો છેદ કરે છે.

તેથી તે દાન તથા કુત્રા તળાવ સંબંધી વિધિ નિષેધમાં મધ્યસ્થ ભાવ રાખીને યથાવસ્થિત શુદ્ધ દાનની પ્રફુલ્લ કરે, તથા સાવધ અનુદાનનું સ્વરૂપ બતાવે, (કે આ પાપ ન કરવાં જોઈએ.) આ પ્રમાણે ઉપયોગ રાખી બોલનારો સાધુ બને દોષને ત્યાગનારો જીવોને આશ્વાસ ભૂમિ આપનારો થાય છે. આ બાબતને દષ્ટાંતથી સમજાવે છે.

(૧૦૨)

કે પૂર્વે બતાવેલ અસંદ્ધીન દ્વીપ (ભરતીના પાણીથી ન કુખતો) શરણુ રૂપ થાય છે. તેમ આ મહાસુની જીવોના રક્ષણનો ઉપાય બતાવવાથી મરનારા જીવોની રક્ષા કરનાર તથા મારનાર હિંસકને તેના પાપી વિચારથી બચાવવાથી વિશિષ્ટ શુભ સ્થાન મેળવવાથી શરણુ લેવા યોગ્ય થાય છે. તે કહે છે. પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે વિધિએ જે ધર્મ કથાને કહે, તે કેટલાક જીવોને દીક્ષા અપાવે છે. કેટલાને શ્રાવકો બનાવે છે. કેટલાકને સમ્યગ્ દર્શનવાળા કરે છે, અને કેટલાકને મિથ્યાત્વથી હટાવી ભદ્ર પરિણામવાળા બનાવે છે.

પ્ર-કેવા ગુણવાળો આ સાધુ દ્વીપ માફક શરણુ યોગ્ય થાય છે ? ઉ. હવે પછી કહેવાતા ભાવ ઉત્થાનવડે સંયમ અનુષ્ઠાન કરતો ઉત્કૃષ્ઠથી તૈયાર હોય; તથા જ્ઞાનાદિક રૂપ મોક્ષના માર્ગમાં સ્થિત હોય તથા સ્નેહ રહિત હોય, તથા રાગદ્વેષ છોડવાથી અપ્રતિબદ્ધ હોય, તથા પરિસહ ઉપસર્ગમાં ચલાયમાન ન થાય, માટે અચળ છે. અને એક જગ્યાએ પડી ન રહેતાં યોગ્ય વિહાર કરવાથી ચલ પણુ છે. તથા સંયમથી જેની લેશ્યા (અધ્યવસાય) બહાર ન હોય, તે અબહિર્લેશ્યાવાળો કહેવાય. એવો સુની બધી રીતે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તે. પણ કોઈ જગ્યાએ ફસાય નહિ, પ્ર. તે શામાટે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તે ‘ સંરવ્યાય’ એટલે શોભન ધર્મને વિચારી અવિપરીત દર્શન (દષ્ટિ)વાળો થાય, અથવા

(૧૦૩)

સહનુષ્ઠાનરૂપ દષ્ટિવાળો (દષ્ટિમાન) બને, અને તેનું કારણ તેના કષાયો કાંતો શાંત હોય છે, કાં તો ક્ષય હોય છે, તેથી પોતે પરિનિવૃત્ત શીતીભૂત (કંડા સ્વભાવનો) છે, પણ તેવા ગુણવાળો ન હોય, તે મિથ્યા દષ્ટિ જીવ પેશલ ધર્મને પામતો નથી, તે બતાવે છે, (ઇતિ અવ્યય હેતુના અર્થમાં છે) જેથી મિથ્યા દષ્ટિનું વિપરીત દર્શન હોવાથી સંગ (પ્રેમ)વાળો મોક્ષમાં ન જાય, તેથી તેના માતા પિતા પુત્ર સ્ત્રી સંબંધી અથવા ધન ધાન્ય વિગેરેથી થતા સંગ વિપાક ને તમે જુઓ ! વિવેકથી હૃદયમાં વિચારો, ! સૂત્રથીજ સંગ કહે છે, તે સંગવાળા નરો બાહ્ય અભ્યંતર અંધથી ગુંથાયેલા ગદ્દ થએલા અંધના સંગમાં ઇચ્છિત ન થતાં ખેદ પામતા છતાં સંગ હિ નિમગ્ન ઇચ્છા મદન કામથી આકાંત (અવબટબ્ધ, ખુંચેલા) બનેલા મોક્ષમાં જતા નથી.

પ્ર:—જો એમ છે તો શું કરવું ?

ઉ:—જેકામથી આસક્ત (પ્રેમી) ચિત્ત થઈને સગાં તથા ધન ધાન્ય વિગેરેમાં મૂછાં પામેલા કામ સંબંધી શરીર મન વિગેરેનાં દુઃખોથી પીડાયેલા છે, તેનાથી હે શિષ્ય ! તું હુખા દેખાતા સંગ દૂર કરવા રૂપ સંયમથી ત્રાસ ન પામીશ, સંયમ અનુષ્ઠાનથી કંટાળતો નહિ, કારણકે સંયમના દુઃખ કરતાં પ્રભૂત (અતિશે) દુઃખ ભોગવનારા સંસાર સંગી જીવો છે.

(૧૦૪)

પ્ર૦—કયા સાધુને સંયમથી ન કરવાનો સંભવ છે ?

ઉ૦—જે મહામુનિએ સારી રીતે સંસાર મોક્ષનાં પૂર્વે કહેલાં કારણો જાણ્યાં છે, તેને આ સંગ રૂપ આરંભો અ-
વિગાન (એક સરખા) પણે બધા માણસે આચરેલ છે, અને
તે પ્રત્યક્ષ હોવાથી ઇદમ્ (આ) શબ્દ વડે બતાવ્યા છે, તે
આરંભો સર્વે પ્રકારે જાણીતા છે, પ્ર૦ તે આરંભો કેવા છે ?

ઉ૦—જેમાં પ્રથમ ગુંથાયેલા વિષણુ ચિત્તવાળા કામ
(ઇન્દ્રિયા) આના ભરથી ફસાયેલા માણસો હિંસક બનેલા
અજ્ઞાન મેહના ઉદયથી પાપ કરતાં ત્રાસ પામતા નથી,
પણ જે ઉપર બતાવેલા આરંભોને જ પરિજ્ઞા વડે જાણીને
પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે ત્યાગે છે, તેણેજ આરંભો સારી
રીતે જાણેલા સમજવા.

પ્ર૦—જે આરંભોનો પરિજ્ઞાતા છે, તે ખીન્નું શું કરે ?
તે કહે છે.

તે મહા મુની પૂર્વે બતાવેલા ઉત્તમ ગુણવાળો છે, તે
ક્રોધ માન માયા લોભને ત્યાગીને મોહનીય કર્મ તોડે;
('ત્યાગીને' એ અવ્યય પ્રથમ લેવાનું કારણ એ છે કે તે
ક્રોધ વિગેરે ચારે કષાયો બધા ભેદ સહિત ત્યાગવાના છે.
અને ક્રોધને પ્રથમ લેવાનું કારણ તેનો સંબંધ માન સાથે
છે. એટલે માનીને ક્રોધ થાય છે. તથા લોભને માટે માયા
થાય, માટે પ્રથમ માયા લીધી છે. અને બધા દોષોનો

(૧૦૫)

આશ્રય તથા સૌથી મોટો અને છેવટ સુધી રહેતો હોવાથી હોબને છેલ્લો લીધો છે.

અથવા ક્ષપણા તે કર્મની નિર્જરામાં તે પ્રમાણે કર્મ છે. 'ચકાર' નિશ્ચયથી જુદી જુદી અપેક્ષા માટે સમુચ્ચય અર્થમાં છે) તેથી એ પ્રમાણે કોષ વિગેરે મોડને ત્યાગનારો સંસાર સંતતિ (ભવબ્રમણ) થી તુટી છુટેલો) તીર્થંકર વિગેરે એ વર્ણુઓ છે. એવું સુધર્મસ્વામિ કહે છે. અથવા હવે પછીનું પણ તેઓ કહે છે, તે બતાવે છે.

**કાયસ્ત વિચાર્યાં એમ સંગમસીસે વિચારિ-
એ મેહુપારંગમે મુળી, અવિહ્મમાળે ફલગાવયદ્દા
કાલોવળીં કંચિજ્ઞ કાલં જાવ સરીરમેઝ ત્તિષેમિ
ધૂતાધ્યયનં (સૂ. ૧૯૬) ૬-૫ ॥**

આદારિક વિગેરે ત્રણ શરીર અથવા ચાર ઘાતિ કર્મનો નાશ કરવા માટે તે મુની સંશ્રામના મથાળે ઉભેલો વર્ણુઓ છે. અથવા (ચિ ધાતુનો અર્થ એકઠું કરવાનો છે તે એકઠું થાય છે.) તે કાયને આયુષ્યના ક્ષય સુધી ઘાત કરનારો બને, (કાયાનો મમત્વ મૂકી કર્મ તોડવા જીંદગી સુધી પ્રયાસ કરે. તેજ મુનિ પારંગામી બાણવો.)

જેમ સંશ્રામને મોખરે શત્રુના સૈન્ય સામે તિક્ષણ તલવારની પ્રમાથી ઉગતા સુરજની માફક વિજળીના ચમકારા માફક દેખાવ કરી જોનારની આંખોમાં ચમત્કાર કરા-

વનાર અને પોતાનું કાર્ય કરવા છતાં પણ, તે સુભટ ચિત્તનો વિકાર (કોઈ વખત) કરે છે. તેજ પ્રમાણે મરણ સમય આવે છતે, સ્થિર મનવાળો હોય; તેા પણ, કોઈ વખત સંજોગોને આધારે તેનો ભાવ બગડી પણ જાય; તેથી કહે છે કે:—જે મરણ કાળે અનેક દુઃખ આવે છતે પણ મોહ પામતો નથી. તેજ મુનિ સંસારનો પારગામી અથવા કર્મનો, અથવા પોતે લીધેલા મહાવ્રતના ભારનો પર્યાંત યાચી (છેવટ સુધી પહોંચનારો વિજયી) છે.

વળી, જુદા જુદા પરિપક્વ ઉપસર્ગો વડે હણાયલો છતાં, કંટાળો ન ખાતાં ઉંચેથી પડીને અથવા ગાર્દાપૃષ્ઠ (આપઘાત) અથવા બીજી કોઈ પણ રીતે આપઘાત ન કરે.

અથવા હણાતાં પણ બાહ્ય અભ્યંતર તપ તથા પરિપક્વ ઉપસર્ગો વડે ઘેર્ય રાખી પાટીયા માફક સ્થિર રહે; પણ, મરવાના ભયથી દીનતા ન લાવે. તેજ પ્રમાણે કાળે પરવશતા પમાડેલો (જીવું શરીર થતાં) બાર વરસની સંલેખના વડે આત્માને દુર્બળ કરી પહોંડની ગુફા વિગેરેમાં જગ્યા નિરવધ જોઈને પાદપોપગમન ઇંગિત મરણ અથવા ભક્ત પરિજ્ઞા એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ અવસ્થાવાળું અણસણ કરીને મરણની અવસ્થા સુધી અચુનો ક્ષય થાય; અને શરીરથી જીવ જુદો પડે; ત્યાં સુધી સ્થિરતા રાખે. આજ ખરી રીતે મૃત્યુનો સમય છે. અથવા, શરીરનો ભેદ છે. આજ જીવનો

(૧૦૭)

વિનાશ છે. પણ, સર્વથા જીવનો વિનાશ નથી; એવું સુધ-
મતિવામી કહે છે. આ પ્રમાણે—પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત
થતાં, ધૂતાખ્ય નામનું છઠું અધ્યયન પણ સમાપ્ત થયું.
(ટીકાના શ્લોક ૮૩૫ છે.)

છઠું અધ્યયન સમાપ્ત.

છઠ્ઠા પછી સાતમું અધ્યયન કહેવું જોઈએ, પણ તે
વિચ્છેદ જવાથી આઠમું વિમોક્ષ નામનું અધ્યયન કહે છે.

અથાષ્ટમં વિમોક્ષાધ્યયનમ્

સાતમું અધ્યયન મહાપરિજ્ઞા નામનું હતું, તે વિચ્છેદ
જવાથી તેને સુકી છઠ્ઠા સાથે આઠમાનો સંબંધ કહેવો
જોઈએ, તે આ પ્રમાણે છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં પોતાનાં કર્મ
શરીર, ઉપકરણ તથા ગૌરવત્રિક તથા ઉપસર્ગ સન્માનના
વિધૂનન વડે નિઃસંગતા બતાવી, પણ જો અંતઃકર્ણે સમ્યગ્
નિર્ચાણ થાય તોજ તે સફળતા પામે તેથી સમ્યગ્ નિર્ચાણ
(સમાધિ મરણ) બતાવવા માટે આ આરંભ કરે છે.

અથવા નિઃસંગ વિહારી સાધુએ અનેક પ્રકારના પરિ-
સહ ઉપસર્ગો સહન કરવા, એવું છઠ્ઠામાં બતાવ્યું, તેમાં
મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવે છતે અદીન મનવાળા બનીને
સમ્યગ્ નિર્ચાણ કરવું, એ વિષય બતાવવા આ આઠમું અ-

ધ્યયન છે; આ સંબંધે આવેલા આ અધ્યયનના ઉપક્રમ વિશેરે ચાર અનુયોગ દ્વાર થાય છે, તેમાં ઉપક્રમ દ્વારમાં આવેલો અર્થ અધિકાર બે પ્રકારનો છે, તેમાં અધ્યયનનો પૂર્વે કહેા છે, અને ઉદ્દેશનો અર્થાધિકાર નિર્ચુક્તિકાર કહે છે.

અસમણુન્નસ્સ વિમુક્ખો, પઠમેબિદ્દે અકપ્પિય વિમુક્ખો;

પઢિસેહણાય રુટ્ઠસ્સ, ચેવ સઁભાવ કહણાય; ॥૨૫૩॥

તદ્દાંમિ અંગચિદ્ધા, ભાસિય આસંકિય ય કહણાય;

સેસેસુ અહીગારો ઉવગરણ શરીર મુક્ખેસુ ॥૨૫૪॥

ઉદ્દેસંમિ ચડત્થં, વે હાણસ ગિદ્ધ પિટ્ઠમરણં ચ

પંચમણે ગેલન્નં, ભત્તપરિન્ના ય બોધવ્વા ॥ ૨૫૫ ॥

છટ્ઠંમિ ઉ એગત્તં, ઇંગિણિ મરણં ચહોદ્ધ બોધવ્વં;

સત્તમણે પઢિમાઓ, પાયવગમણંચ નાયવ્વં ॥૨૫૬॥

અણુ પુઠ્ઠિ વિહારીણં, ભત્ત પરિન્ના ય ઇંગિણીમરણં

પાયવ ગમણંચ તદ્દા અહીગારો હોદ્ધ અટ્ઠમણે ॥૨૫૭॥

પહેલા ઉદ્દેશમાં આ પ્રમાણે અર્થાધિકાર છે—

અ સમણુન્ના (પાસત્યા)વાળા અસમનોક્ષ (સ્વછંદા-ચારી) અથવા ત્રણસો ત્રેસઠ અન્યવાદીઓનો વિમોક્ષ (પરિ-ત્યાગ) કરવો, તેજ પ્રમાણે તેમનો આહાર ઉપધિ શરૂ

(૧૦૬)

તથા તેમનું મંતવ્ય ત્યાગવું, તેમાં પ્રથમ ભગવાનની આજ્ઞા બહાર વર્તે તે પાસત્યા વિગેરે છે, અને અસમનોજ તે ચારિત્ર તપ અને વિનયમાં હીન તથા યથાર્થ સાધુ તે જ્ઞાનવિગેરે પાંચે આચારમાં હીન હોય, તેવાની સંગતિ ન કરવી; (ત્રણસેત્રેસઠ એકાંત વાદીનો પણ ત્યાગ કરવો)

ખીજા ઉદ્દેશમાં અકલ્પનીય તે આધાકર્મી વિગેરે દોષિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, અથવા આધાકર્મી આહારવડે ક્રોધ નિમંત્રણા કરે, તો તેનો નિષેધ કરવો અને તેનો નિષેધ કરતાં દાન દેનારને ક્રોધ થડે, તો તેને સિદ્ધાંતનું તત્ત્વ સમજાવવું કે આવા નિર્દોષ આહારનું અમને દાન આપે તો તને તથા અમને ગુણુકારી છે.

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો આધિકાર,

ગોચરી ગયેલા સાધુને ઠંડ વિગેરેથી અંગ ધૂજતાં ગૃહસ્થને આવી શંકા થાય કે ઇન્દ્રિયોની ઉન્નતતાથી પીડાયેલા અને શૃંગાર ભાવમાં રમેલા ચિત્તવાળા આ સાધુને કંપારો થાય છે, આવું બોલે, અથવા તેને શંકા પડે, તો તે શંકા દૂર કરવા ખરી વાત સમજાવવી (અને તેને શાંત કરવો)

ખીજા પાંચ ઉદ્દેશાનો અધિકાર.

ઉપકરણ તથા શરીરનો મોક્ષ (ત્યાગ) કરવો, તે સંક્ષેપથી તથા ખુલાસાથી કહે છે, એટલે ચોથા ઉદ્દેશમાં

(૧૧૦)

આ અધિકાર છે, કે વૈદાનસ તે ઉદ્ધમંધન (કાંસો ખાવો)
ગાદ્ધ પૃષ્ઠ તે બીજાને માંસ વિગેરેના હૃદયના ન્યાસથી
(બીજાને પોતાનું માંસ અર્પણ કરવું તે) ગૃધ્ર (ગીધ)
વિગેરેથી પોતાનો નાશ કરાવવો.

એ બે પ્રકારના મરણ (આપઘાત)નું વર્ણન.

પાંચમા ઉદ્દેશામાં—ગ્લાનતા અને ભક્ત પરિજ્ઞા સમ-
જવી, છઠ્ઠામાં એકત્વ ભાવના તથા ઇંગિત મરણ બંધવું.

સાતમામાં માસ વિગેરેની ભિક્ષુકની પ્રતિમાઓ બતાવી
છે તથા પાદપોષગમનનું વર્ણન છે, આઠમામાં અનુપૂર્વે
વિહાર કરનારા દીર્ઘ સંયમ પાળનારા શાસ્ત્રાર્થ ગ્રહણના
સ્વીકાર પછી તેનાથી નિવૃત્તિ લેવા સંયમ અધ્યયન તથા
અધ્યાપન (શીખવવું) તથા નિર્મળ ક્રિયા કરનારા સાધુઓ
તૈયાર થયા પછી (ઉત્કૃષ્ટ તપ વડે) કાયાને દુર્ભળ બનાવીને
(આચાર્ય કે ગચ્છનાયક) ભક્ત પરિજ્ઞા, ઇંગિત મરણ
અથવા પાદપોષગમન એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ સ્વીકારે
તેનું વર્ણન છે.

આ પ્રમાણે પાંચ ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો, અને
વિરતારથી તેા દરેક ઉદ્દેશામાં કહેવાશે, નિક્ષેપ ત્રણ પ્રકારે
છે, ઓધ નિષ્પન્ન નામ નિષ્પન્ન અને સૂત્રાલાપક નિષ્પન્ન છે,
ઓધમાં અધ્યયન છે; નામમાં વિમોક્ષ છે, તે વિમોક્ષના
નિક્ષેપા નિયુક્તિકાર કહે છે.

નામં ઠવળ વિમુક્ત્વો, દવ્વે સ્વિત્તંય કાલ માવેય;
 एसो उ विमुक्त्वस्सा निक्खेवो छेव्विहो होइ ॥૨૬૮॥

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ વિમોક્ષ એમ
 છ પ્રકારે છે, સંક્ષેપથી કહ્યા, અને વિશેષથી કહેવા નામ
 સ્થાપના સુગમને છોડી દ્રવ્યાદિ વિમોક્ષ બનાવવા કહે છે.
 दव्व विमुक्त्वा नियला हएसु खिन्नमि चारयाईसु;
 काले चेह्य महिमा, हएसु अणधायमाईओ ॥૨૬૯॥

દ્રવ્ય વિમોક્ષ આગમ અને નો આગમ એમ બે ભેદ
 છે, આગમથી જ્ઞાતા પણ તેમાં તેનો ઉપયોગ ન હોય.

નો આગમથી જ શરીર લબ્ય શરીરથી વ્યતિરિક્ત
 (જુદો) નિગડાદિક વિષયભૂત (બેડીમાંથી) જે છુટકારો
 થાય તે દ્રવ્ય વિમોક્ષ છે, (અથવા માગધીમાં સાતમી વિ-
 ભક્તિ છે તેનો અર્થ પાંચમી વિભક્તિમાં લઈએ તો) બેડી
 વિગેરે દ્રવ્યથી છુટવું, તે દ્રવ્ય વિમોક્ષ છે, (અપર કારક વચ્ચ-
 નનો સંભવતો અર્થ લણેલાએ પોતાની મેળે વિચારીને યોજવો
 તે બતાવે છે જેમકે) દ્રવ્ય વડે, કે દ્રવ્યથી, એટલે સચિત્ત
 અચિત્ત મિશ્ર દ્રવ્યથી મોક્ષ તે દ્રવ્ય વિમોક્ષ વિગેરે સમજવો.

ક્ષેત્ર વિમોક્ષ તે જે ક્ષેત્રમાં પોતે ચારક વિગેરથી પક-
 ડાએલો હોય, તેમાંથી છુટકારો થાય, તે ક્ષેત્ર વિમોક્ષ છે.

અથવા ક્ષેત્રના દાનથી અથવા જે ક્ષેત્રમાં મોક્ષનું વર્ણન
 આલે તે ક્ષેત્ર વિમોક્ષ છે. અને કાળ વિમોક્ષ એટલે મહિમા

(૧૧૨)

વિગેરેમાં જેટલો કાળ અમારી પટહ વગડાવે. અને આરંભ
જીવહિંસા વિગેરે બંધ થાય. તે અથવા જે કાળે મોક્ષનું વર્ણન
આપે, તેને આશ્રયી કાળ મોક્ષ છે. આ ગાથાનો અર્થ છે.
હવે ભાવ વિમોક્ષ બતાવે છે.

**દુવિહો ભાવવિમુક્તો દેસવિમુક્તો ય સન્નમુ-
ક્તો ય ।**

દેસવિમુક્ત્વા સાહુ સન્નવિમુક્ત્વા ભવે સિદ્ધા । ૨૬૦ ।

ભાવ વિમોક્ષ બે પ્રકારે છે. આગમથી જ્ઞાતા અને
ઉપયોગ રાખનાર છે. અને નોઆગમથી બે પ્રકારે છે. દેશથી
તથા સર્વથી છે. દેશથી અવિરત સમ્યગ્ દષ્ટિ જીવોને
અનંતાનુબંધીની ચોકડી ક્ષય ઉપશમ થવાથી તથા દેશ
વિરતીને અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાજ્યાની ચોકડીઓ ક્ષય
ઉપશમ થવાથી છે. અને સાધુઓને પ્રથમના બાર કષાયો
(સંજવલનની ચોકડી સિવાય) ક્ષય ઉપશમ થવાથી અને
ક્ષયક શ્રેણીમાં જેને જેટલો કાળ કષાયો ક્ષીણ થાય, તેને
તેટલાનો ક્ષય થવાથી દેશ વિમુક્તિ છે, તેથી સાધુઓ દેશ
વિમુક્ત છે, ભવસ્થ કેવલી સાધુઓ પણ ભવ ઉપગ્રાહિક
કર્મના સદ્ભાવથી દેશ વિમુક્તજ છે, અને સર્વથા વિમુક્ત
તો સિદ્ધ ભગવંતોજ થાય છે. (ગાથાર્થ)

શંકા—મોક્ષની પૂર્વે બંધપણું હોય છે, જેમકે નિગડ
(હિંડ) વિગેરે બંધ હોય તો તેના મોક્ષનો સંભવ થાય, તે
શંકા દૂર કરવા માટે બંધ અભિધાન પૂર્વક મોક્ષ બતાવે છે.

(૧૧૩)

કમ્મય દબ્બે હિ સમં, સંજોગો હોઈ જોડ જીવસ્સ
સો બંધો નાગવંજો, તસ્સ વિઓગો મવે મુક્તો ૨૧૧।

કર્મ વર્ગણના દ્રવ્ય (પુણ્યલો) સાથે જે જીવનો સંયોગ છે, તે પ્રકૃતિ સ્થિતિ અનુભાવ અને પ્રદેશ રૂપ બદ્ધ રૂપૃષ્ઠ નિધત્ત નિકાયન અવસ્થાવાળો બાંધ બાંધવો. કારણ કે આત્માનો એકેક પ્રદેશ અનંત=અનંત કર્મ પુણ્યલો વડે બાંધાયલો છે, અને અનંત અનંત નવા બાંધાઈ રહ્યા છે, કારણ કે બાકીના અગ્રહણ યોગ્ય છે.

પ્ર૦—આઠ પ્રકારનાં કર્મ કેવી રીતે બાંધાય છે ?

ઉ૦—મિથ્યાત્વના ઉદયથી—હું છે, કે.

“ કહ્ નં મંતે ! જીવા અદ્દ કમ્મપગડીઓ બંધાંનિ?, ગો અમા ! નાનાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં દરિસનાવરણિજ્જં કમ્મં નિઅચ્છન્તિ, દંસણમોહણિ-જ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં મિચ્છત્તં ણિયચ્છન્તિ, મિચ્છત્તેણં ઉદ્દત્તેણં એવં સ્વલુ જીવે અદ્દ કમ્મપગડીઓ બંધહ ” યદિ વા—“ નેહતુ પિઅગત્તસ્સ; રેણુઓ લગ્ગઈ જહા અંગે તહ રાગદોસણેહા લિયસ્સ કમ્મંપિ જીવસ્સ ॥ ૧ ॥ ”

પ્ર૦—હે ભગવન્ જીવો આઠ પ્રકારના કર્મો કેવી રીતે બાંધે છે ?

(૧૧૪)

ઉ૦—હે જોતમ ? જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મ બંધાય છે, તેથી મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે. અને તેથી આઠે કર્મ પ્રકૃતિ બંધાય છે. અથવા સ્નેહ (ધી તેલ)થી ચીકણા બનેલા શરીરવાળાને જેમ શરીરમાં ઝીણી રેતી ચોંટે છે. તેવી રીતે રાગદ્વેષની ચીકણાસથી જીવોને કર્મ ચોંટે છે, એ આઠે પ્રકારના કર્મના આસ્વાદના નિરોધથી અથવા તપ વડે અપૂર્વકરણ ક્ષપક શ્રેણીના અનુક્રમથી અથવા શૈલેશી અવસ્થામાં જે કર્મનો વિયોગ થાય છે. તેજ કર્મક્ષય રૂપ મોક્ષ છે. એનું પુરૂષના બધા અર્થોમાં પ્રધાનપણું હોવાથી પ્રારંભેલ તલવારની ધારા માફક મહાવ્રતોના અનુષ્ઠાનનું મુખ્ય ફળ હોવાથી તથા બીજા મતવાળાની સાથે તેનો ભેદ હોવાથી જેવું મોક્ષનું સ્વરૂપ જીનેશ્વરે સાચું બતાવ્યું છે. તે કહે છે. અથવા પ્રથમ કર્મના વિયોગના ઉદ્દેશ વડે મોક્ષનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે જીવ વિયોગના ઉદ્દેશ વડે મોક્ષનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

जीवस्स अत्तजणिण्हि चेव कम्मोहिं पुव्वबज्जस्स ।
सव्वविवेगो जो तेण तस्स अह इत्तिओ मुक्खो
॥ २६२ ॥

જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો છે. તેને પોતાની મેળે (પોતાનુંજ) અનંતજ્ઞાન સ્વભાવથીજ છે, તેને પોતાનો આત્મા જે મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગમાં પરિ-

(૧૧૫)

જીવત યવાથી જે કર્મો પોતાનાથી બંધાય છે, તે કર્મને પૂર્વે બાંધેલ હોવાથી તેનો પ્રવાહ અનાદિ કાળની અપેક્ષાથી ચાલુ છે. તે કર્મનો સર્વથા અભાવ રૂપ વિવેક કરવો, અર્થાત્ આત્માને તેનાથી નિર્લેપ કરવો, તેજ જીવને તેટલોજ મોક્ષ છે. પણ ખીજા નિર્વાણ પ્રદીપ (જુઝાએલા દીવા) માફક કલ્પેલો મોક્ષ નથી, ભાવ વિમોક્ષ કહ્યો, અને જેને તે મોક્ષ થાય છે, તેણે સર્વથા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા અવશ્યે ભક્ત પરિણા વિગેરે ત્રણ મરણ (અણુસણુ)માંથી ઠાઈપણુ સ્વીકારવું જોઈએ. અને કાર્યમાં કારણનો ઉપચાર કરવાથી તે મરણજ ભાવ વિમોક્ષ છે. તે બતાવે છે.

**મત્ત પરિણા ઇંગિણિ પાયવગમ ણં ચ હોઈ નાયવં ।
જો મરઈ ચરિમમરણં માવવિમુક્ત્વં વિયાણા હિ ।૨૬૩।**

ભક્ત (ભોજન)ની પરિણા (પચ્યજખાણ) અણુસણુ તે ભક્ત પરિણા છે, તેમાં ત્રણ પ્રકારનો આહાર ત્યાગીને ફક્ત અગ્નિ પાણીની છુટ રાખીને અણુસણુ કરે, પણ તે શરીરની વૈયાવચ્ચ કરવા દે, અને તે ધૈર્યતા તથા મજબુત સંઘચણુવાળો હોય, તે જેમ પોતાને સમાધિ રહે તેમ અણુસણુ કરે.

તથા ઇંગિત પ્રદેશમાં મરણ પામવું તે ઇંગિત મરણ છે. તે ચાર પ્રકારના આહારની નિવૃત્તિ રૂપ છે. અને તે જેનું સંઘચણુ મજબુત હોય, તે પોતાની મેજેજ પામું

(૧૧૬)

ફેરવવું વિગેરે ક્રિયા કરે, એમ જાણવું. તે પ્રમાણે ચારે પ્રકારનો આહાર ઘેડીને તથા બધી ક્રિયાઓ તથા ચેષ્ટાઓ છોડીને એકાંતમાં શરીરની વૈયાવચ્ચ કરાવ્યા વિના ઝાડની માફક સ્થિર શરીર કરવું. તે પાદપ ઉપગમન જાણવું.

પણ જે ભવ સિદ્ધિક જીવ છે. તે છેલ્લા અણુસણુને આશ્રયીને મરે છે. અને તેથી ઉત્તમ સાધુ જે મોક્ષની ઇચ્છાવાળો છે તે ઉપર બતાવેલા ત્રણ અણુસણુમાંથી કેાઈ પણ એક રચીમારે છે, પણ તે વૈહાનસ વિગેરે બાળ મરણુ (આપઘાત)થી મરતો નથી, અને ત્રણ અણુસણુમાં થોડો ભેદ હોવાથી ત્રણ પ્રકારનું ભાવ મોક્ષ એવું તું જાણ, હવે તેજ મરણુને સપરાક્રમ અને અપરાક્રમ એવા બે ભેદ બતાવે છે.

સપરિક્રમે ય અપરિક્રમે ય વાઘાય આણુ પુર્વ્વીણુ ।

સ્તુત્તરથ જાળણું સમાહિમરણું તુ કાયવ્વં ॥૨૬૪॥

પરાક્રમ (સામર્થ્ય બળ) જેને હોય તે સપરાક્રમી કહેવાય, અને તેવી રીતે મરે તો સપરાક્રમ મરણુ છે, તેના ઉલટાપણુમાં અપરાક્રમ છે. એટલે જન્મ બળ ક્ષીણ થતાં ભક્ત પરિણા ઇંગિત મરણુ અને પાદપ ઉપગમન એમ ત્રણ ભેદવાળું આણુસણુ છે. છતાં પણ તે પરાક્રમ સહિત અને પરાક્રમ રહિત એમ દરેક બે પ્રકારનું છે. અને તે દરેક ભેદ પણ વ્યાઘાત અને તે રહિત છે. તેમાં સિંહ અને

(૧૧૭)

વાંધ વિગેરેથી જે નાશ થાય તે વ્યઘાત છે. અને તે સિવાયનો અવ્યઘાત છે. એટલે દીક્ષા લીધા પછી સૂત્ર અર્થ શ્રદ્ધા કરીને અનુક્રમે વિપક્ષિતમ (મરણ ન આવેલું) એવી અવસ્થાને લોગવતો જે છે. તે અવ્યઘાત છે.

અહીંયા અનુપૂર્વી શબ્દ છે તેનો પરમાર્થ જતાવતાં સમાપ્ત કરે છે. વ્યઘાત વડે અનુક્રમે અથવા સપરાક્રમ અથવા અપરાક્રમવાળા સાધુને મરણ આવે છે તે સૂત્ર અર્થના જાણનારે કાળ આવેલો જાણીને સમાધિ નરણે મરણું. ભક્ત પરિજ્ઞા ઇંગિત મરણ પાદપ ઉપગમન એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એક મરણ પોતાને જેમ સમાધિ રહે તેમ કરવું. પણ જાણ મરણ ન કરવું. (ગાથા અર્થ)

તેમાં સપરાક્રમ મરણ દૃષ્ટાંત વડે જતાવે છે.

સ પરક્ષમમાણવો જહ મરણં હોંઠ અજ્ઞ વહરાણં ।

પાયવગમણં ચ તદ્વા એવં મપરક્ષમં મરણં ॥૨૬૨॥

પરાક્રમ સહિત તે સપરાક્રમ મરણનો આદેશ આચાર્યની પરંપરામાં સંભળતો આવેલો વૃદ્ધ વાદ આ પ્રમાણે છે, તે કહે છે, (યથા શબ્દ ઉદાહરણના ઉપન્યાસ માટે છે) એટલે આ પ્રમાણે તે આ દેશ જાણવો. આર્થ વજસ્વામિનું મરણ પાદપ ઉપગમન છે. અને તે સપરાક્રમ મરણ છે. તે પ્રમાણે જીજ્ઞે પણ સમજવું. (ગાથા અર્થ) તેનો ભાવાર્થ કથાયો જાણવો, અને તે કથા પ્રસિદ્ધ છે.

જેમ આર્ય વજ્રસ્વામિએ પોતે દવા માટે સુંઠનેા ગાંગડા કાનમાં રાખેલો, તે વાપરવો ભૂલી જવાથી પોતે બાણું કે આવો પ્રમાદ મને થયો છે. તેથી તેમણે મરણ નજીક આવેલું જાણીને સપરાક્રમી બનીને રથાવત્ત પર્વત ઉપર પાદપ ઉપગમન અણસણ કર્યું. હવે અપરાક્રમ મરણ બતાવે છે.

**અપરક્કમમાણસો જહ મરણં હોહ ઉદહિ નામાણં ।
પાઓવગમેઽવિ તહા ઇયં અપરક્કમં મરણં ॥૨૬૬॥**

પરાક્રમ ન હોય તો અપરાક્રમ કહેવાય તેવું મરણ જેને જઘાબળ સર્વથા ક્ષીણ થયેલું હોય તેવા ઉદ્ધિ (સાગર) નામના તે આર્ય સમુદ્ર મુનિનું મરણ થયેલું છે. તેનો વૃદ્ધવાદ આ પ્રમાણે છે. તે પ્રમાણે પાદપ ઉપગમન અણસણ વડે તેમનું મરણ થયેલ છે. જેવી રીતે આર્ય સમુદ્રનું અપરાક્રમ મરણ છે. તેવું બીજી જગ્યાએ પણ જાણવું. (ગાથા અર્થ)

તેનો ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. આર્ય સમુદ્ર નામના આચાર્ય સ્વભાવથીજ દુર્બળ હતા, પછીથી જઘા બળે સર્વથા ક્ષીણ થતાં શરીરથી બીજે લાલ ન જાણીને તેને તજવાની ઇચ્છાથી પોતાના ગચ્છમાં રહીને ઉપાશ્રયના એક ભાગમાં આહાર રહીત પાદપ ઉપગમન અણસણ કર્યું, હવે વ્યાધાતવાળું અણસણ કહે છે.

(૧૧૬)

વાધાદ્ય માણસો અવરજો હુજ અન્નતરણં ।

તોસલિ મહિસીદ્દિ હઓ, એયં વાધાદ્યં મરણં ॥૨૬૭॥

વિશેષથી. આઘાત તે સિંહ વિગેરેએ કરેલો વ્યાઘાત છે એટલે શરીરનો નાશ થાય છે. તેના વડે જે અણુસણુ સમાપ્ત થાય અથવા તેવું મરણુ થાય તો તે વ્યાઘાતિમ અણુસણુ છે. એટલે કોઈ સાધુને સિંહ વિગેરેએ ઘેર્યો હોય, અને તેનાથી મરણુ થાય, તે વ્યાઘાતિમ છે તેના માટે વૃદ્ધ-વાદ આ પ્રમાણે છે. કે તોસલી નામના આચાર્યને લેંસોએ ઘેર્યો, અને મરણુ વખતે તેમણે ચાર પ્રકારનો આહાર ત્યાગી ને અણુસણુ કયું તે વ્યાઘાતિમ મરણુ છે. તેનો ભાવાર્થ કથાથી જાણવો તે કહે છે.

તે દેશમાં લેંસો ઘણી થાય છે. તોસલી નામના આચાર્યને જંગલી લેંસોએ ઘેર્યો, તેમણે પીડાતાં બીજે ઉપાય ન જોઈને ચાર પ્રકારના આહાર ત્યાગવાનું અણુસણુ કયું. હવે અવ્યાઘાતિમ અણુસણુ બતાવવા કહે છે.

અણુપુવ્વિ ગમાણસો પવ્વજ્ઞા સુત્ત અત્યકરણં ચ ।

વીસજ્ઞિઓ (ય) નિન્તો, મુક્કો તિવિહસ્સ નીયસ્સ

॥ ૨૬૮ ॥

અનુપૂર્વી (કમ) ને પામે, તે અનુપૂર્વીંગ છે.

પ્ર૦—તે આ દેશ કયો છે ? (આ દેશનો અર્થ વૃદ્ધ વાદ છે.) તે વૃદ્ધવાદ આ પ્રમાણે છે.

પ્રથમ આત્માર્થી જીવને દીક્ષા આપવી, પછી સૂત્ર લાણાવવાં છેવટે અર્થ આપવો. તે જન્મેમાં પ્રવિણ થયેલો અને ગુરૂએ સુપાત્ર જોઈને સૂત્રાથં લાણાવ્યા પછી તેને આજ્ઞા આપે તો પોતે કોઈપણ જાતનું અણુસંજ્ઞ કરવા તૈયાર થઈને નીકળે. તે પ્રથમ આહાર ઉપધિ શરૂઆત એમ ત્રણેનો ત્યગ કરે છે. અને પોતે પ્રથમ રોજ ભોગવતો તેનાથી પોતે મુકાય છે. તેમાં જો આચાર્ય હોય તો તેણે અણુસંજ્ઞ કરવા પહેલાં શિષ્યોને તૈયાર કરીને ખીજે આચાર્ય સ્થાપીને પોતે નિવૃત્ત થઈને બાર વરસની (ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા) સંલેખના વડે અનુભવ કરીને પોતે ગચ્છની અનુજ્ઞા (સંમતિ) લઈને ગચ્છને છોડીને અથવા પોતે નીમેલા અચાર્યની સંમતિ લઈને અણુસંજ્ઞ કરવા ખીજા આચાર્યની પાસે જાય છે. તેજ પ્રમાણે ઉપાધ્યાય પ્રવર્તક સ્થવિર ગણાવચ્છેદક, અથવા સામાન્ય સાધુ હોય તે આચાર્યની રજા લઈને સંલેખના વડે પરકર્મ કરીને ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરે અણુસંજ્ઞ ન સ્વીકારે. તેમાં પણ ભાવ સંલેખના કરે કારણ કે દ્રવ્ય સંલેખના જો, એકલી હોય; તો, દોષનો સંભવ છે. તે કહે છે:—
**પાંડિત્યોદ્ધઓ ય કુવિઓ, રણો જહ તિક્ત્વ સાંચ-
 લા આણા ।**

તંબોલે ય વિવેગો ઘટ્ટણયા જા પસાઓ ય ॥ ૨૬૯॥

આચાર્ય પ્રેરણા કરેલો કે તું ફરી સંલેખના કર,

એવું કહેવાથી ક્રોધાયમાન થએલા શિષ્યને જેમ રાજાની આજ્ઞાતીક્ષ્ણ હોય છે. પછી શીતળા ધાય છે. તેમ આચાર્યે પણ બીજાઓના રક્ષણ માટે પ્રથમ ત્યાગ કરવો જોઈએ. વળી નાગરવેલનું સહેલું પાન જેમ બીજાં પાન બગાવવા માટે દૂર કરવું જોઈએ. તેમ કુશિષ્યને પ્રથમ શિક્ષા કરી પછી તે માણી માગે તો તેના ઉપર દયા લાગી રાખવો જોઈએ. (ગાથા અર્થ) ભાવાર્થ કથાથી જાણવો.

એક સાધુએ બાર વરસની ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યાથી સંલેખના કરી, અને આચાર્ય પાસે અશુભસણની યાચના કરી, આચાર્યે કહ્યું, તું હજી પણ સંલેખના કર, તેથી આ શિષ્યે ક્રોધાયમાન થઈને દ્રુત ચામડી અને હાલકું રહેલ એવી માંસ લોઢી વિનાની આંગળી ભાંગીને દેખાડી, કે હવે બાકી શું અશુદ્ધ રહ્યું છે ? આચાર્યે પોતાના હૃદયનો અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો, કે તું ક્રોધને લીધે અશુદ્ધ છે. કે વચનની કડવાસથી શીઘ્ર તારી આંગળી તે ભાંગીને ભાવની અશુદ્ધતા દેખાડી છે. તેથી તેને બોધ કરવાને માટે દષ્ટાંત કહ્યું, કે કોઈ રાજાની બે આંખો રોજ પાણીથી ઝરતી હતી, રાજાના વૈદ્યાએ ઘણી દવા કરી પણ સાફ ન થયું. એક વખત કોઈ પરદેશી વૈદ્ય આવ્યો તેણે કહ્યું, જો તું એક મુદુર્ત્ત સુધી વેદના સહન કરે, અને મને ન મરાવે, તો તને સારો કરું. રાજાએ કબુલ કર્યું. અંજન (સૂરમો) આંખમાં નાંખ્યા

પછી ઉત્પન્ન થયેલી તીવ્ર વેદનાથી મારી આંખો ગઈ; એવી વાણી બોલીને રાજાએ મારવાની આજ્ઞા કરી; તેથી રાજાની આજ્ઞા તીક્ષ્ણ થઈ; અને પૂર્વે ન મારવાનું વચન આપવાથી શીતળ આજ્ઞા કરવી પડી; પણ જ્યારે મુહુર્ત પછી વેદના દૂર થતાં સારી આંખોવાળો થતાં તેજ રાજાએ ખુશ થઈ વૈદ્યની પૂજા કરી. એ પ્રમાણે આચાર્યની આજ્ઞા પણ તીક્ષ્ણ છે. એટલે, શિષ્યની ભૂલ દેખતાં કડવાં વચનની આજ્ઞા કરે; પણ શિષ્યનું અંતરંગ તપાસી તેનાં કાર્યથી પ્રસન્ન થાય; એટલે, પરિણામે શિષ્યને હિતકર હોવાથી ત આજ્ઞા શીતળ છે. આવું સમજાવ્યા છતાં પણ ક્રોધથી શિષ્ય શાંત ન થાય; તો, બીજાઓના રક્ષણ માટે સડેલા પાનની માફક તેને દૂર કરવો.

જે, ગુરૂની આજ્ઞા શિષ્ય માને; તો, ગચ્છમાંજ રહેવા હઈને દુર્વચનથી તેનો તિરસ્કાર કરી પરીક્ષા કરવી. જે, તેમ કરતાં ન કોપે, તો તે શુદ્ધ છે એમ જાણીને તેને અણશણની આજ્ઞા આપે; તથા તેને આત્મધ્યાન વિગેરે ન થાય; માટે, તેની બળર રાખી ગુરૂ પ્રસાદ કરે.

પ્ર:—આ પ્રમાણે કેવો, અને કેટલો કાળ, અને કેવી રીતે આત્માને સંલેખે ? તેથી, હૃદયમાં વિચારીને કહે છે:—

નિષ્કાર્ઘ્યા ય સીસા સંઝી જહ્ અંહગં પયત્તેણં ।

ચારસ સંવચ્છરિયં સો સંલેહં અહ્ કરેહ્ ॥૨૭૦॥

ચત્તારિ વિચિત્તાઈં વિગઈં નિઝ્ઞૂહિયાઈં ચત્તારિ ।
 સંવચ્છરે ય દુન્નિ ડ એગં તરિયં તુ આયામં ॥૨૭૧॥
 નાહ વિગિટ્થો ઉત્તવો, છમ્માસે પરિમિયં તુ આયામં ।
 અન્નેઽવિ ય છમ્માસે હોહ વિગિટ્થ તવો કમ્મ ॥૨૭૨॥
 વાસં કોડીસહિયં આયામં કાઠ આણુ પુઁવ્વીણ ।
 ગિરિકંદરંમિ ગંતું, પાયવગમણં અહ્ કરેહ ॥૨૭૩॥

સૂત્ર અર્થ તથા બંને પ્રકારે પોતાના શિષ્યોને તથા
 લણુવા આવેલા બીજા સાધુને લણુવીને જેમ શકુની પક્ષી
 ધંડાને સેવીને તૈયાર કરે, તેમ પ્રયત્નથી તૈયાર કરવા જોઈએ.
 ત્યારપછી આચાર્ય બાર વરસની સંલેખના કરે તે આ
 પ્રમાણે.

ચાર વરસ સુધી જુદા જુદા તપનાં અનુષ્ઠાન કરે
 છે. એટલે એક બે ત્રણ ચાર પાંચ ઉપવાસ વિગેરે કરીને
 પારણું કરે છે પારણામાં વખતે વિગય વાપરે. અને નપણુ
 વાપરે, પાંચમા વરસથી બીજા ચાર વરસ તેવો તપ
 કરીને પારણામાં વિગઈ ન વાપરે નવમા દશમા વરસમાં ઉપ-
 વાસને પારણુ આંબેલ એમ કરે અગ્યારમા વરસમાં પહેલા
 છ મહીના સુધી અતિ વિકૃષ્ટ તપ ન કરે અથવા એક બે
 ઉપવાસ કરીને પરિમિત આંબેલથી પારણું કરે (ઉણોદરી
 તપ કરે) બીજા છ માસમાં વિકૃષ્ટ તપ અને પારણામાં

(૧૨૪)

આંખેલમાં ઉણોદરી તપ કરે બારમાં વરસે કોટી સહિત
આંખેલ કરે એટલે રોજ આંખેલથી ખાય. એટલે આંખે-
લની કોટી કોટી મળે માટે કોટી સહિત કહ્યું છે આર
માસ બાકી રહે ત્યારે તેલના કોગળા અરુખલિત નમસ્કાર
વિગેરે શિખવા માટે વાયુ દૂર કરીને મૂળ યંત્રના પ્રચાર માટે
વારંવાર કરે. આ પ્રમાણે બાર વરસ સુધી અનુક્રમે બધું
કરીને સામર્થ્ય હોય તો ગુરૂની આજ્ઞા લઈને પહાડની
ગુફામાં જઈને નિર્દોષ જગ્યા જોઈને પાદપઉપગમન
અણસણ કરે ઇંગિત મરણ અથવા ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન જેમ
સમાધિ રહે તેમ કરે. આ પ્રમાણે બાર વરસની સંલેખના
કર્મ વડે આહાર ઓછો કરતાં આહારની અભિલાષાનો
ઉચ્છેદ થાય છે તે બે ગાથાવડે બતાવે છે.

કહનામ માં તવોક્ત્ત્વર્પણાં જો ન નિચ્ચુજુત્ત્વના ।
લહુવિત્તી પરિક્ષવં વચ્ચઃ જે મતઓ ચેવ ? ॥ ૨૭૪ ॥
આહારણ વિરાહાં, અપાહારો ય મંવગનિમિત્તં ।
હામંતાં હામંતો, પનાહાર નિમંભિજ્ઞા ॥ ૨૭૫ ॥

કેવી રીતે એ સાધુ તપ કરવામાં પડિત થાય ? જે
નિત્ય ઉદ્યુક્ત આત્મા બનીને બત્રીસ કોળિયાના પરિણા-
મવાળી વૃત્તિ ન રાખે ? એટલે દિવસે દિવસે લઘુ વૃત્તિનો
પરીક્ષેપ ન કરે; તો તપ કર્મમાં પડિત કેવી રીતે થાય ?
(જો, ગોચરીમાં લોહુપતા રાખી વધારે વધારે ખાય;

તો, તે તપ કરવામાં નિયુજ ન થાય;) તથા આહાર વડે
 બે ત્રણ દિવસ સુધી વિયોગ કરે. અર્થાત્ બે ત્રણ પાંચ
 છ ઉપવાસ કરી; પછી પારણું કરે તો, શા માટે અધ્યા-
 હારી ન થાય ? (થાયજ.)

પ્રશ્ન:—શા માટે તપ કરે ?

ઉ:—અણુસણુ કરવા માટે. આ પ્રમાણે ઉપવાસ કરતો
 તથા દરેક પારણામાં અધ્યાધ્યાહારને લીધે ઓછો ઓછો કરતાં
 દેવ પડતાં ઉપર યતાવેલી વિધિએ ભક્ત પચ્ચઞ્ખાણુનું
 અણુસણુ કરે. નામ નિક્ષેપો કહ્યો. હવે સૂત્ર અનુગમમાં
 અસ્પષ્ટિત વિગેરે શુણ્યયુક્ત સૂત્ર કહેવું. તે કહે છે:—

મે વેમિ સમણ્નસ્સ વા અસમણ્નસ્સ વા અસણં
 વા પાણં વા સ્વાદમં વા સાદમં વા વત્થં વા પહિ-
 ગ્ગહં વા કંબલં વા પાય પુંચ્છણં વા નો પાદેજ્જા નો
 નિમંતિજ્જા નો કુજ્જા વેયાવહિયં પરં આઢાયમાણે
 ત્તિથેમિ (સૂ૦ ૧૯૭)

સુધર્માત્વાભિ કહે છે. જે-મેં ભગવાન પાસે સાંભળ્યું;
 તે કહું છું, અને હવે, કહેવાતું પણ ભગવાનનું વચન
 છે. એટલે, સમનોણ, અથવા અમનોણ હોય; એટલે, દષ્ટિ
 (સમ્યગ્ દર્શન,) તથા લિંગથી સમનોણ એટલે ઉત્તમ
 શ્રદ્ધાવાળો હોય; પણ, ભોજન વિગેરેમાં ત્યાગી ન
 હોય; અને અમનોણતે ઔદ્ધ મત વિગેરેના સાધુને

(૧૨૬)

ચાર પ્રકારના આહાર વિગેરેની નિમંત્રણા ન કરે; તે કહે છે. અશન (ભોજન) તે, ભાત વિગેરેનું છે, અને પાણી તે, દ્રાવ્ય વિગેરેનું છે, અને થોડા ટેકા રૂપ નાળીયેર (કેાપરં) વિગેરે છે, અને સ્વાદ માટે કપુર, લવંગ, વિગેરે છે. તેજ પ્રમાણે વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રત્નેહરણ, આ બધાં પોતાનાં ઉપકરણ કુસાધુને વાપરવા ન આપે. તેજ પ્રમાણે તેમની વૈયાવચ્ચ ન કરે; અને ઘણા આદરવાળો બનીને તેમને તેવી વસ્તુનું આમંત્રણ ન કરે; તેમ થોડી ઘણી વૈયાવચ્ચ પણ ન કરે. હવે, પછીનું પણ હું કહું છું.

ધુવં ચેયં જાણિજ્ઞા અસળં વા જાવ યાય પુ-
છળં વા લભિયા નો લભિયા મુંજિયા નો મુંજિયા
પંથં વિડત્તા વિડક્કમ્મ વિમત્તં ધમ્મં જોસેમાણે સ-
મેમાણે ચલેમાણે પાઠ્ઠિજ્ઞા વા નિમંતિજ્ઞ વા કુજ્ઞા
વેયાવડિયં પરં અણાઢાયમાણે ત્તિવેમિ (સૂ૦ ૧૯૮)

તે બૌદ્ધ વિગેરે મતના કુશીળવાળા સાધુઓ અશન વિગેરે બતાવીને એવું બોલે કે, આ નિશ્ચય બાણો કે, અમારા મહામંદિર તમે ભોજન વિગેરે મેળવશો એટલે બીજી બાબતો મળે ન મળે અથવા ખાઈને અથવા વિના ખાધે અમારી ધીર-જને માટે તમારે અવચ્ચ આવવું, બે નમળે તો લેવા માટે અને મળે તો વધારે ખાવા માટે વારંવાર ભોજન માટે

(૧૨૭)

ન બાધું હોય તે વખતે સવારનો નાસ્તો કરવા અમારી ધીરજ માટે કોઈ વખત પણ આવવું અથવા જ્યારે તમને જે કદપે તેવું અમે તમને આપશું વળી અમારો મઠ તમારા રસ્તામાંજ છે કદાચ તમે બીજે રસ્તે જતા હોતો થોડો ફેરો બાધને પણ આડા માર્ગે બીજે ઘેરે જઈને પણ અમારે ત્યાં આવવું આ આગમનમાં ખેદ માનવો નહીં (આ પ્રમાણે પ્રેમ ધરાવી જૈન સાધુને બોધ વિગેરેના સાધુ આમંત્રણ કરે) પ્ર૦ શામાટે આવું બોધ સાધુ કરે છે ? ઉ૦ તે કહે છે વિલક્ષ્ણ (બુદ્ધ) ધર્મને પાળતા અને કદાચ જૈન સાધુના ઉપાશ્રયમાં આવીને અથવા રસ્તામાં જતાં નિમંત્રણ કરે અથવા પોતાની પાસેનું ભોજન વિગેરે આપે અથવા ભોજન આપવાની નિમંત્રણ કરે અથવા ભક્ત માફક વૈયાવચ્ચ કરે આ બધું જૈન સાધુને કુશીલ સાધુનું ન કદપે તેમ તેનો પરિચય પણ ન કરે કેવી રીતે જૈન સાધુ રહે ? ઉ-તે કુશીલ સાધુ બહુ માનથી સાધુનો આદર કરે તોપણ પોતે તેમાં ગૃહ ન થાય તોજ દર્શન શુદ્ધિ સાધુની રહે છે. (જો તેવા કુશીલની સોબત કરે તો જૈન સાધુને પોતાના કંઠણ સંયમમાં અનાદર થાય અને પોતે પણ તેવું કુશીલ આચરે.) અથવા હવે પછીનું પણ સુધ-મોરગામી કહે છે.

इहमेगोसिं आचारगोयरे नो सुनिसंते भवति

તે રૂઢ આરંભટ્ટી અણુવચમાણા હળ પાળે ઘાયમાણા
 હળખો ગાવિ સમણુજાગમાણા અદુવા અદિન્નમાય-
 યંતિ અદુવા વાયાઉ વિડજ્જતિ, તજહા-અત્થિ લોએ
 મત્થિ લોએ ધુવે લોએ અધુવે લાંએ માહાએ લોએ અ-
 ણાહાએ લોએ સપજ્જવસિએ લોએ અપજ્જવસિએ લોએ
 સુકહેત્તિ વા દુક્કહેત્તિ વા કલ્લાણંતિ વા પાવેત્તિ
 વા માહુત્તિ વા અસાહુત્તિ વા સિહિત્તિ વા આસ-
 હિત્તિ વા નિરણત્તિ વા અનિરણત્તિ વા, જમિણં
 વિપ્પહિવન્ના મામગં ધમ્મં પન્નવેમાણા રૂથવિ જા-
 ણહ અકસ્માત્ એવં તેસિંનો સુગચ્છાએ ધમ્મે નો
 સુપન્નત્તે ધમ્મે ભવહ (સૂ. ૧૧૧)

આ મનુષ્ય લોકમાં કેટલાક પૂર્વ કરેલ અશુભ કર્મનો
 વિપાક જોમને છે, તેવા નિર્ભાગી જીવોને મોક્ષ માટે જે
 અનુષ્ઠાન રૂપ આચાર છે, તે સારી રીતે હૃદયમાં ઠર્યો
 નથી; તે અપરિણત આચારવાળા જેવા હોય, તે કહે છે:—

તે આચારનું સ્વરૂપ ન જાણનારા ગોચરીમાં નાહ્યા
 વિના પરસેવાના મેલના પરિપહથી કંટાળેલા જે સાધુઓ
 છે; તેમને સુખ વિહાર કરનારા ગૌઢ મત વિગેરેના સાધુ-
 ઓએ પોતાના જેવા વિચારવાળા બનાવેલા છે. તેથી, જૈન-
 સાધુઓ પણ, તેની સોબતથી સંયમમાં શિથિળ થઈ આરં-

(૧૨૬)

ભના અર્થાં બને છે, અથવા તે શાક્ય વિગેરેના સાધુ,
અથવા જે કુશીળ છે, તેઓ સાવધ આરંભના અર્થાં છે.
તેજ પ્રમાણે મઠ, આરામ, તળાવ, કુવા બનાવવા પોતાને
માટે રાંધેલું ખાનારા વિગેરે સાધુઓ બોલે છે કે, પ્રાણી-
ઓને મારો, આ પ્રમાણે બીજા પાસે મરાવતા; અને માર-
નારની અનુમોદના કરતા; અથવા બીજાનું દ્રવ્ય લેવાથી
કડવું ફળ છે, તેને વિસરીને, તથા જેના શુભ અધ્યવસાયો
ઠંકાઈ ગયા છે. તેઓ ચોરીનું દ્રવ્ય લે છે. વળી, પહેલા
ત્રીજા વ્રતમાં થોડું કહેવાનું હોવાથી તેને પ્રથમ કડીને
બીજા મહાવ્રતનું વધારે કહેવાનું હોવાથી બીજા વ્રતનો
ઉપન્યાસ હવે કરે છે. (અથવા એ અવ્યય બીજો પક્ષ
ગતાવે છે, તે કહે છે.) એટલે, અદત્ત લે છે. અથવા,
નાના પ્રકારની યુક્તિઓ યોજે છે. તે ગતાવે છે કે, સ્થાવર
જંગમ સ્વરૂપવાળો લોક છે, તેમાં નવ અંડવાળી પૃથ્વી છે
અથવા સાત દ્વીપવાળી પૃથ્વી છે. બીજા મતમાં માને છે કે,
બ્રહ્માના અંડામાં પૃથ્વી અંદર રહેલી છે. વળી બીજા મત-
વાળા કહે છે કે બ્રહ્માના અંડા જેવી પાણીમાં રહેલી
ભીંજાતી એવી સેંકડો પૃથ્વીઓ પાણીમાં રહે છે તથા
જેઓ પોતાના કર્મના ફળને લોગવનારા છે પરલોક છે
બંધ મોક્ષ છે પાંચ મહાભૂત છે (આવા જુદા જુદા અનેક
મત છે.)

નાસ્તીકો કહે છે કે આ બધો લોક જે દેખાય છે તે બધું માયા (બુઠ) ની ઈંદ્ર જળ જેવું તથા સ્વપ્નમાં દેખ્યા જેવું છે અને અવિચારીત રમણીયપણે ભૂતનો અભ્યુગમ (સ્વીકાર) કરવા છતાં પરલોકનો અનુચાચી જીવ પણ નથી, શુભ અશુભ ફળ-નથી પણ જેમ કિણુ વિગેરેમાંથી જેમ નસો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ ભૂતોમાંથી ચૈતન્ય થાય છે. આ બધું માયાકાર ગંધર્વ નગરના જેવું છે. કારણ કે પૂન્ય પાપ વિગેરે યુક્તિથી સિદ્ધ થતાં નથી. વળી ચાર્વાક કહે છે.—

“ યથા યથાઽર્થાશ્ચિન્ત્યન્તે, વિવિચ્યન્તે તથા તથા ।
યદ્યેતત્સ્વયમર્થેભ્યો, રોચતે તત્ર કે વ્યમ્ ॥ ૧ ॥
ભૌતિકાનિ શરીરાણિ, વિષયાઃ કરણાનિ ચ ।
તથાપિ મન્દૈરન્યસ્પ, તત્ત્વં સમુપદિશ્યતે ॥ ૨ ॥

જેમ જેમ અર્થો વિચારીએ તેનું વિવેચન કરીએ તેમ તેમ જે જે અર્થ તરફ રૂએ તેમાં આપણે કઈ ગણત્રીમાં (જેમ જેમ વિચાર કરીએ તેમ તેમ આ બધું વિષય તરફ એંઆઈ જાય ત્યારે આપણે વિચાર કરવાની શું જરૂર. !)

આ શરીર તથા વિષય અને ઈંદ્રિયો બધું ભૂતમાંથી બનેલું છે. તોપણ મંદ બુદ્ધિવાળાએ બીજા જીવોને ફસાવવા તત્ત્વ તરિકે ઠસાવી દીધું છે.

વળી સાંખ્ય વિગેરે મતવાળા કહે છે, લોક નિત્ય છે. કારણ કે પ્રકટ થવું, લય થવું એટલુંજ માત્ર ઉત્પાત અને વિનાશનું સ્વરૂપ છે. કારણ કે જે નથી તેનું ઉત્પાદન નથી. તથા જે છે તેનો નાશ નથી. અથવા ધ્રુવ તે નદી સમુદ્ર પૃથ્વી પર્વત આકાશ એ બધાંનું નિશ્ચયપણું હોવાથી તે ધ્રુવ છે (માટે તેમના મત પ્રમાણે બધું નિત્ય છે)

બૌદ્ધ વિગેરે કહે છે લોક અનિત્ય છે કારણ કે દરેક ક્ષણે તેનો સ્વભાવ ક્ષય થવારૂપ છે. વિનાશના હેતુના અભાવથી અને નિત્ય વસ્તુના અનુક્રમથી કે એક સાથે અર્થ ક્રિયામાં અસામર્થ્યપણું છે. (આ પ્રમાણે તેમનું માનવું છે કે બધું અનિત્ય છે.) અથવા અંધુર તે ચળ છે જેમકે ભૂગોળ (પૃથ્વીનો ગોળો) કેટલાકન કહેવા પ્રમાણે નિત્ય ચલાયમાન છે. (તેઓ માને છે કે પૃથ્વી ફરે છે) અને સૂર્ય સ્થિર છે તેમાં સૂર્ય મંડળ દૂર હોવાથી જેઓ પૂર્વમાંથી જુએ છે તેમને સૂર્યનો ઉદય દેખાય છે. અને સૂર્યના મંડળના નિચે રહેલાને મધ્યાન્હ દેખાય છે. અને જેઓને સૂર્ય દૂર થવાથી ન દેખાય તેઓને આશમેલો જણાય છે. વળી બીજા મતવાળા એવું માને છે કે લોકની આદિ છે. તેઓ કહે છે.

આસીદિદં તમોભૂતમપ્રજ્ઞાતમલક્ષણમ્ ।
અપ્રતર્ક્યમવિજ્ઞેયં, પ્રસુપ્તમિવ સર્વતઃ ॥ ૧ ॥

(૧૩૨)

આ બધું પૂર્વે અધારારૂપ, અંગણ્યું, લક્ષણ રહિત
વિચારાય નહીં તેવું, ન જણાય તેવું, બધી રીતે સૂતેલા
જેવું હતું.

તસ્મિન્નેકાર્ણવીભૂતે, નષ્ટસ્થાવરજંગમે ।
નષ્ટામરનરે ચૈવ, પ્રનષ્ટોરગરાક્ષસે ॥ ૨ ॥

તે એક સમુદ્રરૂપ બનેલું સ્થાવર જંગમનો તથા દેવતા
મનુષ્યનો નાશ હતો તેમ નાગ તથા રાક્ષસનો પણ નાશ
હતો (ત્યારે કેવું હતું તે કહે છે)

કેવલં ગહરીભૂતે, મહાભૂત વિવર્જિતે ।
અચિન્ત્યાત્મા વિંસુસ્તત્ર, શયાનસ્તપ્યતે તપઃ ॥ ૩ ॥
તસ્ય તત્ર શયાનસ્ય, નાભેઃ પદ્મં વિનિર્ગતમ્ ।
તરુણરવિમણ્ડલનિભં, હૃદયં કાશ્ચનકર્ણિકમ્ ॥ ૪ ॥
તસ્મિન્ પદ્મે તુ ભગવાન્ દણ્ડી યજ્ઞોપવીતસંયુક્તઃ ।
બ્રહ્મા તત્રોત્પન્નસ્તેન જગન્માતરઃ સૃષ્ટાઃ ॥ ૫ ॥
અદિતિઃ સુરસઙ્ગાનાં દિતિરસુરાણાં મનુર્મનુષ્યા-
ણામ્ ।

વિનતા વિહઙ્ગમાનાં માતા વિશ્વપ્રકારાણામ્ ॥ ૬ ॥
કદૂઃ સરીસૃપાણાં સુલસા માત તુ નાગજાતીનામ્ ।
સુરભિચતુષ્પદાનામિલા પુનઃ સર્વં બીજાનામ્ ॥ ૭ ॥

ફક્ત ગહવર (પોલાણ) ના આકારવાળું મહાભૂતોથી રહિત હતું તેમાં અચિંત્ય આત્મા વિભુ (ઇશ્વર) પોતે સુતેલો તપ કરે છે. (૩)

તે ત્યાં સુતેલા વિભુની નાભીમાંથી એક કમળ ઉત્પન્ન થયું તે ઉગતા સૂર્યના મંડળ જેવું સોનાની કણિકાવાળું રમણિક હતું (૪)

તે પદ્મમાંથી ભગવાન દંડ ધારણ કરેલ જનોઇ પહે-
રેલો બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયો તેણે જગતની માતાઓને રચી છે. (૫)

દેવતાઓના સમૂહની માતા અદિતિ છે, અને અસૂ-
રોની માતા દિતિ છે. મનુષ્યનો મનુ છે. પક્ષીઓની માતા
વિનતા છે. આ પ્રમાણે વિશ્વના પ્રકારોની માતાઓ બ્રહ્માએ
બનાવી. (૬)

સરીસૃપની માતા કદ્રૂ છે. અને નાગની જાતીઓની
માતા સુલસા છે. તેમ બધાં ચોપગાં પ્રાણીની મા સુરભિ છે.
અને સર્વ બીજેની માતા ઇલા છે. (આ પ્રમાણે પુરાણ-
વાદીઓ બોલે છે, તેમ બીજા ધર્મવાળા પણ પોતાની બુદ્ધિ
પ્રમાણે કલ્પના કરે છે, તેમ સમજવું.

બીજા મતવાળા કેટલાક બનાદિ લોક માનનારા છે
જેમકે શાક્ય મતવાળા કહે છે હે સિદ્ધઓ !

અનવ દ્વય (અનાદિ) આ સંસાર છે તેની પૂર્વ કોટી
જણાતી નથી, નિરાવરણ સત્વોને અવિદ્યા નથી, તેમ જીવોનો
ઉત્પાદ નથી,

વળી અંતવાળો આ લોક છે જગતના પ્રલયમાં અધાનો નાશ થાય છે, તથા અંત વિનાનો લોક છે કારણ કે વિદ્યમાન વસ્તુનો સર્વથા નાશનો અસંભવ છે. કારણ કે એવું નથી (અર્થાત્ છેજ) કેટલાક તો બંનેને પણ માને છે તે બતાવે છે.

“ દ્વાવેવ પુરુષૌ લોકે, ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ ।

ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ, કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ॥૧॥

એજ પુરુષો લોકમાં પૂર્વે હતા, એક ક્ષર (નાશવંત) બીજો અક્ષર (અનાશવંત) તેમાં ક્ષરમાં સર્વ ભૂતો છે. અને અક્ષર તે કૂટસ્થ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે પરમાર્થને નહીં જાણનારા લોક છે. વિગેરે સ્વિકારવા વડે વિવાદ કરતા જુદી જુદી વાણી કાઢે છે તેજ પ્રમાણે આત્માને પણ જુદી જુદી રીતે બતાવે છે જેમકે સાઈં કર્યું, તે સુકૃત માને અથવા દુષ્કૃત માને એમ ક્રિયા-વાદીઓ માને છે. એટલે કોઈ બોલે કે સર્વ સંગનો ત્યાગ કરવાથી મહાત્મત ગ્રહણ કર્યું, તે સાઈં કર્યું. તથા બીજા બોલે છે કે હે ભાઈ ! આ સરળ મુગલોચનવાળી સ્ત્રીને યુગ ઉત્પન્ન કર્યા વિના તેં ત્યાગી, તે બોલું કર્યું. તથા જે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો હોય, તેને કહે, કે આ કલ્પણ છે. તેનેજ બીજો કહે કે આ તો પાપંડીઓના જાળમાં ફસા-એલો કલીળ છે ! ગૃહાશ્રમ પાળવાને અસમર્થ છે ! વિના

(૧૩૫)

પુત્રે દીક્ષા લીધી, તેથી પાપરૂપ છે તથા આ સાધુ છે, અસાધુ છે એમ પોતાની મતિએ કલ્પના કરી ઇચ્છાનુસાર બોલે છે તથા સિદ્ધિ છે અથવા સિદ્ધિ નથી, અથવા નરક છે અથવા નથી એ પ્રમાણે બીજાં પણ પોતાના આગ્રહ પ્રમાણે પકડી વિવાદ કરે છે તે બતાવે છે કે આ પૂર્વે બનાવેલું લોક વિગેરેને આશ્રયી જુદું જુદું માનનારા તે વિપ્રતિપન્ન વાદીઓ છે તે કહે છે.

इच्छन्ति कृत्रिमं सृष्टिवादिनः सर्वमेव मितिलिङ्गम् ।
कृत्स्नं लोकं माहेश्वरादयः सादि पर्यन्तम् ॥१॥

સૃષ્ટિના વાદીઓ માહેશ્વર વિગેરે બધુંજ મિતિલિંગ () અને કૃતિમ માને છે, અને બધા લોકને સાદિ પર્યન્ત માને છે.

नारीश्वरजं केचित्, केचित् सोमाग्नि संभवं लोकं ।
द्रव्यादि षड्विकल्पं, जगदेतत् कोचिदिच्छन्ति ॥

નારી તથા ઇશ્વરથી ઉત્પન્ન થયેલું માને છે, કેટલાક મતવાળા સોમાગ્નિથી લોક ઉત્પન્ન થયેલું માને છે. તથા દ્રવ્યશુણ્ય વિગેરે છ વિકલ્પવાળું જગત્ કેટલાક માને છે.

ईश्वरप्रेरितं केचित् , केचिद् ब्रह्मकृतं जगत् ।
अव्यक्त प्रभवं सर्वं, विश्वमिच्छन्ति कापिलाः ॥३॥

કેટલાક ઇશ્વરની પ્રેરણાથી થએલું માને છે, કેટલાક બ્રહ્માએ જગત્ કરેલું માને છે, એને કપિલ મતવાળા અન્ય-ક્તથી બધું વિશ્વ થએલું માને છે.

**યાદૃચ્છિક મિદં સર્વં, કેચિદ્ ભૂત વિકારજં
કેચિચ્ચાનિક રૂપં નેતુ, બહુધા સંપ્રધાવિતાઃ ॥૪॥**

કેટલાક યાદૃચ્છિક (સ્વભાવિક) બધું માને છે, કેટલાક ભૂતોના વિકારથી થએલું માને છે, કેટલાક મતવાળા અનેક રૂપવાળું જગત્ માને છે, આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે મતવા-દીઓ પોતાના વિચાર બતાવવા હોડેલા છે.

આ પ્રમાણે જેમણે સ્યાદ્વાદ સમુદ્ર અવગાહન કર્યો નથી તેવા એકાંશ ગ્રહણ કરી મતિના ભેદવાળા બનેલા પર-સ્પર દોષિત બનાવે છે, તેજ કહ્યું છે—

**લોકક્રિયાઽસ્તમતસ્ત્વે, વિવદન્તે વાદિનો વિભિન્નાર્થ
અવિદિત પૂર્વ યેષાં, સ્યાદ્વાદ વિનિશ્ચિતં તત્ત્વં ॥૧॥**

લોક, ક્રિયા, આત્મા, તથા તત્ત્વ સંબંધી ગુદા ગુદા વિષયને બતાવવા તેજ વાદીઓ ઝઘરા કરે છે કે જેમણે સ્યાદ્વાદથી વિશેષ પ્રકારે નિશ્ચય કર્યા વિના તત્ત્વનું ચર્ણન કરેલ છે; પણ જેમણે સ્યાદ્વાદ મતનો નિશ્ચય કર્યો છે, તેઓને અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ વિગેરે અર્થનો નયના અભિપ્રાય પ્રમાણે કથંચિત્ (કોઈ અંશે) આશ્રય કરવાથી તેમને વિવાદનો અભાવજ છે.

અંથ વધી જવાના બયથી અહીં બહુ કહેવાનું છે, છતાં કહેતા નથી, તથા તેનું વર્ણન સૂત્રકૃત-વિગેરે સૂત્રમાં વિસ્તારથી કહ્યું છે.

તે બધા પરસ્પર વિવાદ કરતા પોતાના તત્ત્વનો આયહ કરી તેનું સમર્થન કરતા પોતે નાશ પામ્યા છે, અને બીજાનો નાશ કરે છે, તે બતાવે છે—

કેટલાક સુબધી ધર્મને ઇચ્છે છે, બીજા દુઃખથી ધર્મ માને છે, કેટલાક સ્નાનથી ધર્મ માને છે તથા મારેજ ધર્મ મોક્ષ આપનાર છે, બીજે બોલવા જેવોજ નથી, એમ બોલનારા અપુષ્ટ (તુચ્છ) ધર્મવાળા પરમાર્થ નહિ જાણનારા (ભોળા જીવો) ને કસાવે છે, હવે તેમનો ઉત્તર જૈનાચાર્ય આપે છે. લોક છે અથવા નથી વિગેરેમાં તમે જાણો.

અકસ્માત (માગધ) દેશમાં આ શબ્દ ગોવાળણી સુધાં પણ સંસ્કૃતમાં બોલે છે, તેથી તેજસ્વે લીધે છે અંટલે કસ્માદ્ (તે હેતુ છે અને અ સાથે લેવાથી અકસ્માદ્ તે અહેતુ છે) તેમાં તે હેતુના અભાવથી બનતું નથી, તેમાં એમ સમજવું કે દરેકમાં હેતુ રહેલ છે, જો તેમ ન માનીને એકાંતથીજ “લોક છે,” એવું માનીએ તો તે અસ્તિ (છે), શબ્દ સાથે સમાન અધિકરણપણે થવાથી જગતમાં જે જે છે, તે બધું લોક થશે, અને તેમ માનતાં તેનો પ્રતિ પક્ષ પણ ‘અલોક’ અસ્તિ (છે), તેથી લોકજ અલોક

થશે, અને વ્યાખ્યાના સદ્ ભાવમાં વ્યાપકનો સદ્ભાવ થતાં અલોકનો અભાવ થશે, અને તેના અભાવમાં તેના પ્રતિ પક્ષ લોકનો પ્રથમજ અભાવ થશે. અથવા લોકનું સર્વ ગતપણું સિદ્ધ થશે.

અથવા “લોક અસ્તિ” પણ લોક ન ભવતિ (નથી) લોક પણ નામજ છે, અને લોક નથી લોકનો અભાવ છે. એ પ્રમાણે થશે, આ બધું અનિષ્ટ છે, અને અસ્તિતું વ્યાપકપણું હોવાથી લોક સાથે અસ્તિ એકાંત લાગવાથી ઘટ પટ વિગેરેમાં પણ લોકપણાની પ્રાપ્તિ થશે કારણ કે વ્યાખ્યાના વ્યાપકના સદ્ભાવ સાથે અંતરપણું નથી વળી અસ્તિ લોક આ પ્રતિજ્ઞા પણ લોક એમ માનવાથી હેતુનું પણ અસ્તિત્વપણું છે, તેથી “પ્રતિજ્ઞા અને હેતુ” બંનેમાં એકત્વ પ્રાપ્તિ થશે, અને તે એક થતાં હેતુનો અભાવ થશે, અને હેતુના અભાવમાં કોણ કેનાથી સિદ્ધ થશે, અથવા એમ માનીએ કે “અસ્તિત્વથી અન્ય લોક છે, તો પ્રથમ કરેલી પ્રતિજ્ઞાની હાનિ થશે, તેથી એ પ્રમાણે એકાંતથીજ લોક અસ્તિત્વ માનતાં હેતુનો અભાવ ગતાવ્યો, એજ પ્રમાણે નાસ્તિત્વની પ્રતિજ્ઞામાં પણ સમજવું, તે બતાવે છે, કોઈ એમ કહે કે “લોક નથી” આવું બોલનારને પૂછવું કે તમે છો કે નહિ? અને જો તમે છો તો લોકમાં કે લોક બહાર જો લોકમાં હો, તો લોક નથી એવું

કેમ બોલો છો ? અને લોક બહાર એમ બોલશે, તો ખર, વિષાણુ (ગધેડાનું શીંગડા) માફક-અસત્ય સિદ્ધ થયા, તેથી મારે કેને ઉત્તર આપવો ? આ પ્રમાણે હરેક વિક્ષાને પોતાની મેળે વિચારીને એકાંત વાદીઓનું સમાધાન કરવું,

एवं-એમ અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ વાદ તેમને માનેલો આકસ્મિક નિર્યુક્તિક (યુક્તિ વિનાનો) છે, એજ પ્રમાણે ધ્રુવ અધ્રુવ વિગેરે વાદો પણ નિર્યુક્તિકજ છે, પણ અમારા જૈન સ્યાદ્વાદવાદીનાં જૈનમતમાં કથયિત્ (કોઈ અંશે) ના સ્વીકારથી ઉપર બતાવેલા દોષનો પ્રસંગ નથી, કારણ કે સ્વપર સત્તાના ઉપાદાન વ્યુદાસથી વસ્તુનું વસ્તુપણું ઉપાદ્ય છે. એથી સ્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ સ્વભાવથી વસ્તુનું અસ્તિપણું છે, અને પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ સ્વભાવથી નાસ્તિપણું છે, કહ્યું છે કે—

सदेव सर्वं को नेच्छेत्, स्वरूपादिचतुष्टयात्

असदेव विपर्यासान् न चेन्न व्यवतिष्ठते ॥ ૧ ॥

સ્વરૂપ વિગેરે ચાર (દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ) થી બધા પદાર્થોને સત્ તરીકે કોણ ન ઇચ્છે ?, અને તેથી ઉદ્ભટ્ટ તે બીજાના દ્રવ્યાદિ ચતુષ્ટયથી પોતે અસત્ છે, જો તેમ ન માનીએ તો વસ્તુની વ્યવસ્થા રહે નહિ. વિગેરે જાણવું, કારણ કે સૂત્રના સંબંધના લીધે આ પ્રયાસ થોડામાં

(૧૪૦)

સમજાવા માટે કહેલ છે, માટે વધારે કહેતા નથી, એ પ્રમાણે ધ્રુવ અધ્રુવ વિગેરેમાં પણ પાંચ અવયવ અથવા દશ અવયવ અથવા બીજી રીતે એકાંત પક્ષ સાથે સ્યાદ્ વાદ પક્ષ સરખાવી વિચારીને યોજવો. (આ પાંચ અવયવ અને દશ અવયવનું સ્વરૂપ દશવૈકલિક પ્રથમ અધ્યયનમાં હારભદ્ર સૂરિ મહારાજની ટીકામાં બતાવેલ છે. તેનું ભાષાંતર આ જ્ઞાન ભંડાર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ હોવાથી ગુજરાતી વાંચનારને પણ છે.)

હવે સમાપ્ત કરે છે—એ પ્રમાણે ઉપર બતાવેલી નીતિએ તે બધા એકાંત વાદીઓનો ધર્મ તેઓએ યોગ્ય રીતે કહ્યો નથી, તેમ શાસ્ત્ર પ્રણયનવડે સારી રીતે પ્રજ્ઞાપિત પણ નથી,

પ્ર—પોતાની બુદ્ધિએ તમે આ કેમ કહો છો ? ઉ— નહીં, અથવા વાદી પૂછે છે કે જો તે વાદીઓનો એકાંત પક્ષ બરોબર કહેલો નથી, તો કેવો ધર્મ સુપ્રજ્ઞાપિત થાય છે. તેથી જૈનાચાર્ય (ગણધરે) સૂચ કહે છે—

સે જહેયં મગવયા પવેહયં આસુપન્નેણ જાણયા પામયા અદુવા ગુત્તી વઓગોયરસ્સ ત્તિબેમિ સ-
વ્વત્થ સંમયં પાવં, તમેવ ઉવાહક્કમ્મ एस महं वि-
वेगे विद्याहिण, गामेवा अदुवा रणणे नेव गामे नेव
रणणे धम्ममायाणह पवेहयं माहणेण महमया, जा-

મા તિન્નિ ઉદાહિયા જેસુ. હમે આપરિયા સંબુજ્ઞ
માણા સમુદ્વિયા, જે ણિવ્વુયા પાવેહિં કમ્મેહિં અ-
ણિયાણા તે વિયાહિયા (સૂ૦ ૨૦૦)

વસ્તુનું આ સ્યાદાદૃષ્ય લક્ષણ બધા વ્યવહારને અનુ-
સરનારું કોઈપણ વખત ન હણનારું (સર્વત્ર જય પામેલું)
ભગવાન મહાવીરે કહેલું છે અથવા હવે પછીનું કહેવાનું
પણ મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું છે.

તેઓ કેવા છે ઉ:-કેવળ જ્ઞાન હોવાથી તેઓ આશુપ્ર-
જ્ઞાવાળા છે અર્થાત્ તેઓ સદા ઉપયોગવાળા છે. પ્ર૦ બંને
ઉપયોગ સાથે છે કે ? ઉ૦ નહીં. કારણ કે જ્ઞાન ઉપયોગથી
જાણતા, તથા દર્શન ઉપયોગથી દેખતા મહાવીર પ્રભુએ કહ્યા
છે. તેવો ધર્મ એકાંતવાદીઓએ કહ્યો નથી. અથવા ગુપ્તિ તે
વાચ્યાની છે. એટલે ભાષા સમિતિ જાણવી તે ભગવાન મહા-
વીરે કહ્યું કે દરેકે ભાષા સમિતિ રાખવી. (વિચારીને બોલવું)
અથવા અસ્તિ નાસ્તિ ધ્રુવ અધ્રુવ વિગેરે બોલનારા વાદીઓ
વાદ કરવાને માટે તૈયાર થયેલા જેઓ ત્રણસો તેસઠી
સંખ્યાવાળા છે. તેવા ત્રણસો તેસઠી પ્રતિજ્ઞા હેતુ દૃષ્ટાંત
ઉપન્યાસના દ્વારવડે ભૂલો બતાવી તેમનું ગીતાર્થ સાધુએ
સમાધાન કરવું.

અથવા વચનની ગુપ્તિ સાધુએ રાખવી તેનું સ્વરૂપ હું
કહું છું. અને હવે પછી કહીશ. તે વાદીઓ જે વાદ કરવા

આવે તેમને આ પ્રમાણે કહેવું. જેમ તમારા બધામાં પણ પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિનો આરંભ કરવો, કરાવવો, અનુમોદવો એમ સંમતિ આપી છે. એથી બધી જગ્યાએ. આ પાપ અનુષ્ઠાન છે. એમ અમારો મત છે. અર્થાત્ તમે તે હિંસાને પાપ માનતા નથી, પણ જીવોને દુઃખરૂપ હોવાથી અમે તેમને જૈનમત પ્રમાણે પાપ માનીએ છીએ. તે કહે છે.

તદેવ આ પાપ અનુષ્ઠાન છોડીને હું રહ્યો છું. એજ મારો વિવેક છે. (જે બીજાને દુઃખ દેવાનું છોડે છે, તેજ પોતે પાપથી બચેલો છે. અને તેજ ધર્મ કહેવાને યોગ્ય છે) તેથી હું બધાથી અપ્રતિસિદ્ધ આસ્ત્રવદ્વારોવાળા સાથે કેવી રીતે ભાષણ કરું. (જે જીવોને બચાવવા ચાહે તે હિંસકોની સાથે કેવી રીતે વાદ કરી શકે ?) તેથી વાદ કરવો દૂર રહો. એ પ્રમાણે અસમતુલ્ય (અસંમતિ) નો વિવેક કરે છે.

પ્ર૦ અન્ય તીર્થિઓ પાપની સંમતિવાળા અજ્ઞાની મિથ્યા દષ્ટિ ચારિત્ર રહિત અને અતપસ્વી છે તેવું કેવી રીતે માનો છો ? કારણ કે તેઓ ન ખેડાએલી ભૂમિ ઉપર જે વન છે તેમાં વાસ કરનારા છે. કંદમુળ ખાનારા છે. અને ઝાડ વિગેરેના આશ્રયે રહેનારા છે અહીં જૈનાચાર્ય કહે છે.

ઉ—અરણ્યવાસથીજ ધર્મ નથી પણ જીવ અજીવના સંપુર્ણ જ્ઞાનથી તથા તેમની રક્ષાનાં અનુષ્ઠાન કરવાથી ધર્મ છે અને તેવો ધર્મ તેમનામાં નથી, તેથી તેઓ અસમનોજ્ઞ

(૧૪૩)

છે (ઉત્તમ સાધુ નથી) વળી સારા માઠાનો વિવેક જેમાં હોય તે ધર્મ છે અને તેવો ધર્મ ગામમાં પણ થાય અને અરણ્યમાં પણ થાય પણ ધર્મનું નિમિત્ત કે ધર્મનો આધાર ગામ કે અરણ્ય નથી, જેથી ભગવાને રહેવાસને આશ્રયી કે બીજી રીતનો આશ્રય લઈને ધર્મ બતાવ્યો નથી, તેમનું કહેવું એ છે કે પ્રથમ જીવાદિ તત્ત્વનું જ્ઞાન મેળવવું અને સમ્યક્ અનુષ્ઠાન કરવાં (કે સર્વ જીવોને અભયજ્ઞાન મળે તે ધર્મ છે.) તે ધર્મને તમે બરોબર જાણો એવું ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે પ્ર:—ભગવાન કેવા છે ? ઉ:—મનન તે બધા પદ્ધતીનું પરિજ્ઞાન છે તેજ મતિ છે અને તે મતિવાળા (કેવળ જ્ઞાની) ભગવાને કહ્યું છે પ્ર-કેવો ધર્મ કહ્યો છે ? ઉ:—યામ તે મહાવ્રતો છે તેમાં ત્રણ બતાવ્યા છે. જીવ હિંસા જીઠ અને પરિશ્રદ્ધ તે ત્રણેનો ત્યાગ તે યામ છે. તે પરિશ્રદ્ધમાં અદત્તાદાન અને મૈથુન સમાવ્યા છે માટે પાંચને બદલે ત્રણ સંખ્યા કહી છે. અથવા યામ તે વય (ઉમર) ની અવસ્થા છે. જેમકે આઠ વરસથી ત્રીસ અને ત્યારથી સાઠ સુધી બીજી અને ત્યારપછી ત્રીજી એમાં દિક્ષા લેવાને અયોગ્ય એવા તદ્દન નાના આઠ વરસની અંદરના અને છેકજી બુદ્ધનો સમાવેશ ન કર્યો. (જુદા કાઢ્યા) અથવા જેનાવડે સંસાર ભ્રમણ વિગેરે દૂર થાય તે યામ તે જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર છે. એમ યામનો ત્રણ પ્રકારે ત્રણની સંખ્યાનો

(૧૪૪)

અર્થ કર્યો. (એટલે મહા વ્રત પાળવાં ત્રણ અવસ્થામાં ધર્મ કરવો. અને રત્નત્રય જ્ઞાન વિગેરે પ્રાપ્ત કરવાં)

જો આ પ્રમાણે છે તો શું કરવું. તે ત્રણ અવસ્થામાં અથવા જ્ઞાન વિગેરેમાં આર્થ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અથવા પાપ ધર્મો દૂર કરનારા બોધ પામેલા ચારિત્ર પાળવા તૈયાર થયેલા સાધુઓ છે. તેઓ કેવા છે. ? તે બતાવે છે.

જેઓ ક્રોધ વિગેરે દૂર કરીને શાંત થયેલા છે અને પાપ કર્મમાં જેઓ વાસના રાખતા નથી તેજ ઉત્તમ સાધુઓ (મોક્ષના અધિકારીઓ) છે.

પ્ર૦ તેઓ કઈ જગ્યાએ પાપ કર્મમાં વાસના રહિત છે. ? તે બતાવે છે. !

उद्धं अहं तिरियं दिसासु सव्वओ सव्वावंति च
णं पाडियक्कं जीवेहिं कम्मसमारम्भे णं तं परिन्नाय
मेहावी नेव सयं एएहिं काएहिं दंडं समारंभिज्जा
नेवन्ने एएहिं काएहिं दंडं समारंभाविज्जा नेवन्ने
एएहिं काएहिं दंडं समारंभंतेऽवि समणु जाणेज्जा
जेवऽन्ने एएहिं काएहिं दंडं समारंभंति तेसिंपि वय
लज्जामो तं परिन्नाय मेहावी तं वा दंडं अन्नं वा नो
दंडभी दंडं समारंभिज्जासि तिबेमि (सु० २० ?)
विमोक्षाध्ययनोद्देशकः ८-९ ॥

(૧૪૫)

ઉંચે નીચે કે તિરછી દિશામાં બધા પ્રકારે જે જે દિશાઓ છે અને જ શબ્દથી વિદિશા (ખુણા) છે, તેમાં એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ બાહર વિગેરેમાં જે કર્મોનો સમારંભ છે. અર્થાત્ જીવોને દુઃખ દેવા રૂપ જે ક્રિયાઓનો સમારંભ (સંસારી કૃત્ય) છે. તે બધાં કર્મ સમારંભને જ પરિજ્ઞા વડે જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે ત્યાગ કરવા.

પ્ર० કોણ ત્યાગ કરે. ?

ઉ० મયોદ્ધમાં રહેલો બુદ્ધિમાન સાધુ.

પ્ર० કેવી રીતે ત્યાગે ?

ઉ० પોતે પોતાના આત્માથીજ ચૌદ ભૂતગ્રામમાં રહેલા પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોને દુઃખ રૂપ આરંભ ન કરે. પણ બીજા પાસે પણ આરંભ ન કરાવે. તેમ આરંભ કરનારાની અનુમોદના ન કરે.

(સૂત્રમાં છઠ્ઠી વિભક્તિ છે. તેનો અર્થ ત્રીજીમાં લખ્યો તો) તે હિંસાના કરનારાઓથી અમે શરમાઈએ છીએ. એવો ઉત્તમ વિચાર કરીને સાધુ પોતે મયોદ્ધમાં રહીને તથા કર્મનો સમારંભ મોટા અનર્થ માટે છે, એમ જાણીને પોતે તે કર્મ સમારંભ છોડે. તથા જીવો વિગેરે દંડથી પોતે ડરે. તેથી દંડભીષણો સાધુ જીવોને દુઃખ રૂપ દંડનું કંઈ પણ કાર્ય ન કરે. અર્થાત્ કરવું કરાવવું અનુમોદનું, તે ત્રણ કરણ અને મન વચ્ચેના કાયા એ ત્રણ યોગ છે. તેના વડે ત્યાગે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામિ કહે છે.

પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

(૧૪૬)

બીજો ઉદ્દેશો.

પહેલો ઉદ્દેશો કહ્યો. હવે બીજો કહે છે તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં પાપ રહિત સંયમ પાળવા માટે કુશીલનો પરિત્યાગ બતાવ્યો આ પરિત્યાગ અકલ્પનીયના પરિત્યાગ વિના સંપૂર્ણપણાને ન પામે. માટે સાધુને અકલ્પનીયના પરિત્યાગનો વિષય બતાવનાર આ ઉદ્દેશો કહે છે.

એવા સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

સે ભિક્ષુ પરિક્કમિજ્જ વા ચિટ્ઠિજ્જ વા નિસી-
જ્જ વા તુપટ્ઠિજ્જ વા સુસાણંસિ વા સુન્નાગારંસિ વા
ગિરિગુહંસિ વા રુક્ખમૂલંસિ વા કુંભારાયયણંસિ
વા હુરત્થા વા કહિંચિ વિહરમાણં તં ભિક્ષું ઉવ-
સંકમિત્તુ ગાહાવહં બુદ્ધા-આડસંતો સમણા ! અહં
સ્વલુ તવ અટ્ટાપ અસણં વા પાણં વા ત્વાહમં વા
સાહમં વા વત્થં વા પડિગ્ગહં વા કંબલં વા પાય-
ગુચ્છણં વા પાણાહં ભૂયાહં જીવાહં સત્તાહં સમા-
રબ્ભ સમુદ્દિસ્સ કીયં પામિચ્ચં અચ્છિજ્જં અણિસદ્દં
અભિહદં આહદુ વેણમિ આવસહં વા સમુત્તિણો-
મિ સે ભુંત્રહ વસહ, આડસંતો સમણા ! ભિક્ષુ તં
ગાહાવહં સમણસં સવયસં પડિયાહકલે-આડસંતો ?

(૧૪૭)

ગાહાવર્હ નો સ્વલુ તે વયળં આઢામિ નો સ્વલુ તે
વયળં પરિજાણામિ, જો તુમં મમ અઢાપ અસળં
વા ૪ વત્થં ૪ પાણાહં વા ૪ સળારમ્મ સમુદ્દિસ્સ
કીયં પામિચ્ચં અચ્છિજ્જં અણિસદ્દં અભિહદ્દં આહુદ્દ-
ચેણસિ આવસહં વા સમુસ્સિણાસિ, સે વિરબો
આડસો ગાહાવર્હ ? એયસ્સ અકરણયાપ (સૂ. ૨૦૨)

સામાયિક ઉચ્ચરેલો તે સાધુ સર્વ સાવધ અનુષ્ઠાન
છોડવાથી મંદર (મેરૂ) પર્વતે ચડવા સમાન પ્રતિજ્ઞા કરેલો.
ભિક્ષાથી જીવન ગુજારનાર સાધુ-ભિક્ષા લેવા કે બીજા કામ
માટે પરાક્રમ (વિહાર) કરે, અથવા ધ્યાનમાં લીન થઈને
ઉભો રહે, અથવા ભણવું ભણાવવું, અથવા સાંભળવું કે સંભળા-
વવું હોય ત્યારે બેસે, તથા કોઈ જગ્યાએ માર્ગમાં થાકતાં
આટો પડે (સુઈ રહે) પ્ર. આ બધું કઈ જગ્યાએ કરે ?
તે બતાવે છે— મશાણુ. એટલે જ્યાં મુડદાં દાટે બાળે તે
સ્થાન, (જેનું બીજું નામ પિતૃવન) છે, તેમાં સુવાનું
સંભવે નહિ, માટે યથાયોગ્ય જ્યાં ઘટે, તે લેવું, તે વિચિ-
રતાં ગચ્છ વાસીઓને તે મશાણુ વિગેરે સ્થાન કદપતાં નથી,
કારણ કે તેવા સ્થાનમાં રહી પ્રમાદ થતાં વ્યંતર વિગેરેનો
ઉપદ્રવ થાય છે, તથા જિનકદંપી મુનિ થવાની સત્વ ભાવનાને
ભાવનાર સ્થવિર કદંપી મુનિને પણ મશાણુમાં નિવાસ કરવાની

(૧૪૮)

સંભતિ આપી નથી, પણ પ્રતિમાધારી મુનિને તો જ્યાં સૂર્ય
અથમે ત્યાંજ રહેવાનું છે, તેવાને આશ્રયી અથવા જિનક-
દ્વીપી મુનિને આશ્રયી મસાણનું સ્થાન સૂત્ર પ્રમાણે સમજવું,
એ પ્રમાણે જ્યાં જેનો સંભવ થાય. ત્યાં તે યોજવું. શૂન્યા-
ગાર (ઉજ્જડ ઘરમાં) રહે; અથવા, પર્વતની ગુફામાં અથવા
ઝાડ નીચે અથવા, કુંભારનાં સ્થાનમાં અથવા, ગામની
બહાર કોઈ પણ જગ્યાએ તે સાધુ કોઈ વખત વિહાર કરે;
તેને ઘરનો માલિક આવીને સાધુની જગ્યામાં જઈને બોલે.
જે બોલે તે બતાવે છે.

મસાણુ વિગેરે સ્થાનમાં પરિક્રમણુ વિગેરે ક્રિયાને કરતા.
સાધુ પાસે કોઈ ત્યાં પહેલાં ઉભો રહેલ કોઈ માણસ
સ્વભાવથી ભદ્રક જીવ અથવા સમકીત ધારી શ્રાવક ગૃહસ્થ
હોય; તે સાધુના આચારમાં અંજાણુ હોય; તે સાધુને ઉદ્દે-
શીને કહે. આ આપેલો આહાર ખાનારા છે. આરંભ છોડેલા
છે. અનુકંપા લાવવા યોગ્ય છે અને એટલું છતાં, તેઓ
સત્ય શુચિવાળા (સ્નાન રહિત) છે. માટે, એમને આપેલું
અક્ષય ફળ આપનાર છે માટે, હું તેમને દાન આપીશ.
એમ વિચારીને સાધુ પાસે આવે અને બોલે. હે આયુષ્મન !
હે સાધુ ! હું સંસારસમુદ્ર તરવાની ઇચ્છાવાળો તમારે
માટે ભોજન, પાણી ખાદિમ, તથા સ્વાદિમ વસ્તુ લાવું;
અથવા વસ્ત્ર, પાત્રાં, કાંબળ, રજોહરણ, વિગેરે બનાવીને

લાવું. અર્થાત્ આમ કહીને તે ગૃહસ્થ શું કરે? તે કહે છે. પાંચદ્રિય જેઓ શ્વાસ લે છે, તે પ્રાણીઓ છે. તથા ત્રણ કાળમાં થયા, થાય છે અને થશે. તે ભૂત છે, તથા ભવતા હતા, ભવે છે, અને ભવશે; તે જીવો છે. તથા સુખ દુઃખમાં સક્ત છે તે સત્ત્વો છે. તેમનો આરંભ કરીને લાવે; તેમાં ભોજન વિગેરેના આરંભમાં પ્રાણીનું ઉપમર્દન અવશ્ય થવાનું છે. આ ગૃહસ્થોનું કહેલું બધું અથવા થોડું, કોઈ સાધુ સ્વીકારી લે. માટે ખુલાસો કરે છે. આ અવિશુદ્ધિ કોટિ લીધી છે તે બતાવે છે.

આહા કમ્મુદેસિઅ મીસજ્ઞા વાયરા ય પાહુડિઆ ।

પૂહઅ અજ્ઞોયરગો ડગમકોહી અ છન્નેઆ ॥૧॥

આધાકર્મી ઉદ્દેશીક મિશ્ર, અને બાહર પ્રભૃતિક પૂતિ, અને અધ્યવ પૂરક, આ છ લેહો તે, અવિશુદ્ધિ કોટિ છે.

(આ દશ વૈકાલિક સૂત્રની પાંચમા અધ્યયનની નિર્ધુક્તિની ગાથા છે. તેમાં સૂચવ્યું કે, જે કાર્યમાં જીવોને સાક્ષાત્ હણે; તે સાધુ નિમિત્તે થવાથી અવિશુદ્ધિ કોટિ છે.) હવે, વિશુદ્ધિ કોટિ બતાવે છે. મૂલ્યથી લીધેલું, ઉધારે લીધેલું, છીનવી લીધેલું. જેમ કોઈ રાત્રી ગૃહસ્થ પાસેથી સાધુને આપવા માટે છીનવી લે. તથા પારકાનું બદલે લીધેલું આવું કોઈ સાધુને દાન દેવા માટે કરે; તથા પોતાનાં ઘરથી સાધુના સામે લાવીને આપે; તે વિશુદ્ધ કોટી છે. (આમાં સાક્ષાત્ જીવ હિંસા સાધુ માટે થતી નથી. માટે, વિશુદ્ધ

કેટી છે.) આ પ્રમાણે સાધુને આપવા કોઈ બોલે; તથા હું તમારે માટે ઉપાશ્રય બનાવીશ; અથવા સુધરાવીશ. એવું બોલે; અને તે ગૃહસ્થ હાથ જોડીને માથું નમાવીને આહાર વિગેરેની નિમંત્રણા કરે અને બોલે. હે સાધુ ! આ લોજન વાપરો; મારાં સુધારેલાં ઘરમાં રહો; તે વખતે સાધુ જે સૂત્ર અર્થનો લખેલો વિક્રાન હોય; તેણે દીનતા-વાળું મન ન કરતાં તેને ના પાડવી; તે માટે ગુરૂ શિષ્યને કહે છે:—હે આયુષ્મન ! હે સાધુ ! હે ભિક્ષુ ! તે ગૃહસ્થ બુદ્ધિમાન હોય; મિત્ર હોય; અથવા બીજો કોઈ હોય; તેને સાધુએ કેવો ઉત્તર આપવો ? તે બતાવે છે, હે આયુષ્મન ! હે ગૃહસ્થ ! તમારું એ વચન હું સ્વીકારતો નથી. (સ્વત્વ અપિના અર્થમાં છે, અને તે સમુચ્ચયના અર્થમાં છે.) મારે સાધુનો આચાર જે પાળવાનો છે, તેનું જ્ઞાન મને હોવાથી હું સ્વીકારું નહીં. તું મારે માટે જીવેને દુઃખ દેવા રૂપ લોજન વિગેરે બનાવે અથવા, ઉપાશ્રય બનાવે; તો મને તે કલ્પે નહીં. કારણકે, હે આયુષ્મન ! હે ગૃહપતિ ! તેવા આરંભ કરાવવા રૂપ અનુષ્ઠાનથી હું મુક્ત થયેલ છું.

માટે જાણી જોઈને હું કેવી રીતે સ્વીકારું ? માટે હું સ્વીકારતો નથી. આ પ્રમાણે લોજન વિગેરેના સંસ્કારનો સાધુએ નિષેધ કર્યો. પણ જો, કોઈ ગૃહસ્થ પ્રથમથી તેવો સાધુનો અભિપ્રાય જાણીને છાનુંજ તેવું લોજન, વિગેરે

(૧૫૧)

કરે અને સાધુને આપે; તો પણ, સાધુએ બુદ્ધિ બળથી કોઈ પણ રીતે બાણીને તેનો નિષેધ કરવો તે બતાવે છે.

સે ભિક્ષું પરિક્ષમિજ્ઞ વા જાવ દુરત્થા વા ક-
 હિંચિ વિહરમાણં તં ભિક્ષું ઉવસંકમિત્તુ ગાહાવ-
 ર્હં આયગયાણ પેહાણ અસણં વા ૪ વત્થં વા ૪ જાવ
 આદ્દુ ચેણ આવસહં વા સમુસિસણાહ ભિક્ષૂ પ-
 રિણાસેઝ, તં ચ ભિક્ષૂ જાણિજ્ઞા સહ સમ્મહયાણ
 પર વાગરણેણંભન્નેસિં વા સુચ્ચા-અયં સ્વલુ ગાહા-
 વર્હં મમ અદ્દાણ અસણં વા ૪ વત્થં વા ૪ જાવ આ-
 વસહં વા સમુસિસણાહ, તં ચ ભિક્ષૂ પહિલેહાણ
 આગમિત્તા આણવિજ્ઞા અણાસેવણાણ ત્તિબેમિ
 (સુ. ૨૦૩)

તે સાધુને મસાણુ વિગેરેમાં કોઈ સ્થાને વિચરતાં કોઈ
 ગૃહસ્થ મળતાં તે હાથ બેડીને પ્રકૃતિથી ભદ્ર હોય; તે
 મનમાં વિચારે કે હું આ સાધુને શુભ રીતે આરંભ કરીને
 ગોચરી વિગેરે આપીશ.

પ્ર:—શા માટે ?

ઉ:—તે સાધુને આહાર કરવા માટે આપીશ; અથવા,
 સાધુઓને રહેવા માટે મકાન બનાવી આપીશ. તે સાધુ
 માટે બનાવેલ આહાર વિગેરે દોષિત છે એમ સાધુ બાણી દે.

(૧૫૨)

પ્ર:—કેવી રીતે જાણે ?

પોતાની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિથી અથવા, તીર્થ'કરે ખતાવેલા ઉપાયોથી અથવા, ખીજા માણસો એટલે, તેના નોકર આકર વિગેરેને પૂછીને જાણી લે કે, આ ગૃહસ્થ મારે માટે આરંભ કરીને આહાર વિગેરે અથવા, ઉપાશ્રય આપે છે. આવું ખીજા પાસે સાધુ સાંભળે તો, તે વાતની ખાત્રી કરીને તે સાધુ કહે કે, આ અમારે માટે ખનાવેલું છે તેથી કદપતું નથી; માટે, હું નહીં લઉં. જો, આવું કરનાર શ્રાવક હોય; તો, તેને દુઃકાણુમાં પિંડ નિર્ચુક્તિતું સ્વરૂપ સમજાવવું. ખીજો, ભદ્રક સ્વભાવનો હોય તો, તેને નિર્દોષ ભોજનના દાનનું ફળ ખતાવે; તથા ગોચરીના સોળ ઉદ્ગમ વિગેરે દ્વાષ ખતાવે; તથા યથાશક્તિ તે સંબંધી ધર્મકથા કહે છે:—

કાલે દેશે કલ્પ્યં શ્રદ્ધાયુક્તેન શુદ્ધમનસા ચ ।

સત્કૃત્ય ચ દાતવ્યં દાનં પ્રયતાત્મના સદૃભ્યઃ ॥૧॥

દાનં સત્પુરુષેષુ સ્વલ્પમપિ ગુણાધિકેષુવિનયેન ।

વટકણિકેવ મહાન્તં ન્યગ્રોધં સત્ફલં કુરુતે ॥૨॥

દુઃસ્વસમુદ્રં પ્રાજ્ઞાસ્નરન્તિ પાત્રાર્પિતેન દાનેન ।

લઘુનેવ મકરનિલયં વણિજઃ સદ્યાનપાત્રેણ ॥ ૩ ॥

ચોગ્ય કાળ દેશમાં સાધુને કદપે તેવું શ્રદ્ધા સહિત શુદ્ધ મનથી ઉદ્યમવાળા થઈને પ્રાસુક દાન ઉત્તમ સાધુઓને આપવું. (૧)

(૧૫૩)

ઉત્તમ પુરૂષો જે શુભમાં અધિક છે, તેમને વિનય વડે થોડું પણ, આપેલું દાન મોટું ફળ આપે છે. જેમ—વડની કલ્પિકા () નાની છતાં, વડનું જાડ સારાં ફળ-વાળું બનાવે છે. (૨)

તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા પાત્રમાં થોડું દાન આપીને દુઃખ સમુદ્રને તરે છે. જેમ—મગરનાં સ્થાનવાળો મોટો સમુદ્ર હોય; તેને વેપારીઓ નાનાં વહાણ વડે તરી જાય છે. (૩)

આ પ્રમાણે સુધર્માં સ્વામિ કહે છે, અને હવે પછીનું પણ તેઓ કહે છે:—

ભિક્ષુવું ચ સ્વલુ પુટ્ટા વા અપુટ્ટા વા જે હમે આ-
હચ્ચ ગંથા વા ફુસંતિ, સે હંતા હણહ સ્વણહ છિંદહ
દહહ પયહ આલુંપહ વિલુંપહ સહસાકારેહ વિપ્પ-
રામુમહ, તે ફાસે ધીરો પુટ્ટો અહિયાસણ અદુવા
આયારગોયરમાહક્ખે, તક્કિયા ણમણેલિસં અદુવા
વહ્ગુત્તીણ ગોયરસ્સ અણુપુવ્વેણ સંમં પહિલેહણ આ-
યતગુત્તે બુદ્ધેહિં ઇયં પવેહ્મં (સૂ. ૨૦૪)

(ચ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે. સ્વલુ વાક્યની શોભા માટે છે.) તે ભિક્ષાના આચારવાળા સાધુને કોઈ કહે:—હો સાધુ ! હું તમારે માટે ભોજન વિગેરે અથવા ઉપાશ્રય વિગેરે તૈયાર કરાવીશ; અથવા સુધરાવીશ. સાધુએ તેને

સંમતિ ન આપી હોય; તો પણ, તે કરાવે; અને મીઠાં વચન, અથવા બળાત્કારથી હું સાધુ પાસે ગ્રહણ કરાવીશ એવું માને; અને બીજો કોઈ ગૃહસ્થ સાધુના થોડા આચારને જાણતો હોય; તે પૂછ્યા વિનાજ છાતું કાઢે; અને વિચારે કે, હું તેમને ભોજન વિગેરે આપીશ. હવે તે ન ભોગવવાથી શ્રદ્ધાનો ભંગ થવાથી અથવા, મધુર સંઠકો વચનના આગ્રહથી, અથવા ક્રોધના આવેશથી નિશ્ચયથી સુખ દુઃખ પછે અવલોક જાણનારો આ સાધુ છે. જીમ જાણીને પશ્ચાત્તાપ પૂર્વક રાજની આજ્ઞા લઈને ન્યકાર લાવના પામેલો દ્રેષી બનીને તે સાધુને મારે પણ ખરે તે બતાવે છે, અને એક બતાવવાથી ઘણાનો આદેશ છે તેથી જેઓ, આ પૂછીને અથવા વિના પૂછે આહાર વિગેરે લાવવામાં ઘણું દ્રવ્ય ખરચીને સાધુને અર્પણ કરે; અથવા દ્રવ્ય ખરચી બનાવેલું ભોજન વિગેરે સાધુઓ ન લે; તો, તેમને તે ગૃહસ્થ ક્રોધી બનીને પીડા કરે છે.

પ્ર:—કેવી રીતે ?

ઉ:—કહે છે. તે શેઠ વિગેરે ક્રોધી બનીને પોતે સાધુને મારે છે. અથવા, મારવા માટે બીજાને પ્રેરણા કરે છે, અને બોલે છે કે—આ સાધુને દંડા વિગેરેથી મારો; તથા એના હાથ પગ કાપીને ઘાયલ કરો; તથા અગ્નિ વિગેરેથી બાળો; તથા તેમના સાથજનું માંસ પકાવો; તેનાં

(૧૫૫)

વસ્ત્રો વિગેરે હુંટી લ્યો; તથા તેનું બધું છીનવી લ્યો. એક-
દમ બધું પ્રહાર વડે કરાવો; શીઘ્ર પંચત્વ (મરણ)
પમાડો; તથા, હુઃબ દેવાના જીહ્વા જીહ્વા વિચાર કરો; જીહ્વા
જીહ્વા પીડાથી બાધા કરો. આ પ્રમાણે હુકમ કરવાથી તે
સાધુને બીજાઓ અનેક પ્રકારે હુઃબના સ્પર્શો કરે; તો
પણ, ધીર બનીને તે ફરસોને ફરશી શાંતિથી સહન કરે.
તથા બીજા બૂબ તરસ વિગેરેના પરિષદો આવે; તે પણ
સહે; પણ, પરિષદ ઉપસર્ગ આવેથી કંટાળીને વિકલવતા
(ખેદ) પામીને તેનો ઉદ્દેશિક વિગેરે દોષિત આહારની
અભિલાષા ન કરે; અથવા, સાંત્વવાદ (મીઠાં વચન) વિગેરે
અનુકુળ ઉપસર્ગોથી લલચાવતાં પણ, અશુદ્ધ આહાર ન લે.
જિન કલ્પી મુનિ તો, આચાર પાળે; પણ, તેનાથી જીહ્વા
સ્થવિર કલ્પી સાધુ પણ સામર્થ્ય હોય; તો, પોતાનો નિર્દોષ
સંયમ પાળે. તે કહે:—જીહ્વા જીહ્વા ઉપસર્ગોથી થતી પીડાઓને
સહે; અથવા, સાધુઓના આચારનો વિષય (અનુષ્ઠાન) જે
મૂળ ગુણ ઉત્તરગુણના ભેદ સંબંધી છે તે સમજાવે; પણ,
તે સમયે નયો વડે દ્રવ્ય વિચાર સમજાવવા ન બેસે; તેમાં
પણ, મૂળ ગુણોની સ્થિરતા માટે ઉત્તર ગુણોને (વિશેષ
પ્રકારે) સમજાવે; અને તેમાં પિંડેષણની વિશુદ્ધિ
સમજાવે; અને આ સ્થળે પિંડેષણ સૂત્રોને સમજા-
વવાં જોઈએ. વળી, કહેવું કે:—

યત્સ્વયમદુઃસ્વિતં સ્થાન, ન ચ પરદુઃસ્વે નિમિત્ત-
ભૂતમપિ ।

કેવલમુપગ્રહકરં, ધર્મકૃતેતદ્ અવેદ્યમ્ ॥૧॥

જેથી, પોતે દુઃખી ન થાય; તેમ, ખીજનાં દુઃખમાં પોતે નિમિત્તભૂત પણ ન થાય. કૃત્ત ધર્મ કરવા માટે આશ્રય આપનારું નિર્દોષ ભોજન વિષેરે હોય; તેજ સાધુએને આપવાનું છે.

શું બધા પુરૂષોને આ બધું કહેવું ?

ઉઃ—ના. આવનાર પુરૂષ સંબંધી વિચાર કરીને કહેવું કે—આ પુરૂષ કોણ છે ? કોને માને છે ? આગ્રહવાળો કે, આગ્રહ રહિત છે ? મધ્યસ્થ છે ? ભદ્રક છે ? એમ બધું વિચારીને યથા શક્તિ કહે અને શક્તિ હોય; તો, પાંચ અવયવ અથવા, ખીજ રીતે એ પ્રસિદ્ધ કરે કે, સ્વપક્ષની સ્થાપના થાય; અને પર પક્ષની યોગ્ય રીતે ભૂલો બતાવી તેને સુધારે; એવાં અનન્ય સદશ વચન કહે. પણ, સાધુ પોતે સામર્થ્ય રહિત હોય; અથવા સામેનો માણસ તત્ત્વની વાત સંભળાવતાં વધારે કોપે તેમ હોય; અથવા, અનુકૂળનો પ્રત્યનીક હોય; તો. વાફ ગુપ્તિ (મૈન) રાખવી તે કહે છે. એટલે, સાધુ બુદ્ધિમાન હોય; અને સાંભળનાર ઇચ્છા રાખે; તો, સાધુનો નિર્દોષ સંયમ બતાવવો. પણ તેમ ન હોય તો, મૈન રાખીને પોતાના આત્માનું હિત

(૧૫૭)

વિચારતો પિંડ વિશુદ્ધિ વિગેરે આચારના વિષયને ઉદ્ગમ દોષ વિગેરેથી દોષિત છે કે નહિ ? એમ બીજાથી પૂછી લઈને સમ્યક્ શુદ્ધિ વિચારે.

પ્ર:—કેવો બનીને ?

ઉ:—આત્મ શુભ તે, સદા પોતાના સંયમમાં ઉપ-યોગ રાખનારો બનીને વિચરે. આ મેં નથી કહ્યું તેવું સુધર્મસ્વામિ કહે છે. બુદ્ધિ તે કલ્પ્ય અકલ્પ્યની વિધિ બાજુનારા તીર્થ કર વિગેરેએ ઊપર બતાવેલું કહ્યું છે. તથા, હવે પછીનું પણ તેમનું કહેલું છે.

સે સમણુમે અસમણુમ્મસસ અસમણં વા જાવ નો પાહજ્ઞા નો નિમંતિજ્ઞાનો કુજ્ઞા વેયાવહિયં પરં આ-ઢાયમાણે સિલેમિ (સૂ૦ ૨૦૬)

ફક્તા, ગૃહસ્થ અથવા કુશીલીયા પાસેથી અકલ્પ્ય એમ બાણીને આહાર વિગેરે ન લે. તેમજ, ઉત્તમ સાધુ દીક્ષા સાધુને પૂર્વે બતાવેલ આહાર વિગેરે પોતે પણ જે શુદ્ધ લાવેલો હોય તે ન આપે; અથવા, તેવા પતિતો બહુ આદરમાનથી આહાર વિગેરે આપે; અથવા બીજી રીતે લલચાવે; તો પણ, તેમની વૈયાવચ્ચ ન કરે; ત્યારે પોતે કેવો બને ? અને કોની વૈયાવચ્ચ કરે તે કહે છે—

ધમ્મમાયાણહ પવેહ્યં માહ્ણેણ મહ્મયા સમ-

**પુત્રે સમણુજ્ઞસ્સ અસણં વા જાવ કુજ્ઞા વેયાવહિયં
પરં આઢાયમાણે (સુ. ૨૦૬) ત્તિથેમિ ॥૮-૨॥**

ગુરુ કહે છે—હે શિષ્યો ! તમે કેવળી વર્ધમાન સ્વા-
મીએ કહેલા દાન ધર્મને જાણો, જેમ સમનોજ સાધુ તે યોગ્ય
વિહાર કરનારો હોય તે અપર સમનોજ ચારિત્રધારી સં-
વિગ્ન હોય, સમાચારીમાં રહી સાથે ગોચરી કરતો હોય,
તેવાને અશન વિગેરે ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર પાત્ર
વિગેરે ચાર પ્રકારનું દ્રવ્ય આપે, તથા તે આપવા માટે
નિમંત્રણ કરે, અથવા પેશલ વૈયાવચ્ચ કરે અર્થાત્ અંગ-
મર્દન (ચોળવું ચાંપવું) વિગેરે પણ કરે, પણ એથી
વિરૂદ્ધ આચારવાળા જે ગૃહસ્થો કુતીર્થિઓ પાસંત્યાઓ
અસંવિગ્ન અસમનોજ સાધુઓ હોય, તેમને આપે નહિ,
પરંતુ સમનોજનેજ પોતે આપે, તથા અતિશે આદર સત્કાર
કરીને તથા તે વસ્તુ માટે સીદાતો હોય, અથવા તપેલો
હોય, તો તેની યોગ્ય રીતે વૈયાવચ્ચ કરે, આથી એમ
જતાવ્યું, કે ગૃહસ્થ તથા કુશીલીયા સાધુની વૈયાવચ્ચ ન
કરવી, આહાર વિગેરે ન આપવા. પણ આટલું વિશેષ છે,
કે ગૃહસ્થ પાસે જે કલ્પનીય છે તે લેવું અને અકલ્પનીય
નોજ નિષેધ છે, પણ અસમનોજ સાધુ પાસેથી તો
સર્વથા લેવાનો નિષેધ કર્યો. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી
કહે છે. વિમોક્ષ અધ્યયનમાં બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

(૧૫૯)

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

ખીજો કહ્યા પછી ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં અકલ્પનીય આહાર વિગેરેનો નિષેધ કહ્યો. તથા તેના નિષેધથી અપમાન માનીને કોઈ કોપ કરીને મારવા તૈયાર થાય, તેને દાન કેવી રીતે દેવું તે યથાવસ્થિત દાન વિધિની પ્રરૂપણા સાધુએ કરવી, તેમ આ ઉદ્દેશમાં પણ આહાર વિગેરે નિમિત્ત માટે ઘરમાં પેઠેલા સાધુનું અંગ ઠંડ વિગેરેથી કંપનું દેખીને ગૃહસ્થને ઉલટું સમજાય કે આ સાધુ કામ ચેષ્ટાદિના કારણે ધૂળે છે, તેવા ગૃહસ્થને યથાવસ્થિત સ્વરૂપ બતાવીને ગીતાર્થ સાધુએ તેની ખોટી શંકા દૂર કરવી. આ પ્રમાણે આવા સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું સૂત્રાનુગમમાં સૂત્ર ઉચ્ચારવું જોઈએ તે કહે છે.

મજ્જિમેણ વયસાવિ એગે સંયુજ્જમાણા સમુ-
દ્ધિયા, સુચ્ચા મેહાવી વયણં પંડિયાણં નિસામિયા
સમિયા એ ધમ્મે આરિયેહિં પવેહ્ણ તે અણવકંસમાણા
અણહવામાણા અપરિગ્ગહેમાણા નો પરિગ્ગહાવંતી
સવ્વાવંતિ ચણં લોગંસિ નિહાવ દંઢં પાણેહિં પાવં
કમ્મં અકુવ્વમાણે એસ મહં અંગથે વિયાહિં, ઓએ
જુહમસ્સ લેવન્ને ઉવવાયં ચવણં ચ નચ્ચા (મુ. ૨૦૭)

અહીં ત્રણ અવસ્થાઓ છે. જીવાની મધ્યમ વય, અને

વૃદ્ધાવસ્થા છે, તેમાં મધ્યમ વયવાળો પરિપક્વ (સ્થિર)
 બુદ્ધિવાળો હોવાથી ધર્મને ચોગ્ય છે, તે પ્રથમ બતાવે છે,
 કેટલાક મધ્યમ વયમાં બોધ પામેલા ધર્મ ચરણ માટે
 તૈયાર થએલા તે સ્થિતિમાં બાણવા. જે કે યુવાવસ્થા કે
 વૃદ્ધાવસ્થામાં દીક્ષા લેનારા હોય છે, છતાં પણ, બાહ્ય-
 તાથી તથા પ્રાચીન મધ્યમ અવસ્થામાં ભોગ તથા કુત-
 હલની ઇચ્છા દૂર થયેલ હોવાથી અવિદ્યપણે ધર્મનો અધિ-
 કારી થાય છે. માટે, મધ્યમ વય લીધી છે.

પ્ર:—કેવી રીતે બોધ પામેલા તૈયાર થયા છે ?

ઉ:—કહે છે. અહીં ત્રણ પ્રકારના બોધ પામનારા
 બાણવા. (૧) સ્વયં બુદ્ધ, (૨) પ્રત્યેક બુદ્ધ, (૩)
 બુદ્ધબોધિત. તે ત્રણમાં અહીં બુદ્ધબોધિતનો અધિકાર
 છે, તે કહે છે, ‘ મેઘાવી ’ તે મર્યાદામાં રહેલ બુદ્ધિ-
 માન સાધુ પડિતો (તીર્થંકર) વિગેરેનું હિત પ્રહણ કરવું;
 અહિત છોડવું; એ વચન પ્રથમ સાંભળીને પછી વિચારીને
 સમતાને ધારણ કરે.

પ્ર:—શા માટે ?

ઉ:—કારણ કે સમતા એટલે મધ્યસ્થ પણ ધારીને
 આર્ય તીર્થંકર વિગેરે એ પ્રકર્ષથી શ્રુતિ ચારિત્રરૂપ ધર્મ
 કહ્યો છે. અને મધ્યમ વયમાં તેમણે ધર્મ સાંભળીને
 બોધ પામીને ચારિત્ર લેવા તૈયાર થયેલા છે. તે શું કરે

(૧૬૧)

તે કહે છે. તેઓ દીક્ષા લઈને મોક્ષ તરફ પ્રયાણ કરી કામ ભોગોને ત્યાગી તથા જીવોને દુઃખ ન લઈને પરિશ્રમને ધારણ ન કરતા વિચરે. (પહેલું છેલ્લું લેવાથી વચલાં ત્રણ આવે છે.) તેથી જુઠું ન બોલતા ચોરીને ત્યાગી પ્રહસ્યર્થ પાળતા વિચરે એવા સાધુઓ પોતાના દેહમાં પણ મમત્વ ત્યાગે છે. એમજ બધા લોકને વિષે કોઈપણ જાતનો પરિશ્રમ તેઓ રાખતા નથી. (ચ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે. અને તે ભિન્ન ક્રમ બતાવે છે. જુ' વાક્યની શોભા માટે છે.) વળી પ્રાણીઓને દંડે તે દંડ છે. અને તે દંડ બીજા જીવને પરિતાપ કરનાર છે. તે દંડને પ્રાણી તરફ અથવા પ્રાણી વિષે નાંખવાથી પાપ થાય કર્મ બંધાય. તેથી તે પાપ રૂપ કર્મ તે અઢાર પ્રકારનું છે. તેને પોતે ઉત્તમ સાધુ આચરતો નથી. તથા બાહ્ય અભ્યંતર અંશ છે તેને ત્યાગવાથી તેવા સાધુને તીર્થંકર જણુધર વિગેરેએ અઅંશ (નિર્અંશ) કહ્યો છે.

પ્ર:—આવો કોણ થાય ?

ઉ:—મ્રોજ: તે અદ્વિતીય એટલે રાગદ્વેષ રહિત હોય છે. તથા ઇતિવાજો એટલે સંયમ અથવા મોક્ષ છે તેના ખેદને જાણનારો છે. અને તે નિપુણ હોવાથી દેવલોકમાં પણ ઉપપાત રચવન છે. એમ જાણીને વિચારે છે કે બધાં સંસારી સ્થાન અનિત્ય છે. એવી બુદ્ધિથી પોતે પાપકર્મને વર્જનારો થાય છે. કેટલાક પુરૂષો તો મધ્યમ વયમાં પણ

ચારિત્ર લીધેલા પરિસહ તથા ઇન્દ્રિયોથી ગ્લાનતા પામે છે. તે બતાવે છે.

**આહારોવચયા દેહા પરીસહપમંગુરા પાસહ એ-
ગે સર્વિંદિણિં પરિગિલાયમાણેહિં (સૂ૦ ૨૦૮)**

આહારથી ઉપચય થાય તે આહારોપચય છે.

પ્ર:—તે કેાણુ છે ?

ઉ:—દેહો છે. તે દેહો આહારના અભાવમાં આંખાશ લાવે છે અથવા તે નાશ પામે છે. તે પ્રમાણે પરિસહો આવેથી ભંગુર છે. તેથી આહારથી દેહો પુષ્ટ થયા છતાં પણ પરિસહો આવતાં અથવા વાયુ વિગેરેના અટકાવથી ગ્લાની પામે છે. એટલે ગુરૂ શિષ્યને કહે છે. હે શિષ્યો તમે જીવો કે કેટલાક બધી ઇન્દ્રિયો આંખી પડતાં કલીનતાને પામે છે. તે બતાવે છે. ભૂખથી પીડાએલો દેખતો નથી, સાંભળતો નથી, સુંઘતો નથી, વિગેરે જાણવું. તેમાં આહાર વિના કેવળીનું પણ શરીર ગ્લાન લાવ પામે છે. તો તે સિવાયના બીજા જે સ્વભાવથીજ ભંગુર શરીરવાળો છે તેનું શું કહેવું ?

પ્ર:—કેવળી વિનાના સાધુઓ અકૃતાર્થ છે, અને ક્ષુધા વેદનીયનો સદ્ભાવ છે. તેથી તેઓ આહાર કરે છે અને દયા વિગેરે મહાવ્રતો પાળે છે એ માનવું ઠીક છે પણ, કેવળી તો નિયમથી મોક્ષમાં જનાર છે. ત્યારે શા માટે શરીરને ધારે છે ? અને તે ધારણ કરવા શું કામ ખાય છે ?

ઉઃ—તેને પણ, ચાર અઘાતિ કર્મનો સહભાવ છે. તેથી એકાંતથી કૃતાર્થતા નથી, અને તેની આતર શરીર ધારે છે ! અને આહાર વિના તેનું ધારણ ન થાય; તથા તેમને ક્ષુધા વેદનીય કર્મનો સહભાવ છે માટે ખાય છે. તે કહે છે:— વેદનીયના સહભાવથી તેના કરેલા ૧૧ પરિષદો પણ, કેવળી ને ઓછા કે બધા પરિષદો ઉદયમાં આવે છે તેથી કેવળી પણ ખાય છે. એ સિદ્ધ થયું; અને તેથીજ આહાર વિના ઇંદ્રિયોની ગ્જાનતા છે એમ બતાવ્યું. આ પ્રમાણે તત્ત્વને બાણનારો પરિષદથી પીડાતો હોય, છતાં પણ શું કરે ? તે કહે છે:—

ઓષ્ઠ દયં દયઈ, જે સંનિહાણ સત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે
ભિક્ષુ કાલન્ને લલન્ને માયન્ને સ્વળન્ને વિળયન્ને સમ-
યન્ને પરિગ્ગહં અમમાયમાણે કાલેણુટ્ટાઈ અપહિન્ને
દુહઓ છિત્તા નિયાઈ (સૂ૦ ૨૦૯)

ઓજ—તે એકલો રાગ દ્રેષ રહિત બનીને ભૂખ તર-
સનો પરિષદ આવે છતે પણ, દયા (કૃપા) પાળે (ધારણ
કરે) પણ પરિષદથી પીડાતાં દયા છોડી ન દે.

પ્ર:—કયો પુરૂષ દયાને પાળે છે ?

ઉઃ—જે લઘુકર્મા હોય તે. (જેના વડે સમ્યક્ રીતે
નારકી વિગેરે ગતિમાં રખાય તે) અનિધાન કર્મ છે, તેના
સ્વરૂપને જણાવનાર શાસ્ત્ર છે, તેનો નિપુણ ખેદજ્ઞ છે, અથવા

સંનિધાન કર્મ છે, તેનું શસ્ત્ર સંયમ છે, તેના ખેટને જાણનારો છે. અર્થાત્ સમ્યક્ સંયમનો જાણનારો છે, અને જે સંયમની વિધિ જાણનારો છે, તે ભિક્ષુ કાળજ તે ઉચિત અનુચિત અવસરનો જાણુ છે. આ બધાં સૂત્રોનો અર્થ ‘લોક વિજય’ નામના બીજા અધ્યયનના પાંચમા ઉદ્દેશમાં બતાવેલ હોવાથી ત્યાંથી જાણી લેવું; તથા બલજ, માત્રજ, ક્ષયજ, વિનયજ, સમયજ, બધી બાબતમાં નિપુણ સાધુ પરિ-ગ્રહનો મમત્વ ત્યાગીને કાલમાં ઉત્થાયી તથા અપ્રતિજ (કદા ગ્રહ રહિત) બનીને ઉભયથી (દ્રવ્ય ભાવથી) મમ-તાને છેદનારો બનીને તે સાધુ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં નિશ્ચયથી વર્તે; તેને સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તતાં શું થાય ? તે કહે છે:—

તં ભિક્ષુ સીયફાસપરિવેવમાણગાયં ઉવસંક-
મિત્તા ગાહાવર્હં વૂયા આડસંતો સમણા ? નો ચ્વલુ
તે ગામધમ્મા-ઉવ્વાહંતિ ? આડસંતો ગાહાવર્હં ?
નો ચ્વલુ મમ ગામધમ્મા ઉવ્વાહંતિ, સીય ફાસં
ચ નો ચ્વલુ અહં સંચાણમિ અહિયાસિત્તણ, નો
ચ્વલુ મે કપ્પહ અગણિકાયં ઉજ્જાલિત્તણ વા (પજ્જા
લિત્તણ વા) કાયં આયાવિત્તણ વા પયાવિત્તણ
વા અન્નેસિંવા વયણાઓ, સિયા સ एवं વયંતસ્સ
પરોઅગણિકાયં ઉજ્જાલિત્તા પજ્જાલિત્તા કાયં આયા-

વિજ્ઞ વા પયાવિજ્ઞ વા, તં ચ ભિક્ષુ-પઙ્કિલેહાણ
આગમિત્તા આણવિજ્ઞા અણાસેવણાણ તિવેમિ
(સૂ. ૨૧૦) ॥ ૮-૩ ॥

અંતઃપ્રાંત આહારથી તેજ રહિત બનેલા નિષ્કિંચન
તથા બિદ્યાથી નિર્બાહ કરનારા સાધુને ગરમ અવસ્થાની
યુવાની જતાં યોગ્ય વસ્ત્ર ઠંડ રોકવા જોઈએ; તે ન મળ-
વાથી ઠંડથી કંપતા શરીરવાળાને નજીક ગૃહસ્થ મળતાં
શું થાય ? તે કહે છે:—તે ગૃહસ્થ ઐશ્વર્યની ગરમીથી અહ-
કારી છે. કસ્તુરીથી લેપ કર્યો છે. ઉત્તમ જાતિના કેસરના
જાડા રસથી ગાત્ર લીંપેલું છે. મીન મદ ()
આગુરૂ ધન સાર ધૂપિત રહ્લિકા (

) થી લેપેલા શરીરવાળો છે, અને જુવાન
સુંદરીઓના સંદોહથી વીંટાયેલો છે. અને શીત
સ્પર્શનો અનુભવ જેને નાશ પામ્યો છે તેવો શેઠીયો.
તેવા કંપતા મુનિને જોઈ વિચારે કે આ મુનિ મારી
સુંદર સ્ત્રીઓ જે દેવાંગનાની રૂપ અપહારને હસી કાઢે છે,
તેને જોઈને સાત્ત્વિક ભાવને પામેલો ધ્રુજે છે કે ઠંડના
લીધે ? આવી રીતે શંકામાં પડેલો શેઠ બોલે, કે હે આ-
યુષ્મન્ ! હે શ્રમણ ! પોતાના આત્માની કુલીનતાને પ્રકટ
કરતો પ્રતિષેધ દ્વારવડે પૂછે છે કે તમને શું ઇંદ્રિયોની
ઉન્મત્તતા દુઃખ દે છે ? આવું ગૃહસ્થ પૂછે, તો તેનો

અભિપ્રાય જાણીને સાધુએ કહેવું, કે આ ગૃહસ્થને પોતાના આત્માના અનુભવ વડે અંગના (સ્ત્રી)ના અવલોકનના પ્રકટ કરેલા ભાવથી ખોટી શંકા થઈ છે, તો હું તેની શંકા દૂર કરું આવું વિચારી સાધુ બોલે હે આયુષ્મન! હે ગૃહસ્થ ! મને ઇન્દ્રિયોની ઉન્મત્તતા નથીજ બાધતી; પણ, તમે મારું શરીર જે, કંપતું જોયું છે, તે ફક્ત ઠંડનુંજ કારણ છે, પણ તે કામદેવનો વિકાર નથી. અતિ ઠંડને સ્પર્શ સહન કરવાને હું શક્તિવાન નથી. આ પ્રમાણે સાધુ બોલે ત્યારે, તે ગૃહસ્થ ભક્તિ અને કરૂણા રસથી ભિંજાયલા હૃદયવાળો બનીને કહે કે:—શીઘ્ર ઠંડ ઉડાડનાર સારા બળેલા અગ્નિને કેમ સેવતો નથી ? મુનિ કહે:—મને અગ્નિ કાય સેવવો કલ્પતો નથી; તથા સળગાવવો પણ કલ્પતો નથી; તથા કોઈએ સળગાવેલો હોય તો, ત્યાં થોડો ઘણો તાપ લેવો પણ મને કલ્પતો નથી; તેમ, બીજાનાં વચનથી પણ, એમ કરવું મને કલ્પતું નથી; અથવા બીજાને અગ્નિ બાળવાનું કહેવું પણ મને કલ્પતું નથી. તે સાધુને આવું બોલતો જાણીને તે ગૃહસ્થ કદાચ આવું કરે તે કહે છે:—

તે ગૃહસ્થ આવું મુનિ પાસે સાંભળીને (પોતાની ભક્તિથી) અગ્નિ સળગાવીને ભડકો કરીને સાધુની કાયાને થોડી અથવા ઘણી તપાવે, તે અગ્નિ સળગાવવો મુનિ દેખે, તે પોતાની સુખદ્વિધી અથવા તીર્થ કરના વચનોથી અથવા

(૧૬૭)

ખીજા પાસે તત્ત્વ સમજીને તે ગૃહસ્થને સમજાવે, કે
આ અગ્નિ સેવવો મને કદપતો નથી, પણ તમે સાધુ ઉપર
ભક્તિ અને અનુકરણથી પુણ્યનો સમૂહ ઉપાર્જન કર્યો છે.
આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે. ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

ચોથો ઉદ્દેશો.

ત્રીજો કહ્યા પછી ચોથો કહે છે. તેનો સંબંધ આ
પ્રમાણે છે, ગયા ઉદ્દેશોમાં ગોચરી ગયેલા સાધુને ઠંડથી
શરીર કંપતાં ગૃહસ્થને ખોટી શંકા થાય, તો સાધુએ દૂર
કરવી, પણ જો ગૃહસ્થના અભાવમાં જીવાન સ્ત્રીને સાધુના ઉપર
કામ ચેષ્ટાની ખોટી શંકા થાય, અને કુચાલની ઇચ્છાથી
સ્પર્શ કરવા આવે, તો ગળે ફાંસો ખાઈને અથવા ગાદી પૃષ્ઠ
વિગેરે આપઘાતનું મરણ પણ સ્વીકારવું; (પણ ખોટું કામ
કરવું નહિં.) આવું ઉપસર્ગનું કારણ ન હોય તો આપ-
ઘાત ન કરવો, તે બતાવવા આ ઉદ્દેશો કહે છે. આ સંબંધે
આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

જે મિષ્કવૂ તિહિં વત્થેહિં પરિવુસિણ પાયચવત્થે-
હિં તસ્સે ણં નો એવં ભવહ્-ચવત્થં વત્થં જાહ્સસા-
મિ, સે અહેસણિજ્ઞાહં વત્થાહં જાહ્સજ્ઞા અહાપરિ-
ગ્ગહિયાહં વત્થાહં ધારિજ્ઞા, નો ધોહ્સજ્ઞા નો ધોવ-

રત્તાઈં વત્થાઈં ધારિજ્ઞા, અપલિઓવમાણે ગામંત-
રેસુ ઓમચેલિય, ઇયં સુ વત્થધારિસ્સ સામગ્ગિ-
યં (સુ૦ ૨૧૧)

અહીં પ્રતિમા ધારી અથવા જિન કદંપી જે અછિદ્ર હાથ (લઙ્ગિ) વાળો મુનિ જાણવો; કારણકે, તેનેજ પાત્ર નિર્યોગ યુક્ત પાત્ર, તથા કદંપત્રય (વજ્રની) આવી ઓધ ઉપધિ હોય છે; તેને ઓપગ્રહિક (સંઘારીઉં વિગેરે) ઉપધિ હોતી નથી; તેમાં ઠંડમાં શિશિર વિગેરે ઋતુમાં ક્ષૌભિક (સૂત્રનાં) એ કપડાં (રા) હાથ લાંબાં પહોળાં હોય છે, અને ત્રીજું ઉનનું હોય છે, તેવા મુનિને ઠંડ વિશેષ હોય; તો પણ, તે સાધુ બીજું કપડું ઇચ્છતો નથી તે બતાવે છે. જે બિશ્વ ત્રણ કપડાંથી નિર્વાહ કરનારો છે, તે ઠંડમાં એક કપડું ઓઢે છે. જે ઠંડ વધારે લાગે; અને સહન ન થાય તો, બીજું ઓઢે. તે બંનેથી પણ, ઘણી ઠંડના લીધે ન સહાય તો, ત્રીજું ઉનનું કપડું પણ તે બંને ઉપર ઓઢે છે. ઉનના કપડાને બહારના ભાગમાં સર્વથા રાખવું; અંદર તો, સૂત્રનુંજ રાખવું. એ ત્રણ વસ્ત્રો કેવાં છે ? તે બતાવે છે. પાત્ર ચતુર્થે: પડતા આહારને ન પડવા દે તે પાત્ર છે, અને તે પાત્ર ના લેવાથી પાત્રનો નિર્યોગ સાત પ્રકારનો પણ લીધો જાણવો કારણકે તેના વિના પાત્ર લેવાય નહીં. તે આ પ્રમાણે છે:—

પત્તં પત્તાબંધો, પાયટ્ટવળં ચ પાયકોસરિઆ ।

પડલાઈ રયત્તાણં ચ ગોચ્છઓપાયણિજ્જોગો ॥૧॥

(૧) પાત્ર (૨) પાત્રાનું અંધ () (૩) પાત્રાનું સ્થાપન () (૪) પાત્ર કેશરિકા (પૂંજણી) (૫) પડલા (૬) રજ આણ () (૭) ગુચ્છો આ સાત પાત્રાનો નિયોગ છે. આ પ્રમાણે સાત પ્રકારનો પાત્ર નિયોગ તથા કલ્પ ત્રણ, તથા રજોહરણ (ઓઘો) મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તિ) એ પાંચ મેળવતાં બાર પ્રકારનો ઉપધિ છે. આ બાર પ્રકારની ઉપધિ ધારણ કરનારને આવો વિચાર ન થાય, કે મને આ ઠંડી રૂતુમાં ત્રણ વસ્ત્રોથી ઠંડ દૂર થતી નથી, માટે ચોથું વસ્ત્ર હું યાચી લાવું. આમ અધ્યવસાયનો નિષેધ કરવાથી યાચવું તો દૂરથીજ કાઢી નાંખ્યું. જો ત્રણ કલ્પ ન હોય, અને ઠંડી રૂતુ આવી પહોંચી, તો આ જ્ઞાન કલ્પી વિગેરે મુનિ યથા એષણીય (નિદોષ) વસ્ત્રોની યાચના કરે. ઉત્કર્ષણ અપકર્ષણ રહિત અપરિ કર્મવાળાં યાચે તેમાં (૧) ઉદિક્ક, (૨) પહે, (૩) અંતર, (૪) ઉન્નિગ્રય ધમ્મા એ ચાર વસ્ત્રની એષણ છે, તેમાં પાછલી બેનો અગ્રહ છે, બાકીની બે લેવાય છે, તેમાં કોઈપણ એકનો અભિગ્રહ હોય છે. યાચના કરતાં શુદ્ધ વસ્ત્રો મળે, તો લે અને જેવાં લીધાં તેવાંજ પહેરે, પણ તેને ઉત્કર્ષણ કે ધોવું વિગેરે પરિકર્મ્મ ન કરે તેજ બતાવે છે. અચિત્ત જળ વડે પણ

(૧૭૦)

ન ધુએ, સ્થવિર કલ્પીને તો વર્ષાદ આગ્યા પહેલા અથવા મંદવાડમાં અચિત્ત પાણીથી ચતનાથી ધોવાની અનુસા (સંમતિ) છે, પણ જિન કલ્પીને તેમ ધોવું ન કલ્પે, તેમ પ્રથમ ધોઇને પછી રંગેલાં કપડાં હોય તે પણ ન પહેરે, તથા બીજા ગામે જતાં વસ્ત્ર સંતાડયા વિના ચાલે, અર્થાત્ અંત પ્રાંત (તદન સાદાં જીર્ણ જેવાં) વસ્ત્ર ધારે, કે તેને ચોરાવાના ડરથી ઢાંકી રાખવાં ન પડે તેથીજ જિન કલ્પી મુનિ અવમ ચેલિક છે; તેને ચેલ (વસ્ત્ર) પ્રમાણથી તથા મૂળથી અવમ (ઓછી કીંમતનું) હોય; તેથી અવમ ચેલિક છે. (જુ અવધારણના અર્થમાં છે.) આ પ્રમાણે વસ્ત્ર ધારી જિન કલ્પિ મુનિને ત્રિકલ્પવાળી અથવા બાર પ્રકારની ઓધ ઉપધિવાળી સામગ્રી હોય છે. પણ બીજી ઉપધિ ન હોય; અને ઠંડ દૂર થતાં તે વસ્ત્રો પણ ત્યજી દેવાનાં છે, તે બતાવે છે.

અહ પુણ એવં જાણિજ્ઞાઉવાહકંને ચલુ હેમંતે ગિમ્હે પહિવન્ને અહાપરિજુન્નાહં વત્થાહં પરિદ્ધવિજ્ઞા અદુવા સંતરુત્તરે અદુવા ઓમચેલે અદુવા એગસાહે અદુવા અચેલે (સૂ૦ ૨૧૨)

જો, તે વસ્ત્રો બીજા શીયાળા સુધી ચાલે તેવાં હોય, તો જાને વખતે પડિલેહણા કરી ધારણ કરે; અથવા, પાસે રાખે. પણ જો જીર્ણ જેવાં થઇ ગયાં હોય તેવું

(૧૭૧)

જાણે તો, તે ત્યજી દે તે આ સૂત્ર વડે બતાવે છે. પછી તે સાધુ એમ જાણે કે, નિશ્ચે હવે હેમંત ઋતુ (શિયાળો) ગયો; અને ઉનાળો આવ્યો છે. ઠંડ પણ દૂર થઈ છે, અને આ વસ્ત્રો પણ જીર્ણ થઈ ગયાં છે. એવું જાણીને તે વસ્ત્રો ત્યાગ કરે. જો બધાં જીર્ણ થયેલાં ન હોય; તો જે જે જીર્ણ હોય તે પરઠવી દે, અને ત્યાગીને નિઃસંગ થઈને વિચરે. પણ જો, શિશિર (પોષ માસ) વીત્યા પછી કોઈ ક્ષેત્ર કાળ કે પુરુષને આશ્રયી શીત (ઠંડી) વધારે લાગતી હોય તો શું કરવું ? તે કહે છે:—શીત જતાં વસ્ત્રો ત્યાગવાં અથવા ક્ષેત્રાદિના ગુણથી હિમ પડનારો વાયરો ઠંડો વાય તો, આત્માની તુલના તથા ઠંડની પરીક્ષા કરવા સાન્તર ઉત્તર વસ્ત્રવાળો થાય. અર્થાત્ તેમાંથી કાંઈક તો ઝોટ; કાંઈક બાજુએ રાખે પણ, ઠંડની શંકાથી ત્યજી ન દે. અથવા અવમ ચેલ (ઝોછાં વસ્ત્ર વાળો) તે એક કદપના ત્યાગવાથી બે વસ્ત્ર ધારણ કરે, અને ધીરે ધીરે ઠંડ જતાં બીજું વસ્ત્ર પણ દૂર કરે, તેથી એક સાટો (ચાદર)થી શરીર ઢાંકનારો બને, અથવા તદ્દન શીતનો અભાવ થાય તો તે પણ ત્યજી દે, અને પોતે અચેક્ષ (વસ્ત્ર રહિત) બને એટલે તેની પાસે માત્ર મુહુર્પત્તિ અને રજેહરણ (ઝોઘો) એ બેજ માત્ર ઉપધિ રહે.

પ્ર:—એ એક વસ્ત્ર પણ શા માટે ત્યજી દે ! તે કહે છે.

(૧૭૨)

લાઘવિયં આગમમાણે, તવે સે અભિન્નમન્નાગૃ
અવહ (સૂ૦ ૨૧૩)

લાઘુનો ભાવ લાઘવ જેને હોય તે લાઘવિક છે, તેવી
લાઘવિક (લાઘુતા) ને પોતે ધારણ કરવા એક પણ વસ્તુ
ત્યજી દે, અથવા શરીર અને ઉપકરણના કર્મમાં લાઘવ
પણાને પામીને વસ્તુ ત્યાગ કરે, તેવા ત્યાગીને શું થાય ?
તે કહે છે. તે વસ્તુનો પરિત્યાગ કરનાર સાધુને તપની
પ્રાપ્તિ થાય છે. કારણ કે કાયાને કલેશ આપવો તે પણ
બાહ્ય તપનો ભેદ છે. કહ્યું છે કે—

“ પંચર્હિં ઢાણેર્હિં સમણાણં નિગ્ગંથાણં અચેલગત્તે
પસત્થે ભવતિ તંજહા, ! અપ્પા પહિલેહા ? વે-
સાસિંદુ સુવે ૨ તવે અણુમણ ૩ લાઘવે પસત્થે ૪
વિઝલે હંદિયનિગ્ગહે ૫ ”

પાંચ કારણે સાધુ નિર્ઘ્રંથને અચેલકપણું પ્રશંસવા
યોગ્ય છે. (૧) અદ્યપપહિલેહણા (૨) વિશ્વાસવાણું ૩૫,
(૩) તપની અનુભૂતિ (૪) પ્રશસ્ત લાઘવ, (૫) અતિશે
ઉદ્વિગ્નનો નિર્મલ આ જિનેશ્વરે કહ્યું છે, તે બતાવે છે—

જમેયં ભગવયા પવેહ્યં તમેવ અભિસમિચ્છા ।

સન્વઓ સન્વત્તાણ સમત્તમેવ સમભિ જાણિજ્ઞા

(સૂ૦ ૨૧૪)

(૧૭૩)

આ બધું વીર વદ્ધમાન સ્વામીએ કહેલું છે એમ જાણીને બધા પ્રકારથી સર્વ આત્માથી સમ્યક્ત્વ અથવા સમત્વ પાછું ધારે, અર્થાત્ સચેલ અચેલ અવસ્થાની તુલનાને પોતે જાણે, અને આ સેવન પરિજ્ઞાથી પાલન કરે; પણ જે સાધુની શક્તિ તેવી ન હોય, તો તે પ્રભુનો માર્ગ ખરોખર ન જાણી શકે, તો તે સાધુ હવે જે ખતાવે છે, તેવા અધ્યવસાયવાળો થાય, તે કહે છે.

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइपुट्ठो खलु अह-
मंसि नालमहमंसि सीयफासं अहियासित्तए, से
वसुमं सव्वसमन्नागय पन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अ-
करणयाए आउट्ठे तवस्सिणो हु तं सेयं जमेगे वि-
हमाइए तत्थावि तस्स कालपरियाए, सेऽवि तत्थ
विअंतिकारए, इच्चेयं विमोहाय तणं हियं सुहं ख-
मं निस्सेसं आणुगामियं तिबेमि (सू० २.१५) ८-
४ ॥ विमोक्षाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः ॥

(જું વાક્યની શોભા માટે છે) જે લિક્ષુને મંદ સંહ-
નનના કારણે આવો અધ્યવસાય થાય, કે હું રોગ આતંકથી
અથવા ઠંડ વિગેરેના કારણે અથવા સ્ત્રી વિગેરેના ઉપસર્ગથી
માફ આ શરીર ત્યાગવું તે શ્રેય છે, પણ ઠંડ વિગેરેનું દુઃખ
કે ભાવ ઠંડ તે સ્ત્રી વિગેરેનો ઉપસર્ગ સહન કરવા હું શક્તિમાન

નથી; તેથી, મારે ભક્ત પરિણા ઇંગિત મરણ અથવા પાદપ ઉપગમન ઉત્સર્ગથી મરણ કરવા યોગ્ય છે. પણ, મારે આ અવસરે 'તેવું કરવું' બની શકે તેવું નથી. કારણકે, તેમાં અમુક સગય સુધી કાળ ક્ષેપ કરવો જોઈએ. તે ઉપસર્ગ મારાથી સહન થાય તેમ નથી; અથવા, રોગની વેદના ઘણા કાળ સહેવાને હું શક્તિમાન નથી. તો મારે હમણા અપવાદનું વેદાનસ અથવા ગાર્હ પૃષ્ઠ મરણ સ્વીકારવું યોગ્ય છે. પણ, જે ઉપસર્ગથી પીડાયલો હોય તે પાપ સેવવું તેને યોગ્ય નથી તેવું બતાવવા કહે છે:—

સ તે સાધુને વસુ-પ્રાપ્ત (સંયમ) છે, તે સંયમ-વાળો હોય તે વસુમાન છે. તેને અનુક્રમે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા છતાં, કોઈ સીના કટાક્ષનો ઉપસર્ગ સંભવ થતાં પણ, તે ન સેવવાથી આવૃત્તો (આ સમંતાત્ વ્યવસ્થિત ચારે બાજુથી મર્યાદામાં રહેલો તે) આવૃત્ત છે, અથવા વાયુ વિગેરેથી થયેલ ઠંડો સ્પર્શ જે દુઃખ આપનાર છે, તેની ચિકિત્સા ન કરવાથી વસુમાન સિદ્ધાંતથી પ્રાપ્ત કરેલ જ્ઞાનવાળા આત્મા વડે વ્યવસ્થિત છે, તેવો ઉપસર્ગ આવતાં વાયુ વિગેરેની ઠંડી વેદનાને સહન ન કરી શકવાથી શું કરે? તે કહે છે. (હુ અન્યથા હેતુના અર્થમાં છે.) જેથી, ઘણા કાળ વાયુ વિગેરેની ઠંડી વેદનાને સહન ન કરી શકવાથી અથવા, જે કારણથી યુવા સ્ત્રી ઉપસર્ગ કરવા આવેલી છે, તે વિષ ભક્ષણથી કે, ફાંસો

ખાઈને મરવાનું ખતાવ્યાં છતાં પણ ન મુકે; તેથી, તે તપ-
સ્વીએ ઘણો કાળ જુદા જુદા ઉપાયો વડે કરેલી તપ-
સ્યાના ધનવાળા સાધુને મરવું તેજ શ્રેય છે, જેમકે કોઈ
સાધુને તેના સગાંએ સ્ત્રીવાળા ચોરડામાં પ્રવેશ કરાવ્યો,
અને પ્રેમવાળી પત્નીએ ઘણીવાર પ્રાર્થના કર્યાં છતાં સાધુએ
ધૈર્ય રાખ્યું. પણ અંતે નીકળવાનો ખીજો ઉપાય ન જોવાથી
ફાંસો ખાધો, તેમ ફાંસો ખાવા માટે ઉંચે લટકવું, અથવા
વિષ ભક્ષણ કરવું, અથવા ઉંચેથી પડવું, તેજ પ્રમાણે
ઘણો કાળ ઠંડ વિગેરે સહન ન થવાથી સુદર્શન માફક
પ્રાણ ત્યાગવા.

શંકા—ફાંસો ખાવો વિગેરે બાળ મરણ છે, અને તે
અનર્થ માટે છે, ત્યારે તેનો કેવી રીતે તમે ઉપદેશ કર્યો ?
કારણ કે સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે—

“ **इच्छेएणं बालमरणेणं मरमाणे जीवे अणंतेहिं
नेरइयभवग्गइणेहिं अप्पाणं संजोएइ जाव अ-
णाइयं चणं अणवयग्गं चाउरंतं संसारकंतरं भुज्जो
भुज्जो परियदइ त्ति** ”

ઉ:—આ દોષ અમારા આહત (જિનેશ્વર)ના મતમાં નથી,
કારણ કે કંઈપણ એકાંતથી નિષેધ કર્યો છે, કે સ્વીકાર્યું છે,
તેવું નથી ફક્ત એક મૈથુનમાં જુદું છે; અને સિવાય દરેકમાં
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને આશ્રયીને જે પ્રથમ નિષેધ કર્યો
હતો, તેજ સ્વીકારાય છે, ઉત્સર્ગ માર્ગ પણ કોઈ વખત અગુણ

(૧૭૬)

(નુકશાન) માટે છે અને અપવાદ પણ ગુણને માટે કાળ (સમય) બાણનારા સાધુને થાય છે, તેજ બતાવે છે. દીર્ઘ કાળ સંયમ પાળીને સંલેખના વિધિ એ કાળના પર્યાય વડે ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરેનું મરણ ગુણને માટે છે, અને સ્ત્રી વિગેરેના ઉપસર્ગમાં વેહાનસ ગાર્ધ પૃષ્ઠ વિગેરેથી મરણ થાય તેમાં કાળ પર્યાયજ છે. અર્થાત્ જેવી રીતે ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરેનું મરણ ગુણવાળું છે, તેમ આ કાળ પર્યાયના મરણ જેવું વેહાનસ વિગેરે મરણ લાભદાયી છે. ઘણા કાળ પર્યાયમાં જેટલું કર્મ આ સાધુ અપાવે છે, તેટલુંજ આવા સમયમાં થોડા કાળમાં કર્મ ક્ષય કરી નાંખે છે તે બતાવે છે. સોડપિ વેહાનસ વિગેરેથી મરનારો પણ ફક્ત ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરે કરનારો નહિ પણ આ સાધુ વેહાનસ વિગેરે મરણમાં (વિઅંતિ કારણતિ) વિશેષ પ્રકારે અંત-ક્રિયા કરનારો તે વ્યંતિકારક છે તેવાને તેવા સમયમાં વેહાનસાદિ મરણ ઉપસર્ગજ માર્ગ છે. કારણ કે, આવું અકાળ મરણ જે અપવાદ રૂપ છે, તેના વડે મરેલા અનંતા સિદ્ધો પૂર્વે થયા અને થશે. ઉપસંહાર કરવા કહે છે કે, આ ઉપર બતાવેલું વેહાનસ વિગેરે મરણ મોહ દૂર થયલા સાધુઓની કર્તવ્યતાથી આયતન (આશ્રય) છે, અને અપાય દૂર કરતું હોવાથી હિત છે. જન્માંતરમાં પણ સુખ આપનાર હોવાથી સુખ છે. તથા કાળ આવેલો હોવાથી ક્ષમ (યુક્ત) છે. તથા, કર્મ ક્ષય કરનાર હોવાથી નિઃશ્રેયસ છે. તથા, પુણ્યનો અનુગમ ઉપાર્જન કરવાથી આનુગમિક છે, આ પ્રમાણે સુધમાં સ્વામી કહે છે:—એથો ઉદેશો સમાપ્ત.

(૧૭૭)

પાંચમો ઉદ્દેશો.

ચોથો ઉદ્દેશો કહીને હવે પાંચમો કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે ગયા ઉદ્દેશમાં ગાર્ધપૃષ્ઠ વિગેરે બાળમરણ બતાવ્યું પણ આ ઉદ્દેશમાં તો તેથી ઉલટું ભક્ત પરિણા નામનું મરણ ગ્લાન ભાવ પામેલા સાધુએ સ્વીકારવું તે કહે છે. તેથી આ સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.

જે ભિક્ષુ દોહિં વત્થેહિં પરિવુસિણ પાયતદ્દાહિં તસ્સ ણં નો એવં ભવદ્દ તદ્દયં વત્થં જાહસસામિ, સે અહેસણિજ્ઞાહં વત્થાહં જાહજ્ઞા જાત એવં સુતસ્સ ભિક્ષુસ્સ સામગ્ગિયં, અહ પુણ એવં જાણિજ્ઞા-
ઉવાદ્દકંતે સ્વલ્લુ હેમંતે ગિમ્હે પહિવણ્ણં, અહા પરિ-
જુન્નાહં વત્થાહં પરિટ્ઠવિજ્ઞા, અહા પરિજુન્નાહં પરિ-
ટ્ઠવિન્ના અદુવા સંતરુત્તરે અદુવા ઓમચેલે અદુવા
એગસાડે અદુવા અચેલે લાઘવિયં આગમમાણે તવે
સે અભિસમન્નાગે ભવદ્દ જમેયં ભગવયા પવેદ્દયં
તમેવ અભિસમિચ્ચા સવ્વઓ સવ્વત્તાણ સમ્મત-
મેવ સમમિજાણિયા, જસ્સણં ભિક્ષુસ્સ એવં ભવદ્દ
પુટ્ઠો અબ્બો અહમસિ નાલમહમંસિ ગિહંતારસક-
મણં ભિક્ષાચરિયં ગમણાણ, સે એવં વયંતસ્સ પરી

(૧૭૮)

અમિહં અસળં વા ૪ આહદુ દલહજ્ઞા, સે પુઞ્વામેવ
આલોહજ્ઞા-આહસંતો ? નો સ્વલુ મે કપ્પહ અમિ-
હં અસળં ૪ મુત્તણ વા પાણ વા અન્ને વા ઇય-
પ્પગારે સુ. ૨૧૬)

તેમાં ત્રણ કલ્પમાં રહેલ સ્થવિરકલ્પી અથવા જિન
કલ્પી મુનિ હોય, પણ એ કલ્પ (વસ્ત્ર) ધારણ કરનાર અવશ્યે
જિનકલ્પી હોય, અથવા પરિહાર વિશુદ્ધિક અથવા યથાલ-
દિક કે પ્રતિમા ધારી તેમાંનો કોઈ પણ હોય, આ સૂત્રમાં
ખતાવેલ જે જિનકલ્પી વિગેરે એ વસ્ત્રો ધારણ કરનારો હોય,
આમાં વસ્ત્ર શબ્દ સામાન્યથી લીધો છે, માટે એક સૂત્રનું
બીજું ઉત્તરું એમ એ વસ્ત્ર ધારણ કરી સંયમમાં રહેલ છે,
કેવાં એ કલ્પ વસ્ત્ર છે ? ઉત્તર—પાત્ર ત્રીજું ધારણ કરેલો,
સાધુ છે. તે બધું પૂર્વના સૂત્ર પ્રમાણે જાણવું, તે ઠંડથી પીડાયા
સુધીનું જાણવું, તે પ્રમાણે અહીં કહે કે હું વાયુ વિગેરેના
રોગથી પીડાયેલ નિર્બળ હોવાથી એક ઘરથી બીજે ઘર
જવા અસમર્થ છું તેથી લીક્ષા માટે જવા હું અશક્ત છું,
આવું બોલનાર સાધુ પાસે કોઈ ગૃહસ્થ ઉભો હોય, તે સાધુનું
બોલવું સાંભળીને અથવા બોલ્યા વિના પણ તેને અશક્ત
દેખીને પર (બીજે) ગૃહસ્થ વિગેરે અનુકંપા તથા ભક્તિના
રસથી કોમળ હૃદયવાળો બનીને અભિહૃત તે જીવોને
હુઃખ દર્શ બતાવેલું અશાન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ લાવીને

તે સાધુને આપે, તે સમયે જ્ઞાન સાધુએ સૂત્રાર્થને અનુ-
સારે જીવિતને નહિ વાંછતાં મરવું બહેતર ! એમ વિચારીને
તેણે શું કરવું તે કહે છે, પૂર્વે બતાવેલા જિન કલ્પી
વિગેરે ચારેમાંથી કોઈ પણ એક સાધુએ પ્રથમ વિચારવું,
કે ઉદ્દગમ વિગેરે કયા દોષથી આ દૂષિત છે ? તેમાં અભ્યા-
સુત જાણીને તેનો નિષેધ કરવો, તે આ પ્રમાણે હે આયુષ-
મન ! હે ગૃહપતે ! આ મારા સામે આણેલું કે આણાવેલું
અશન ખાવાને પાણી પીવાને અથવા તેવું બીજું આધાર્કર્મ
વિગેરે દોષથી દુષ્ટ અમને કલ્પતું નથી, આ પ્રમાણે તે
જ્ઞાન આપતા ગૃહસ્થને સમજાવે, બીજી પ્રતિમાં—

“ તં ભિક્ષું કેઙ્ગ ગાહાવર્ઙ્ગ ઉવ સંકમિત્તુ બૂયા,
આડસંતો સમણા ! અહન્નં તવ અટ્ટાએ અસણં વા ૪
અભિહંડં દલામિ, સે પૂર્વામેવ જાણેજ્ઞા-આડસંતો
ગાહાવર્ઙ્ગ ! જન્નં તુમં મમ અટ્ટાએ અસણં વા ૪ અભિ-
હંડં ચેતેસિ, ણોય સ્વલુ મે કપ્પહ્વ એયપ્પગારં અસણં
વા ૪ મોત્તએ વા પાયએ વા અન્ને વા તહપ્પગારોસિ”

આમાં પણ તેજ પાઠ છે કે કોઈ ગૃહસ્થ સાધુ પાસે
આવીને કહે કે હું તમારે માટે ચાર પ્રકારના આહાર-
માંથી કોઈ પણ સામે લાવીને આપું ! તે સાધુ પ્રથમથી
જાણે તો કહે કે ગૃહસ્થ ! તું મારે માટે કંઈ પણ સામે

લાવીને આપે તો મને ખાવા પીવાને કદ્યે નહિ, તેમ તેણે
ખીજું પણ ન કદ્યે.

આ પ્રમાણે નિષેધ કરેલો પણ શ્રાવક સમ્યક્દષ્ટિ
પ્રકૃતિ ભદ્રક અથવા મિથ્યા દષ્ટિમાંથી કોઈ પણ દયાળુ
એણું ચિંતવે, કે આ ગ્લાન સાધુ ભિક્ષા લેવા જવાને અ-
શક્ત છે, તેમ ખીજને લાવવા પણ કહી શકે નહિ, માટે
તેણે નિષેધ કર્યા છતાં પણ હું કોઈ બહાને લાવીને આપીશ
એ પ્રમાણે વિચારીને આહાર વિગેરે એમ લાવીને આપે, તો
તે સમયે સાધુએ તે આહાર ને અનૈષણીય (અચોખ્ય) છે,
એમ વિચારીને તે ગૃહસ્થને નિષેધ કરવો. વળી—

જસ્સ ણ ભિક્કુસ્સ અયં પગપ્પે-અહં ચ ચલુ
પાડિન્નતો અપાડિન્નત્તેહિં ગિલાણો અગિલાણેહિં અ-
ભિક્કવં સાહમ્મિણિં કીરમાણં વેયાવડિયં સાહજ્જિ
સ્સામિ, અહં વાવિ ચલુ અપાડિન્નતો પાડિન્નત્તસ્સ
અગિલાણો ગિલાણસ્સ અભિકંચ સાહમ્મિયસ્સ
કુજ્ઞા વેયાવડિયં કરણાણ આહટ્ટુ પરિન્નં અણુચિન્ન-
સ્સામિ આહટ્ટં ચ સાહજ્જિસ્સામિ ૧, આહટ્ટુ પરિન્નં
આણચિન્નસ્સામિ આહટ્ટં ચ નો સાહજ્જિસ્સામિ ૨,
આહટ્ટુ પરિન્નં નો આણચિન્નસ્સામિ આહટ્ટં ચ સા-

(૧૮૧)

इज्जिस्सामि ३ आहट्टु परिं नो आणक्खिस्सामि
 आहट्टं च नो साइज्जिस्सामि ४ एवं से अहाकिट्ठि-
 यमेव धम्मं समभिजाणमाणे संते विरए सुसमा-
 हियलेसे तत्थावि तस्स कालपरियाए से तत्थ
 विअंतिकारए, इच्चेयं विमोहाय णं हियं सुहं खमं
 निस्सेसं आणुगामियं तिबेमि (सू० २१.७) ॥८-९॥
 विमोक्षाध्ययने पंचम उद्देशकः ॥

(ણં વાક્યની શોભા માટે છે) જે ભિક્ષુ પરિહાર
 વિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળો અથવા યથાલક્ષિક હોય, તેને હવે પછી
 કહેવાતો પ્રકરણ (આચાર) છે. તે આ પ્રમાણે (ખલુ વાક્યની
 શોભા માટે, ચ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે) હું બીજાએ કરેલી
 વૈયાવચ્ચની અભિલાષા રાખીશ, હું કેવો છું ! પ્રતિજ્ઞા
 વૈયાવચ્ચ કરવાને બીજાએ કહેલો છું અર્થાત્ તેઓ
 કહે છે, કે અમે તમારી વૈયાવચ્ચ યથા ઉચિત કરીએ. તે
 બીજા કેવા છે !

ઉઃ—અપ્રતિજ્ઞાત ન કહેલા; હું કેવો છું ! ઉઃ—વિકૃષ્ટ
 તપવડે કર્તવ્યતામાં અશક્ત છું અથવા વાયુ વિગેરે શામ-
 વાથી પ્લાન છું. બીજા કહેનારા કેવા છે ! અગ્લાન છે, ઉચિત
 કર્તવ્ય કરવાને શક્તિવાન છે, તેમાં પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર
 વાળા તપ કરનારની અનુપારિહારિક (વૈયાવચ્ચ કરનાર) સેવા

કરે છે, તે વૈયાવચ્ચ કરનાર કલ્પમાં રહ્યો હોય, અથવા બીજો પણ હોય, હવે જો તે સેવા કરનાર પણ ગ્લાન (માંદા) હોય, તો તે બીજાની વૈયાવચ્ચ ન કરે, એ પ્રમાણે યથાલક્ષિક સાધુનું પણ જાણવું, પણ એટલું વિશેષ કે સ્થવિર કલ્પી સાધુ પણ તેની સેવા કરી શકે છે, તે બતાવે છે.

નિર્જરાને હૃદયમાં વિચારીને સરખા કલ્પવાળા સાધર્મિક અથવા એક કલ્પમાં રહેલા બીજા સાધુઓથી કરાયેલી વૈયાવચ્ચને હું ઇચ્છીશ, જેનો આ આચાર છે, તે તેવા આચારને યાજતો ભક્ત પરિજ્ઞાવડે પણ જીવિતને છોડે, પણ આચારનું ખાંડન ન કરે, આ ભાવાર્થ છે;

તેજ પ્રમાણે અન્ય સાધર્મિક વડે કરાયેલું વૈયાવચ્ચ અનુભતિ આપેલું છે. હવે બીજાની વૈયાવચ્ચ પોતે કરે તે બતાવે છે (ચ સમુચ્ચયના અર્થમાં અને અપિ પુનઃના અર્થમાં છે અને તે પૂર્વાના કહેવાથી કંઈ વિશેષ બતાવવા માટે છે. ખલુ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે) અને હું અપ્રતિજ્ઞાત કહેવાયેલો છું અને જે બીજો પ્રતિજ્ઞાત વૈયાવચ્ચ ન કરવાને માટે કહેવાયેલો છે તે ગ્લાન સાધુની હું અગ્લાન (સાજો) છું માટે નિર્જરાને ઉદ્દેશીને તેવા કલ્પધારી સાધર્મિક સાધુની વૈયાવચ્ચ કરું;

પ્ર:—શાં માટે ! તેના ઉપકાર (શાંતિ) ને માટે, તેથી આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને પણ ભક્ત પરિજ્ઞાએ પ્રાણોને છોડે

પણ પ્રતિજ્ઞાનું ખંડન ન કરે, (આ સૂત્રનો પરમાર્થ છે) હવે પ્રતિજ્ઞા વિશેષના દ્વારવડે ચોલંગી કહે છે. કોઈ એક આવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું બીજા ગ્લાન સાધર્મિક સાધુને આહાર વિગેરે લાવી આપીશ; તથા હું વૈયાવચ્ચ પણ યોગ્ય રીતે કરીશ, તથા અપર (બીજા) સાધર્મિકે આણેલ આહાર વિગેરેને વાપરીશ, આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને વૈયાવચ્ચ કરે, (૧) તથા બીજા સાધુ આવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે, હું બીજા માટે ગોચરી વિગેરે શોધીશ, પણ બીજાનો આહાર વિગેરે લાવેલો ખાઈશ નહિ, (૨) ત્રીજા આવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે હું બીજાને નિમિત્તે આહાર વિગેરે શોધીશ નહિ પણ બીજાનો લાવેલો ખાઈશ, (૩) ચોથો આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરે, હું બીજાને નિમિત્તે આહાર વિગેરે શોધીશ નહિ, તેમ બીજાનું લાવેલું ખાઈશ પણ નહિ (૪) આ પ્રમાણે જુદી જુદી પ્રતિજ્ઞાઓ કરીને કોઈ જગ્યાએ ગ્લાયમાન (માંદો) પણ થાય, તો પણ જીવિતને ત્યાગ કરે, પણ પ્રતિજ્ઞાનો લંગ ન કરે. હવે આ વિષયને સંપૂર્ણ કરવા કહે છે. આ પ્રમાણે કહેત્રી વિધિ એ તત્વને જાણનારો તે સાધુ શરીર વિગેરેનો મોહ છોડનારો બનીને યથાક્રીતિ ત ધર્મને જ બરોબર જાણીને આસેવન પરિજ્ઞા વડે પાલતો તથા લાઘવિકને ઈચ્છતો વિગેરે ચોથા ઉદ્દેશમાં જે કશું, તે અહિં બધું જાણી લેવું, તથા પોતે કષાયના ઉપશમથી શાંત છે, અથવા અનાદિ સંસારમાં પર્યટન કરવાથી શાંત છે, તે

(૧૮૪)

સાવધ અનુષ્ઠાનથી વિરત છે, શોભન લેશ્યા તે જોણે અંત-
કરણની નિર્મળવૃત્તિ તેજોલેશ્યા વિગેરે ધારણ કરવાથી
તેસુસમાહૃત લેશ્યા વાળો છે, આવો બનીને પૂર્વે કહેલી
પ્રતિજ્ઞા લઈને પાળવામાં સમર્થ છે, તે તપ અથવા રાગ
ના કારણે ગ્લાન ભાવને પામેલો હોય, છતાં પણ તે પોતાની
પ્રતિજ્ઞાનો લોપ ન કરતો શરીર ત્યાગવા ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન
કરે, અને તે ભક્ત પરિજ્ઞામાં પણ કાળ પર્યાયવડે અનાગત
પરિજ્ઞા (બાર વર્ષની સંલેખનાનો સમય નથી, તેમાં પણ
કાલ પર્યાય છે, જેણે શિષ્યેને લણાવી ગણાવી તૈયાર
કર્યા હોય, અને તપ વડે સંલિખિત દેહ વાળો હોય તેનો
જે કાળ પર્યાય મૃત્યુનો અવસર પ્રશંસવા યોગ્ય છે, તેવો
આ ગ્લાન થયેલા કલ્પધારીને પણ એવોજ અવસર છે.
કારણકે બંનેમાં કર્મની નિર્જરા સમાન છે, તે કલ્પધારી
ભિક્ષુ ગ્લાનપણાથી અણુશનના વિધાનમાં વ્યંતિકારક
કર્મશ્રય કરનારો છે બાકીનું બધું પૂર્વ માફક બાણુવું
પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

પાંચમો કહ્યા પછી છઠ્ઠો ઉદ્દેશો કહે છે, તેનો આ પ્રમાણે
સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશામાં બતાવ્યું, કે ગ્લાન સાધુએ ભક્ત
પ્રત્યાખ્યાન કરવું, અને આ ઉદ્દેશામાં બતાવશે કે ધૃતિ

સાંકનન વિગેરેથી બળવાળો સાધુ એકત્વ લાવનાને લાવીને ધ્વજિત મરણ કરે- આ સંબંધે આવેલા આ ઉદ્દેશાનું પહેલું સૂત્ર કહે છે.

જે ભિક્ષુ એકેણ વત્થેણ પરિવુસિંણ પાયવિ-
ઈણ, તસ્સ ણં નો એવં મવહ્ઠ્ઠં વિહયં વત્થં જાહ-
સ્સામિ, સે અહેસણિજ્ઞં વત્થં જાહજ્ઞા અહાપરિગ્ગ-
હિયં વત્થં ધારિજ્ઞા જાવ ગિમ્હે પહિવન્ને અહાપરિજુન્નં
વત્થં પરિટ્ઠવિજ્ઞા ૨ ત્તા અદુવા એગસાહે અદુવા
અચ્ચેલે લાઘવિયં આગમમાણે જાવ સમત્તમેવ
સમભિજાણિયા (સૂ. ૨૧૮)

જિનકલ્પી વિગેરે જે સાધુને એવો અભિગ્રહ હોય કે મારે એક વસ્ત્ર ધારણ કરવું અને બીજું પાત્ર રાખવું તેવા ઉત્તમ સાધુને મનમાં એમ ન આવે, કે બીજું વસ્ત્ર યાચું. તે પોતાને જરૂર પડતાં ફક્ત ઠંડી રૂતુમાં એકજ નિર્દોષ વસ્ત્ર યાચી લાવે, અને વિધિ પ્રમાણે લાવી પહેરે, પણ જ્યારે ઉનાળો આવે, ત્યારે જીનું વસ્ત્ર જીર્ણ થવાથી તેને પરઠવી દે, પણ બીજા શીયાળામાં ચાલે તેવું હોય તો પોતે તે એક સાટક (ચાદર) ને ધારણ કરે, અને જીર્ણ વસ્ત્ર પરઠવી દીધું હોય, તો પોતે વસ્ત્ર રહિત થઈને વિચરે, તે સ્થિતિ મતિવાળા સાધુનું આ લાઘવપણું આગમ અનુસારે

(૧૮૬)

હોવાથી સમ્યક્ત્વ અથવા સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ પાણું કે રાગદ્વેષ રહિત પાણું જાણવું તથા તે સાધુને લઘુતા હોવાથી તેને એકત્વ ભાવનાનો અધ્યવસાય થાય તે બતાવે છે.

જસસ ણં ભિક્ષુસસ એવં ભવહ-એગે અહમંસિ
નમે અત્થિ કોહ ન યાહમવિ કસસવિ, એવં સે
એગાગિણમેવ અપ્પાણં સમભિજાણિજ્જા, લાઘવિયં
આગમમાણે તવેસે અભિસમન્નાગે ભવહ જાવ સ-
સભિજાણિયા (સૂ૦ ૨૧૯)

(જાં વાક્યની શોભા માટે છે) જે સાધુને આવો વિચાર થાય કે “હું એકલો છું, સંસારમાં જન્મણ કરતાં પરમાર્થ દૃષ્ટિએ જોતાં મને ઉપકાર કરનાર બીજો કોઈ નથી, અને હું પણ બીજા કોઈના દુઃખને દૂર કરવામાં સહાયક નથી, કારણ કે પોતાના કરેલાં કર્મનું ફળ લોગવવામાં સર્વ જીવોને ઈશ્વર (સમર્થ) પાણું છે. આ પ્રમાણે આ સાધુ પોતાના આત્માને અંતરદૃષ્ટિએ સમ્યગ રીતે એકલો જાણે, અને આ આત્માને નરક વિગેરેનાં દુઃખોથી બચાવવા શરણ આપવા યોગ્ય બીજો નથી, એવું માનતો હોય તે પોતાને જે જે રોગ વિગેરે દુઃખ દેનારાં કારણો આવે, ત્યારે બીજાના શરણની ઉપેક્ષા કરતો “મેં કયું છે માટે મારેજ લોગવવું” આવો નિશ્ચળ વિચાર કરીને સમ્યગ્ રીતે લોગવે છે.

પ્ર:—તે કેવી રીતે એમ સમતાથી સહન કરે ?

ઉ:—લાઘવિચ વિગેરે ચોથા ઉદ્દેશા ૨૧૫ સૂ. માં બતાવ્યું તે “ સમત્વપણું બાણુવું ” ત્યાંસુધી બાણુવું, કે આ સાધુને કર્મની લઘુતા થવાથી આ લોક પરલોક બંનેમાં હિત સુખ નિશ્ચેયસ માટે થાય છે અને પરંપરાએ મોક્ષ ફળ આપનાર છે—તેથી તેણે એકત્વ લાવના લાવવી આ અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામાં ઉદ્ગમ ઉત્પાદન એવણા બતાવી તે આ પ્રમાણે આડસંતો સમણા ! અહં સ્વતુ તવ અદ્યા અસળં વા ૪ વિગેરે સૂ. ૨૦૨માં બતાવ્યું તે પ્રમાણે પાંચમાં ઉદ્દેશામાં ગ્રહણ એવણા બતાવી, સિયા ય સે એવં વયં તસ્સવિ પરો અભિહંડં અસળં વા ૪ આહટ્ટુ દલણજા इत्यादि (સૂત્ર ૨૧૬માં વચમાં આ પાઠ છે) આ સૂત્ર વડે શ્રાસ એવણા બતાવી તેને હવે પછીના સૂત્રમાં વિશેષથી બતાવવા સૂત્ર કહે છે.

સે ભિક્ખુ વા ભિક્ખુણી વા અસળં વા ૪ આદારે માણે નો વામાઓ હણુયાઓ દાહિણં હણુયં સંચારિજ્ઞા આસાણમાણે દાહિણાઓ વામં હણુયં નો સંચારિજ્ઞા આસાણમાણે, સે અણાસાવમાણે લાઘવિચં આગમમાણે તવે સે અભિસમન્નાગે ભવહ, જમેયં ભગવયા પવેહયં તમેવં અભિસમિચ્છા સવ્વઓ સવ્વત્તાણ સમત્તમેવ અ (સમ) ભિજાણીયા (સૂ. ૨૨૦)

(૧૮૮)

તે પૂર્વે ખતાવેલો સાધુ અથવા સાધ્વી અશન વિગેરે આહાર ઉદ્દગમ ઉત્પાદન એષણાંથી શુદ્ધ અને પ્રત્યુત્પન્ન તે ગ્રહણ એષણા શુદ્ધ એટલે ૧૬ ગૃહસ્થ દાન દેનારના તથા સોળ દેનારના તથા દશ ખંનેના ભોગા મળી કુલ ૪૨ દોષથી રહિત આહાર લાવીને ગોચરી કરતાં જે પાંચ દોષ અંગાર ધૂમ વિગેરે છે તેને વર્જીને આહાર કરે, તે અંગાર અને ધૂમ રાગદ્વેષના કારણે થાય છે તેમાં પણ સરસ નીરસ આહાર આવે તો રાગ દ્વેષ થાય છે, અને કારણનો અભાવ થતાં કાર્યનો પણ અભાવ છે, એમ બાણીને રસની ઉપલબ્ધિ (સ્વાદ)નું નિમિત્ત ત્યજવાનું ખતાવે છે. તે સાધુ આહાર કરતાં ડાળી બાબુથી જમણી બાબુ સ્વાદ લેવા માટે ભોજન વિગેરે ન લઈ જાય તેજ પ્રમાણે સ્વાદ લેવા જમણી બાબુથી ડાળી બાબુ ન લઈ જાય, કારણકે સંસારના સ્વાદથી રસની પ્રાપ્તિમાં રાગદ્વેષનું નિમિત્ત છે, અને તે થીજ અંગાર તથા ધૂમ દોષ લાગે છે, જેથી ઉત્તમ સાધુ સાધ્વીએ જે કંઈ સ્વાદિષ્ટ હોય તેનો સ્વાદ ન કરવો, બીજી પ્રતિમાં આદાયમાણે પાઠ છે, તેનો અર્થ આ છે, કે “આહારમાં આદરવાળો મૂર્છા વાળો ગૃહ બનીને આહારને આમ તેમ ન ફેરવે ”

હતુ (હડપચી) માં આમ તેમ ડાળી જમણીમાં ન ફેરવવું, તેમ બીજે પણ સ્વાદ લેવો નહિ તે ખતાવે છે. સ

તે સાધુ ચારે પ્રકારના આહારને વાપરતો રાગદ્રેષ છોડીને ખાય, તેજ પ્રમાણે કોઈ નિમિત્તથી કાળી જમણી ખાનુ આહાર ફેરવવો પડે તો પણ પોતે સ્વાદ કયાં વિના ફેરવે. પ્ર:—શા માટે! ઉ:—આહારની લાઘવતાને સ્વીકારતો આસ્વાદ ન કરે, આ પ્રમાણે આસ્વાદના નિષેધથી અંત પ્રાંત આહારનો સ્વીકાર પણ કહેલો સમજવો. આ પ્રમાણે સ્વાદ ન કરવાથી તે સાધુને કર્મની બહોળી નિર્જરા થાય છે, તે બધું પૂર્વ માફક છે, સમપણું સમત્વને પામે અથવા સમ્યક્ત્વ નિશ્ચય થાય એ બધું પૂર્વ માફક સમજવું. તેવા ઉત્તમ સાધુ અથવા સાધ્વીને અંત પ્રાંત આહાર ખાવાથી માંસ દોડી ઓછા થવાથી જર્જરિત હાડકાં થવાથી સંયમ અનુષ્ઠાન શરીરથી બરોબર ન થવાથી બેદ થાય, તેવી કાય ચેષ્ટા-વાળાને શરીર ત્યાગવાની બુદ્ધિ થાય, તે બતાવે છે.

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-से गिलामि च खलु अहं इमंमि समए इमं सररीरं अणुपुव्वेण परिवहित्तए, से अणुपुव्वेणं आहारं संवट्टिज्जा, अणु-पुव्वेणं आहारं संवट्टिता कसाए पयणुए किच्चा समाहियच्चे फलगावयही उट्ठाय भिक्खु अभिनि-वुड्ढच्चे (सू० २११)

એકત્વ લાવના લાવનાર જે સાધુને આહાર ઉપકર-ણમાં લાઘવપણું પ્રાપ્ત થયું હોય, તેને આવો અભિપ્રાય

થાય છે, (જે શબ્દનો અર્થ તત્ છે અને તે વાચ્યના ઉપન્યાસ માટે છે, ચ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે, ખલુ અવધારણુના અર્થમાં છે) કે હું આ સંયમના અવસરમાં લુખા આહારથી અથવા રોગ ઉત્પન્ન થવાથી પીડાઈને ગ્લાનિ પામી અશક્ત થયો છું, લૂખા આહારથી કે તપથી શરીર અશક્ત થવાથી અનુપૂર્વિકે યોગ્ય રીતે આવશ્યક ક્રિયા કે પ્રતિલેખના વિગેરે ક્રિયા કરવામાં અશક્ત બની ગયો છું. અને શરીર દરેક ક્ષણે નબળું પડતું હોવાથી એક એ ઉપવાસ કે આંખીલ તપ વડે આહારનો સંક્ષેપ કરે. અર્થાત્ સાબ શરીરમાં ખાર વર્ષ સુધી અનુક્રમે થોડા ઘણા તપે સંલેખના થતી હોય, તે અહીં ગ્રહણ ન કરે, પણ ગ્લાન સાધુને તેટલો કાળ સ્થિતિ ન રહે, માટે તેવી ટુંકા કાળની અનુપૂર્વી વાળી દ્રવ્ય સંલેખના માટે આહારને રોકે, આવી દ્રવ્ય સંલેખના કરીને ખીબું શું કરે ? તે કહે છે:—

એ ત્રણ ચાર પાંચ ઉપવાસ વિગેરેનો અનુક્રમે તપ કરીને આહારનો સંક્ષેપ કરે, અને કષાયોને ઓછા કરીને શરીરનો મોહ છોડે. કષાયો હંમેશાં ઓછા કરવા જોઈએ, પણ આ સંલેખનામાં તો અવશ્યે વિશેષ પ્રકારે ઓછા કરવા. એથી તેમને વિશેષથી ઓછા કરી સમ્યક્ પ્રકારે સ્થાપન કર્યું છે. શરીર (અર્ચા) જેણે તેવો મુનિ “ સમા-

રહિત અર્થ ” છે. (નિયમિત કાયન્ના વ્યાપાર વાળો છે,)
 અથવા અર્ચ્યા તે લેશ્યા છે, તે લેશ્યાને સમ્યક્ રીતે સ્થાપી
 છે માટે અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય વાળો પોતે બન્યો
 છે, અથવા અર્ચ્યા તે ક્રોધાદિ અધ્યવસાય રૂપ જ્વાળાને
 શાંત કરવાથી સમાહિત અર્ચ્યા વાળો છે, તેવા સાધુએ
 કર્મ ક્ષય રૂપ ફળ (તેને ક પ્રત્યય લગાડવાથી ફલક
 થયું) ને સંસાર જ્રમણ રૂપ આપદામાં અર્થ (પ્રયોજન
 વાળો છે માટે તે ફળક આપદ્વર્થી કહેવાય છે. અથવા
 ફળક (પાટીયા) ને બંને બાજુથી વાંસલા વિગેરેથી સરખું
 કરવા છોલે તેમ અહીં બાહ્ય અભ્યંતર અવકૃષ્ટ થવાથી
 (આર્ષ વચન પ્રમાણે વિગ્રહ કરતાં) ‘ ફલગાવયકી ’ છે,
 અથવા દુર્વચન (મહેણાં) રૂપ વાંસલાથી છોલાવા છતાં
 કષાયના અભાવથી ફલક માફક રહે છે, તેવા સ્વભાવથી
 પોતે ‘ ફલકાવસ્થાથી ’ છે, અર્થાત પોતે ‘ વાસી ચંદન
 કદપ ’ જેવો છે, (આ પ્રમાણે માગધી સૂત્રના અર્થ કર્યા,
 કર્મ ક્ષય રૂપ ફળનો અર્થ, તે સંસાર જ્રમણની
 આપદામાંથી છુટવાનો અર્થ, તથા ક્રોધાદિના ઝોછા થવા
 થી પાટીયા જેવો મધ્યસ્થ રાગદ્વેષ રહિત બતાવ્યો) આવો
 ઉત્તમ સાધુ પ્રતિદિન સાકાર ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન વાળો છે
 અને ઘણો બળવાન રોગ આવતાં શાંતિ મરણ નો ઉદ્ધમ
 કરનાર બની અભિ નિર્વત્ત અર્ચ્યાવાળો એટલે શરીર

(૧૯૨)

સંતાપ રહિત બને, ધૈર્ય તથા સંઘયણ વિગેરેથી મુક્ત હોય, તે મહા પુરુષોએ આચરેલા ધર્મિત મરણ ને સ્વીકારે. પ્ર૦ કેવી રીતે ? તે કહે છે.

અણુપવિસિત્તા ગામં વા નગરં વા સ્તેષં વા કન્થકં
વા મહંબં વા પટ્ટણં વા દોણમુહં વા આગરં વા આસમં
વાસન્નિવેસં વા નેગમં વા રાયહાણિં વા તણાહં
જાહજ્ઞા તણાહં જાહત્તા સે તમાયાણે એગંતમવક્ક
મિજ્ઞા, એગંતમવક્કમિત્તા અપ્પંડે અપ્પપાણે અપ્પબીણે
અપ્પહરિણે અપ્પોસે અપ્પોદણે અપ્પુત્તિંગ પળગદ્ગ
મદ્દિય મક્કહા સંતાણણે પાડિલેહિય ૨ પમાજ્ઞિય ૨
તણાહં સંથરિજ્ઞા, તણાહં સંથરિત્તા હત્થ વિસમણે
હત્તરિયં કુજ્ઞા, તં સચ્ચં સચ્ચવાઈ ઓણતિન્ને છિન્ન
કહં કહે આઈયદ્દે અગાઈણે વિચ્ચાણ ભેડરં કાયં
સંવિહૂય વિરૂવરૂવે પરીસહોવસગ્ગે અસ્સિં વિસ્સં
ભણયાણે ભેવ મણુવિન્ને તથ્યાવિ તસ્સ કાલ પરિ-
યાણે જાવ અણુગામિય તિથેમિ (સૂ. ૨૨૨) ॥૮-૬॥
વિમોક્ષાધ્યયને ષઠ્ઠ ઉદ્દેશકઃ

પુદ્ધિ વિગેરે ગુણોનો આસ કરે અથવા અઠાર કરે
જ્યાં લેવાય, તે ગામ છે, (બધી જગ્યા એ વા શબ્દનો અર્થ

ગુજરાતીમાં અથવા લેવો) જ્યાં કર ન હોય તે ન કર (નગર) છે, ધૂળના ઢગલાથી કોટ બનાવ્યો હોય તે ખેટ (ખેડુ) છે, નાના કોટથી વીટાયેલું તે કખંટ છે, રાા ગાઉને આંતરે ગામ હોય તે મડંબ છે, પત્તન (પાટણ) બે પ્રકારે છે. જલ પત્તન તે કાનન દ્વીપ વિગેરે છે, સ્થળ પત્તન તે મથુરા છે, દ્રોણ મુખ તે જળ કે સ્થળ માર્ગે નીકળવા તથા પેસવાનું રસ્તા હોય જે મકે ભરૂચ ખંભાત (ખંદર) છે, સોના થાંદી વિગેરેની ખાણ ને અ કર છે, તાપસ વિગેરેનો મઠ તે આશ્રમ (આશ્રય) છે, યાત્રા નિમિત્તે મળેલાં માણસોનો જમાવ થતો હોય તે સંનિવેશ છે, ઘણા વાણીયા (વેપારી) તું રહેકાણુ તે 'નેગમ' છે, રાજાને રહેવાતું નગર તે રાજ્યધાની છે. આમાંથી કોઈપણ જગ્યાએ જઈને ઘાસની યાચના કરે.

પ્ર:—શા માટે ?

ઉ:—પોતાને સંધારો કરવા માટે સુકું નિર્જીવ ઘાસ હર્લ વીરણુ વિગેરેને કોઈ ગામ વિગેરેમાં જઈને તેના માલિકની આજ્ઞા લઈને પોલું મડેલું લીડું છોડીને સુકું ઘાસ લે, તે લઈને ઘાસ એકાંત સ્થળ પકાડની શુદ્ધ વિગેરેમાં જઈ મહા સ્થંડિલ શોધે તે કહે છે, જેમાં કીડી વિગેરેનાં ઇંડાં ન હોય, જેમાં બે ઇંદ્રિય જીવો ન હોય, તથા નીવારે શ્યામ્ભક વિગેરે બીજો ન હોય, તથા લીડું ઘાસ હશે

વિગેરે ન હોય, તથા ઉપર કે અંદર ઠારતું પાણી પડેલું
 ન હોય (અર્થાત્ છાંટા પડેલા ન હોય,) તથા વરસાદતું
 કે નીચેનું પાણી તેમાં પડેલું ન હોય, તેજ પ્રમાણે કીડી-
 ચાફું, પાંચ વર્ણની સેવાળ, તુર્તની પાણીથી પળાળેલી માટી
 કશેળીયાનાં જાળાં રહિત નિર્દોષ જગ્યા હોય, તેવા મહા
 સ્થાંડિલમાં ઘાસને પાથરે. પ્ર:—કેવી રીતે ? તે કહે છે.
 તે જગ્યાને આંખથી બરોબર જોઈને પછી રજો હરણથી
 બરોબર પૂંજીને (દરેકમાં બંને વાર લેવાનું કારણ બરો-
 બર જુએ) સંથારા પાથરીને ઝાડા પેશાબની જમીન બરો-
 બર જોઈને પૂર્વ દિશાના મોઢે સંથારા ઉપર બેસી હથેળી
 અને લલાટમાં રજોહરણ ફરસાવીને સિદ્ધ ભગવંતને
 નમસ્કાર કરીને પાંચ પરમેષ્ઠિને યાદ કરી (અપિ શબ્દનો
 અન્યત્ર અર્થ છે) સમયમાં મુકરર કરેલા સ્થાનનાં ઇગિત
 મરણ કરે, (ઇત્વર શબ્દનો અર્થ પાદપોષગમનની
 અપેક્ષા માટે છે તેથી) પાદપોષગમન અણુમણુ અથવા
 કરે, (પણુ ઇત્વરનો અર્થ સાકાર અમુક કાળ સુધીનું
 એવો અર્થ ન લેવો) કારણ કે જિન કદપી વિગેરે મુનિને
 જીભ કાળમાં પશુ સાકાર પ્રત્યાખ્યાનનો સંભવ નથી, તે
 પ્રત્યાખ્યાન જેવા અતિમ વખતે સાકારનો સંભવ ક્યાંથી
 હોય ? કારણ કે ઇત્વર તે અમુક કાળનું પચ્ચખાણુ રોજી
 આવક કરે, કે જો આ રોગથી પાંચ દીવસમાં મુકાઈશ,

(૧૯૫)

તો પછી ભોજન કરીશ, તે શિવાય નહીં કંઈ વિગેરે ધત્તર પચ્ચક્રખાણુ છે, પણ ઇગિત મરણુ તો ધૈર્ય સંહનન વિગેરેના બળ વાળો પોતાની મેળેજ પાસું ફેરવવાની વિગેરે ક્રિયા કરનારો આખી જીંદગી મુઘી ચારે આહારનો ત્યાગ કરે છે. કહ્યું છે કે:—

પચ્ચક્ષ્વહ આહારં, ચત્તવિહં નિયમઓ ગુહસમીવે;
ઈગિયદેસંમિ તહા, ચિદંપિ હુ નિયમઓ કુમહ ॥૧॥
ઉઠવસહ પરિઅસહ, કાહગમાઈડવિ અપ્પણા કુળહ;
સવ્વમિહ અપ્પણાચ્ચિઅ ણ, અન્નજોગેણ ધિતિચલિ-
ઓ ॥૨॥

ચારે પ્રકારના આહારનું શુરૂ પાસે નિયમથી પ્રત્યાખ્યાન કરે, અને ઇગિત (મુકરર કરેલા) ભાગમાં ચેષ્ટા પણ નિયમથી કરે છે, (૧) પાસું બદલે, બાબુએ જાય અથવા ઠંડો ભાતરૂં કરે, તે પણ જાતે કરે, તે ધૈર્ય તથા બળવાળો પોતાના શિવાય બીજા પાસે ન કરાવે—

પ્ર૦ ઇચિત મરણુ કેવું છે ? અને કોણુ કરે ? તે કહે છે. સંત પુરૂષોત્તું ક્રિત કરે તેથી તે ઇગિત મરણુ સત્ય છે, અને સુગતિ માર્ગે લઈ જવામાં તે અવિસંવાદપણે હોવાથી તથા સર્વજ્ઞના ઉપદેશથી તે ઇગિત મરણુ સત્ય (તથ્ય) છે. તથા પોતે પણ સત્ય બોલનાર હોવાથી સત્ય-

વાદી છે, કારણ કે આખી જીંદગી સુધી યથોક્ત અનુષ્ઠાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી તે બાર ઉપાડવા સમર્થ હોવાથી અને તેમજ પાળવાથી સત્યવાદી છે, તથા ‘ઓજ’ પોતે રાગદ્વેષ રહિત છે, તથા સંસાર સાગરને તર્યો છે, અને ભૂતકાળ માફક ભવિષ્યમાં પણ તરવા માટે તેવો ઉપચાર કરવાથી અવતીર્ણ છે, તથા જેણે રાગ વિગેરેની વિકથા કોઈ પણ રીતે ન કરવાનું નક્કી કરવાથી છિન્ન કથંકથ છે, અથવા આ ઇંગિત મરણની પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પાર ઉતારીશ ? એવી કથા જેણે છેદી નાંખી, માટે છિન્ન કથંકથ છે. કારણ કે દુષ્કર અનુષ્ઠાન કરનારો તેજ કથંકથી છે. પણ તે મહા પુરૂષપણે હોવાથી તે વ્યાકુળતાને પામતો નથી, તેજ પ્રમાણે આ સાધુએ ગદી રીતે અતિશયથી જીવાદિ પદાર્થો જાણી લેવાથી તે અતીત અર્થ છે, અથવા આદત્ત અર્થ છે.

અથવા ગદી રીતે અર્થો અતિકાંત કર્યા છે, અર્થાત્ જેને પ્રયોજન હવે કશું બાકી નથી. તે ઉપરત વ્યાપાર વાળો છે. તેજ પ્રમાણે ગદી રીતે ‘ઇત’ તે અતીત, અને તેવો નહીં માટે અનાતીત છે, અથવા અનાદત્ત સંસાર કરનારો તે. સંસાર અર્જુવ પારગામી બન્યો છે. આવો નિઃસ્પૃહી સાધુ ઇંગિત મરણ સ્વીકારે છે, તે સાધુ વિધિએ પ્રતિ ક્ષણે ક્ષય પામતા સિદ્ધર શરીરનો મોહ છોડીને જે

ઔદારિક શરીર કર્મ સંબંધથી આવેલું છે, તેને વેસિ-
રાવે છે. અને જે પરિસહ ઉપસર્ગો જુદા જુદા આવે,
તેનું મંથન કરે. સમ્યગ રીતે સહન કરી આ સર્વજ્ઞ પ્રણીત
આગમમાં વિશ્વાસ રાખીને અવિસંવાદના અધ્યવસાય પાણીથી
ભયાનક અનુષ્ઠાન જે કલ્પીય પુરુષોથી ન વિચારાય, તેનું
ધંગિત મરણુ પોતે સ્વીકાર્યું છે, જો કે રોગના કારણે આ
તેણે સ્વીકાર્યું છે છતાં પણ તેનો લાલ કાલ પર્યાય
આગત જેટલોજ છે, તે બતાવે છે, રોગ પીડાના કારણે મરણુ
સ્વીકાર્યું છતાં તેનો લાલ લાંબા કાળ જેટલોજ છે. એટલે
કાળ પર્યાયમાંજ લાલ થાય. તેમ અહીં પણ થાય છે, તે
કાળજ સાધુને આજ કાલ પર્યાય છે, કર્મનો ક્ષય બન્નેમાં
સમાનજ છે. કહ્યું છે કે:—સેવિ તત્થ વિયાંત કારણ તેનો
અર્થ પૂર્વ માફક છે, અને સમજાય તેમ છે કે અહીં પણ
પુષ્કળ નિર્જરા છે. (આ ઉદ્દેશમાં રોગી સાધુ ધંગિત
કે પાદપોપગમન અણુસણુ કરે તો તેટલા થોડા કાળમાં
સમલાવે ઘણું દુઃખ સહિવાથી ગચ્છમાં રહી જે કર્મ બપાવે
તેટલુંજ આ થોડા કાળમાં બપાવે.)

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

(૧૯૮)

સાતમો ઉદ્દેશો.

છટ્ટો કહીને હવે સાતમો કહે છે, તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં એકત્વ ભાવના ભાવનાર ધૃતિ સંહનન વિગેરેથી યુક્ત સાધુનું ઇંગિત મરણ બતાવ્યું, અને અહીં તેજ એકત્વ ભાવના પ્રતિભાઓ વડે બતાવે છે, એથી અહીં તે પ્રતિભાઓ બતાવે છે, તથા વધારે વિશિષ્ટ સંઘ-યણુવાળો પાદપોષગમન અણુશણુ પણ કરે. આ સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.

જે ભિક્ષુ અષેલે પરિવુસિણ તસ્સ ણં ભિક્ષુ-
સ્સ एवं અવહ-ચાણમિ અહં તણફાસં અહિયાસિ-
ત્તણ સીયફાસં અહિયાસિત્તણ, તેજ્જફાસં અહિયા-
સિત્તણ દંસમસગફાસં અહિયાસિત્તણ ણગયરે અન્ન-
તરે વિહરહરે ફાસે અહિયાસિત્તણ, હિરિપહિચ્છા-
યણં ચહં નો સંચાણમિ અહિયાસિત્તણ, एवं સે
કપ્પેહ કહિંધણં ધારિત્તણ (સૂ૦ ૨૨૩)

જે સાધુ પ્રતિભા ધારણ કરેલો અને વિશેષ અભિગ્રહથી અષેલ (વચ્ચરહિત) પણે સંયમમાં રહેલો હોય, તે ભિક્ષુને આવેલ અભિપ્રાય થાય છે, કે હું ધૃતિ સંહનન વિગેરે યુક્ત હોવાથી વૈરાગ્ય ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળો છું. અને આગમ ચક્ષુનડે (આરે ગતિનું જ્ઞાન હોવાથી)

(૧૬૯)

નારકતિયંચનું દુઃખ જાણું છું. અને માનું છું કે મારે મોક્ષ જેવું મોટું ફળ લેવાનું હોવાથી તૃણનો સ્પર્શ કંઈ દુઃખ દેતો નથી, તેજ પ્રમાણે ઠંડ તાપ ડાંસ મચ્છરનો સ્પર્શ સહન કરવા શક્તિમાન છું, તથા એક જાતના કે જુદી જુદી જાતિના અનુકૂળ કે પ્રતિકૂલ વિરૂપરૂપવાળા દરેક સહન કરવાને હું શક્તિવાન છું, પણ લજ્જાને લીધે ગુણ પ્રદેશને ઢાંકવાની જરૂર હોવાથી તે છોડવા હું ચાહતો નથી. અને આ સ્વભાવથીજ અથવા સાધવના વિકૃત રૂપપણાથી તે સાધુને શરમ લાગે, તો તેને ઓળખદો પહેરવો કલ્પે છે, અને તે પહોળાઈમાં એક હાથને ચાર આંગળનો હોય, અને લાંબાઈમાં કેડના પ્રમાણમાં હોય, તેવો ગણતરીનો એક રાજો, પણ જો તેવાં કારણો ન હોય, તો અચેલપણેજ વિહાર કરે, અને અચેલપણેજ ઠંડ વિગેરે સ્પર્શ સારી રીતે સહન કરે, એ જતાવવા કહે છે.-

અદુવા તત્થ પરક્કમંતં મુજ્જો અચેલં તણ્ણાસા
ફુમન્તિ સીય્ણાસા ફુસન્તિ તેડ્ણાસા ફુસન્તિ દં-
સમસગ્ગ ફાસા ફુસંતિ એગ્ગરે અન્નગરે વિરૂવ રૂવે
ફાસે અહિયામેહ, અચેલે લાઘવિયં આગમમાણે જાવ
સમભિજાણિયા (સૂ૦ ૨૨૪)

એવું કારણ તેને હોય, તો તે સાધુ વસ્ત્ર ધારણ કરે, અથવા પોતે લજ્જા ન પામતો હોય, તો અચેલ રહી સયમ

પાળે, અને વસ્ત્રરહિત સંચય પાળતાં તેને તૃણના ફરશે ફરશે, તથા ઠંડ તાપ ડાંસ મચ્છરના ફરશે દુઃખ કે તેવા એક જાતના કે જુદી જુદી જાતના લોગવવા છતાં પોતે અચેલ રહી કર્મનું લાઘવપાણું માને, અને તેમાંજ સમત્વ માને, વળી પ્રતિભાધારી સાધુજ વિશેષ અભિગ્રહ ધારણ કરે, તે આ પ્રમાણે કે હું જીજ્ઞાસુ પ્રતિભાધારી મુનિઓને કિંચિત આપીશ, અથવા તેમની પાસેથી લેઈશ એવો કોઈ પણ જાતનો અભિગ્રહ ધારણ કરે, તેની ચોભાંગી કહે છે,

જસ્મ ણં ભિક્ખુસ્સ एवं भवइ-अहं च खलु
 अन्नं भिक्षुणं असणं वा ४ आहट्टु दलइस्सामि
 आहट्टं च साइजिस्सामि ? जस्म णं भिकखुस्स
 एवं भवइ-अहं च खलु अन्नं भिक्षुणं असणं
 वा ४ आहट्टु दलइस्सामि आहट्टं च नो साइस्सामि २
 जस्म णं भिकखुस्स एवं भवइ अहं च खलु असणं वा
 ४ आहट्टु नो दलइस्सामि आहट्टं च साइ जिस्सामि
 ३ जस्म णं भिकखुस्स एवं भवइ अहं च खलु
 अन्नं भिक्षुणं असणं वा ४ आहट्टु नो दलइ-
 स्सामि आहट्टं च नो साइजिस्સામિ ४, अहं च खलु
 तेण अहाइरित्तेण अहेसाणज्जण अहापरिग्गहिणं

અસનેણ વા ૪ અભિકંચ સાહમ્મિયસ્સ કુઝ્ઞા
 વેયાવહિયં કરણા, અહં વાવિ તેણ અહાહરિત્તેણ
 અહેસણિજ્ઞેણ અહાપરિગ્ગહિણં અસનેણ વા પાણે-
 ન વા ૪ અભિકંચ સાહમ્મિયહિં કીરમાણં વેયા-
 વહિયં સાહજ્ઞિસ્સામિ લાઘવિયં આગમમાણે જાવ
 સમ્મત્તમેવ સમમ્મિ જાણિયા (સુ. ૨૨૬)

આ બધું પૂર્વે સુ. ૨૧૭ માં આવી ગયું છે, તેથી
 સંસ્કૃત વડે કહે છે, જે નિશ્ચિત આવે. અભિગ્રહ હોય, કે
 હું બીજા સાધુઓ માટે આહાર લાવીને આપીશ, તથા
 તેમનું લાવેલું ખાઈશ (૧) બીજા સાધુને આવે અભિ-
 ગ્રહ હોય કે બીજા સાધુઓને આહાર લાવીને આપીશ
 પણ બીજાને લાવેલો ખાઈશ નહિ. (૨) કોઈને આવે
 અભિગ્રહ હોય કે બીજાને માટે આહાર લાવીને આપીશ
 નહિ, પણ તેમને લાવેલો ખાઈશ (૩) બીજાને માટે
 લાવીને આપીશ નહિ, તેમ લાવેલો ખાઈશ પણ નહિ. આચાર-
 માંનો કોઈ પણ અભિગ્રહ ધારણ કરે, અથવા પ્રથમના
 ત્રણમાંનો એક પદ વડેજ કોઈ અભિગ્રહ કરે તે બતાવે
 છે, જે સાધુને આવે અભિગ્રહ હોય, કે હું બીજા એ
 આહાર કરતાં વધેલા આહારનું ભોજન કરીશ. કારણ કે તે
 પ્રતિમા ધારીઓને તેવુંજ એવણીય (ખાવા ચોગ્ય) છે,
 તે આ પ્રમાણે. પાંચ પ્રાભૃતિકામાં અગ્રહ છે, બેનો અભિ-

(૨૦૨)

અહીં છે, તેમજ પોતાને માટે લીધેલા આધારમાંથી સાધ-
ર્મિક સાધુની વેચાવચ્ચ નિર્જરને ઉદ્દેશીને કરે, જો કે
તેમણે પ્રતિમા ધારણ કરેલી હોવાથી એક જગ્યાએ ભેગા
થઈને ન ખાય, પણ તેમનો અભિગ્રહ એક સરખો હોવાથી
સાંભોગિક છે, અને તેથી તેવા ઉત્તમ સાધુનાં ઉપકરણ
લાવવા માટે હવે વેચાવચ્ચ કરૂં, આવો અભિગ્રહ કોઈ લે,
તથા ખીજું ખતાવે છે. (વા શબ્દથી ખીજો પક્ષ ખતાવે
છે અપિ શબ્દ પુનઃના અર્થમાં છે) અથવા હું તેમણે
લીધેલી ગોચરીમાંથી ૪ નિર્જરને ઉદ્દેશીને સાધાર્મિકાએ
કરેલી વેચાવચ્ચને સ્વીકારીશ અથવા જે ખીજની વેચાવચ્ચ
કરે તેની હું અનુમોદના કરીશ. કે હે સાધો ! તમે બહુ
સારૂં કર્યું છે ! એવું વચન બોલીશ, તથા કાયા વડે તથા
પ્રસન્ન મનવાળા બાવવડે અનુમોદના કરીશ, આ બધું શા
માટે કરે ? કર્મની લઘુતા માટે. આ પ્રમાણે કોઈ પણ અભિ-
ગ્રહ ધારણ કરેલો અથવા કે સચેલ સાધુ શરીર પીડા હોય
અથવા ન હોય, પણ પોતાનું આયુ થોડું રહેલું જણીને
ઉદ્યત મરણ સ્વીકારે, તે ખતાવે છે -

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-से गिलामि खलु
अहं इमम्मि समए इमं सरीरगं अणु पुब्बेण परि-
वहित्तए, से अणुपुब्बेणं आहारं संवट्ठि ता २ कसाए
पयणुए किञ्चा समाहियच्चे फलगावघट्ठी उट्ठाप

મિકન્નૂ અમિનિવ્વહચ્ચે અણુપાધિસિસ્તા તામં વા
 નગરં વા જાવ રાય હાણિં વા તજાઈં જાહજ્ઞા જાવ
 સંયરિજ્ઞા, इत्थवि समए कायं च जोगं च ईरियं
 च पच्चक्खाइज्ઞા, તં સચ્ચં સચ્ચાવાઈં ઓએ તિન્ને
 છિન્ન કહંકહે આહ્યંદુ અણાઈંએ ચિચ્ચાણં મેઝરં
 કાયં સંવિહુણિય વિજ્જવરુવે પરીસહોવસગ્ગે આસંસ
 વિસ્સમ્મણાએ મેરવમણુચિન્ને તત્થવિ તસસ કાલ
 પરિપાએ સેવિ તત્થ વિયાન્તિકારાએ, इच्छेयं वि-
 मोहापयणं हियं सुहं खमं निस्सेसं આણુગામિયં
 તિષેમિ (સૂ. ૨૨૬) ॥૮-૭॥

(છું વાડ્યની શોભા માટે છે,) તે ભિક્ષુને આવે
 અભિપ્રાય થાય છે, કે હું જ્ઞાન થયો છું, એમ બાણીને
 સૂ. ૨૨૨માં બતાવ્યા પ્રમાણે ધાસ લાવીને એકાંત નિદોષ
 જગ્યામાં પાથરે અને ત્યાં બેસીને શું કરે ? તે કહે છે, આ
 અવસરમાં પણ બીજે સ્થળે નહિ પણ તેજ જગ્યાએ સંઘા-
 તમાં બેસીને સિદ્ધની સમક્ષ પોતાની મેળેજ પાંચ મહા-
 વ્રતનો ફરી આરોપ કરે (ફરી આલવા ગણી નાંચ) ત્યાર
 પછી ચાર આહારનું પચ્ચકખાણુ કરે, પછી પાદમોપગમન
 અણુશણુ માટે શરીરને સ્થિર કરે, અને તેનો વેપાર તે સંકા-
 ચનું, લાંબા કરવું, કે આંગ મીંચવી ઉઘાડવી તે પણ રોકે,

(૨૦૪)

તથા ઇંચુ તે ઇંચા તે સુક્ષ્મ કાય વચન સંબંધી તથા મન
સંબંધી પણ અપ્રશસ્તનું પચ્ચક્રખાણુ કરે, અને તે પાદ-
પોષગમન આણુસણુ સત્ય સત્યવાદી વિગેરે બધું ગયા ઉદ્દેશા
પ્રમાણે બાણુવું, (ઇતિ તથા પ્રતિભિ શબ્દો પણ બાણીતા છે.)
સાતમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

આઠમો ઉદ્દેશો.

સાતમો કહીને હવે આઠમો કહે છે, તેનો સંબંધ
આ પ્રમાણે છે, ગયા ઉદ્દેશાઓમાં કહ્યું કે રોગાદિ સંભવમાં
કાળપર્યાયે આવેલું ભક્ત પરિજ્ઞા, ઇંગિત, કે પાદપોષગમન
મરણ કરવું યુક્ત છે, અને અહીં તો અનુક્રમે વિહાર કરતા
સાધુઓનું કાળ પર્યાયે આવેલું મરણ કહે છે, આ સંબંધે
આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.

અનુષ્ટુપ છંદ.

અણુપુઞ્વેણ વિમોહાઈ, જાઈં ધીરા સમાસજ્જ ।
વસુંમતો મહમતો, સ્વં નચ્ચા અણલિમં ॥૧॥
દુવિહપિ વિહિત્તાણં; દુઢા ધમ્મસ્સ પારણા
અણુમુઞ્વીહ સંઘાણ, આરંભાઓ (ય) તિઉટ્ટઈ ॥૨॥
કમાણ પવણૂકિચ્ચા, અપ્પાહારે નિનિક્કલ્લણ
અહમિક્કલ્લ ગિલાહજ્જા, આહારસ્સેવ અંતિયં ॥૩॥

જીવિયં નામિકંચિજ્ઞા. મરણં નોવિ પત્થય

દુહઓઽવિ ન સાજિજ્ઞા. જીવિયં મરણે તદ્વા ॥૪॥

અનુક્રમે દીક્ષા લીધી. હિત શિક્ષા મળી, સૂત્રાર્થ મેળવી સ્થિર મતિ થયા પછી એકાકી વિહાર વિગેરે પ્રતિમા સ્વીકારી હોય, અથવા અનુપૂર્વાં તે બાર વર્ષની સંલેખના વિધિ જેમાં ચાર વરસ વિકૃષ્ટ તપ વિગેરે અનુક્રમે પૂર્વે તપ બતાવ્યો, છે તે બાળુવું ત્યારપછી મોહ રહિત તે જેમાંથી કે જેનાથી મોહ દૂર થયો, તેવાને ભક્ત પરિજ્ઞા ઇંગિત કે પાદપોષ ગમન અણસણ અનુક્રમે કરવનાં છે. તેમાં ધીર તે, ક્ષોભાચમાન ન થાય, તેવા વસુ (સંયમ) વાળા તથા મનન, તે મતિ હેય ઉપાદેય છોડવું લેવું તે સંબંધી વિચાર કરનાર મતિમંત છે, તથા સર્વે કૃત્ય અકૃત્ય બાણીને જે સાધુને ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરે કોઈ મરણ ઉચિત લાગે તથા ચોતાની ધૈર્યતા સંઘયણ વિગેરે વિચારી અદ્વિતીય (ઉત્તમ) રીતે બાણીને તેવા મરણે સમાધિનું પાલન કરે, (૧) બે પ્રકારની અવસ્થા તથા તપની બાહ્ય અભ્યંતર અવસ્થાને વિચારી પાલન કરીને, અથવા મોક્ષાધિકારમાં બે પ્રકારનું મુકાવું છે, તેમાં પણ બાહ્ય તે શરીર ઉપકરણ વિગેરે, તથા અભ્યંતર રાગાદિ છે તેને હેયપણે બાણે અને ત્યાગીને આરંભથી દૂર થાય એટલે, જ્ઞાનનું ક્ષણ હેયને ત્યાગવાનું છે, કોણ ત્યાગે ? બુદ્ધિમાન પુરૂષો, તે તત્વને બાણનારા શ્રુત ચારિત્ર નામનો

(૨૦૬)

ધર્મ છે, તેની પાર પહોંચનારા છે, અર્થાત્ સમ્યક્ જાણનારા છે, તે પંડિતો ધર્મ સ્વરૂપને જાણનારા પ્રવ્રજ્યાના અનુક્રમે સંયમ પાળીને જાણે કે હવે મારા જીવવાથી કંઈ વિશેષ શુભ નથી, એથી હવે મોક્ષનો અવસર મળ્યો છે, તેથી હું કયા મરણે મરવા યોગ્ય છું એમ વિચારીને શરીર ધારણ કરવા માટે અન્ન પાન વિગેરે શોધવારૂપ આરંભથી છુટે છે, (અહીં પાંચમીના અર્થમાં એથી વિલક્ષિત છે,) તથા કોઈ પ્રતિમાં (કમ્પુણાઓ તિઅદ્દર્શ) પાઠ છે, એટલે આઠ લેહવાળા કર્મથી પોતે છુટે છે, (વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે વર્તમાનના સમીપમાં વર્તમાન માફક થાય છે) પા. ૩-૩-૧૩૧ ના નિયમ પ્રમાણે લવિપ્યકાળના અર્થમાં વર્તમાન કાળ છે, (૨)

અને તે અભ્યુદય મરણ માટે સંલેખના કરતો પ્રધાન ભૂત (શ્રેષ્ઠ) ભાવે સંલેખના કરે તે બતાવે છે. એટલે કષ તે સંસાર છે. તેનો આય તે કષાયો છે. તે કોષ વિગેરે આર છે, તેને પાતળા (ઓછા) કરતો થોડું ખાય, તે બતાવે છે—

તે પણ વધારે પ્રમાણમાં નહિ, તે બતાવે છે, અદ્યપહારી (થોડું ખાનારો) તે છઠ અઠમ વિગેરે સંલેખવાના અનુક્રમે આવેલા તપને કરતો પાતળામાં પણ અદ્ય ખાય, અને અદ્ય આહાર ખાવાથી ક્રોધનો ઉદ્ભવ થાય, તેનો ઉપશમ

કરવો. તે યતાવે છે—તુચ્છ માણસથી પણ તિરસ્કારનાં વચન સાંભળે, તો પણ સહન કરે, અથવા રોગ વિગેરે પણ બૈશાખર રીતે સહન કરે, તે પ્રમાણે સંલેખના કરતો આહાર ને ઓછા પ્રમાણમાં લેવાથી તે મુમુક્ષુ ભિક્ષુ ગ્દાનતા પામે, તે સમયે આહારની અંત અવસ્થાને સ્વીકારે, એટલે ચાર વિદ્યુટ વિગેરે સંલેખનાના કમનો તપ છોડીને ભોજન કરે, અથવા ગ્દાનતા પામ્યાથી આહારની સમીપમાં ન જાય, તે આ પ્રમાણે—હમણાં થોડા દિવસ ખાઈ લઉં, અને પછી ખાકોની સંલેખનાનો તપ કરીશ એવી આહાર ખાવાની ભાવનામાં ન જાય. ॥૩॥ વળી—તે સંલેખનામાં રહેલો અથવા આખી જીંદગી સુધી હમેશાં તે સાધુ પ્રાણુ ધારવા રૂપ જીવિતને ન ચાહે, તથા ભૂખની વેદનાથી કંટાળી મરણુ પણ ન વાંછે, તથા જીવિત તથા મરણુમાં સંગ (ધ્યાન) ન રાખે (૪) ત્યારે તે સાધુ કેવો હોય ? તે કહે છે—

મજ્જતથો નિજ્જરાપેહી, સમાહિમણુપાલણ

અન્તો બહિં વિડસિજ્જ, અડ્ઝત્થં સુદ્ધમેસણા ॥૨॥

જંકિંચુ વ ક્કમંજાણે, આડ સ્વેમસમવ્વણી

તત્સે વ અંતરદ્ધાણ, સિવ્વ સિવિલ્લજ્જ પંડિણ ॥૩॥

મામેવા અવુવા રણ્ણે, થંહિલં પંહિલેલ્લિયા

અવ્વપાણં તુ વિજ્ઞાય, તણાદં સંધો મુણ્ણિ ॥૪॥

**અળાહારો તુગદિજ્ઞા, પુટો તત્થઽહિયાસણ
નાહવેલં ઉવચરે, માણુસેહિ વિપુટ્ટવ ॥૮॥**

રાગદ્વેષની વચમાં રહે તે મધ્યસ્થ છે, અથવા જીવિત મરણની આકાંક્ષા રહિત તે મધ્યસ્થ છે, તે નિર્જરાની અપેક્ષા રાખનાર તે નિર્જરાપેક્ષી છે. તેવો સાધુ જીવન મરણની આ શંકા રહિત સમાધિ જે અંત વખતની છે, તેનું પાલન કરે, અર્થાત્ કાલ પર્યાય વડે જે મરણ આવે તે સમાધિમાં રહી પાળે તથા અંદરના કષાયોને તથા બહારના શરીર ઉપકરણ વિગેરેનો મમત્વ છોડી દે, અને અધ્યાત્મ તે અંતઃકરણને શુદ્ધ કરે, એટલે મનમાં થતા રાગદ્વેષ વિગેરેનાં બધાં જોડકાં દૂર થવાથી વિસ્ત્રાતસિકા (ચંચળતા) રહિત અંતઃકરણને વાંછે, વળી ઉપક્રમણુ તે ઉપક્રમ ઉપાય છે, તેવા કોઈ પણ ઉપાયને જાણે.

પ્ર૦—કોનો ઉપક્રમ ? આયુષ્યનું ક્ષેમ તે સમ્યક્ પ્રકારે પાળવું.

પ્ર૦—કોના સંબંધી તે આયુ છે ?

ઉ૦—તે આત્માનું—તેનો પરમાર્થ આ છે. કે આત્મા પોતાના આયુષ્યનો ક્ષેમથી પ્રતિપાલન કરવા જે ઉપાયને જાણે તે તેને શીઘ્ર શીખવે, એટલે બુદ્ધિમાન સાધુ તે પ્રમાણે વર્તે, પણ તે સંલેખનાના કાળમાં બાર વર્ષ પૂરા થતા પહેલાંજ અધવચમાં શરીરમાં વાયુ વિગેરેના ચેકાણથી શીઘ્ર જીવ-

લેણ રોગ ઉત્પન્ન થાય તો સમાધિ મરણને વાંછે તો તેના ઉપશમના ઉપાયને એષણીય વિધિએ તેલ ઘોળવું વિગેરે કરે, અને ફરી પાછી સંલેખના શરૂ કરે, અથવા આત્માનું આણુ (જીવિત) ને કંઈ પણ આયુવા પુરૂગલોનું સંવર્તન (ઉપક્રમણ) ઉપન્ન થએલું જાણે, તો તે સંલેખનાના તપમાંજ અનાકુલ મતિવાળો બનીને શીઘ્રજ ભક્ત પરિણા વિગેરેને બુદ્ધિમાન સાધુ શીખવે (આદરે), (૬) પ્રસંલેખનાં વડે શુદ્ધ કાયવાળો બનીને મરણ કાળ આવેલો જાણીને શું કરે ? તે કહે છે.

ગ્રામ-શબ્દ જાણીતો છે. પણ તેનો અર્થ અહીં પ્રતિશ્રય (ઉપાશ્રય) બતાવ્યો છે, પ્રતિશ્રયજ તેને સ્થાડિત (સંથારાની જગ્યા) છે. તેને જોઈને સંધારો કરે અથવા અરણ્ય એટલે ઉપાશ્રયની બહાર અર્થ બતાવ્યો, ઉદ્યાન અથવા પર્વતની શુક્રામાં સંથારાની જગ્યા પ્રથમ નિર્જીવ જુએ, અને ગામ વિગેરેથી યાચી લાવેલા દર્મ વિગેરના સુકા વાસમાં યથા ઉચિત કળનો જાણનારો સાધુ સંધારો કરે, વાસ પાથરીને શું કરે ? તે કહે છે—

આહાર રહિત તે અનાહારી બને, તેમાં શક્તિ અનુસારે ત્રણ અથવા ચારે આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પંચ મહાવ્રતનું ફરી સ્વયં આરોપણ કરી બધા પ્રાણી સમૂહને ખમાવેલો બની સુખ દુઃખમાં સમભાવ રાખી પૂર્વે મેળવેલા

પુણ્યના સમૂહવડે ભરણુથી ન ડરતો સંતારામાં પાસું ફેરવવું કરે, પરિસહ ઉપસર્ગો આવે તેને દેહ મમત્વ છોડેલ હોવાથી સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે, તેમાં મનુષ્યના અનુકૂલ પ્રતિકૂલ પરીસહ ઉપસર્ગ આવતાં મર્યાદાનું ઉલંઘન ન કરે, તેમ પુત્ર સ્ત્રી વિગેરેના સંબંધથી આર્ત ધ્યાનને વશ ન થાય, તેમજ પ્રતિકૂલ પરીસહ ઉપસર્ગોથી ક્રોધથી હુણાયલો ન થાય, તેજ બતાવે છે—

સંસર્પગા ય જે પાણા, જેય ઉદ્દમહાચરા ।

અન્તિ મંસસોણિયં, ન છળે ન પમજ્ઞણ ॥૯॥

પાણા દેહં વિહિંસન્તિ, ઠાણાઓ નવિ ઉબ્ભમે ।

આસવેહિં વિવિત્તેહિં, તિપ્પમાણોઽહિયામણ ॥૧૦॥

ગન્થેહિં વિવિત્તેહિં, આઝકાલસ્સ પારણ ।

પગ્ગહિય તરંગં ચેયં, દવિયસ્સ વિયાણઓ ॥૧૧॥

અયંસે અચ્ચે ધમ્મે, નાથપુત્તેણ સાહિણ ।

આયયજ્ઞં પડીયારં; વિજાહિજ્ઞા તિહા તિહા ॥૧૨॥

સંસર્પન કરે, તે કીડી કોબૂ (શિયાળ) વિગેરે જે પ્રાણીઓ છે, તથા ઉંચે ઉડનાર ગીધ વિગેરે છે, તથા ખીલમાં નીચે રહેનારા સાપ વિગેરે છે, તથા સિંહ વાઘ વિગેરે આવીને માંસ ભક્ષણ કરે, તથા ડાંસ મચ્છર વિગેરે લોહી પીએ, તે સમયે તે જીવોને આહાર અર્થે આવેલા બાણીને

(૨૧૧)

અવંતિ સુકુમાર માફક તેમને હણે નહીં. તેમ રજોહરણુ વિગેરેથી ઉડાડીને ખાવામાં અંતરાય ન કરે, (૯) વળી આવેલાં પ્રાણીઓ મારી કાયાને હણશે, પણ મારાં જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને નહીં હણે, તેમ વિચારી કાયાનો મોહ છોડેલ હોવાથી તેને ખાતાં અંતરાયના ભયથી પોતે ન રોકે, અને તે સ્થાનથી પોતે ભયના કારણે બીજે ખસે નહિ, પ્ર:—કેવો બનીને ?

ઉ:—પ્રાણુતિપાત વિગેરે પાંચ આશ્રયો અથવા વિષય કષાય વિગેરેથી દૂર રહીને શુભ અધ્વસાય વાળો બનીને હાંસ મચ્છર વિગેરેથી લોહી પીવાતો પણ અમૃત વિગેરેથી સિંચન થવા માફક તેઓની કરેલી પીડાને પોતે તપ્યા છતાં પણ સહન કરે; (૧૦) વળી બાહ્ય અભ્યંતર શ્રેષ્ઠ તથા શરીરના પ્રેમ વિગેરેથી પોતે દૂર રહી તથા અંગ ઉપાંગ વિગેરે જૈન આગમથી આત્માને ભાવતો શુકલ ધ્યાન ને ધર્મ ધ્યાનમાં રક્ત બની મૃત્યુ કાલનો પાર-ગામી બને એટલે જ્યાં સુધી છેવટના શ્વાસોશ્વાસ હોય ત્યાં સુધી તેવી સમાધિ રાખે, આ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન મરણથી મોક્ષમાં જાય, અથવા દેવ લોકમાં જાય.

ભક્ત પરિજ્ઞા કહીને હવે ઇંગિત મરણુ અડધા શ્લોકથી કહે છે. પ્રકર્ષથી અહિત માટે પ્રકર્ષ અહિ છે, અને તે પ્રકર્ષથી લીધાથી પ્રઅહિત તર છે. (અનેક, પ્રત્યય લાગવાથી) પ્રઅહિત

તરફ છે. હવે ઇંગિત મરણ કહે છે કારણ કે આ લક્ષ્ય પ્રત્યા-
ગ્યાનના નિયમથીજ ચાર આહારનું પ્રત્યાગ્યાન છે. તથા
ઇંગિત પ્રદેશમાં સંથારાની જગ્યામાંજ વિહાર લેવાથી વિશિ-
ષ્ટતર ધૃતિ સંહનન વિગેરેથી યુક્ત હોય, તેજ પ્રકર્ષથી લે છે,

પ્ર:—આ કેને હોય છે ? દ્રવ્ય (સંયમ જેને
હોય તે દ્રવિક છે, અને તે ગીતાર્થનેજ છે, અને તે જઘ-
ન્યથી પણ નવ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય તેવાને છે, ખીજાને
નથી, અહીં ઇંગિત મરણમાં પણ સંલેખનામાં કહેલ તૃણ
સંથારે વિગેરે સમજવું. (૧૧)

આ અપર વિધિ છે ? તે કહે છે. આ ઉપર બતાવેલો
વિધિ લક્ષ્ય પરિજ્ઞાથી જુદો ઇંગિત મરણનો વિધિ વિશેષ
પ્રકારે વીર વર્ધ્ધમાન સ્વાર્મએ સમ્પદ પ્રકારે પ્રાપ્ત કર્યો
છે, આ બંને જોડે કહેવાથી અને પ્રત્યક્ષ સમાન કહેવાથી
(ઇદં) ' આ ' વિશેષણ મુક્યું છે, આ ઇંગિત મરણમાં પણ
પ્રવ્રજ્યા વિગેરેનો વિધિ કહેવો, સંલેખના પૂર્વ માફક
જાણવી, તેજ પ્રમાણે ઉપકરણ વિગેરે ત્યજીને સંથારાની
જગ્યા બરોબર દેખીને આલેચના કરી પાપથી પાછો હટીને
થંચ મહા વ્રત કરી ઉચરીને ચાર આહારનું પ્રત્યાગ્યાન
કરીને સંથારામાં ખેસે, અહીં આટલું વિશેષ છે.

આત્માને છોડે એટલે અંગ સંબંધી વેપાર વિશેષ
પ્રકારે ત્યજે. ત્રિવિધ ત્રિવિધ તે ત્રણ મન વચન કાયાથી

કરવું કરાવવું અનુમોદવું વિગેરે બધું આત્મ વેપાર શિવા-
યનું ત્યાગે. જરૂર પડતાં પાસું ફેરવવું પડે હાલવું પડે
અથવા પેશાબ વિગેરે કરવો હોય તો જાતેજ કરે, (બીજાની
મદદ ન લે) વળી બધી રીતે પ્રાણીનું રક્ષણ વારંવાર
કરવું તે બતાવે છે.

હરિણુ ન નિવજ્જિજ્ઞા, થંડિલં મુણિયાસણ
વિઓસિજ્ઞ અળાહારો, પુટ્ટો તત્ત્વહિયાસણ ॥ ૧૩ ॥
ઇંદિણિં મિલાયંતો, સમિયં આહરે મુણી
તહાવિ સે અગારિહે, અચલે જે સમાહિણ ॥ ૧૪ ॥
અમિકમે પાડિકમે, સંકુચણ પસારણ
કાંચ બાહારણઢાણ, હત્યંવાવિ અચેયણો ॥ ૧૫ ॥
પરિકમે પરિકિલ્લને, અદુગા ચિદુ અહાયણ
ઠાણે ન પરિકિલ્લને, નિંબીહજ્ઞા ય અંતવો ॥ ૧૬ ॥

હરિત તે દ્રોના અંકુશ વિગેરેમાં ન સૂએ, પણ નિર્દોષ જગ્યા
જોઈને સૂએ, તથા બાહ્ય અભ્યંતર ઉપધિ છોડીને અના-
હારી બનીને પરિસહો તથા ઉપસર્ગથી ફરસાયકો પણ
સંગરામાં જોડેકો રહી સમ્યક પ્રકારે સહન કરે, (૧૩)
વળી આહારના અભાવે મુનિ ઇન્દ્રિયોથી ગ્તાન ભાવ પામે,
તોપણ આત્મને સમાધિમાં રાખે એટલે શમિનો ભાવ
શમિતા એટલે સમ ભાવને ધારણ કરી આત્મધ્યાન ન કરે. તથા

જેમ સમાધાન રહે તેમ બેસે. એટલે સંકોચથી ખેદ પામે તો હાથ વિગેરે લાંબા કરે. તેનાથી પણ ખેદ પામે તો સ્થિર ચિત્તે બેસે. અથવા મુકરર જગ્યામાં ફરે. તેમાં પણ આ પોતે છુટ રાખેલી હોવાથી નિંદવા ભોગ નથી તે કેવી છે, તે કહે છે. અચળ તે સમાધિમાં રહે તે ઇંગિત પ્રદેશમાં પોતાની મેળે શરીર ચલાવે. પણ ખેદથી કંટાળી અભ્યુદત્ત મરણથી ચલાયમાન ન થાય. તેથી તે અચળ છે. (શરીરથી હાલે પણ શુભ ધ્યાનથી ચલાયમાન ન થાય.) પોતે ધર્મ ધ્યાન કે શુક્લ ધ્યાનમાં મન રાખે. અને ભાવથી નિશ્ચળ રહીને ઇંગિત પ્રદેશમાં ચંક્રમણ વિગેરે કરે. (૧૪) તે બતાવે છે.

પ્રજ્ઞાપકની અપેક્ષાએ સંમુખ તે અલિક્રમણ છે. અર્થાત્ સંધારાથી દૂર જાય. તથા પ્રતીપ એટલે પાછો સંધારા તરફ આવે. પોતાના મુકરર ભાગમાં જ આવ કરે તથા નિષ્પત્ત અથવા નિષ્પત્ત રહીને જેમ સમાધિ રહે તેમ ભુજ વિગેરેને સંકોચે અથવા લાંબા કરે.

પ્ર:—શા માટે !

ઉ:—તે બતાવે છે. શરીરની પ્રકૃતિના કોમળપણના સાધારણ કારણથી કરવું પડે છે. અને કાયને સાધારણપણું હોવાથી ખીડા થતાં આયુના ઉપાયના પરીહાર વડે પોતાની આયુની સ્થિતિ ક્ષય થવાથી મરણ થાય. (શરીરનો તેવો

સ્વભાવ હોવાથી તે કરવું પડે છે. પણ તેમને મહા સત્વ-
પણું હોવાથી શરીરની પીડા થવાથી ચિત્તમાં ખોટો ભાવ
થાય તેમ ન જાણવું.) શંકા. જેણે કાયાનો ખર્ચો વ્યાપાર
રોકેલો છે. તે સુકા લાકડા માફક અચેતન પણ પડેલો
હોય. તેને પુન્યનો સમૂહ ઘણો એકઠો થયેલો છે. તો શા
માટે કાયાને હલાવે ?

ઉ:—તેવો નિયમ નથી, શુદ્ધ અધ્યવસાયથી યથાશક્તિ
ભારવડન કરવા છતાં તેની ખરોખરજ કર્મ ક્ષય છે.
અહીં વા અવ્યય હોવાથી જાણવું કે, પાદપોષગમનમાં અચે-
તન અક્રિય માફક ઇંગિત મરણ વાળો સક્રિય હોય, તો
પણ ખંને સમાનજ છે. (ખંનેની ભાવમાં સમાનતા છે.
કાયા સંખાધિ ઇંગિત મરણમાં સક્રિય છે. અને પાદપોષ-
ગમનમાં કાયાને હલાવવાની નથી. માટે અક્રિય છે.

અથવા ઇંગિત મરણમાં અચેતન સુકા લાકડા માફક
સર્વ ક્રિયા રહિત જેમ પાદપોષગમન વાળો હોય તેમ પોતે
શક્તિ હોય તો નિશ્ચય રહે. (૧૫) તેવું સામર્થ્ય ન હોય
તો આ પ્રમાણે કરે. તે કહે છે. જો ખેડે અથવા ન ખેડે. ગાત્ર
ભંગ થાય તો ત્યાંથી ઉઠીને ફરે તે સમયે સરળ ગતિએ
નિયમિત ભાગમાં આવજા કરે અને થાકી જાય તો જેમ
સમાધિ રહે તેમ ખેડે અથવા ઉભો રહે. જો સ્થાનમાં ખેડ
પામે તો ખેડે, અથવા પલાંઠી મારીને અથવા અડધી

(૨૧૬)

મલાંઠી મારીને અથવા ઉત્કુટક આસને બેસે અને થાકે
જો સીધો બેસે તેમાં પણ ઉત્તાનક (સીધો ઉઘે મોઢું
રાખીને) સુવે અથવા પાસું ફેરવે અથવા સીધો સુવે અથવા
લગંડશાથી સુવે જેમ સમાધિ રહે તેમ કરે (૧૬ વળી
આસીણડોળિસં મરણં, ઇન્દ્રયાણિ મમોરણં ।

કોલાવામં સમામજ્જ, વિતહં પાઝરેમણં ॥ ૧૭ ॥

જઓ વડ પં મમુપજ્જે, ન તત્થ અત્તમ્મણં

ત્તઝ ઉક્કસે અપ્પાણ, ફામં તત્થ અહિયાવણં ॥ ૧૮ ॥

અયં ચાયવતરે સિયા, જાં એવમણુ પલણં

સવ્વ ગાય નિરોદ્દેહવિ, ટાગાઆં નવિ ઉવ્વમે ॥ ૧૯ ॥

અયં મે ઉત્તમં ધમ્મં, પુવ્વ દ્વાણસ્મ વગ્ગહ

અચિરં પહિલેહિત્તા, વિહરે ચિદ્દમાહણં ॥ ૨૦ ॥

પ્ર:—શુ આશ્રયીને ?

ઉ:—અપૂર્વ આ મરણુ છે. અને તે સામાન્ય માણસને
વિચારવું પણ દુર્લભ છે.

પ્ર:—તેવો બનીને શું કરે ? તે કહે છે. ઇન્દ્રિયોના
ઈષ્ટ અનિષ્ટ પોતાના વિષયોથી રાગદ્વેષ ન કરતાં તેને
સમભાવે પ્રેરે કોલાવામ (ધુણુના નીડતું સ્થાન) અથવા
ઉપધનો સમુદ્ધિ આંટેકો દેખીને જે ચીજ હોય અથવા તેમાં
નવી યવા । હિતપત્ર ન થાય તેવું બોધને ખુલ્લુ દેખાતું
પોત્તણુ સ્થિત પોતાને ટેકો લેવા શોધે. (૧૭)

ઇગિત મરણને આશ્રયી જે નિષેધ છે. તે કહે છે. આ અનુષ્ઠાનથી અથવા ટેકા વિગેરેથી વજ્ર માફક દૂર રહે અર્થાત્ કીડાને થતું દુઃખ સાધુને વજ્ર લેખ માફક ત્યાં દોષ લાગે માટે નં ઘુણવાળા લોકડાને ટેકો વિગેરે લે નહીં. તથા ઉંચી નીચી કાયાને કરતાં અથવા ખરાબ વચનથી અથવા આત્મધ્યાન વિગેરે મનના યોગથી પોતાના આત્માને દોષ લાગતો જાણીને તેનાથી દૂર રહે અર્થાત્ પાપ લાગવા ન દે અને તેમાં ધૈર્ય અને સંકુતન વિગેરે મજબુત હોય તો શરીરની વૈયાવચ્ચ ન કરે. અને ચડતા શુભ ભાવના કંડક વાળો બની અપૂર્વ અપૂર્વ ભાવની ધારાએ ચઢીને સર્વજ્ઞના કહેલા આગમ અનુસારે પદાર્થના સ્વરૂપના નિરૂપણમાં પોતાની મતિ સ્થિર કરીને આ શરીર આત્માથી જુદું છે. માટે ત્યાગના જોગ છે. એના વિચાર કરીને બધા દુઃખ ના સ્પર્શોને તથા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ આવેલા ઉપસર્ગ પરી-સહોને ત । વાનપિત્ત કફના ઢઢ અથવા જુદા રોગો આવે તો મારે કર્મશય કરવાનો હોવાથી હું ઉઠ્યો છું માટે મારેજ આ પૂર્વ કરેલાં પાપને ભોગવવાં જોઈએ. આવો વિચાર કરીને દુઃખ સહે.

- કારણ કે મેં જે શરીરને ત્યાગ્યું છે. એનેજ ઉપદ્રવ કરશે, પણ જે ધર્મ આચરણને કરવું છે, તેને બાંધા લગાડે તેમ નથી. માટે તેવું વિચારીને સહે. (૧૮) ઇગિત મરણ

કહ્યું હવે પાદપોષગમન અણસણ કહે છે. તે જોડાજોડ કહેલ હોવાથી આ વિશેષણ વડે મરણનો વિધિ બતાવ્યો છે. આ આયત તર છે તે બતાવે છે. મર્યાદાની વિધિમાં આ ઉપસર્ગ છે. તે સંપૂર્ણ ચત ચતાં આયત શબ્દ છે. અને ઉપરના બે અણસણ કરતાં વધારે આયત છે, માટે આયત તર છે.

અથવા ઉપરના બંને અણસણથી અતિશય આત્ત છે. માટે આત્તતર છે અર્થાત્ ચત્તથી અધ્યવસાયવાળો છે. પ્રથમ કહેલા બે અણસણ કરતાં પાદપોષગમન વધારે દઢતર છે એમાં પણ ઇંગિત મરણમાં કહ્યા મુજબ પ્રવ્રજ્યા સંલેખના વિગેરે બધું જાણવું, પ્ર૦—જો આ આયત તર છે તો શું કરવું ? ઉઃ—કહે છે. જે લિશ્તુક આ કહેલી વિધિએજ પાદ-પોષગમન વિધિને પાળે તથા શરીરના બધા વ્યાપાર છોડવાથી કાયા તપે અથવા મૂર્છા પામે અથવા મરણ સમુદ્ધાત આવે, અથવા લોહી માંસ શિયાળીયા ગીધ કીડીઓ વિગેરેથી બંવાય, પીવાય, તોપણ મહા સત્વના કારણે પોતે જાણે કે આ ઈચ્છિત મોટું ફળ આવ્યું છે તેથી તે સ્થાનથી દ્રવ્યથી, અને લાવથી તે શુભ અધ્યવસાયથી ચળાયમાન ન થાય. ન બીજા સ્થાને જાય. (૧૯) વળી આ અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થવાથી પ્રત્યક્ષ મરણ વિધિ છે. અને તે સૌથી શ્રેષ્ઠ હોવાથી પાદપ ઉપ-

(૨૧૯)

ગમન રૂપ મરણનો ધર્મ (વિશેષ) વિધિ છે. ઉત્તમ પણાના કારણે બતાવે છે. (સૂત્રમાં છઠ્ઠી છે. તેનો પાંચમીમાં અર્થ લઈએ તો પૂર્વ સ્થાનથી એટલે ભક્ત પરિણા તથા ઇંગિત મરણના રૂપથી આ પ્રકર્ષણી થઈ છે; માટે પૂર્વ સ્થાન પ્રથમ છે. અર્થાત્ પ્રચ્છિન્નતર છે. તે પ્રમાણે જે ઇંગિત મરણમાં કાયાને હલાવવાની છુટ હતી તે પણ અહીંયા નથી. આડતું મૂળ જમીનમાં હોય, તે પોતે બગાડું કે છેદાડું સ્થાનથી ખસતું નથી. તેમ પોતે સાધુ આડ માફક ચેષ્ટા ક્રિયા રહિત દુઃખમાં આવેલો હોય તો પણ ચિલાતી પુત્ર માફક સ્થાનથી ખસતો નથી. પણ ત્યાંજ સ્થિર રહે છે તે બતાવે છે. અચિર સ્થાન તે પોતાના સંચારાની જગ્યા પ્રથમથી જોઈને કહેલી વિધિએ તેમાં રહે. આ પાદપઉપગમનના અધિકારથી વિહરણનો અર્થ વિહાર ન લેતાં પોતે વિધિએ પાલણ કરે એમ બાણુવું. પણ સ્થાનથી ન ખસે, તેજ બતાવે છે. બધા ગાત્રના નિરોધમાં પણ સ્થિર રહે પણ ખસે નહીં.

પ્ર:—આવો કોણ છે ?

ઉ:—માહણુ સાધુ છે. તે બેઠો હોય ઉભો હોય તો પણ શરીરની બબર રાખ્યા વિના જેવી રીતે પોતે પ્રથમ કાયાને સ્થાપિ હોય તેમજ અચેતન માફક રહે હાલે નહીં (૨૦) આજ વાતને બીજી રીતે કહે છે.

અચિત્તં તુ સમામજ્જ, ઠાવણ તત્થ અપ્પગં
 વોસિરે મવ્વસાં કામ ત મે દેહે પરીસહા ॥ ૨૧ ॥
 જાવજ્જીવં પરીસહ, ઉવમગ્ગા इति सस्वया
 સંકુહ દેહ મયાણ, ઇય પન્નેઽર્માહયામણ ॥ ૨૨ ॥
 મેઝરે ય ન રહિજ્જજ્ઞા, કામેસુ બહુતરેસુનિ
 હચ્છા લોભ ન સેવિજ્જા, ધુવવન્મ મપંહિયા ॥ ૨૩ ॥
 સાસણ હેં નિમન્તિજ્જા, િવ્વમાયં ન સહહે
 તં પાહિયુજ્જ માહગ. મવ્વ નૂમં વિહૂળયા ॥ ૨૪ ॥

ચિત્ત જેમાં ન હોય તે અચેતન (જીવ રહિત) છે
 અને તેવી સંવાતની જગ્યા અથવા પાટીયું વિગેર મેળવીને
 તેના ઉપર સમર્થ પુરૂષ બેસે અથવા કોઈ લાકડા ઉપર
 ત્યાં આત્માને સ્થાપન કરે અને ચાર પ્રકારના આહાર
 ત્યાગીને મેરૂ પર્વત માફક નિશ્પ્રકપ રહે પ્રથમ શુદ્ધ પાસે
 આત્મોચના વિગેર ક્રિયા કરીને આત્માથી દેહને દૂર કરે
 (મોહ છોડે) તે સમયે જો કોઈ પીસડા ઉપસર્ગો આવે
 તો ભાવના ભાવે કે આ માની દેહ હવે નથા કારણકે મેં
 તેને ત્યાગી છે તો પીસડા મને કેવી રીતે લાગે? અથવા
 માન શરીરમાં પરીસહો નથો, કારણકે સારી રીતે સહે-
 વાથી તે સગંધી પીવાના ઉદ્યેગનો અભવ છે. એથી
 પસિહોને કર્મ શત્રુને નહવા માફક અપરીસહોજ

માને (શત્રુને જીતવાથી આનંદ મને તેમ પરીસહોને જીતે) (૨૧)

પ્ર:—તે કયાં સુધી સહેવા ? આવી શંકા દૂર કરવા કહે છે. આખી જીંદગી સુધી પરિસહ અને ઉપસર્ગ જહેવા એમ જાણીને તેને સહન કરે અથવા મને આખી જીંદગી સુધી પરિસહ ઉપસર્ગો નથી એમ જાણીને સહે અથવા જ્યાં સુધી જીવિત છે ત્યાં સુધી પરિસહ ઉપસર્ગની પીડા થાય છે. તો થોડા આંખના પલકારા સુધી આ અવસ્થામાં હું રહેલ છું. તેવાને તો આ અદ્ય માન છે એમ જાણીને કાયાને યરોબર સંવરીને શરીર ત્યાગ માટે ઉઠેલો છું એમ માનીને તે મુનિ ઉચિત વિધાનને જાણનારો કાયાને પીડા કરનારાં જે જે કષ્ટ આવે તે યરોબર સહે (૨૨)

આવા સાધુને જોઈને (અશ્ચર્ય પામીને) કોઈ રાજા વિગેરે ભોગોની નિમત્રણા કરે તે ખતાવે છે. એટલે જે ભોક્તાના સ્વભાવવાળા છે તે ભિદુર શબ્દ વિગેરે પાંચ કામ ગુણો છે. તેમાં રાગ ન કરે (મુનિ તેનાથી ન લલચાય) અથવા ખીજી પ્રતિમાં 'કામેસુ બહુલેસુવ' પાઠ છે. એટલે ઈચ્છા મદનરૂપ જે કામ છે. તે ઘણા પ્રમાણમાં હોય તેમાં ન લલચાય અર્થાત્ તે રાજા પોતાની કન્યાનું દાન વીગેરે આપવા લોભાવે. તો પણ તેમાં ગૃહ ન થાય તથા ઈચ્છા રૂપ લોભ તે ઈચ્છા લોભ છે તે મુની આ અણસણનું

ફળ આવતા લવમાં મને ચક્રવર્તીનું પદ અથવા ઇંદ્રની પદવી વિગેરે મળેા. તેવા અભિલાષનું નિયાણું પોતે નિર્જ- રાની અપેક્ષા રાખીને સેવે નહીં (નિયાણું ન કરે.)

જેમ દેવતાની રિદ્ધિ સમાન સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ દેખીને બ્રહ્મદત્તે પૂર્વ લવમાં નિયાણું કર્યું તેમ પોતે ન કરે તે પ્રમાણે આગમમાં કહ્યું છે.

આ લોકની આશંસા માટે તપ ન કરે (૧) તથા પર- લોકની આશંસા માટે ન કરે (૨) તથા ભૂવિતની આશંસા ન કરે. (૩) મરણની આશંસા (૪) કામ લોગની આશંસા (૫) માટે સંલેખના તપ ન કરે, વિગેરે છે.

વર્ણુ—સંયમ અથવા મોક્ષ તે દુઃખે કરીને જણાય છે. અથવા પાઠાંતરમાં ધ્રુવવન્ન પાઠ છે તેનો અર્થ આ છે કે અવ્યભિચારી તે ધ્રુવ છે તે ધ્રુવ વર્ણુ (સંયમ) ને અથવા શાશ્વતી યશકીર્તિને વિચારીને કામ ઇચ્છા લોભને દૂર કરે. (૨૩)

વળી આખી ભંદગી સુધી ક્ષય ન થવાથી શાશ્વત છે અથવા પ્રતિદિન દાન દેવાથી શાશ્વત અર્થ છે. તેવા સારા વિલવ વડે કોઈ લલચાવે તો ગુરૂ શિષ્યને સમજાવે છે કે તારે તેમાં લલચાવું નહીં, પણ વિચારવું કે આ ધન શરીર માટે લેવાય પણ તે નાશવંત છે, માટે ધન નકામું છે.

તેજ પ્રમાણે કોઈપણ રીતે દેવતાની માયાથી ન લલ-

આય તે કહે છે. જો કોઈ દેવતા પરીક્ષા કરવા અથવા શત્રુ પણાથી અથવા ભક્તિથી અશ્વવા કૈતુક વિગેરેથી જીદી જીદી રિદ્ધિઓ બતાવી લલચાવે તો પણ આ દેવ માયા છે એમ તું જાણ અને લલચાતો નહીં. કારણ કે જો એ માયા ન હોય તો આ પુરૂષ એકદમ ક્યાંથી આવે અને આટલું બધું દુર્લભ દ્રવ્ય આવા ક્ષેત્રમાં કાળમાં કે ભાવમાં કોણ આપે ? આ પ્રમાણે દેવ માયાને તું જાણી લે અથવા કોઈ દેવી દિવ્યરૂપ ધારણ કરીને લલચાવે તો પણ પોતે ન લલચાય. તેવું તું સમજ. હે સાંધુ ! તું આ બધી માયાને અથવા કર્મ બધને જાણીને દેવ વિગેરેની કપટ જાળને સમજીને લલચાતો નહીં, (૨૪)

સવ્યદ્વેહિં અમુચ્છિણ, આત્કાલસ્ત પારણ ।

તિતિક્ત્વં પરમં નચ્ચા, વિમોહનયરં હિયં । ૨૫ । તિબેમિ વિમાંનાઘયન મષ્ટમં સમાપ્તમ્ ઉદ્દેશઃ ॥ ૮-૮ ॥

બધા અર્થો ઇન્દ્રિયોના વિષયો પાંચ પ્રકારના છે. તે કામ શુભ છે અથવા તેને પ્રાપ્ત કરાવનાર દ્રવ્ય સમૂહ છે. તેમાં તું મૂર્છા ન પામતો એટલે પ્રાપ્ત કરાવનાર દ્રવ્ય સમૂહ છે તેમાં પોતં મૂર્છા ન પામતો આયુ પહોંચે ત્યાં સુધી પોતે સ્થિર રહે. અને તેનો એટલે ક્ષય થાય ત્યાં સુધી રહે તે પારગ છે એટલે ઉપર બતાવેલી વિધિએ પાદપઉપગમન અણુસણુમાં રહીને ચઢતા શુભ ભાવ વડે પોતાના આયુના કાળનો પાર

પહોંચનારો થાય. આ પ્રમાણે પાદપ ઉપગમનની વિધિ
 ગતાવીને સમાપ્ત કરવા ભક્ત પરિજ્ઞા વિગેરે ત્રણે મંથ્રોના
 કાળક્ષેત્ર પુરૂષની અવસ્થાને વિચારીને યોગ્યતા પ્રમાણે કરે
 તે છેલ્લા બે પદમાં બતાવ્યું છે. પરીસહ ઉપસર્ગથી જે
 દુઃખ આવે તે બધું સારી રીતે સહન કરવું. તે ત્રણે મર-
 ણમાં મુખ્ય છે તે વિચારીને મોહ રહિતનાં જે મરણે ભક્ત
 પરિજ્ઞા ઈગિત મરણ પાદપ ઉપગમન છે. તે ત્રણેમાં કાળ
 ક્ષેત્ર વિગેરેને આશ્રયી ઉત્તમ ભાવે તે કરવાથી બધામાં સમાન
 ફળ છે. માટે અભિપ્રેત અર્થ મેળવવાથી હિત છે, માટે
 યથાશક્તિ ત્રણમાંનું કોઈ પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે
 અવરે કરવું. (હાલ તેવું સંઘયણ ન હોવાથી ધૈર્ય ન
 રહે તેમ આયુષ્યનો કાળ બતાવનાર જ્ઞાની સાધુના અભાવે
 તેવું અણસરુ થતું નથી પણ યથાશક્તિ સાગરિક એક
 બે ઉપગમનું અથવા કલાક બે કલાકનું અણત્રણ વૈચા-
 વર્ય કરનાર માંદા સાધુની સ્થિરતા જોઈ કરાવે છે.
 અને તેમાં નિર્મળ ભાવની પ્રધાનતા હોવાથી પૂર્વના મરણ
 જેવાજ લાભ છે.)

આ પ્રમાણે સુધર્માં સ્વામીએ કહ્યું નય વિચાર વિગેરે
 તેમાં થોડું આવી ગયું છે. આઠમા અધ્યયનનો આઠમો
 ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો. અને અધ્યયન પણ સમાપ્ત થયું. (ટીકાના
 શ્લોક ૧૦૨૦) આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત.

ઉપધાન શ્રુત નામનું નવમું અધ્યયન.

આઠમું અધ્યયન કહ્યું, હવે નવમું કહે છે, તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. કે પૂર્વે આઠ અધ્યયનોમાં જે આચારનો વિષય કહ્યા હતા, તેવો શ્રી વીર વર્દમાન સ્વામીએ પોતે પાળેલો છે, તેથી તે નવમા અધ્યયનમાં કહે છે. તેનો આઠમા સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે, કે તેમાં અભ્યુદય મરણ ત્રણ પ્રકારનું બતાવ્યું, તેવા કોઈ પણ આણુસણુમાં રહેલો સાધુ આઠમા અધ્યયનમાં બતાવેલ વિધિએ અતિ ઘોર પરીસહ ઉપસર્ગ સહન કરી અને સન્માર્ગનો અવતાર પ્રકટ કરી ચાર ઘાતિ કર્મનો નાશ કરીને અનંતજ્ઞાન વિગેરે અતિશયોવાળું અપ્રમેય મહાવિષયોનું સ્વ તથા પરતુ પ્રકાશક એવું કેવળજ્ઞાન મેળવનાર શ્રી મહાવીર પ્રભુને સમોસરણમાં ઊઠેલા અને સત્વોના હિત માટે દેશના કરે છે તેમને પોતે ધ્યાનમાં ધ્યાવે, એટલા માટે આ અધ્યયન કહે છે. આવા સંબંધે આવેલા આ અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વાર કહેવા, તેમાં ઉપક્રમ દ્વારમાં અર્થાધિકાર એ પ્રકારે છે, અધ્યયન અર્થાધિકાર તથા ઉદ્દેશ્ય અધિકાર તેમાં અધ્યયનનો અર્થાધિકાર દુકાણમાં પડેલા અધ્યયનમાં કહેલ છે, અને તેનેજ ખુલાસાનાર નિર્યુક્તિકાર કહે છે—

જો જહયા તિત્થયરો, સો તહયા અપ્પણો ય તિ-
ત્થમ્મિ ।

વળણેહ તવોકમ્મં, ઓહાણસુયંમિ અજ્ઞયણે । ૨૭૬ ।

જે સમયે જે તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે, તે પોતાના તીર્થેમાં આચારનો વિષય કહેવાને છેવટના અધ્યયનમાં પોતે કરેલા તપનું વર્ણન કરે છે (કે બીજા જીવોને પણ તેમ કરવાની રૂચિ થાય) આ બધા તીર્થંકરોનો કલ્પ છે, અહીં તો ઉપધાન શ્રુત નામનું છેલ્લું અધ્યયન (તે વિષયનું) છે, તેથી તેને ઉપધાન શ્રુત કહે છે. કોઈને શંકા થાય કે જેમ બધા તીર્થંકરનું કેવળ જ્ઞાન સમાન છે, તેમ તપ અનુષ્ઠાન સમાન છે, કે ઓછું વધતું છે ? તે શંકાનું નિવારણ કરવા કહે છે;

સવ્વેસિં તવોકમ્મં નિરુવસગ્ગં તુ વળિણય જિણાણં;

નવરં તુ વહમાણસસ, સોવસગ્ગં સુણેયવ્વં; ॥ ૨૭૭ ॥

તિત્થયરો ચડનાળી સુરમહિઓ સિજ્ઞિયવ્વય ધુ

વમ્મિ;

અણિગૂહિયલલિરિઓ, તવોવિહાણંમિ ઉડ્ડમહ

॥ ૨૭૮ ॥

કિં પુણ અવસેસેહિં સ્વક્કલયકારણા સુધિહિણ્હિં

હોહ ન ઉડ્ડમિયવ્વં સ પચ્ચવાયંમિ માણુસે ? । ૨૭૯ ।

(ત્રણે ગાથાને અર્થ સરળ હોવાથી ટીકા નથી તે પણ દુકામાં લખીએ છીએ)

અથા તીર્થંકરોનો તપ શાસ્ત્રમાં ઉપસર્ગ રહિત બતાવ્યો છે (પાર્શ્વનાથનો થોડો હોવાથી ગણ્યો નથી) પણ વર્ધ્ધમાન સ્વામીનો તપ ઉપસર્ગવાળો બાણ્યો. (તેમને સંગમ દેવતા વિગેરેના ઘણા ઉપસર્ગ આવેલા છે, ૥૨૭૭

તીર્થંકર દીક્ષા લીધા પછી તુર્ત મન પર્યવ જ્ઞાન પ્રકટ થતાં ચાર જ્ઞાનવાળા થાય છે, દેવતા મોથી પૂજાય છે, નિશ્ચયે મોક્ષમાં જનારા છે, તેપણ પોતાનું બળ વીર્ય ન ગોપવતાં તપ વિધાનમાં ઉદ્ધમ કરે છે, ૥૨૭૮॥ તે બીજા સામાન્ય ગીતાર્થ સાધુ વિગેરે એ (તપનો ફાયદો બાણ્ય પછી) અને મનુષ્યપણાનું જીવન સોપક્રમ (વિધન)વાળું હોવાથી શા માટે તપમાં યથાશક્તિ ઉદ્ધમ ન કરવો ?

હવે અધ્યયનનો અર્થાધિકાર બતાવીને ઉદ્દેશનો અર્થ-
ધિકાર કહે છે—

ચરિયા ? સિજ્ઞા ય ૨ પરીસહાય ૩,

આયંકિયા (૧) ચિગિચ્છા (૨) ય ॥

તથ ચરણેણઽહિગારો.

ચડસુદેસેસુ નાયવ્વો ॥૨૮૦॥

‘ચરણ’ચરાય તે ચર્ચા, એટલે ‘વર્ધ્ધમાન સ્વામીના વિહારને આ પહેલા ઉદ્દેશમાં વર્ણવ્યો છે.

(૨૨૮)

ખીજા ઉદ્દેશામાં શય્યા તે વસતિ (રહેવાનું સ્થાન) જેવું મહાવીરે વાપર્યું છે તેનું વર્ણન છે.

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરીસહો આવેથી નિર્જંશ માટે ચારિત્ર માર્ગથી ભ્રષ્ટ ન થતાં સાધુએ તેને સહન કરવા, અને તેના ઉપલક્ષણથી અનુકૂલ તથા પ્રતિકૂલ વર્દ્ધમાન સ્વામીને જે પરીસહો થયા તે બતાવે છે.

ચોથા ઉદ્દેશામાં ભૂખની પીડામાં વિશિષ્ટ અભિગ્રહની પ્રાપ્તિમાં આહારવડે ચિકિત્સા (ઉપાય) કરે, અને તપ ચરણનો અધિકાર તો ચારે ઉદ્દેશામાં આલે છે, ॥ ગાથાર્થ ॥

ત્રણ પ્રકારે નિક્ષેપો છે, ઔઘ નિષ્પન્ન, નામ, અને સૂત્રાલાપક તેમાં ઔઘમાં અધ્યયન, નામમાં ઉપધાન શ્રુત એવું બે પદ્ધતિ નામ છે, તે ઉપધાન અને શ્રુતના તથાક્રમે નિક્ષેપા કરવા એ ન્યાયે ઉપધાન નિક્ષેપનું વર્ણન કરે છે.

નામંઠવણુવહાણં દઁવે ભાવે ય હોઙ્ નાયઞ્વં ।

એમવ ય સુત્તસ્સવિ નિક્ખેવો ચઙ્ઙિવહો હોઙ્ ॥૨૮૧॥

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે ઉપધાનના નિક્ષેપા છે, તેજ પ્રમાણે શ્રુતના પણ ચારજ છે, તેમાં દ્રવ્યશ્રુત અનુપયુક્ત (ઉપયોગ વિના)નું છે. અથવા દ્રવ્ય મેળવવા માટે જૈનેતરનું છે.

અને ભાવ શ્રુત તે અંગ ઉપાંગમાં રહેલું જે શ્રુત છે.

તેમાં ઉપયોગ હોય તે, હવે સુગમ નામ સ્થાપના છોડીને દ્રવ્ય વિગેરે ઉપધાન બતાવવા કહે છે.

**દબ્બુવહાણં સયણે ભાવુવહાણં તવો ચરિત્તસસ ।
તમ્હા ઉ નાણંદસણ તવચરંણેહિં હહાહિગયં ॥૨૮૨॥**

સમીપમાં રહીને ધારણ કરાય તે ઉપધાન છે. દ્રવ્ય સંબંધી હોય તે દ્રવ્ય ઉપધાન છે. તે પથારી વિગેરેમાં સુખે સુવા માટે માથા નીચે ટેકા લેવા ઓશીકું વિગેરે મુકાય છે. તે દ્રવ્ય ઉપધાન છે.

અને ભાવનું ઉપધાન તે ભાવોપધાન છે. તે જ્ઞાન-દર્શન ચરિત્ર અથવા ગાહ્ય અભ્યંતર તપ છે. કારણ કે તેનાવડે ચારિત્રમાં પરિણત થયેલા ભાવવાળાને ઉપદ્ધાન (આધાર) કરાય છે. જેથી તે પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શન તપ અને ચરણવડે અહીંયાં અધિકાર છે. (ગાથા અર્થ)

પ્ર૦ શામાટે ચારિત્રના આધાર માટે તપનું ભાવ ઉપધાન કહે છે ? ઉ. કહીએછીએ.

**જહ સ્વલ્લ મહલં વત્થં સુજ્ઞાણં ઉદગાહણં દવ્વેહિં ।
एवं भावुवहाणेण सुज्झाणं कम्ममट्ठविहं ॥૨૮૩॥**

(યથા ઉદાહરણના ઉપન્યાસ માટે છે. જેમકે આ છે. એમ બીજું પણ બહુવું. ખલુ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે.) જેમ મેલું વસ્ત્ર પ્રથમ પાણી વિગેરેથી શુદ્ધ કરાય

છે, તેમ જીવને પણ ભાવ ઉપધાન રૂપ બાહ્ય અભ્યંતર તપ વડે આઠે કર્મથી શુદ્ધ કરાય છે. અને અહીંયા કર્મ-ક્ષયના હેતુ માટે તપસ્ચાનું ઉપધાન શ્રુતપણે લેવાથી પચાંચો લેવા જોઈએ. (તત્ત્વ લેહ અને પચાંચો વડે વ્યાખ્યા થાય છે.) માટે પચાંચો કહે છે. અથવા તપ અનુષ્ઠાન વડે અવધૂનન વિગેરે કર્મ જોઈમાં થવાના જે વિશેષ ઉપાયો સંભવે છે તે બતાવે છે.

**ઓધૂનળ ધૂનળ નાસળ વિનાસળં ક્ષવળ સ્વવળ
સોહિકરં ।**

છેયળ મેયળ ફેહળ, હહળં ધુવળં ચ કમ્માળં ॥૨૮૪॥

તેમાં અવધૂનન, તે અપૂર્વકરણ વડે કર્મ ગ્રંથિ લેહનું ઉપાદાન જાણવું. અને તે તપના કોઈ પણ લેહના સામર્થ્યથી આ ક્રિયા થાય છે. એટલે બાકીના અગીયાર લેહમાં પણ આ જાણવું. તથા ‘ ધૂનન ’ તે ભિન્ન ગ્રંથિવાળાને અનિવૃત્તિ-કરણ વડે સમ્યક્ત્વમાં રહેવું, તથા ‘ નાશન ’ કર્મ પ્રકૃતિનું સ્તિબુદ્ધ સંક્રમણ વડે એક પ્રકૃતિનું બીજી પ્રકૃતિમાં સંક્રમણ થવું, ‘ વિનાશન ’ શૈલેશી અવસ્થામાં સંપૂર્ણતાથી કર્મનો અભાવ કરવો, ‘ ધ્યાપન ’ ઉપશમ શ્રેણીમાં કર્મનું ઉદયમાં ન આવવું, ક્ષપણ તે અપ્રત્યાખ્યાનાદિ ક્રમ વડે ક્ષપક શ્રેણીમાં મોહ વિગેરેનો અભાવ કરવો, શુદ્ધિકર-અનં-તાનુબંધીના ક્ષયના પ્રક્રમથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ મેળવવું,

‘ છેદન, ’ ઉત્તરોત્તર શુભ અધ્યવસાયમાં ચડવાથી સ્થિતિની ઓછાશ કરવી, ‘ ભેદન ’ તે બાદર સંપરાય અવસ્થામાં સંજવલનના લોભના ખંડ ખંડ કરી નાંખવા, (ફેદણ) ત્તિ—ચોઠાણીઆ રસવાળી અશુભ પ્રકૃતિને ત્રણ રસવાળી વિગેરે બનાવવી. ‘ દહન, ’ તે કેવળિ સમુદ્ધાત રૂપ ધ્યાન અગ્નિ વડે વેદનીય કર્મનું રાખતુલ્ય બનાવવું, અને બાકીના કર્મનું બળેલા દોરડા માફક બનાવવું, ‘ ધાવન ’ તે શુભ અધ્યવસાયથી મિથ્યાત્વ પુદ્ગલોનું સમ્યક્ત્વભાવે બનાવવું, આ બધી કર્મની અવસ્થાઓ પ્રાચે ઉપશમશ્રેણી ક્ષપકશ્રેણી કેવલિ સમુદ્ધાત શૈલેશી અવસ્થા પ્રકટ કરવાથી પ્રભૂત રીતે પ્રકટ થાય છે, (આત્મા નિર્મળ કરવા કરાય છે) એટલા માટે પ્રકમાય (આરંભાય) છે, તેમાં ઉપશમ શ્રેણીમાં પ્રથમજ અનંતાનુબંધીઓની ઉપશમના કહેવાય છે, અહીં અસંયત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેશવિરતિ પ્રમત્ત અપ્રમત્તમાંથી કોઈ પણ બીજા યોગમાં જતાં આરંભક હોય છે, તેમાં દર્શન સત્તક એક વડે ઉપશમાય છે, તે કહે છે.

અનંતાનુબંધી ચોકડી, ઉપરની ત્રણ લેશ્યામાં વિશુદ્ધ હોવાથી સાકાર ઉપયોગવાળો અંતઃકોટી કોટી સ્થિતિની સત્તાવાળો પરિવર્તન થતી શુભ પ્રકૃતિઓનેજ બાંધતો પ્રતિ સમયે અશુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને અનંતગુણ હાનિએ ઓછી કરતો શુભ પ્રકૃતિઓને અનંત ગુણ વૃદ્ધિએ અનુભાગ

(૨૨૨) માં વ્યવસ્થા કરતો પદ્યોપમના અસંખ્ય ભાગ હીન ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ કરતો કરણકાલથી પણ પહેલાં અંત સુંહુર્તમાં વિશુદ્ધ માન બનીને ત્રણ કરણ કરે છે, તે પ્રત્યેક અંતસુંહુર્તના છે. તે કહે છે—(૧) યથા પ્રવૃત્ત (૨) અપૂર્વ (૩) અનિવૃત્તિકરણ છે—અથવા ચોથી ઉપશાંતથી થાય છે. તેમાં યથા પ્રવૃત્ત કરણમાં દરેક સમયે અનંત ગુણ વૃદ્ધિવાળી વિશુદ્ધિને અનુભવે છે. તેમાં સ્થિતિ ઘાત, રસઘાત, ગુણ શ્રેણિ, ગુણ સંક્રમણ આમાંથી કોઈ પણ હોતું નથી તેજ પ્રમાણે બીજા અપૂર્વકરણમાં છે. તેનો પરમાર્થ કહે છે કે તેમાં અપૂર્વ અપૂર્વ ક્રિયાને મેળવે છે. તેથી અપૂર્વ કરણ છે. તેમાં પ્રથમ સમયેજ સ્થિતિ ઘાત રસ ઘાત ગુણશ્રેણિ ગુણ સંક્રમ અને અન્ય સ્થિતિ બંધ એ પાંચ પણ અધિકાર સાથે પૂર્વે ન હોતા, અને હવે છે, તેથી અપૂર્વ કરણ છે. તે પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણમાં અન્ય અન્યને પરિણામો ઉદ્ભવતા નથી. માટે તે અનિવૃત્તિ કરણ છે. એને સાર આ છે કે પહેલે સમયે જે જીવોએ આ કરણ દ્રસ્યો તે બધામાં તુલ્ય પરિણામ છે. એ પ્રમાણે બીજા સમયોમાં પણ જાણવું. અહીંયા પણ પૂર્વેજ બતાવેલા સ્થિતિઘાત વિગેરે પાંચે પણ અધિકાર સાથે વર્તે છે. તેથીજ આ ત્રણ કરણવડે ઉપર બતાવેલા ક્રમવડે અનંતાનુબંધીના કષાયોને ઉપશમાવે છે.

ઉપશમનનું વર્ણન.

જેમ ધૂળ પાણીથી છાંટીને લાકડાના થાળાવડે કુશ્રા-
કરતાં ચોંટી જવાથી વાયુ વિગેરેથી ઉડાડવા છતાં તે ધૂળ
ઉડતી નથી, તેમ કર્મ ધૂળ પણ વિશુદ્ધિ ભાવરૂપ પાણીવડે
ભિંજી અનિવૃત્તિ કરણ થાળાવડે હણતાં કર્મરજ શાંત
થવાથી ઉદય ઉદીરણ સંક્રમ નિધત્ત નિકાચનારૂપ કરણોને
અયોગ્ય થાય છે. (ચીકણો કર્મ બંધ ન થાય) તેમાં પણ
પ્રથમ સમયે કર્મદલિક થોડું ઉપશાંત થાય. અને બીજા
ત્રીજા વિગેરે સમયમાં અસંખ્યેય ગુણ વૃદ્ધિએ ઉપશમતાં
અંતરમુહુર્તમાં બધું શાંત થાય છે. આ પ્રમાણે એક મતવડે
અનંતાનુબંધીને ઉપશમ બતાવ્યો.

બીજા આચાર્યોનો મતભેદ.

અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના બતાવે છે. તેમાં ક્ષાયો-
પશમિક સમ્યગ્ દષ્ટિ જીવે ચાર ગતિમાં રહેલા છે. તેમાં
પણ અનંતાનુબંધીના વિસંયોજકો છે. તેમાં નારક અને
દેવ અવિરત સમ્યગ્ દષ્ટિઓ છે, તથા તિર્યંચો અવિરત
દેશવિરત છે. મનુષ્યો અવિરત દેશ વિરત પ્રમત્ત
અપ્રમત્ત છે.

એ બધા પણ યથા સંભવ વિશોધિ વિવેક વડે પરિણત
થયલા અનંતાનું બંધિની વિસંયોજના માટે પૂર્વે કહેલ

કરણુ ત્રણુ કરે છે. તેમાં પણ અનંતાનુબંધીની સ્થિતિને અપવર્તન કરતો પદ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગ માત્ર બનાવે છે. અને પદ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગ જેટલી મોહ પ્રકૃતિઓ જે બંધાય છે, તેને પ્રતિ સમયે સંક્રમાવે છે. તેમાં પણ પ્રથમ સમયે સ્તોક અને ત્યાર પછીના સમયોમાં અસંખ્યેય ગુણ સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે છેલ્લા સમયમાં બધા સંક્રમ વડે આવલિકા જેટલાને છોડી બાકીની સર્વે સંક્રમાવે છે. અને પછી આવલિકામાં રહેલ પણ સ્તિબુદ્ધ સંક્રમ વડે વેદાંતી બીજી પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે અનંતાનુબંધી કષાયો વિસંયોજિત થાય છે.

દર્શન ત્રિકુની ઉપશમના.

તેમાં મિથ્યાત્વનો ઉપશમક મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અથવા વેદક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે પણુસમ્યકત્વ કે સમ્યગ મિથ્યાત્વનો વેદક તેજ ઉપશમક છે.

તેમાં મિથ્યાત્વનો ઉપશમ કરતો તેનું અંતર કરીને પ્રથમ સ્થિતિને વિપાક વડે ભોગવીને મિથ્યાત્વનો ઉપશમ કરતો, ઉપશાંત મિથ્યાત્વી બને છે. અને ઉપશમ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ થાય છે. હવે વેદક સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવ ઉપશમ શ્રેણીને સ્વીકારતો અનંતાનુબંધીને વિસંયોજીને સંયમમાં રહેલો આ વિધિએ દર્શનત્રિકને ઉપશમાવે છે તેમાં યદ્યા પ્રવૃત્ત વિગેરે પહેલા બતાવેલ ત્રણ કરણોને કરીને અંતર-

(૨૩૫)

કરણ કરતો વેદક સમ્યક્ત્વની પહેલી સ્થિતિને અંતર મૃદુર્તાની બનાવે છે. અને બાકીની આવલિકા માત્ર બનાવે છે. ત્યાર પછી થોડી ઓછી એવી મુદુર્તા માત્રની સ્થિતિ ખંડ ખંડ કરીને બધ્યમાન પ્રકૃતિઓને સ્થિતિ-બંધ માત્ર કાળ વડે તે કર્મના દળિયાને સમ્યક્ત્વની પ્રથમ સ્થિતિમાં પ્રક્ષેપ કરતો આ પ્રક્રિયાવડે સમ્યક્ત્વના બંધના અભાવથી અંતર ક્રિયામાણુ કરેલું થાય છે. મિથ્યાત્વ સમ્યક્ મિથ્યાત્વ પ્રથમ સ્થિતિ દલિકને આવલિકાના પરિ-માણુ માત્ર સમ્યક્ત્વની પ્રથમ સ્થિતિમાં સ્તિબુક સંક્રમવડે સંક્રમાવે છે. તેમાં પણ સમ્યક્ત્વની પ્રથમ સ્થિતિ ક્ષીણ થતાં ઉપશાંત દર્શનત્રિકવાળો થાય છે. ત્યાર પછી ચારિત્ર. મોહનીયને ઉપશમાવતો પૂર્વ માફક ત્રણ કરણ કરે છે. એમાં વિશેષ આ છે. યથા પ્રવૃત્ત કરણ અપ્રમત્ત ગુણ-સ્થાનેજ થાય છે. અને બીજું અપૂર્વકરણ તો આઠમુંજ ગુણ-સ્થાન છે. તેના પ્રથમ સમયેજ સ્થિતિ ઘાત રસઘાત ગુણ શ્રેણિ ગુણ સંક્રમ અપૂર્વ સ્થિતિ બંધ એ પાંચ અધિકાર સાથે પ્રવર્તે છે. તેમાં અપૂર્વકરણના સંખ્યેય ભાગ જતાં નિંદ્રા પ્રચલાના બંધનો વ્યવ છેદ થાય છે. તેમાં પણ ઘણું હજાર સ્થિતિનાં કંડકો ગયે છતાં છેલ્લા સમયમાં બીજા ભવની નામ પ્રકૃતિની ત્રીસ પ્રકૃતિના બંધનો વ્યવછેદ કરે તે આ પ્રમાણે છે.

(૨૩૬)

(૧) દેવગતિ (૨) અનુપૂર્વી (૩) પાંચેન્દ્રિય જાતિ, (૪) વૈક્રિય (૫) આહારક શરીર અને તે (૧-૭) બંનેના અંગો-
 પાંગ, (૮) તેજસ (૯) કાર્મણ શરીર (૧૦) સમચતુરસ
 સંસ્થાન (૧૧થી૧૪) વર્ણગંધ રસ સ્પર્શ (૧૫) અગુરુલઘુ
 (૧૬) ઉપધાત (૧૭) પરાધાત (૧૮) ઉચ્છવાસ (૧૯) પ્રશ-
 સ્ત વિહાયોગતિ (૨૦) ત્રસ (૨૧) ખાદર (૨૨) પચામ
 (૨૩) પ્રત્યેક (૨૪) સ્થિર (૨૫) શુભ (૨૬) સુભગ (૨૭)
 સુસ્વર (૨૮) આદેય (૨૯) નિર્માણ (૩૦) તીર્થંકર નામ
 તેથી અપૂર્વ કરણના છેલ્લા સમયમાં હાસ્ય રતિ ભય ભુશુ-
 પ્સાના બંધનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. અને હાસ્યાદિ
 પટકના ઉદયનો વ્યવચ્છેદ થાય છે, બધા કર્મનો અપ્રશ-
 સ્તનો ઉપશમ નિદ્રત નિકાચના કરવાનું વ્યવચ્છેદ થાય છે.
 (ટીકાના કાઉંસમાં લખ્યું છે કે દેશના ઉપશમનો વ્યવ-
 ચ્છેદ થાય છે) તેથી એ પ્રમાણે અસંયત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ
 વિગેરેથી અપૂર્વ કરણના અંત સુધી સાત કર્મોનો ઉપ-
 શાંત મેળવાય છે. ત્યાર પછી અનિવૃત્તિકરણ છે. અને
 તે નવમો ગુણ (ગુણ સ્થાન) તેમાં રહેલો એકવીસ
 મોહ પ્રકૃતિનો અંતર કરીને નપુંસક વેદને ઉપશમાવે છે.
 ત્યાર પછી સ્ત્રી વેદ પછી હાસ્યાદિ પટક પછી પુરૂષ વેદના
 બંધ ઉદયનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. ત્યાર પછી એ આવ-
 લોકામાં એક સમય ઓછે પું વેદનો ઉપશમ થાય છે.

(૨૩૭)

ત્યાર પછી બે કોધનો અને પછી સંજ્વલન કોધનો, પછી એજ પ્રમાણે માનત્રિક અને માયાત્રિકનો ઉપશમ કરે છે. ત્યાર પછી સંજ્વલન લોભના સૂક્ષ્મ ખંડો બનાવે છે. અને તે કરણના કાળના ચરમ સમયમાં વચલા બે લોભને ઉપશમાવે છે. આ પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણના અંતમાં સતાવીસ પ્રકૃતિ ઉપશાંત થાય છે, ત્યાર પછી સૂક્ષ્મ ખંડોને અનુભવતો સૂક્ષ્મસંપરાય વાળો થાય છે. (દશમું ગુણુ સ્થાન ફરસે છે.) તેનાં અંતમાં જ્ઞાન અંતરાય દશક દર્શનાવર્ણુ ચતુષ્ક યશકીર્તિ અને ઉચ્ચ ગોત્ર એમ સોળ પ્રકૃતિના બંધનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. એ પ્રમાણે મોહનીચ કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ સંજ્વલન લોભ ઉપશમાવતાં ઉપશાંત વીતરાગ થાય છે, (અગીયારમું ગુણુ સ્થાન ફરસે છે.)

અને તે જઘન્યથી એક સમય અને તે ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહુર્ત છે. અને તે ગુણુસ્થાનેથી પડવાનું કારણ કાં તો મનુષ્ય ભવ સમાપ્ત થાય અથવા કાળ ક્ષય થાય. અને તે જેમ ચડેલો છે અને બંધાદિ વ્યવચ્છેદ કરે છે, તેજ પ્રમાણે પાછો પડતાં કર્મ બંધ બાંધે છે. અને તેમાંથી કોઈ પડતાં મિશ્યાત્વ નામના પહેલા ગુણુસ્થાને પણ જાય છે.

અને જે ભવક્ષયથી પડે છે, તેને પહેલા સમયમાંજ બધા કરણો પ્રવર્તે છે. કોઈ તો એક ભવમાં પણ બે વાર ઉપશમ શ્રેણિ કરે છે.

ક્ષપક શ્રેણીનું વર્ણન.

આ શ્રેણી કરનાર મનુષ્યજ આઠ વરસની ઉપરનો ' આરંભક ' હોય છે. અને તે પ્રથમજ કરણ ત્રય પૂર્વક અનંતાનુબંધી કષાયોને વિસર્યોજે છે. (દૂર કરે છે.) પછી કરણ ત્રણ પૂર્વકજ મિથ્યાત્વને અને તેમાં ખાફી રહેલ લાગને સમ્યગ્ મિથ્યાત્વમાં નાંખતો ખપાવે છે. એ પ્રમાણે સમ્યગ્ મિથ્યાત્વને પણ ખપાવે પણ વિશેષ એટલું છે કે તેમાં ખાફી રહેલને સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે એજ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વને ખપાવે છે. અને તેના છેલ્લા સમયમાં વેદક (ક્ષય ઉપશમ) સમ્યગ્ દષ્ટિ થાય છે ત્યાર પછી ક્ષાયિક સમ્યગ્ દષ્ટિ થાય છે. આ સાત કર્મ પ્રકૃતિઓ અસંચત સમ્યગ્ દષ્ટિથી લઇને અપ્રમત્ત ગુણ સ્થાન સુધી ખપાવે છે અને આ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં જો આયુ બાંધાયું હોય તો શ્રેણિક રાજા માફક ત્યાંજ ટકે છે. પણ જો આયુ બાંધ્યું નથી અને ક્ષાયિક સમક્ષિત મેળવ્યું છે. તેવો કષાય અટકને ખપાવવા કરણત્રય પૂર્વક આરંભે છે. ત્યાં યથા પ્રવૃત્ત કરણ અપ્રમત્તનેજ હોય છે અપૂર્વ કરણમાં તો સ્થિતિધાત વિગેરે પૂર્વની માફક નિદ્રાદિક અને દેવગતિ વિગેરે ત્રીસ તથા હોસ્થાદિ ચતુષ્કનેા યથાક્રમ બંધ વ્યવચ્છેદ ઉપશમશ્રેણીના ક્રમ માફક કહેવો અને અનિવૃત્તિકરણમાં તો થીણુદિ ત્રિક નરક સિદ્ધિ ગતિ તેની અનુપૂર્વિ એકંદ્રિય આદિ ચાર

જાતિ આતપ ઉદ્યોત સ્થાવર સૂક્ષ્મ સાધારણ એ સોળ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે. પછી આઠ કષાયનો ક્ષય થાય છે.

બીજા આચાર્યને મતે પ્રથમ કષાય અપ્રકને અપાવે છે. ત્યાર પછી ઉપર કહેલી સોળ પ્રકૃતિ અપાવે છે. ત્યાર પછી નયુસક વેદ ત્યાર પછી હાસ્યાદિ ષટક પછી પુરુષ વેદ પછી સ્ત્રી વેદ અપાવે છે. પછી અનુક્રમે ક્રોધથી માયા સુધી ત્રણ સંજ્વલન કષાયને અપાવે છે. અને સંજ્વલન લોભના ખંડ ખંડ કરી તેમાંના બાહર ખંડોને અપાવતો અનિવૃત્તિ બાહર ગુણુ સ્થાન વાળો હોય છે. અને સૂક્ષ્મ ખંડોને અપાવતો સૂક્ષ્મ સંપરાય હોય છે. તેના અંતમાં જ્ઞાનાવરણીયની દર્શનાવરણીની અંતરાયની તથા યશ-કીર્તિ ઉચ્ચ જોત્ર મળી સોળ પ્રકૃતિનો બંધ વ્યવચ્છેદ કરે છે. પછી ક્ષીણ મોહી બનીને અંતર્મુહુર્ત રહીને તેના અંતમાં છેલ્લા સમયના પહેલામાં બે નિદ્રાને અપાવે છે. અંત સમયમાં જ્ઞાન આવરણુ અને અંતરાય પંચક તથા દર્શન આવરણુ ચતુષ્ક અપાવીને આવરણુ રહિત જ્ઞાન દર્શન વાળો કેવળી (સર્વજ્ઞ) બને છે. અને તે ક્ષણ એકજ સાતા-વેદનીય કર્મને સયોગી ગુણુસ્થાન સુધી બાંધે છે. આ ગુણુસ્થાને જઘન્યથી કેવળી અંતર્મુહુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટીમાં થોડું બોધું આયુ સુધો હોય છે. ત્યાર પછી

(૨૪૦)

આ કેવળી ભગવાનને માલમ પડે કે અંતર્મુહૂંત આયુ ખાકી છે. અને વેદનીય કર્મ ઘણું વધારે છે તો ખંનેની સ્થિતિ સરખી કરવા કેવળી સમુદ્ધાત અનુક્રમે કરે છે.

કેવળી સમુદ્ધાતનું વર્ણન.

ઐહારિક કાયના યોગ વાળો આ લોકના અંત સુધી ઉંચે નીચે પહોંચે ત્યાં સુધી શરીરના પરીણાહ (અવ-ગાહનાના) પ્રમાણનો પ્રથમ સમયમાં ઠંડા આકાર બનાવે છે. બીજા સમયમાં તીર્છી દિશામાં લોકાંત પુરવા માટે કપાટ (કમાડ) માફક ઐહારિક કાર્મણ શરીરના યોગમાં રહીને બનાવે છે. ત્રીજા સમયમાં ખુણાઓ પુરવા માટે કાર્મણ શરીર યોગમાં રહીને મન્થાન (મથણી) માફક બનાવે છે. અને તે સમ શ્રેણિ પછી શ્રેણિ લેવાથી લોકનો ઘણો ભાગ પ્રાચે પુરાય છે. અને ચોથા સમયમાં કાર્મણ યોગ-વડેજ મન્થાનના વચમાં રહેલા અંતરા પુરવા માટે નિષ્કુટ વડે પુરે છે તેજ પ્રમાણે ઉલટા ક્રમે બીજા ચાર સમયમાં તે વ્યાપારને સંકેલતા તે તે યોગવાળો થાય છે. ફક્ત ‘છટ્ઠા’ સમયમાં મન્થાનનો ઉપસંહાર કરતાં ઐહારિક મિશ્ર-યોગી થાય છે. તે પ્રમાણે કેવળી ભગવાન સમુદ્ધાતને સંહ-રીને પછી ફલક વિગેરે પોતે જે ગૃહસ્થ પાસે લીધું હોય તે પાછું સોપીને યોગનો નિરોધ કરે છે.

(૨૪૧)

યોગ નિરોધનું વર્ણન.

પ્રથમ બાહર મન યોગને રોકે છે. પછી વચન યોગને અને કાય યોગ જે બાહર હોય તેને રોકે છે. પછી એજ ક્રમે સૂક્ષ્મ મનો યોગ રોકે છે. પછી સૂક્ષ્મ વચન યોગ રોકે છે. ત્યાર પછી સૂક્ષ્મ કાય યોગને રોકતો અપ્રતિપાતિ નામના શુક્લ ધ્યાનના ત્રણ લેહને આરોહે છે અને સૂક્ષ્મ ક્રિયાને રોકતો શિષે કરીને ક્રિયા રોકોને અનિવૃત્તિ નામના શુક્લ ધ્યાનના ચૈથા પાયાને આરોહે છે.

અને તેમાં આરૂઢ થયેલા અયોગી કવળી ભાવને પામેલો અતર્મુહુર્ત જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટથા રહે છે. તેમાં જે જે કર્મનો ઉદય આવેલ નથી તે તે કર્મોને સ્થિતિના ક્ષય વડે ખપાવતો અને વેદાતિ પ્રકૃતિને બીજી પ્રકૃતિમાં સંક્રમાવતો ખપાવતો છેવટના પહેલા સમયમાં આવે છે. તે વખતે દેવ ગતિ સાથેની કર્મ પ્રકૃતિઓ ખપાવ છે.

દેવ ગતિ અનુપૂર્વી વૈક્રિય આહારક શરીર ખંનેનાં અંગો-પાંગ અને બંધન અને સંઘાત તથા બીજી પ્રકૃતિઓ ખપાવે છે. આહારિક તેજસ કાર્મણ એ ત્રણ શરીર તેનાં બંધન અને સંઘાતન છ સંસ્થાન છ સંઘયણુ આહારિક શરીરનાં અંગોપાંગ વર્ણ ગંધ રસ દ્રવ્ય મનુષ્ય અનુપૂર્વી અગુરુ-લઘુ ઉપઘાત પરાઘાત ઉચ્છવાસ પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત વિહાયો-ગતિ તથા અપર્યાપ્તિ પ્રત્યેક સ્થિર અસ્થિર શુભ અશુભ

(૨૪૨)

સુભગ દુર્ભાગ સુસ્વર દુઃસ્વર અનાદેય, અચ્ચ કીર્તિ નિર્માણ
નીચ ગોત્ર કોઈ પણ એક વેદનીય કર્મ ખપાવે છે.

અને છેલ્લા સમયમાં તો ૧ મનુષ્ય ગતિ ૨ પર્યેદિય
જાતિ ૩ ત્રસ ૪ બાહર ૫ પર્યાપ્ત ૬ સુભગ ૭ આદેય ૮
યશઃ કીર્તિ ૯ તીર્થંકર નામ ૧૦ કોઈ એક વેદનીય કર્મ
૧૧ આયુ ૧૨ ઉચ ગોત્ર એ બાર પ્રકૃતિઓ તીર્થંકર ખપાવે
છે, અને કોઈ આચાર્યને મતે અનુપૂર્વ સહિત તેર પ્રકૃ-
તિઓ ખપાવે છે, અને તીર્થંકર ન હોય, તે પ્રથમ ખતા-
વેલી બાર અથવા અગ્યાર ખપાવે છે, સંપૂર્ણ કર્મ ક્ષય
કયાં પછી તુર્તજ અસ્પર્શ ગતિએ એકાંતિક આત્મતિક
અનાબાધ લક્ષણ વાળા મુખને અનુભવતો સિદ્ધ સ્થાન જે
હોકના અથ્ર ભાગે છે, ત્યાં પહોંચે છે.

હવે ઉપસંહાર કરતાં તીર્થંકરના આ સેવનથી બીજા
જીવોને પ્રરોચનતા થાય, તે ખતાવવા કહે છે.

एव तु समणुचिन्न, वीरवरेणं महाणु भावेणं
जं अणुचरित्तु धारा, सीबमचलं जन्ति निःश्रापं

॥ ૨૪૪ ॥

આ પ્રમાણે કહેલી વિધિએ જ્ઞાનાદિ ભાવ ઉપધાન અથવા
તપને વીરવર્દમાન સ્કમ્ભીએ સ્વયં આદર્યો છે, તો બીજા
પણ મોક્ષાભિલાષીએ આજરવે (અર્થાથ)

પ્રદ્યવ્યર્થ અધ્યયનની નિયુક્તિ સમાપ્ત થઈ.

હવે સૂત્રાનુગમમાં સૂત્ર ઉચ્ચારવું તે કહે છે—

**અહાસુયં વદસ્સામિ, જહા સે સમુજે ભગવં ઉઠ્ઠાણં
સંસ્વાણં તંસિ હેમંતે, અહુણો પવરહણં રીઠ્ઠથા ॥૧॥**

આર્થ સુધમાં સ્વામીને પૂછવાથી જાણુસ્વામીને પોતે કહે છે, યથાશ્રુત અથવા યથા સૂત્ર હું કહીશ, તે જ પ્રમાણે—

તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ઉદ્યત વિહાર સ્વીકારીને સર્વ અલંકાર (ભૂષણ) ત્યાગીને પાંચ મુઠી લોચ કરીને ઇંદ્રે આપેલા એક દેવ દ્રુપ્ત વસ્ત્ર ધારણ કરી સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા ઉચ્ચરીને મન પર્યંવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલા આઠ પ્રકારના કર્મ ક્ષય કરવા માટે અને તીર્થ પ્રવર્તાવવા માટે ઉદ્યત વિહારવાળા બનીને તત્વને જાણીને તે હેમંત રૂતુમાં માગશર (ગુજરાતી કારતક) માસમાં વદ ૧૦ ના રોજ પ્રાચીન ગામિની છાયા (આથમતો સૂર્ય) થતાં દીક્ષા લઈને વિહાર કર્યો. અને કુંડ ગ્રામથી જી ઘડી દીક્ષા બાકી રહે કર્મોર ગામે આવ્યા અને ત્યાં ભગવાન આઠવા પછી અનેક પ્રકારના અભિગ્રહ ધારણ કરીને ઘોર પરીસદ્ધ સહન કરતા મહાસત્વપણે મલેગ્છાને પણ શાંતિ પમાડતા ગાર વર્ષથી કાંઈક અધિક છદ્મસ્થ પણે મૌનવ્રત લઈ તપ આદર્યો અહીંયાં ભગવાને સામાયક ઉચ્ચર્યું, ત્યારપછી ઇંદ્રે ભગવાન ઉપર દેવ દ્રુપ્ત વસ્ત્ર પાસે મુક્યું તેથી ભગવાને પણ નિઃસંગ અભિપ્રાય વડેજ ધર્મોપકરણ વિના બીજા

(૨૪૪)

મુમુક્ષુઓથી પણ ધર્મ થવો અશક્ય છે. એ કારણની અપેક્ષાએ મધ્યસ્થ વૃત્તિએ તેજ પ્રમાણે ધારણ કર્યું; પણ તેના ઉપલોગની ઇચ્છા નથી, એમ જાણવું. તે બતાવવા કહે છે.

ળો ચેવિમેળ વત્થેળ પિહિસ્સામિ તંસિ હેમંતે ।
સે પારણ આવકહાણ, ઇયં સુ અણુધમ્મિયં તસ્સ ॥૨॥
ચત્તારિ સાહિણ માસે, બહુવે પાણજાહ્યા આગમ્મ ।
અભિરુજ્જ કાયં વિહરિંસુ, આરુસિયા ણં તત્થ હિં-
સિંસુ ॥ ૩ ॥

સંવચ્છરં માહિયં માસં જંન રિક્કાસિ વત્થગં મગવં ।
અચ્છેલણ તત્થો ચાહ તં વોસિજ્જ વત્થમણગારે ॥૪॥

ભગવાન વિચારે છે કે ઇંદ્રે આપેલા આ વસ્ત્ર વડે આ મારા શરીર આત્માને ઢાંકીશ નહીં. અથવા હેમંત (શીયાળા) ની ઋતુમાં તે વસ્ત્ર વડે શરીરનું રક્ષણ કરીશ નહીં. અથવા લજ્જા માટે વસ્ત્ર ધારણ નહીં કરું. તે ભગવાન કેવા છે ! તે બતાવે છે.

તે ભગવાન પ્રતિજ્ઞાને પુરી કરે છે. અથવા પરીસંહો. અથવા સંસારથી પાર જાય છે.

પ્ર:—કેટલો કાળ ! તે કહે છે. આખી જીંદગી સુધી.

પ્ર:—શા માટે આમ રાખે છે.

(૨૪૫)

ઉ:—તે વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી એમ બતાવ્યું કે પૂર્વના તીર્થંકરોએ તે પ્રભાણે વસ્ત્ર ધારણ કર્યું છે. (ખુ અવધારણના અર્થમાં છે. અને તે ભિન્ન ક્રમ બતાવે છે) બીજા તીર્થંકરોનું વસ્ત્ર ધારણ કરવું આગમ પાઠથી બતાવે છે.

“ સે વેમિ જે ય અર્હયા જે ય પદુપ્પન્ના જેય આગમેસસા અરહંતા મગવન્તો જે ય પવ્વયન્તિ જે અ પવ્વહસસન્તિ સવ્વે તે સોવહી ધમ્મો દેસિઅવ્વો-સિકદ્ધ તિત્થધમ્મયાણંસાણુધમ્મિગત્તિ એગં દેવ-દૂસમાયાણં પવ્વહંસુ વા પવ્વયંતિ વા પવ્વહસસન્તિ વ ” સિ,

તે હું કહું છું. પૂર્વે જે અનંતા તીર્થંકરો થયા જેઓ હાલ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ભવિષ્યમાં થશે. જેમણે દીક્ષા લીધી છે અને ભવિષ્યમાં દેશે. તેઓ બધાએ ઉપધિ વાળો ધર્મ શિખ્યો માટે બતાવવો એમ વિચારી પોત આ ધર્મનો મારગ છે એમ જાણીને એક દેવ દ્વય ઇંદ્ર પાસે દીક્ષામાં લીધું છે. વર્તમાનમાં લે છે અને ભવિષ્યમાં દેશે. વળી કહ્યું છે કે ગરિયસ્સ્વાત્સચેલસ્ય, ધર્મં યાન્યૈસ્તથાગતૈઃ ।

શિષ્યસ્ય પ્રત્યયાચૈવ, વસ્ત્રં દધ્ને ન લજ્જયા ॥૧॥

વસ્ત્ર સહિત સાધુના ધર્મનું વિશેષ પણું હોવાથી બીજા તીર્થંકરોએ પણ શિષ્યના વિશ્વાસ માટે વસ્ત્ર ધારણ કર્યું.

(૨૪૬)

છે. પણ લક્ષ્મણને માટે ધારણ કયું નથી. તથા ભગવાને દીક્ષા લીધા પછી જે દેવતા સંખધી મુગંધ પટ લાગેલ હતો (દેવતાએ મુગંધીનું વિલેપન કર્યું હતું) તેથી તેની મુગંધથી ખેંચાઈ આવેલા ભમરા વિગેરે ભગવાનના શરીરને દુઃખ આપતા હતા તે જતાવે છે. ચાર મહીનાથી પણ વધારે ઘણા પ્રાણીઓ ભમરા વિગેરે શરીરમાં ડાખ મારતા હતા અને માંસ લોહીના અર્ધાં જનીને કરડીને આમતેમ દુઃખ દેતા હતા. (તે પ્રભુએ સમજાવે સહ્યું.)

પ્ર:—ભગવાન પાસે ક્યાં સુધી તે દેવ દુઃખ વસ્ત્ર રહ્યું.

ઉ:—તે ઇંદ્રે આપેલું વસ્ત્ર એક વરસથી કાંઈક અધિક માત્ર સુધી રહ્યું ત્યાં સુધી ભગવાન કંડપમાં રહ્યા છે. માટે ત્યાગ્યું નહીં. ત્યાર પછી વસ્ત્રને ત્યાગનારા થયા અર્થાત્ ભગવાન વસ્ત્ર ત્યાગીને અચેલ થયા, અને તે સુવર્ણ વાલુકા નદીના પૂરમાં આવેલા કાંટામાં ભરાયલું પ્રાણશ્વે લીધું, વળી અહુ પોરેસિં તિરિયં ભિસિં ચક્રલુમાસજ્જ અન્નસો જ્ઞાયહ્ ।

અહ ચક્રલુભીયા સંહિયા તે હન્તા હન્તા બહવે
કંદિંસુ ॥ ૫ ॥

સયણેહિં વિતિમિસ્સેહિં, इत्थिओ तत्थ से परिन्नाय
सागारियं न सेवेइ य, से सयं पवेसिया ज्ञाइ, ॥૬॥

જે કે હમે અગરસ્થા, મીસીભાવં પ્રહાય સે છાઈ
 પુટોવિ નાશિમાસિંહુ, ગચ્છહ નાહવચ્છહ અંજુ ॥૩૧॥
 જો રજ્જરમેયમેગોસિં નાશિમાસે ચ અશ્વિવાયસ
 હયપૂવ્વે તત્થ વંદેહિં, હસિયપૂવ્વે અસ્પ પુણ્ણેહિં ॥૩૨॥

પછી યુદ્ધ પ્રમાણ પોરથી આત્મ પ્રમાણ ત્રીજી (આરમ્ભ)
 જગ્યા શેધતા ત્રિહાર કરે છે. અર્થાત્ સાધુને આલતાં લેજ
 ધ્યાન છે કે પોતાની ઉંચાઈ જેટલી જગ્યા શેધીતે આલયું.

પ્ર:—કેવી વીધી છે ?

ઉ:—ત્રીયે જ સિદ્ધિ આડાની જીંસરી પ્રમાણ મોઢા આગળ
 સાંકડી અને આગળ જતાં પહેળી કોણ છે તે પ્રમાણે અવ-
 વાન જુઓ છે.

પ્ર:—કેવી રીતે જુઓ છે ?

ઉ:—આંખે ખરોખર ધ્યાન રાખીને તેમાં જુઓ છે. તેવી
 રીતે ચાલનારને બોધને કોઈ વખત કોઈ બાળક કુમાર
 વિગેરે પીડા કરે, તે ખતાવે છે. .

(અહીં ચક્ર શબ્દ દર્શનનો પર્ચાય છે. એટલે તેમના
 દર્શનથીજ હરેલા એકઠા થયલા ઘણા બાળક વિગેરે ધૂળની
 મુઠી વિગેરેથી હણી હણીને ચાળા પાડવા લાગ્યા. અને
 ખીજા બાળકોને બોલાવીને કહ્યું—જુઓ ! આ નાગો
 મુંડીયો છે. તથા આ કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ? અને
 આ કોના સાંખધી છે ? આવી રીતે કોલાહલ કર્યો. (૫)

વળી જેનામાં સુવાય તે શયન તે રહેવાનું સ્થાન છે. તેમાં કોઈ નિમિત્તથી લેગા મળેલા ગૃહસ્થ અથવા બીજા દર્શન-લાગાઓથી લેગા થતાં તેમને એકલા જોઈને કોઈ વખત સ્ત્રીઓ પ્રાર્થના કરે છે તેથી તેઓ શુભ માર્ગમાં ભુજંગ સમાન રૂપે પરિણામ વડે તેમને જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિણામ વડે ત્યાગતા મૈથુનને સેવતા નથી. અને જ્યારે પોતે એકલા પશુ શૂન્ય ઘરમાં હોય ત્યારે ભાવ મૈથુન પણ સેવતા નથી. આ પ્રમાણે તે ભગવાન પોતાના આત્મા વડે વૈરાગ્ય માર્ગે આત્માને દોરીને ધર્મ ધ્યાન અથવા શુકલ ધ્યાન ધ્યાય છે. (૬)

તેજ પ્રમાણે કેટલાક ઘરમાં રહેનાર અગારસ્થ જે ગૃહસ્થો છે. તેઓ સાથે કારણ પડતાં એકમેક થતાં પણ દ્રવ્યથી અને ભાવથી મિશ્ર ભાવ છોડીને તે ભગવાન ધર્મ-ધ્યાન ધ્યાય છે. (તેમની સાથે કોઈ પણ જાતની વાત-ચીત કરતા નથી.

પ્ર:—શા માટે ભગવાન બોલાવ્યાથી અથવા ન બોલાવ્યાથી બોલતા નથી ?

ઉ:—પોતાના કાર્ય માટેજ જાય છે. તેટલા માટે તેઓ બોલાવે તો પણ ભગવાન મોક્ષ પથને અથવા પોતાના ધ્યાનને છોડતા નથી. કારણ કે પોતે સંયમ અનુકૂળમાં વર્તતા હોવાથી ઋણુ (સરળ) છે ॥ ૧ ॥ આ સંબંધમાં નાગાર્જુનીયા કહે છે.

પુટ્ટો વ સો અપુટ્ટો વ, ણો અણુમાઈ પાવગં ભગવં ॥

કોઈ ગ્રહસ્થ પૂછે. અથવા ન પણ પૂછે, તો પણ ભગવાન
પોતે પાપની સંમતિ આપતા નથી—

પ્ર:—હવે કહેવાતી વાત બીજાઓને સુકર નથી (પણ
હુકર છે) તેથી અન્ય પ્રાકૃત પુરુષોથી પળાય તેમ નથી,
છતાં પણ ભગવાને શા માટે તે આચર્યું ? તે બતાવે છે—
બોલાવનારા બોલાવે તો પણ પ્રસન્ન થઈને બોલતા નથી,
અને જે નથી બોલાવતા, તેમના ઉપર કોપતા નથી,
તેમજ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ કરવાથી પણ ભગવાન તેના ઉપર
વિરૂપ ભાવ કરતા નથી, તે બતાવે છે. ભગવાન જ્યારે
અનાર્ય (જંગલી) દેશ વિગેરેમાં વિચર્યા ત્યારે ભગવાનને
તે અનાર્ય પાપીઓએ પ્રથમ ઢંડા વડે માર્યા, તેજ પ્રમાણે
દેશ વિગેરે ખેંચી તોડીને હુ:ખી કર્યા. વળી—

**ફરુસાઈ ફુત્તિતિફવાઈ, અફઅચ્ચ મુળી પરકમ્મ-
માળે**

આઘાચનદગીયાઈ. દંડજુઢાઈ મુદ્દિજુઢાઈ ॥૧॥

પરૂષ (કર્કશ) વચનોથી બીજા પાપીઓ હુ:ખ દેતાં,
તેવા કઠોર તિરસ્કારને ભગવાને ન ગણતાં જગતના સ્વ-
ભાવને જાણતા ભગવાન ચારિત્રમાં પરાક્રમ બતાવી સહન
કરતા તથા (કોઈનાં પ્રેમ ભાવનાં) ગાયેલાં ગીતો અને
કરેલા નાચોથી પોતે કૌતુક માનતા નહોતા. તથા ઢંડ

(૨૪૦)

પુદ્ગલ તથા મુક્કાબાણની કુસ્તી થવાની સાંભળી આશ્ચર્ય
માનીને ખીલેલા નેત્રનાળા તથા રોમશાણ ત્રિકરવાર વાળા
ઉત્સુક થતા ન હોતા.

મઢિયે મિહુકહાસુ સમયમિ નાયસુએ વિસોગે

અદનદુ ।

एयाइ से उरालाइं गच्छइ नायपुसे असरणयाए । १० ।
अवि साहिए दुवे वासे सीओइं अमुज्जा निकलन्ते ।
एगत्तगए पिहियचे से अहिन्नायइंसणे सन्ते ॥ ११ ॥

એ પ્રમાણે કોઈ માંહોમાંહે કથા કરતા હોય. અથવા
કેઈ પોતાના સિદ્ધાંતમાં કદા ગ્રહી હોય. અથવા જે સ્ત્રીઓ
પોતાની કથામાં રક્ત હોય. તે સમયે ભગવાન મહા વીર
હર્ષ શોક છોડીને તે ગધાની કથામાં મધ્યસ્થ રહીને જોતા
હતા. અને એ તથા બીજા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસહ ઉપ-
સર્ગ થતાં ઉદાર (અતિશય) ન સહન થાય તેવા દુઃખો
આવે તો પણ પોતે ન ગણતાં સંયમ અનુષ્ઠાનમાં રહેલા
છે. તથા જ્ઞાત નામના જે ક્ષત્રીઓ તેમના વંશમાં જે જન્મેલા
છે તે જ્ઞાત પુત્ર મહાવીર આ દુઃખને સ્મરણમાં લાવતા
નથી. (પણ ચારિત્ર નિર્મળ પાળે છે.)

અથવા શરણુ તે ઘર છે. તે નથી માટે અશરણુ છે.
અને તે સંયમ છે તે માટે પોતે ચત્ત કરે છે. તે જતાવે

છે. એમાં આશ્ચર્ય શું છે કે ભગવાન અતિશય બળ પશ-
ક્રમ વાળા મહા વ્રત પાળવાની પ્રતિજ્ઞા રૂપ મેરૂ પર્વતે
ચઢેલા પસક્રમ કરે છે ? તે ભગવાન મહાવીરે જ્યારે દીક્ષા
નહોતી લીધી ત્યારે પણ નિર્દોષ કાષ્ઠ આહારથી નિર્વાહ
કરતા હતા તે સંબંધી કથા કહે છે. જ્યારે ભગવાન
મહાવીરના માતા પિતા દેવ દ્વૈકમાં ગયાં ત્યારે ભગવાન
મહાવીરે માતાનાં ગર્ભમાં જરા ન હાલવાથી માને અતિ-
શય દુઃખ થયું હતું અને જ્યારે પોતે હાલ્યા ત્યારેજ
માતાને ધીરજ થઈ હતી તેથી તે સમયે અવધિ જ્ઞાને
માતાનો અભિપ્રાય જાણનારા મહાવીર પ્રભુએ અભિગ્રહ કર્યો
હતો કે મારા વિયોગથી માતા પિતા કમોતે ન મરે, તે
હેતુને ધ્યાનમાં રાખી 'મારે માતા પિતા જીવતાં મુધી
દીક્ષા ન લેવી.' અને તે પ્રમાણે અઠાવીસ વરસની પોતાની
ઉંમર થતાં માતા પિતા દેવદ્વૈકમાં ગયાં. ત્યારે અભિગ્રહની
પ્રતિજ્ઞા પુરી થઈ એમ જાણીને દીક્ષા લેવાની તૈયારી કરી
તે સમયે નંદીવર્ધન નામના મોટાભાઈ તથા જ્ઞાતિ બંધુઓએ
પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે હે પ્રભુ ! ઘા ઉપર આર છાંટવા
જેવું માતા પિતાના વિયોગના દુઃખમાં તમારે વિયોગ ન
કરો. ભગવાન મહાવીરે આ સાંભળીને અવધિજ્ઞાને જાણ્યું કે
મારા આ દીક્ષાના સમયમાં ઘણા મનુષ્યો ઘેલા થશે, અને
મરી જશે, એવું વિચારીને તેઓને કહ્યું કે મારે કેટલો

(૨૫૨)

કાળ શેકાવું પડશે ? તેઓએ કહ્યું કે અમને બે વરસમાં શો- દૂર થશે. પ્રભુએ મહ્યું કે ઠીક છે, પણ આહાર વિગેરે લેવું તે મારી ઇચ્છાએ થશે પણ તે ઇચ્છા તોડવા તમારે ન આવવું. તેઓએ વિચાર્યું કે કોઈ પણ રીતે ભગવાન રહો એમ મનીને તેમણે હા પાડી, ત્યાર પછી ભગવાન તે વચનને અનુસારે નિર્દોષ આહાર લઈને ગૃહસ્થપણમાં પણ સાધુ વૃત્તિએ હતા, પછી પોતાની દીક્ષાનો અવસર જાણીને સંસારની અસારતા વિશેષ પ્રકારે જાણીને તીર્થપ્રવર્તન માટે ઉદ્યમ કરે છે. તે બતાવે છે. (૧૦) ભગવાન મહાવીર બે વરસથી કોઈક અધિક કાળ સુધી કાચું પાણી ત્યાગીને પગ ધોવા વિગેરે ક્રિયા પણ પ્રાસુક જળ વડેજ કરતા જેવી રીતે પહલું મત શ્રવણાનું પાળ્યું તેજ પ્રમાણે જીભાં મતે પણ પાળ્યાં. તેજ પ્રમાણે એકત્વ ભાવના વડે ભાવિત અંતઃ કરણવાળા જનીને અચ્ચાર્ય કે કોઈ જવાળાને જેણે અટકાવી છે. અથવા ચિહ્નિત અચ્ચાર્ય એટલે શરીરને ગુપ્ત રાખ્યું છે. (કે કોઈ પણ જીવને પોતાની કાચાથી પીડા થવા દેતા નથી.)

તે ભગવાન મહાવીર દીક્ષા લીધા પછી છદ્મસ્થ કાળમાં સમ્યક્ત્વ ભાવના વડે ભાવિત હતા. (તેમને ધર્મ ઉપર નિર્મળ શ્રદ્ધા હતી) તથા ઇન્દ્રિયો અને મન વડે પોતે શાંત હતા. (કૈન્મર્ગે જવા દેતા નહોતા) એવા ભગવાન ગૃહવાસમાં પણ છેવટના બે વરસમાં સાવધ આરંભના

ત્યાગી હતા તો પછી દીક્ષા લીધા પછી ચારિત્ર કાળમાં
શા માટે નિઃસ્પૃહ ન હોય ? તે બતાવે છે.

પુદર્વિ ચ આઝકાયં ચ નેઝકાયં ચ વાઝ કાયં ચ ।
પણગાઠં ધીયહારગાઠં તમકાયં ચ સવ્વમો નચ્ચા ॥૧૨॥
પયાઠં સન્તિ પડિલેહે, ચિત્તમન્વાઠં મે અભિન્નાય ।
પરિવજ્જિય વિહરિત્થા ઇય મહ્ધાય મે મહાર્વારે ॥૧૩॥
અદુધાવરા ય તસત્તાણ તમા ય ધાવરત્તાણ ॥
અદુવા સવ્વજોણિયા સત્તા કમ્મુણા કાપ્પયા પુઢો
બાલા ॥ ૧૪ ॥

આ ભગવાન મહાવીર પૃથ્વીકાય અપકાય વાયુ કાય
વિગેરે જીવોને સચિત્ત બાણીને તેનો આરંભ ત્યાગીને પોતે
વિચરે છે. તે બતાવે છે. પૃથ્વીકાય સૂક્ષ્મ અને બાહર બે
લેદે છે. તે સૂક્ષ્મ સર્વત્ર છે. અને બાહર પણ કોમળ અને
કઠણ એમ બે લેદે છે. તેમાં કોમળ માટી ઘોળા વિગેરે
પાંચ રંગની છે. પણ કઠણ પૃથ્વી તો પૃથ્વી શર્કરાં વાલુકા
વિગેરેથી છત્રીસ લેદવાળી છે. તે પ્રથમ શસ્ત્ર પરિહા નામના
પહેલા ભાગમાં પાને છે ત્યાંથી સમજવું. અપકાય પણ
સૂક્ષ્મ બાહર બે લેદે છે. તેમાં સૂક્ષ્મ સર્વત્ર છે. પણ બાહર
અગ્નિ અંગારા વિગેરે પાંચ લેદે છે.

વાયુનું પણ તેમજ છે. ફક્ત બાહર વાયુ કાય ઉત્કાલિક

(૨૫૪)

વિગેરે પાંચ લેદે છે. વનસ્પતિ પણ સૂક્ષ્મ બાદર બે લેદે છે. સૂક્ષ્મ સર્વત્ર છે. અને બાદર અથ્થ મૂળ સ્કંધ પર્ષ બીજ સંમૂહન એમ સામાન્યથી છ લેદે છે.

વળી તે દરેક પ્રત્યેક અને સાધારણ એમ બે લેદે છે. પ્રત્યેક વૃક્ષ ગુચ્છા વગેરે બાર લેદે છે. અને સાધારણ તે અનેક પ્રકારે છે. તે અનેક લેદ વાળો છતાં વનસ્પતિ કાય સૂક્ષ્મ સર્વગત હોવાથી અને અર્તીદ્રિય હોવાથી તેને છાડીને ફક્ત લેદોમાં બાદરવ. કાય લીધો છે તે બતાવે છે. પનક લેવાથી બીજ અંકુર ભાવ રહિત પનક વિગેરે ઉલ વિગેરે અનંત કાય લેવા અને બીજના પ્રહણથી અથ્થ બીજ વિગેરે લેવાં હરિત શબ્દથી બીજા લેદ લેવા (૧૨) આ પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે ભૂનો છે. એમ જાણીને તથા તે ચેતનાવાળાં છે એમ જાણીને ભગવાન મહાવીર તેમનો આરંભ છોડીને વિચર્યા પૃથ્વીકાય વિગેરે જંતુના ત્રસ થાવર પણ લેદો બતાવીને હવે એમનામાં પરસ્પર અનુગમન પણ છે, તે બતાવે છે. (૧૩) સ્થાવર તે પૃથિવી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ છે. તે ત્રણે એકલે બેદંદ્રિય વિગેરે કર્મ વશથી જાય છે. અને ત્રસ જીવો કુમિ વિગેરે પૃથ્વી વિગેરેમાં કર્મને લીધે જાય છે. તે પ્રમાણે બીજે પણ કહ્યું છે.

“ અચળ્લં મન્તે ! જીવે પૂઢધિક્કાઈયસાણ જાથ તસકાઈયસાણ ઉવવળ્લપુઢવે ?, હંતા ગોયમા ! અ-

(૨૪૫)

સફં અદુવાઽણંત સ્તુતો જાવ ઉવચણ પુત્રે ” તિ

ગૌતમનો પ્રશ્ન:—હે ભગવાન ! આ જીવ પૃથ્વી કાય પણેથી લઈ ત્રસ કાય પણે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ છે ?

ઉ:—હા, અનેક વાર અનંત વાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ છે, અથવા બધી યોનિઓ જે જીવોનાં પ્રતિ સ્થાન છે, તે સર્વ યોનિક જીવ છે, અને જીવો બધી ગતિમાં જન્તરા છે, તે જીવો (મંદ બુદ્ધિથી) ખાલ છે, અને રાગ દ્વેષથી વ્યાપ્ત થઈ ચીકણાં કર્મ બાંધી પોતાના કરેલાં કર્મનાં ફળ જુદી જુદી રીતે સર્વ યોનિઓમાં ભોગવવા વડે કલ્પિત (વ્યવસ્થા કરાયેલ) છે. કહ્યું છે કે:—

જાતિ કિરમો પણ્ણો, લેણવાલગ્ગ કોઢિ મિત્તોઽધિ

જન્મણ મરણા વાહા અણોગસો જત્થણત્થિ પત્તા ॥૧॥

આ લોકમાં વાળના અગ્રભાગ જેટલો પ્રદેશ માન પણ એવો નથી, કે જ્યાં આ જીવે જન્મ મરણની બાધા અનેક વાર પ્રાપ્ત કરી નથી ! વળી

રંગભૂમિર્નસા કાપિ, ચ્છુદ્ધા જગતિ વિદ્યન્તે

વિચિત્ર કર્મ નેપથ્યૈ ર્યત્ર સત્તૈર્ન નાદિતં ॥ ૨ ॥

તેવી શુદ્ધ રંગ ભૂમિ જન્મત્માં કોઈ વિદ્યમાન નથી, કે જ્યાં કર્મને પથ્ય (શબ્દગાર) પહેરીને સર્વ સત્ત્વો નાચ્યા નથી ! વિગેરે છે. ॥૧૪॥ વળી—

(૨૫૬)

ભગવં ચૈવ સમેસિં સોઽહિં દુ લુપ્પદ્ બાલે;
કમ્મં ચ સવ્વસો નચ્ચા, તં પહિયાદ્ધક્સે પાવગં ભ-
ગવં ॥ ૧૫ ॥

દુવિહં સમિચ્ચ મેહાવિ, કિરિયમક્કવાયઽણેલિસં
નાર્ણા;

આયાણસોયમદ્વાયસોયં, જોગં ચ સવ્વમો ણ-
ચ્ચા ॥ ૧૬ ॥

લગવાન મહાવીરે તેમજ બીજી રીતે જાણુ' કે ઉપધિ સહિત તે દ્રવ્યથી તથા ભાવથી ઉપધિ સહિત જે વસ્તુ તે કર્મથી લેપાય, પછી તે જાળ અણ સાધુ દુઃખોને અનુભવે છે, અથવા (હુનેા હેતુમાં અર્થ લઈએ તો) સોપધિક જાળ સાધુ કર્મથી લેપાય છે, તેથી જાળી રીતે કર્મ બંધાતું જાણુ'ને ઉપધિનું કર્મ ત્યાગી દીધું. એટલે અંદરથી અને બહારથી જે ઉપધિરૂપ પાપ કર્મનું અનુષ્ઠાન હતું તે ભગવાને ત્યાગી દીધું. (જરૂર હોય ત્યાં સુધી શક્તિના અભાવમાં ઉપધિ સાધુએ રાખવી, અને પાછળથી શક્તિમાન થતાં ત્યાગી દેવાનો માર્ગ ભગવાને બતાવ્યો) ॥ ૧૫ ॥ વળી બે પ્રકારવાળા તે દ્વિવિધ કર્મ છે, ઇર્ષ્યા પ્રત્યય અને સાંપ્રસાદિક છે, તે બંનેને પણ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ જાણીને સંચમ અનુષ્ઠાનરૂપ જે કર્મ છેદવાને માટે અન્યત્ર નથી, તેવી અનન્ય સદેશી ક્રિયા બતાવી.

(૨૫૭)

પ્ર૦—ભગવાન કેવા હતા ?

ઉ૦—જ્ઞાની, (કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી તેમણે આ ક્રિયા બતાવી.)

પ્ર:—વળી તેમણે બીજું શું કહ્યું ?

ઉ:—જેના વડે નવાં કર્મ લેવાય તે આદાન બોલું. ધ્યાન છે, તથા ઇન્દ્રિયોના વિકાર સબંધી તે સ્ત્રોત છે. માટે જે આદાન સ્ત્રોત છે, તેને બાણીને તથા જીવ હિંસા રૂપ તથા તેના લક્ષણથી મૃષાવાદ વિગેરે પાપોને તથા મન વચન કાયાના વ્યાપાર વાળું હૃદયોન છે તે બધે પ્રકારે કર્મ બંધને માટે છે એમ બાણીને તેમણે સંયમ લક્ષણવાળી નિર્દોષ ક્રિયા બતાવી. વળી

અદ્વત્તિયં અણાદરિં સયમત્તેસિં અકરણયાણ;

જસિસત્થિઓ પરિન્નાયા, સઠ્ઠકમ્માવહા ઉ સ

અદક્ખુ ॥૧૭॥

આકુટી (હિંસા) ને ત્યાગવાથી અહિંસા છે, તે પાપથી અતિ ક્રાંત હોવાથી નિર્દોષ છે, તે મહાત્મીર પ્રભુએ પોતેજ પ્રથમ અહિંસા સ્વીકારીને બીજાઓને પણ હિંસાની પ્રવૃત્તિથી દૂર રાખ્યા, તથા જેમને સ્ત્રીઓ સ્વરૂપથી તથા વિપાકથી કડવાં ફળ આપનારી છે, એવું જ્ઞાન છે, તે પરિજ્ઞાત ભગવાન છે, તથા તેજ સ્ત્રીઓ સર્વ કર્મ સમૂહો એટલે

(૨૫૮)

સર્વ પાપોના ઉપાદાન ભૂત છે. તે પણ એમણે જોયું છે, તેથીજ તેઓ સંસારનું રૂપ જાણનારા થયા તેનો ભાવાર્થ એ છે કે:—સ્ત્રીના સ્વભાવના આવા પરિજ્ઞાનથી તથા તે જાણીને ત્યાગવાથીજ ભગવાન પરમાર્થ દર્શી થયા છે મૂળ ગુણો અતાવીને હવે ઉત્તર ગુણ પ્રકટ કરવા કહે છે:—

અહાકહં ન સે સેવે સર્વસો કમ્મ અદક્ખુ;
જં કિંચિ પાવગં ભગવં, તં અકુવ્વં વિપદં મુંજિત્થા
॥ ૧૮ ॥

કોઈ ગૃહસ્થે સાધુને પૂછીને અથવા વિના પૂછે (છાનું) આધા કર્મોદિ ભોજન વિગેરે કયું હોય તો પાતે તે લેતા નથી.

પ્ર:—શા માટે ?

ઉ:—તેમણે જોયું કે, તે લેવાથી બધી રીતે આડે પ્રકારના કર્મનો બંધ થાય છે, તેવું દોષિત બીજું પણ સેવતા નથી, તે કહે છે, જે કંઈ પાપવાળું એટલે જેનાવડે ભવિષ્યમાં પાપનું કારણ થાય તેવું ભગવાને ન લીધું, પણ વિકટ (કાસુ નિર્દોષ) ભોજન વિગેરે લીધું. ॥ ૧૮ ॥ વળી—

જો સેવહ ય પરવત્થં, પર પાણી સે ન મુંજિત્થા;
પરિવઙ્ગિ યાણ ઉમાણ, ગચ્છહ સંત્તહિં અસરણાયાણ
॥ ૧૯ ॥

માયળ્લે અસળ પાળસ્સ, નાળુગિલ્લે રસેસુ અપહિલ્લે;
અર્ચિલ્લિપિ નો પમજ્જિજ્ઞા, નોવિ ય કઢૂયણ મુળી ગાયં
॥ ૨૦ ॥

પોતે પ્રધાન (૫૨) વસ્ત્ર લોગવતા નથી, તેમ કીર્મની પાત્રમાં ખાતા નથી, તથા પોતે અપમાન છોડીને આહારને માટે (જ્યાં આહાર રંધાય તેવી રસોડાની જગ્યા) સંખંડીમાં ફેંકી નાંખે પણ શરણ (આલંબન) લીધા વિના અદીન મનવાળા ' આ મારો કલ્પ ' છે એમ જાણીને પરીપહો ' જીતવા ' માટે જાય છે. ॥ ૧૯ ॥

આહારની માત્રા (માપ) જાણે છે, માટે માત્રસ પ્રભુ છે, પ્રં કયો આહાર ? ઉ—ખવાય તે ભાત વિગેરેનું ભોજન, પીવાય તે પાણી, દ્રાખનું ધોવણ વિગેરે—તેમાં પોતે લેવાડૂપી નથી, તેમાં રસ (છવિગદ) માં ગૃહસ્થપણમાં પણ લેવાડૂપી નહોતા, તો પછી દીક્ષા લીધા પછીનું તો શું કહેવું રસ લેવાથી એમ સૂચવ્યું કે પોતે તેવા પદાર્થમાં અભિગ્રહ ન ધારે કે આજે સિંહ કેસરીયા લાડુજ ખાવા ! પણ આવી પ્રતિજ્ઞા રાખે કે આજે કુલ્માસ અડદના બાકળા વિગેરે ખાવા ! તથા આંખમાં રજ પડી હોય, તો તે દૂર કરવા માટે પણ આંખ મસળે નહીં ! તથા ખણજ આવે તો લાકડાના છાંડા વિગેરેથી પણ ખણે નહીં. ॥ ૨૦ ॥ વળી

અપ્પં તિરિયં વેહાણ, અર્પિયં પિટ્ટમ્મો વેહાણ

અપ્પંબુદ્ધપડિ ભાળી, પંથપેહિં ચરે જયમાણે ॥૨૧॥
 સિસિરાંસિ અદ્ધપડિવન્ને, તં વોસિજ્ઞ વત્થમાણગારે ॥
 પક્ષારિત્તુ બાહું પરક્કમે, નો અવલં વિયાણ કંધંમિ ॥૨૨॥
 એસ વિહિ અણુક્કન્તો માહણેણ મઈમયા ।
 બહુસો અપડિન્નેણ મગ્ગયા એવં રિયંતિ ॥ ૨૩ ॥
 તિચ્ચેમિ ॥ ઉપધાનશ્રુતાધ્યયનોદંશઃ ૧ ॥ ૧ ॥ ૧ ॥

(અદ્ય શબ્દ અભાવના અર્થમાં છે.) ભગવાન મહા
 વીર વિહારમાં તીરછી દિશામાં જોતા નથી તેમ બંને
 બાજુએ જોતા નથી. તેમ માર્ગમાં આલતાં કોઈ પૂછે તો
 પણ જોલતા નથી. માનજ આલે છે તે બતાવે છે કે
 પોતે રસ્તામાં આલતાં પણ નીચે જીવોને પીડા ન થાય
 તેજ ચતના રાખતા હતા. (૨૧)

વળી શિયાળામાં માર્ગમાં ખરી ઠંડમાં પણ દેવ દ્રવ્ય
 વસ્ત્ર છોડ્યા પછી બે બાહુ લાંબી કરીને આલે છે. પણ
 ઠંડથી પીડાતાં હથને વાંકા વાળી સંકોચતા નથી. તેમ
 પોતાના ખભા ઉપર પણ હાથ રાખીને ઉભા રહેતા નથી.
 હવે સમાપ્ત કરવા કહે છે. (૨૨)

આ વિહારનો વિધિ બતાવ્યો તે ભગવાન મહા વીર
 સ્વામી જોયો તત્વના બાજુનારા છે. અને કોઈ બાતનું
 નિયાળું કયું નથી, તથા ઐશ્વર્ય વિગેરે ગુણોથી યુક્ત છે.

તેમણે પોતે આચર્યો છે. એજ પ્રમાણે ખીજા મોક્ષાભિ-
લાષી સાધુઓ સંપૂર્ણ કર્મ ક્ષય કરવા માટે આચરે છે. આકું
સુધર્માસ્વામિ કહે છે:—

ઉપધાન શ્રુત અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો પુરો થયો.

પહેલો કહીને જોડાજોડજ ખીજા ઉદ્દેશાની સૂત્ર ગાથાની
વ્યાખ્યા ટીકાકાર કહે છે. તેમાં પ્રથમ સંબંધ કહે છે.
પહેલા ઉદ્દેશામાં ભગવાનની ચર્ચા બતાવી. અને તેમાં
કોઈપણ શય્યા (વસતિ) માં રહેવું પડે, તેથી આ
ખીજા ઉદ્દેશામાં તેનું વર્ણન આવશે. આ સંબંધે આવેલા
ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.

ખીજા ઉદ્દેશાની સૂત્ર ગાથાઓ.

ચરિયાસળાઈં સિજ્જાઓ એગહયાઓ જાઓ ઘુહયાઓ ।
આહક્કલ તાઈં સયળાસળાઈં જાઈં સેવિત્થા સે
મહાગીરે ॥૧॥

આવેસળસમા પવાસુ પળિયસાલાસુ એગયા વાસો ।
અદુવા પલિયઠાણેસુ પલારપુઝેસુ એગયા વાસો ॥૨॥
આગન્તારે આરામાગારે તહ ય નગરે વ એગયા વાસો ।
સુસાંણે સુળ્ળગારે વા રુક્ખમૂલે વ એગયા વાસો ॥૩॥
એહિં સુળી સયળેહિં સમળે આસિ પતેરસવાસે ।
રાઈં દિવંયિ જયમાળે અપમત્તે સમાહિણ સ્સાહ ॥૪॥

ચરિયા (ચર્યા) માં જે જે શય્યા આસન વિગેરે જરૂરનાં હોય તે શય્યા ફલક (પાટીયું) વિગેરે સુધમાં-સ્વામિએ જંબુ સ્વામિના પૂછવાથી લગવાન મહાવીરે જે પ્રમાણે ઉપયોગમાં લીધેલ છે. તે બતાવેલ છે. (આ ટીકા-કાર લખે છે કે તેના પહેલાંની ટીકામાં આ ગાથાનો અધિકાર વર્ણવ્યો નથી, તેનું કારણ તે સુગમ છે કે સૂત્રમાં નથી તે સૂચન યુક્તકમાં જણાતું નથી તેથી અમે પણ તેમનો અભિપ્રાય સમજતા નથી.) (૧)

જંબુસ્વામિના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે.

લગવાન મહાવીરને આહારના અભિગ્રહ માફક પ્રતિમા સિવાય પ્રાપ્ત શય્યાનો અભિગ્રહ નથી. ફક્ત જ્યાં છેલ્લો પહોર (ચરમ પોરસી) થાય ત્યાંજ માલીકની આજ્ઞા લઈને રહે તે બતાવે છે. સર્વથા જ્યાં રહેવાય તે આવેશન છે.

આવેશન-શૂન્યગૃહ-તથા 'સલા'તે ગામ નગર વિગેરેમાં ત્યાંના લોકોને માટે તથા આવેલા નવા માણસોને સુવા માટે ભીંતોવાળું મકાન બનાવે છે (ગુજરાતમાં જેને ચોરો કહે છે) પ્રપાપાણી પાવાની જગ્યા, (જેને પરબ કહે છે) તે આવેશન, સલા પ્રપા તેમાં લગવાને વાસ કર્યો, તથા પશુચાળા (દુકાન) તથા પલિય એટલે લોહાર, સુતારની ઓસરીમાં તથા પલાલના ઢગલામાં અથવા માંચો ઉપર લટકાવ્યો હોય તેના નીચે રહે, પણ તેના ઉપર ન બેસે કારણ કે માંચો પોકળ હોય છે (૨)

(૨૬૩)

વહી પ્રસંગે આવેલા અથવા આવીને ત્યાં બેસે તે મુસાફરખાનું કે ધર્મશાળા તે ગામમાં હોય અથવા ગામ બહાર હોય તથા આરામ તે ઘર આરામ તથા આગારમાં કોઈ વખત વાસ કરે, તથા મસાણમાં અથવા શૂન્ય ઘરમાં વાસ કરે, (આવેશન તથા શૂન્ય ઘરનો ભેદ એ છે કે પેલાની ભીંત મજબુત હોય પણ બીજામાં તેમ નહીં કોઈ વખત ઝાડના મુળ નીચે વાસ કર્યો (૩)

ઉપર બતાવેલ શયન તે વસતિમાં ત્રણ જગતને બાણનારા ઋતુબદ્ધ કાળમાં અથવા ચૌમાસામાં લગવાન તપસ્યામાં ઉત્કૃષ્ટ બનીને અથવા ધ્યાન રાખનારા બનીને વાસ કર્યો.

પ્ર૦ કેટલો કાળ ! તે કહે છે. પ્રકર્ષથી તેરમા વરસ સુધી એટલે બાર વરસથી કેંઈક અધિક મુદત સુધી આળી રાત અને દિવસ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં ઉદ્યમવાળા બનીને અપ્રમત્ત એટલે નિદ્રા વિગેરે પ્રમાદ રહીત તથા વિચ્છેદ સિકા રહીત ધર્મ ધ્યાન અથવા શુદ્ધ ધ્યાન ધ્યાય છે વળી-

ણિહંપિ નો પગામાણ, સેવહ્ ભગવં ઉદ્દાણ ।

જગ્ગા વહ્ ય અપ્પાણં હસિં સાર્હં ય અપહિન્ને ॥૫॥

સંબુજ્જમાણે પુણરણિ આસિંસુ ભગવં ઉદ્દાણ ।

નિકલ્લમ્મ ઇગયા રાઓબહિ ચંકમિયા મુહુત્તાગં ॥૬॥

સયણેહિં તત્થુવસગ્ગા મીમા આસી અણેગસ્સવા ય ।
 સંસપ્પગા ય જે પાગા અદુવા જે પક્કિવણો ઉવચ-
 રન્તિ ॥ ૭ ॥

અદુ કુચરા ઉવચરન્તિ ગામરક્કવા ય સત્તિહત્થા ય ।
 અદુ ગામિયા ઉવસગ્ગા હત્થી એગ્ગયા પુરિસાય ॥૮॥

લગવાન પોતે પ્રમાદ રહિત બનીને નિદ્રા પણ વધારે
 લેતા નથી. અને તેજ પ્રમાણે બાર વરસમાં અસ્થિક
 ગામમાં વ્યંતરના ઉપસર્ગ પછી કાયોત્સર્ગમાં રહીને અંત
 મુહૂર્ત સુધી સ્વાપ્નો દેખતાં સુધી એકવાર નિદ્રા કરી હતી
 ત્યારપછી ઉઠીને આત્માને કુશળ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તાવે છે
 અહીંયા પણ પોતે પ્રતિજ્ઞા રહિત છે. એટલે પોતે મનમાં
 ઇચ્છીને સુતા નથી (૫)

વળી તે વીર પ્રભુ જાણે છે કે આ પ્રમાદ સંસાર
 અમણ માટે છે. એમ જાણીને સંયમ ઉત્થાન વડે ઉઠીને
 વિચરે છે. જો અંદર રહેતાં નિદ્રા પ્રમાદ થાય તો ત્યાંથી
 નીકળીને શિયાળાની રાત વિગેરેમાં ખુદ્દી જગ્યામાં મુહૂર્ત
 માત્ર નિદ્રા પ્રમાદ દૂર કરવા ધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા. (૬)
 વળી ન્યાં આગળ હિત્કુટુક આસન વિગેરેથી આશ્રય
 લેવાય તેવા સ્થાનમાં અથવા તે સ્થાનો વડે તે લગવાનને
 સય કરાવનારા અનેક જાતના ઠંડ તાપ વિગેરેથી અથવા

(૨૬૫)

અનુકૂળ પ્રતિકૂલ રૂપે પરિસહ ઉપસર્ગો થયા. તથા શૂન્ય ઘર વિગેરેમાં અહિં નકુળ (સાપ નોળીયા) વિગેરે લગવાનનું માંસ વિગેરે ખાતા હતા, અથવા મસાણુ વિગેરેમાં ગીધ વિગેરે પક્ષીઓ માંસ ખાતા હતા, (તે પણ લગવાન રાગદ્વેષ કરતા નહોતા.) (૭)

વળી કુચર તે ચોર પરદાર લંપટ વિગેરે કોઈ શૂન્ય ઘર વિગેરેમાં લગવાનને દુઃખ દેતા હતા તથા ગામ રક્ષા કરનારા કોટવાળ વિગેરે ત્રિક ચોતરા વિગેરે ઉપર ઉભેલા લગવાનને જોઈને પૂછતાં જવાબ ન આપવાથી હાથમાં શક્તિ કુંત (લાકડા) વિગેરે રાખનારા લગવાનને પીડા કરતા હતા. તથા ઇંદ્રિયોથી ઉન્મત્ત થયેલ સ્ત્રીઓ લગવાન પાસે એકાંતમાં ભોગની યાચના સુંદર રૂપ જોઈને કરતી હતી. અથવા શરીર સુગંધી જોઈને અથવા પોતાનું તેવું સુંદર શરીર બનાવવા ઇચ્છતા પુરૂષો લગવાન પાસે ઉપાય પૂછતા હતા. જવાબ ન મળવાથી લગવાનને દુઃખ પણ દેતા હતા.

इहलोइयाहं परलोइयाहं भीमाहं अणेगरूवाहं ।
अवि सुब्धि दुब्धिगन्धाहं सदाहं अणेगरूवाहं ॥९॥
अहियासए सया सभिए फासहं विरूवरूवाहं ।
अरहं रहं अभिभूय रीयइ माहणे अबहुवाई ॥१०॥
स जणेहिं तत्थ पुच्छिंसु एगचरावि एगया राओ ।

અન્વાહિણ કસાઈત્યા પેહમાણે સમહિં અપહિન્ને । ૧૧ ।

અયમંતરંસિ કો હત્થ ? અહમં સિત્તિ મિકલ્લુ આહટ્ટુ ।

અયત્તમે સે ધમ્મે ત્તસિણીણ કસાઈણ શાઈ ॥ ૧૨ ॥

આ લોકમાં એટલે મનુષ્યે કરેલા દુઃખના સ્પર્શો તથા દેવતાએ કરેલા દિવ્ય સ્પર્શો તથા તિર્યંચોએ કરેલા ઉપ-સર્ગોનાં દુઃખો તથા પર ભવે કરેલાં પાપોથી ઉદયમાં આવેલાં દુઃખોને પોતે સમતાથી સહે છે. અથવા આજ જનમમાં જે દંડાના પ્રહાર વિગેરે દુઃખ દે છે. તથા તે શિવાયના પર લોક સંખંધી ભીમ (ભયંકર) બુદ્ધ બુદ્ધ ઉપસર્ગો આવે છે. તે ખતાવે છે. એટલે સુખંધી વાળા તે કુલની માળા તથા ચંદન વિગેરે છે. અને કોહેલાં મુડદાં વિગેરે દુગ્રંથ વાળાં છે તેજ પ્રમાણે વીણા વેળુ મૃદંગ વિગેરેથી મધુર અવાજ તથા કમેલક (ઉંટ) નું ખરા-ડવું વિગેરે કાનમાં કહોર અવાજ લાગે છે. તે ખંનેમાં ભગવાન રાગ દ્રેષ કરતા નથી. (૯)

તથા બધો કાળ પાંચે સમિતિઓથી યુક્ત છે અને જે કંઈ દુઃખના સ્પર્શો આવે તો સંયમમાં અરતિ લાવતા નથી તેમ સુંદર ભોગોમાં રતિ લાવતા નથી એમ ખંને પરિસહમાં સમભાવ ધારીને સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તે છે. પોતે કોઈ પણ જીવને દુઃખ ન દેવું, એવા માહણુ ખંનેલા જરૂર જરૂર પડતાં એક બે ઉત્તર આપતા વિચરે છે. (૧૦)

તે ભગવાન મહાવીર સાગ બાર પક્ષ વધારે એવા બાર વરસ (બાર વરસ અને સાગ બાર પખવાડીયાં) સુધી એકલા વિચરતા ગ્રન્યગૃહ વિગેરેમાં રહેતા હોય છે. પૂછતા કે તમે કોણ છો ?

કેમ અહીં ઉભા છો અથવા ક્યાંથી આવ્યા છો. તે સમયે પોતે મોન રહેતા, તથા દુરાચારીઓ વિગેરે એકલા ભટકતા ત્યાં આવીને કોઈ વખત રાતમાં અથવા દિવસમાં પૂછતા. પણ ભગવાને ઉત્તર ન આપવાથી ક્રોધમાં આવી ભગવાનને મોન દેખી તેઓ અજ્ઞાનથી દ્રષ્ટિ છવાઈ જતાં દંડ મુઠ્ઠી વિગેરેથી મારીને પોતાનું અનાય પાળું આચરતા હતા. પણ ભગવાન તો સમાધિમાં રહી ધર્મ ધ્યાનમાં ચિત્ત રાખીને સારી રીતે સહેતા હતા. પ્ર. ભગવાન કેવા હતા ? ઉ. પ્રતિજ્ઞા રહિત એટલે તેનું વેર લેવું એવી ઈચ્છા રાખતા નહોતા.

પ્ર૦ તે આવેલાઓ કેવી રીતે પૂછતા હતા ? ઉ૦ અત્રે કોણ રહેલું છે ? એમ સંકેત કરીને દુરાચારીઓ અથવા કામ કરનારાઓ પોતાના સાથીઓની સાહ બેઠાં ભગવાનને પૂછતા હતા. વળી હંમેશાં ત્યાં રહેલા દુષ્ટ ધ્યાનવાળા પૂછે છે. પણ ભગવાન મોન રહેલા હતા. પણ કોઈ વખત ઘણોજ દોષ થતો હોય તો ટાળવાને માટે થોડું બોલતા પણ હલ્લે પ્ર૦ કેવી રીતે ? ઉ૦ હું ભિક્ષુ છું, આમ બોલતાં જો તેઓ

(૨૬૮)

સંમતિ આપે તો ત્યાં રહેતા, પણ તે આવેલા દુષ્ટોની ઇચ્છામાં વિઘ્ન થતું હોય, તો ક્રોધાયમાન થઈને મોહાંધ યની વર્તમાન લાભ દેખનારા તુચ્છ બુદ્ધિથી કહે કે અમારા મુકામથી હમણાં નિકળ, તો ભગવાન આ અપ્રીતિનું સ્થાન છે, એમ વિચારી તુર્ત નીકળી જતા. અથવા ભગવાન પોતે પ્રથમથી ત્યાંના મુખ્ય ધણીની આજ્ઞા લીધેલી હોવાથી નીકળતા નહોતા, અને આ માફ ધ્યાન ઉત્તમ ધર્મ છે. મારો આચાર છે, એમ વિચારી તે આવનાર ગૃહસ્થનાં કડવાં વચન વિગેરે સહન કરી મોન રહી જે થવાનું હોય તે થાય, એમ માની દુઃખ સહન કરે, પણ ધ્યાનથી ચલાયમાન થતા નહોતા. વળી શું કરતા તે કહે છે.

જંસિપ્પેગે પવેયન્તિ સિસિરે મારુણ પવાયન્તે ।
તંસિપ્પેગે અણગારા હિમવાણિ નિવાયમેસન્તિ ॥૧૩॥
સંઘાડીઓ પવેસિસ્સામો એહા ય સમાદહમાણા ।
પિહિયા વ સક્કલામો અદ્ધુક્કલે હિમગસંપાસા ॥૧૪॥
તંસિ ભગવં અપહિન્ને અહે વિગહે અહીયાસણ ।
દવિણ નિકલ્લમ્મ એગયા રાઓ ઠાહણ ભગવં સમિ-
યાણ ॥ ૧૫ ॥

એસ વિહિ અણુક્કન્તો માહણેણ મહંમયા ।
બહુસો અપહિણ્ણેણ ભગવયા એવં રીયન્તિ ॥૧૬॥

સ્તિથેમિ ॥ નવમસ્ય દ્વિતીય ઉદ્દેશકઃ ૧-૨ ॥

શિયાળાથી ઋતુમાં કેટલાક માણસો કપડાંના અભાવે ઢાંત વીણા () વિગેરે યુક્ત કંપતા હતા. અથવા ઠંડીના દુઃખનો અનુભવ કરી આત્મ ધ્યાનમાં પડતા હતા. તેવા હિમ પડવાના સમયમાં ઠંડો વા વાતાં કેટલાક સાધુ જેઓ પાસતથા જેવા હતા, તેઓમાંના કેટલાક તેવી ઘણી ઠંડ પડતાં દુઃખી થઈને ઠંડને દૂર કરવા માટે ભડકો કરતા અથવા અંગારાની સગંડી શોધતા તથા પ્રાવાર (કામળો) વિગેરે યાચતા અથવા અનગાર તે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના તિર્થમાં રહેલા ગરુડવાસી સાધુઓજ ઠંડથી પીડાઈને જ્યાં વાયરો ન આવે, તેવી ઘંઘ () શાળા વિગેરે ઘંઘ જગ્યા શોધતા હતા. (૧૩)

વળી (સંઘાટી શબ્દ વડે ઠંડ દૂર કરનારાં જે અથવા ત્રણ વસ્ત્ર બાણવાં.) તે સંઘાટી શોધવા માટે ઠંડથી પીડા-એલા વિચારતા કે અમે કયાંયથી માગી લવીએ. અને અન્ય ધર્મીઓ તો એધા સમિધ બાળવાનાં લાકડાં શોધતા હતા. કે જેને બાળીને ઠંડ દૂર કરવા શક્તિવાન થઈશું. તથા સંઘાટી વડે એટલે કામળો વિગેરે ઓઢીને રહેતા.

પ્ર:—શા માટે એવું કરે છે ?

ઉ:—કારણ કે આ હિમનો ઠંડો પવન દુઃખે કરીને મહન થાય છે.

(૨૭૦)

(મુંબઈમાં ચોથી ઠંડ છે તેથી શુજરાતમાં જરા વધારે છે. પણ મોટી મારવાડમાં તેથી વધારે છે. પણ દિલ્હી તરફ મહા માસમાં એટલી ઠંડી પડે છે કે સવારના દોઢ ઠલાક દિવસ ચઢતાં મુઘી ભાગ્યેજ બહાર નીકળાય અને કદાચ નીકળવું પડે તો પગનું રક્ષણ હોવુંજ જોઈએ. અમે-સન્નના જાગડી વિના ઉંઘ આવેજ નહીં. અને કાશ્મીર વિશિષ્ટમાં તો તેથી પણ વધારે ઠંડ છે; આવી ઠંડની અપેક્ષાથી અન્ય દર્શની સાધુઓ લોકડાં બાળી ઠંડ દૂર કરે. અને જૈન સાધુઓ જાડા કામગા ચોઠી સુકું ઘાસ પ્રાયરી નિર્વાહ કરે છે.) ॥ ૧૪ ॥

આવી સખત ઠંડી ઋતુમાં કોઈ અન્ય તાપસ વિગેરે તાપણું તાપી ઠંડ દૂર કરતા, કોઈ આ જૈન સાધુ કામળો ચોઠી નિભાવતા, તેવે સમયે ભગવાન શું કરતા ? તે કહે છે:—આવી કકડતી ઠંડી અને ઠંડા પવનમાં બધા શરીરને પીડા થવા છતાં ભગવાન જેઓ ઐશ્વર્ય આદિ શુણ્ય યુક્ત છે, તેઓ સમ ભાવે ઠંડને (તાપણું કે કપડા વિના) સહે છે.

પ્ર:—ભગવાન કેવા છે ?

ઉ:—પ્રતિજ્ઞા રહિત છે. એટલે તેઓ જ્યાં ઠંડી ન આવે તેવું બંધ કબજા વાળું મકાન રહેવા વિગેરે માટે યાચતા નથી.

પ્ર:—તેઓ કઈ જાત્યાઓ ઠંડ સહે છે ?

(૨૭૧)

ઉ:—બાબુની ભીંતો રહિત તથા ઉપરનું ઢાંકણ હોય કે નહીં, તેવા સ્થાનમાં રહેતા, તથા ફરી ભગવાનના ગુણ કહે છે, રાગ દ્વેષ દૂર થવાથી શુદ્ધ આત્મા દ્રવ્ય વાળા અથવા કર્મ ગ્રંથિ દૂર થવાથી દ્રવ્ય સંયમ છે. તે દ્રવ્ય વાળા દ્રવિક (સંયમી) છે, તેમ મકાનમાં ઠંડી સહેતાં કદાચ ઘણી સખત ઠંડી પીડે, તો તે ઢાંકેલા મકાનથી બહાર નીકળી કોઈ વાર રાત્રીમાં બે ઘડી સુધી ત્યાં રહી ઠંડી સહન કરી પાછા તેજ મકાનમાં આવીને સમતાથી અચ્ચરના દૃષ્ટાંતથી સહેવાને શક્તિવાન થતા.

અચ્ચરનું દ્રષ્ટાંત.

(સિંધ દેશમાં અચ્ચરો શક્તિવાળાં છતાં લુચ્ચાઈથી બોલે સહન કરતાં નહોતાં, તેમને સીધાં કરવા તેનો માત્રીક વધારેમાં વધારે બોલે નાંખતા, પછી વધારે થાકે ત્યારે બોલે બોલે કરતા, તેથી અચ્ચર ખુશ થઈને દોડતું, તેજ પ્રથાણે ભગવાન મહાવીર પોતાના શરીર રૂપ અચ્ચર ઉપર વધારેમાં વધારે ઠંડી સહન કરતા, જેથી સામાન્ય ઠંડી સહેલથી સહન થતી.) આ ઉદ્દેશાને સમાપ્ત કરવા કહે છે, કે આ વિધિ વિગેરે પૂર્વ માફક બાણુવું એવું સુધર્માસ્વામી કહે છે.

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

(૨૭૨)

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે.

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહીને હવે ત્રીજો કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં ભગવાનની શય્યા (વસતિ) નું વર્ણન કર્યું. અને તે સ્થાનોમાં જે ઉપસર્ગો અને પરીવહો સહન કર્યા, તે બતાવવા આ ઉદ્દેશો કહે છે. આ સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાની આ સૂત્ર ગાથાઓ છે.

**તળપાસે સીયપાસે ય તેઝ પાસે ય દંસમસગે ય
અહિયાસણ સયા સમિણ પાસાઈ વિરૂવરૂવાઈ ॥૧॥
અહ દુચરલાદમચારી વજ્રભૂમિં ચ સુભભૂમિં ચ ।
પંતં સિજ્ઞ મેવિંસુ આસણગાણિ ચેવ પંતાણિ ॥૨॥
લાઠેહિં તસ્સુવસગા બહવે જાણવયા લુસિંસુ ।
અહ લૂહદેમિણ મત્તે કુકુરાતત્થ હિંસિંસુ નિવહંસુ ॥૩॥
અપ્પે જગે નિવારેહ લૂસણે સુણે દસમાણે ।
હુચ્છુકારિંતિ આહંતુ સમણં કુકુરા દસંતુત્તિ ॥૪॥**

કુશ દર્શ વિગેરે તૃણના કઠોર ફરસો, તથા ઠંડીના સ્પર્શો તથા શ્રીઘ્ન રૂતુમાં ઉનાળા વિગેરેનો તાપ દુઃખદાયી હતો અથવા ભગવાનને ચાલતાં તેજ (અગ્નિ) કાયજ હતો, તથા ડાંસમચરે વિગેરે હતા, તેવા બુદ્ધી બુદ્ધી બલતિના સ્પર્શોને ભગવાન સમતાથી અથવા સમિતિવડે સહન કરતા ૧૧

વળી દુઃખથી વિહાર થાય, તેવો દુશ્વર દેશ લાંઠ છે. તેમાં પણ પોતે વિચર્યા, તેના બે ભાગ છે, એક વજ્ર ભૂમિ તથા બીજી શુભ્ર ભૂમિ છે, તે બંને જગ્યાએ વિચર્યા છે, તથા પ્રાન્ત તે શૂન્ય ગ્રહ વિગેરે વસતિમાં રહીને અનેક ઉપદ્રવો ભગવાને સહન કર્યા, તથા ધૂળના ઢગલા, બાટી રેતી વેકર (વેળુ) તથા માટીનાં ઢેક્ષાં વિગેરેના પ્રાંત (તુચ્છ) આસનો, તથા લાકડાં જેવાં તેવાં પડેલાં, તેના ઉપર પોતે બેસના, ॥ ૧ ॥ તથા તે લાઠા દેશમાં જે બે વિભાગ ઉપર બતાવ્યા તેમાં પ્રાયે લોકોના આક્રોશ તથા ક્રૂતરાંના કરડવા વિગેરેના ઘણા પ્રતિક્રમ ઉપસર્ગો થયા, તે બત વે છે.

જનપદતે દેશ-અને તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે જનપદ માણસો છે, તે અનાયો દેશ હોવાથી અનાયો છે, તેથી તે દુષ્ટોએ હાંતથી કરડવું, ભારે દાંડનો પ્રકાર વિગેરેથી દુઃખ દેવું; (અપિ શબ્દના અર્થમાં અથ શબ્દ છે, તેથી એમ બાળવું, કે) ત્યાં ભોજન પણ લુપ્ત અંતપ્રાંત આપતા, તથા અનાયોપણથી સ્વભાવથીજ કોળી હતા અને રૂના અભાવે ઘાસ વડે શરીર હાંકતા, તેઓ ભગવાન ઉપર વિરૂપ આચરતા હતા, અને શીકારી ક્રૂતરાઓ ભગવાન ઉપર કરડવા આવતા ॥ ૩ ॥ અને તે દેશમાં ભાગ્યેજ હજારમાં એક દયાળુ જન હતો કે જે કરડવા આવેલા ક્રૂતરાને અટકાવે, ઉલટા ભગવાનને લાકડી વિગેરેથી મારીને ક્રૂત-

(૨૭૪)

રાને તેના ઉપર દોડાવવા સીત્કાર (છુછુ) કરતા કે કોઈ
રીતે આ સાધુને તે કુતરાઓ કરડે ! આવા દુષ્ટ અને
ભયંકર દેશમાં પણ ભગવાન છ માસ સુધી રહ્યા. વળી—

एलिक्खए जणा भुज्जो बहवे वज्जभूमि फरुसासी
लट्ठिं गहाय नालियं, समणा तत्थ य विहरिंसु ॥१॥
एवं पितत्थ विहरंता, पुट्ठपुव्वा अहेसिं सुणिएहिं
संलुञ्चमाणा सुणएहिं दुच्चराणि तत्थ लाढंहिं ॥२॥
निहाय दंडं पाणेहिं तं कायं वोसज्जमणगारे
अह गाम कंटए भगवन्ते, अहिंसाए अभितमि
च्चा ॥ ७ ॥

નાગો સંગામસીસે વા પારણ, તત્થ સે મહાવીરે
એવંપિ તત્થ લાઢંહિં અલદ્ધપૂર્વોવિ એગયા ગામો ૮।

ઉપર ખતાવેલ કષ્ટ આપનાર જ્યાં માણસો છે, તેના
દેશમાં ભગવાન વારંવાર વિચર્યા, અને તે વળ ભૂમિમાં
ઘણા માણસો લુપ્ત ખાનારા હોવાથી કોપી હતા, અને
તેથી સાધુને દેખાને કદર્યાના કરે છે, તેથી ખીન સાધુઓ
ઐર્ષ્ય વિગેરેના હતા; તેઓ શરીર પ્રમાણ અથવા તેથી
ચાર આંગળ વધારે લાંબી નળી (લાકડી) કુતરા હાકવા માટે
હાથમાં રાખીને વિચરતા હતા. ૥૫૥

વળી લાકડી વિગેરેની સામગ્રી રાખવાથી બુદ્ધ મતના

(૨૭૫)

સાધુઓ વિચરી શકતા, અને તે પ્રમાણે કૃતરાઓથી કર-
ડાવાનો ડર તથા તેમને નિવારણ કરવાનું મુશ્કેલ હોવાથી
અનાય લોકના લાઠ દેશમાં ગામ વિગેરેમાં વિચરવું મુશ્કેલ
હતું. ॥૬॥

પ્ર:—આવા કઠણ દેશમાં ભગવાન ત્યારે કેવી રીતે
વિચર્યો ? તે કહે છે....પ્રાણીઓ જેના વડે દંડાય તે દંડ
મન વચન કાયા સંબંધી છે, તે દંડને ભગવાને છોડી
દીધો, તેજ પ્રમાણે કાયાનો મોહ છોડીને તે અણુગાર
(ભગવાને) ગામ કંટક તે ગામડાના નીચ લોકોનાં કઠેર
વાક્યો નિર્જરાનું કારણ માનીને સમતાથી સહન કર્યો ॥૭॥

પ્ર:—કેવી રીતે સહન કર્યો ? તે દ્રષ્ટાંત બતાવીને
કહે છે.

જેમ હાથી સંગ્રામના મોખરે આગળ વધીને શત્રુના
લશ્કરને ભેદીને તેની પાર જાય છે, તે પ્રમાણે ભગવાન
મહાવીર તે લાઠ દેશમાં પરીષદની સેનાને છતીને તેનાથી
પાર ઉતર્યો, તથા તે લાઠ દેશમાં ગામો થોડાં હોવાથી
કોઈવાર કોઈ સ્થળે ગામ વખતે મળતું પણ નહોતું.
(જંગલમાં પણ ચડી રહેતા.)

उवसंकमन्तमपाङ्गिर्न, गामंतिपग्मि अप्यत्तं;

पङ्क्तिनिक्त्वामिच्छु लूसिंसु, एवाओ परं पलेहीत्ति ॥९॥

હયપુવ્વો તત્થ દંડેણ, અદુવા સુટ્ટિણા અદુ કુંત-
ફલેણ;

અદુ લેલુણા કવાલેણ, હંતા હંતા બહવે કંદિંસુ ॥૧૦॥

ઝોયરી લેવા જતાં અથવા મકાનમાં રહેવા જતાં ભગવાન પ્રતિજ્ઞા રહિત હતા, એટલે ગામ પાસે આવેલું હોય, અથવા ગામ ન આવ્યું હોય, તો એમ નહોતા કરતા કે; હું અહીં હમેશાં રહીશ, અથવા અહીં નહીં રહું; તથા ત્યાં અનાર્ય લોકો ભગવાનની પાસે આવીને પ્રથમ મારતા, અને કહેતા કે આ ગામથી દૂર જાઓ. ॥ ૯ ॥ તથા કદી ગામ બહાર રહેતા તો ત્યાં પણ અનાર્ય લોકો આવીને પ્રથમ દંડ (લાકડી) અથવા સુક્ષ્મથી મારતા, અથવા ભાલાની અણીથી માટીના ઢેકાથી અથવા ઘડાના ઠોકરાથી મારી મારીને અનાર્ય લોકો બીજાને બોલતા કે આવો આવો ! તમે જુઓ તો ખરા કે આ કેણુ છે ? એ પ્રમાણે કલકલ કરતા હતા, ॥૧૦॥

મંસાણિ છિન્નપુવ્વાણિ ઉટ્ટંભિયા એગયા કાયં;

પરીસહાઈં લુચિંસુ, અદુવા પંસુણા ઉવકારિંસુ ।૧૧।

ઉચ્ચા લહય નિહિંસુ, અદુવા આસણાઉ સ્વલહંસુ

વોસટ્ટકાયપયણાસી દુક્કસસહે ભગવં અપહિન્ને ॥૧૨॥

કોઈ વખત તો ભગવાન પાસે આવીને તેમના શરીરને આલી રાખીને તેમાંથી માંસ કાપી કાઢતા, તથા બીજા પણ દુઃખ દેનારા પરીપહો આપતા, અથવા ધૂળથી હેરાન કરતા ॥૧૧॥

(૨૭૭)

વળી કોઈ વખત ભગવાનને ઉંચે ઉંચકીને નીચે પટકતા હતા, અથવા ગોઢોહિક ઉત્ક્રુક વીરાસન વિગે-
રેથી ધક્કો મારી પાડી દેતા, આવું દુઃખ થવા છતાં પણ
ભગવાને તો કાચાનો મોહ મુકી દીધેલો હોવાથી પરિસહ
સહન કરવામાં લીન હતા, અને મુશ્કેલીથી સહન થાય,
તેવા પરિસહોના દુઃખને સહેતા, પણ તે દુઃખને દૂર
કરવાની અથવા દવા કરવાની ઇચ્છા ન ધરાવવાથી અપ્ર-
તિશાવાળા હતા.

દુઃખ સહેનારા ભગવાન કેવી રીતે હતા તે દૃષ્ટાંતથી
બતાવે છે.

**સૂરો સંગામસીસે વા સંવુડે તત્થ સે મહાવીરે
પહિસેવમાણે ફરુસાઈં, અચલે ભગવં રીયિત્થા ।૧૩।**

एस विही अणुकंनो, माहणेण मईमया

बहुसो अपडिन्नेण, भगवथा एवं रियंति ॥ १४ ॥

જેમ સંગ્રામના મોખરે શૂરવીર પુરૂષ શત્રુના ઐન્યતા
ભાસા વિગેરેથી ભેદાવા છતાં પણ બખતર પહેરેલું હોવાથી
પાછો હટતો નથી, તેજ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર પણ તે
લાઠ વિગેરે દેશોમાં પરીસહ રૂપ શત્રુઓએ પીડા કરવા
છતાં પણ કંઠેર પરીસહોના દુઃખોને મેરૂ માદક નિષ્કંપ
બનીને ધીરજ વડે સંવૃત અંગવાળા બનીને સહેતા જ્ઞાન

(૨૭૮)

દર્શન ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ માર્ગમાં વિચરે છે. ॥૧૩૥॥ આજ
પ્રમાણે ગયા ઉદ્દેશમાં બતાવ્યા પ્રમાણે બુદ્ધિમાન ભગવાન
મહાવીર કદાચહવિના દુઃખો સહેતા વિચર્યા—

નવમા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

ચોથો ઉદ્દેશો.

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહીને હવે ચોથો કહે છે, તેનો આ
પ્રમાણે સંબંધ છે કે ત્રીજા ઉદ્દેશમાં ભગવાને સહેલા ઉપ-
સર્ગ પરીસહોતું વર્ણન છે, અને આ ઉદ્દેશમાં પણ રોગ
આતંક પીડા આવતાં પણ તેની ચિકિત્સા (ઉપાય) છોડી
દહને ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ બરોબર સહેતા,
અને એકાંત તપ ચરણમાં ઉદ્યમ કરતા, તે બતાવશે. આ
સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે.—

ઓમોચરિયં ચાણ્દ, અપુટ્ટેઽવિ ભગવં રોગેહિં;
પુટ્ટે વા અપુટ્ટે વા, નો સે સાહજ્જઈ તેહચ્છં ॥ ૧ ॥
સંસોહણં ચ વમણં ચ, ગાયઞ્ચમંગણં ચ સિણાણં ચ
સં બાહણં ચ ન સે કપ્પે દંતપક્ખાલણં ચ પરિન્નાણ ॥૨॥

ઉપર બતાવેલા શીતોષ્ણ દંશમશક આકોશ તાડના વિગેરે
પરિસહોમાં થોડું દુઃખ હોવાથી સહેવા શક્ય હતા, પણ
ઉણોઢરી (ઓછું ખાવું) તે શક્ય ન હોતું, પણ ભગવાન

મહાવીર તો વાતાદિ દ્વારના અભાવે રોગમાં સપડાયા ન હોતા છતાં, પણ ઓછું ખાવાને શક્તિવાન થયા, એટલે લોકો તો રોગમાં સપડાયા હોય, ત્યારે તે રોગ દૂર કરવા ઓછું ખાતા હતા, પણ ભગવાન તો તે રોગના અભાવમાં પણ મમત્વ ઓછો કરવા ઓછું ખાતા, અથવા ખાંસી કે દમ વિગેરેના દ્રવ્ય રોગથી ખીડાયા નહોતા, છતાં પણ ભવિષ્યમાં આવવાના ભાવરોગ રૂપ કર્મને દૂર કરવા માટે ઉનોદરી તપ કરતા હતા:

પ્ર०—શું ભગવાનને તેવા ખાંસી દમ વિગેરેના રોગો થતા નહોતા ? કે ભાવ રોગો દૂર કરવાના કારણે ઉણોદરી તપ કર્યો ?

ઉ:—કહે છે ભગવાનને ખાંસી વિગેરે રોગો સ્વભાવથીજ કાયા સાથે થતા હતા, અને નવા તો શસ્ત્રના ઘા વિગેરે લાગવાથી થતા, તે ખતાવે છે. તે ભગવાન મહાવીર કુતરાંના કરડવાથી અથવા ખાંસી શ્વાસ વિગેરેના રોગોથી ખીડાય, છતાં પણ તે ચિકિત્સા (રોગના ઉપાય) ને કરતા નથી, અર્થાત તેઓ રોગની શાંતિ કરવા ઔષધ લેવાની ઇચ્છા કરતા નહોતા. ॥૧॥

તે ખતાવે છે, શરીરનું બરોબર રીતે શોધવું, તે નિઃસોત્ર (નસોતર) સુવર્ણ મુખી વિગેરેથી જુઝામ લેતા નહોતા, તથા મદન ક્ષણ (મીઠળ) વિગેરેથી ઉલટી (વમન)

કરતા નહોતા, તથા સહસ્ર પાક તેલ વિગેરેથી શરીરનું
અભયંગન (ચોળવું) કરતા નહોતા, તથા ઉદ્ધર્તન
() વિગેરેથી સ્નાન કરતા નહોતા. હાથ પગ વિગે-
રેનું સંભાળન (દળાવવું) કરાવતા નહોતા. તથા આખું
શરીર અશુચિ (ગંદકી) થી ભરેલું છે, એમ જાણીને દાતાણ
વિગેરેથી દાંત સાફ કરતા નહોતા.

વિરણ ગામ ધમ્મેહિં, રીયટ્ માહણે અવહુવાઈ
સિસિરાંમિ ણગયા ભગવં, છાયાણ દ્વાહ આસીય ॥૩॥
આયાવટ્ ય ગિમ્હાણં, અચ્છટ્ ઉવકુટુણ અભિત્તાવે
અટુ જાવ હત્થ ત્હેણં, ઓયણં મંથુકુમ્માસેણં ॥૪॥

વળી પાંચે ઈંદ્રિયોના વિષયોમાં શબ્દ વિગેરેથી મોડ ન
પામતાં સંયમ અનુષ્ઠાનમાં તેને દોરે છે, તેથી તેઓ વિરત
છે, તથા માદન (જીવોના રક્ષક) પ્રભુ અળહુ (થોડું)
ખોસનારા છે, (એક વાર ખોલે તેથી અળહુ શબ્દ લીધો છે,
ખાકી તો અવાહી છે એવું ખોસાય) તથા કોઈ વખત
શિશિર રૂતુ (શીયાળા)માં ભગવાન ધર્મ ધ્યાન અથવા
શુકલ ધ્યાનમાં સ્થિર હતા. ॥ ૩ ॥

વળી (છટ્ટી વિભક્તિને સાતમીના અર્થ માં લેતાં) ગ્રીષ્મ
રૂતુમાં ભગવાન (ખુદ્શા મેદાનમાં) આતાપના લેતા તે
ખતાવે છે. ઉત્કુટક આસને ભગવાન સૂર્યના તડકા સંમુખ

એસતા, અને ધર્મના આધારરૂપ દેહને કુળા એવા કોદરા
લાતથી તથા ખોરકટ વિગેરેનો સાથવો, તથા અડદ (જે
ઉત્તર દિશામાં થાય છે) અથવા ગાદેલા વાસી અડદ અથવા
સિદ્ધ માસા વિગેરેથી કાયાનો નિભાવ કરતા. ॥ ૪ ॥

હવે તે કાળ અવધિ (મુદત)ના વિશેષણ વડે બતાવે છે.

एयाणि तिल्लि पडिसेवे, अट्टमासे अ जावयं भगवं;
अपिइत्थ एगया भगवं अट्टमासं अट्टुवा मासंपि।१।
अवि साहिण हुवे मासे छप्पि मासे अट्टुवा विह-
रित्था;

રાઓવરાયં અપડિસેવે અત્તગિલાયમેગયામુંજે।૧।

કહાય કોઈને એવી શાંકા થાય કે પ્રથમ બતાવેલા
લાત મંથુ તથા અડદ સાથે મેળવી ખાતા હશે, તેથી તે
દૂર કરવા કહે છે, કે તે ત્રણે જો સાથે મળે તો સાથે લેઈ
ખાતાં, અને ત્રણેમાંથી કોઈ જુદું જુદું મળે તો તેમ લેતા
અથવા એકડું મળે તો તેમ લેતા, અર્થાત ત્રણમાંથી જે
મળે તે લેઈ નિર્વાહ કરતા.

પ્ર:—આ કેટલી મુદત સુધી આમ કરતા, તે કહે છે
(શીયાળા ઉનાળાની આઠ માસની રૂતુને રૂતુબદ્ધ કાળ કહે
છે. તે) આઠે માસ સુધી લગવાને તેવા કુળા ભોજનથી
નિર્વાહ કર્યો તથા તેજ પ્રમાણે પાણી પણ અડધો માસ
કે એક માસ લગવાને તેવું (સાદું) બીધું. ॥પા॥

(૨૮૨)

તથા બે માસથી અધિક અથવા છ માસથી પણ વધારે ભગવાને પાણી પણ પીધા વિના રાત દિવસ નિર્વાહ કરી લીધો, હું પાણી 'પીશ' તેવી ઇચ્છા (પ્રતિજ્ઞા) પણ ન કરી, તથા કોઈવાર વાશી (ખવાય તેવું) મળ્યું હોય તો કોઈવાર ખાઈ પણ લેતા. ॥૬॥

**ઋદ્ધેણ એગયા મુંજે, અદુવા અદ્દમેણ દસમેણ,
દુવાલસમેણ એગયા મુંજે, પેહમાણે સમાઈં અપઢિ-
ન્ને ॥ ૭ ॥**

**ળજ્ઞા ણં સે મહાવીરે નોઽવિય પાવગં સયમકાસી,
અન્ને હિંવાણ કારિત્થા, કીરંતંપિ નાણુ જાણિત્થા ।૮।**

વળી કોઈ વખત છૂનો તપ કરી પારણું કરે છે, એટલે પ્રથમના દિવસે એક વખત ખાય, ત્યારપછી બે દિવસ ઉપવાસ કરે, અને ચોથે દિવસે પાછું એકવાર ખાય, એટલે પ્રથમનો એક વચસા ચાર અને ચોથા દિવસનો એક ટંક મળી છ વખત ન ખાવાથી છઠ ભક્ત થાય છે,

એ પ્રમાણે બે બે ટંક એકેક દિવસના વધારતાં આઠ ભક્ત ત્યાગવાથી અડમ અને તેવી રીતે દશમ તથા બાર ભક્ત પચ્ચખાણુ . કર્યું. એટલે વચમાં પાંચ ઉપવાસ કરે અને પ્રથમના દિવસે તથા સાતમા દિવસે એક વાર ખાય. આ બધો તપ પોતે શરીરમાં સમાધિ રાખીને કરતા પણ

મન મેલું કરતા નહોતા, તથા નિયાલું (પ્રતિજ્ઞા) કરતા નહોતા, ॥ ૭ ॥ તથા હેય ઉપાદેય વસ્તુ તત્વને મહાવીરે જાણીને તે મહાવીર પ્રભુએ કર્મની પ્રેરણા કરવામાં વીર જાનીને પાપ કર્મ પોતે જાતે ન કર્યું, ન જીજ્ઞાસા કરાવ્યું, અને અન્ય પાપ કરનારને પોતે પ્રશંસ્યા નહીં, ॥૮॥

**ગામં પવિસે નગરં વા ઘાસમેસે કઢં પરાઢુણ
સુવિસુઢમેસિયા મગવં, આયતજોગયાણ સેવિ-
ત્યા ॥ ૯ ॥**

**અદુ વાયસા દિગિંચ્છત્તા જે અન્ને રસેસિણો સત્તાઃ
ઘાસેસણાણ ચિંદ્વંતિ, સયયં નિવહણય પેહાણ ॥૧૦॥**

ભગવાન મહાવીર ગામ અથવા નગરમાં પેસીને ગોચરી શોધતા, પણ તે પર માટે બનાવેલું એટલે ઉદ્ગમ દોષ રહિત હોય તે લેતા, તથા સુવિશુદ્ધ એટલે ઉત્પાદ દોષ રહિત લેતા, આ પ્રમાણે એષણા (ગોચરી) ના દોષ ત્યાગીને ભગવાન આયત તે સંયમ અને મન જયન કાચાના યોગ (વ્યાપાર) વાળા જાનીને જ્ઞાન ચતુષ્ઠય વડે ત્રણે શુભિ પાળતા, આયત યોગવાળો ભાવ (તે આયત યોગતા) છે, તે વડે શુદ્ધ આહાર લાવી ગોચરી કરતાં પાંચ દોષ થાય, તે ટાળીને ગોચરી કરતા (અહીંયાં પણ ૪૨ દોષ ગોચરી લેતાં અને 'પ' ગોચરી કરતાં એમ ૪૭ દોષ ટાળવાનું જાણવું.) ॥૯॥

હવે લગવાન જ્યારે ગોચરી નીકળતા, ત્યારે માર્ગમાં
મૂળથી પીડાયેલા કાગડા તથા બીજાં રત્ન (પાણી) ની
ઇચ્છાવાળાં કપોત ખળુતર વિગેરે સત્વો (પ્રાણીઓ) તથા
ખાવાનું શોધવા માટે જે પ્રાણીઓ રસ્તામાં બેઠેલાં હોય,
તેમને જમીન ઉપર બરોબર બેઠેને તેમને ખાવા પીવામાં
અડચણ ન પડે તેવી રીતે હમેશાં પાતે ધીરે ધીરે ગોચરીને
માટે ચાલે છે. ॥૧૦॥

अदुवा माहणं च समणं वा, गाम पिण्डोलगं च
अतिहिंवा;

सोवागमृसियारिंवा कुक्कुरं वावि विट्ठियं पुरओ

॥ ११ ॥

वित्तिच्छेयं वज्रन्तो तेसिमप्पत्तियं परिहरन्तो;
मदं परक्कमे भगवं अहिंसमाणो घासमेसित्था । १२ ।

અથવા પ્રાણીને લાભ માટે ઉભેલો જાણીને તથા
મોઢા મતના સાધુ આજીવિક (ગોશાળાના મતના) સાધુ તથા
પરિવ્રાટ તાપસ અથવા પારસનાથના અનુયાયી જૈન સાધુ-
માંથી કોઈપણ હોય, અથવા ગામના લીખારીઓ જે હોજરી
ભરવા માટે ભટકતા હોય, અથવા કોઈ અતિથિ (પરોણા)
મુસાફર હોય, તથા ચાંગળ કે બીલાડી કૃત્તર કે કોઈપણ
પ્રાણી મોઢા આગળ ઉભેલું હોય તો ॥૧૦॥

તેમની વૃત્તિને છેદવા વિના અને મનમાંથી દુધ્યાંત કાઢીને તેમને જરા પણ ત્રાસ આપ્યા વિના ભગવાન મંદ મંદ ચાલે છે, તથા પર એવા કુંથુવા વિગેરે નાના જંતુ-ઓને દુઃખ દીધા વિના પોતે ગોચરીમાં ફરે છે. ॥૧૨॥

અવિ સૂદ્યં વા સુક્કં વા સીયં પિંડં પુરાણકુમ્માસં ।
અદુ ઘુક્કમં પુલાગં વા લજ્ઞે પિંડે અલજ્ઞે દવિણ ॥૧૩॥
અવિ જ્ઞાઈ સે મહાવીરે આમણત્યે અકુક્કુણ જ્ઞાણં
ઉઠ્ઠં અહેતિરિયં ચ પેહમાણે સમાહિમપહિન્ને ॥૧૪॥

દહીં વિગેરેથી ભોજન લીંતવેલું હોય, તેમજ વાલક ઘણા વિગેરે સુકું હોય, અથવા ઠંડુ હોય અથવા ઘણા દિવસના રાધેલા બુના કુદમાપ () હોય અથવા બુક્કસ તે બુનું ધાન્ય કે ભાત વિગેરે હોય, અથવા બુનો ત્રાથવો બોરકુટ વિગેરે હોય, અથવા ઘણા દિવસનું ભરેલું ગોરસ અને ઘઉંના મંડક (ઢેબરાં) હોય, તથા જવના નિખાવ () વિગેરે પુલાક હોય, એ પ્રમાણે ઠંડા ઉનો સારો માઠો રસિક અરસિક ગમે તેવો પિંડ મળે તો પણ રાગદ્રેષ છોડીને વાપરતા દ્રવિક (સંયમવાળા) ભગવાન વિચરે છે. એટલે જો પુરી અથવા સારી ગોચરી મળી હોય તો અહંકારી થતા નથી, તથા ન મળતાં ઓછી મળતાં ખરાબ મળતાં પોતે પોતાની કે આપનાર ગૃહસ્થની નિંદા કરતા

નથી, ॥ ૧૩ ॥ પણ તેવો આહાર મળતાં ખાઈને અને ન મળતાં ભૂખ્યા રહીને પણ સાફ ધ્યાન મહાવીર પ્રભુ કરે છે, કેવી અવસ્થામાં રહીને ધ્યાન કરે છે, તે જતાવે છે.

ઉત્કૃષ્ટ ગોદોહિક વીરાસન વિગેરે આસન ધારીને મુખ વિગેરેની ચાંચળ ચેષ્ટાને છોડીને ધર્મ ધ્યાન કે શુકલ ધ્યાન ધ્યાયે છે.

પ્ર:—ત્યાં શું ધ્યેયને ભગવાન ધારે છે ? તે કહે છે. ઉંચે, નીચે તથા તીરચ્છા લોકમાં જે પરમાણુ તથા જીવ વિગેરે વિદ્યમાન છે, તેને દ્રવ્ય પર્યાય નિત્ય અનિત્ય વિગેરે રૂપપણે ધ્યાયે છે, તથા અંતઃકરણની પવિત્ર સમાધિને દેખતા પ્રતિજ્ઞા રહિત જનીને ધ્યાન કરે છે. ॥૧૪॥
અકસાઈ વિગયગેહી ય સદસ્વેસુ અમુચ્છિંઈ સ્નાઈ
છઝમત્યોઽવિ પરક્કમમાણો, ન પમાયં સહંપિ
કુવિત્યા ॥ ૧૫ ॥

સયમેવ અભિસમાગમ્મ, આયતજોગમાયસોહીઈ
અભિનિવ્વુડે અમાહલ્લે, આવકહં ભગવં સમિયાસી
॥ ૧૬ ॥

एसविहि अणुक्कंनो, माहणेण मईमया;
बहुसो अपडिन्नेण, भगवया एवं रियंति ॥ १७ ॥

તિથેમિ ૧-૪ બ્રહ્મચર્યશ્રુતસ્કંધે નવમાધ્યયને
- ચતુર્થ ઉદ્દેશક:

કપાય રહિત (કોધ વિગેરેથી ભાંપણુ વિગેરે અડાવ્યા વિના) તથા ગૃહ પણું દુર કરીને તથા શબ્દ વિગેરેમાં મૂઝાઈ શબ્દા વિના ધ્યાન કરે છે, મનને અતુક્ષ્ણમાં રાખી તેમ પ્રતિક્ષ્ણમાં દ્વેષ નથી, તથા જ્ઞાન આવરણુ દર્શનાવરણુ મોહનીય અંતરાય એ ચાર કર્મ વિદ્યમાન હોવાથી છદ્મસ્થ હતા, તે પણુ તેમણે વિવિધ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમ બતાવીને કપાય વિગેરે પ્રમાદને એકવાર પણુ ન કર્યો, ૥૧૫૥ તથા પોતે પોતાના આત્માથી તત્ત્વને જાણીને સંસાર સ્વભાવ જાણનારા ભગવાન સ્વયં બુદ્ધ બની તીર્થ પ્રવર્તન કરવા ઉદ્યમ કર્યો. કહ્યું છે કે.

**આદિત્થાદિર્વિબુધવિસરઃ સારમસ્યાં ત્રિલોકયા,
માસ્કન્દન્તં પદમનુપમં યચ્છિવં ત્વામુવાચ;**

**તીર્થ નાથો લઘુભવમચ્છેદિ તૂર્ણ વિધત્સ્વે,
ત્યેતદ્વાક્યં ત્વદધિગતયે નો કિનુ સ્યાન્નિયોગઃ ॥૧॥**

આદિત્ય વિગેરે વિબુધોનો સમૂહ (નવ લોકાંકિત દેવો) છે, તેમણે તમને કહ્યું કે હે નાથ ! આ ત્રણ લોકમાં સાર રૂપ અનુપમ જે શીઘ્ર ભવોના ભય છેદનાર અને શિવપદ આપનાર તીર્થ (જૈન શાસન) છે. તેમને શીઘ્ર સ્થાપન કરો ! આ પ્રમાણે આવું વાક્ય તમારી સ્મૃતિ માટે કાને ન પડ્યું હોત, તો આ નિમ્નેજ કેવી રીતે થાત ! તથા

તીર્થ પ્રવર્તન માટે કેવી રીતે ભગવાને ઉદ્યમ કર્યો તે બતાવે છે.

આત્મ શુદ્ધિ વડે એટલે પોતાનાં કર્મનો ક્ષય ઉપશમ તથા ક્ષય કરવા વડે સુપ્રણિ હિત મન વચન કાયાના યોગે જે આયત યોગ છે, તેમને નિર્મળ કરી તથા વિષય કષાયો વિગેરેને ઉપશમ વિગેરેથી દૂર કરવાથી ઠંડી ગુણ પ્રાપ્ત કરેલા (શાંત) ભગવાન છે. તથા માયા રહિત તેજ પ્રમાણે કોષ માન લોભ રહિત બની જીવતાં સુધી પાંચ સમિતિએ સમિત (ઉપયોગ રત્ની વર્તન કરનારા) તથા ત્રણ ગુણથી ગુપ્ત બનીને રહ્યા હતા. ૥૧૬॥

ઉદ્દેશો સમાપ્ત કરવા કહે છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિએ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી જેઓ ચાર જ્ઞાન યુક્ત છે, તેમણે અનેક પ્રકારે નિયાણું કર્યા વિના આચર્યો, કારણ કે તે પ્રમાણે બીજો સુમુક્ત પણ ભગવાનના દાબલાથી મોક્ષ આપનાર માર્ગ વડે આત્મ હિતને આચરે તો વિચરે, આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે, તે હું કહું છું. જે વીર પ્રભુના ચરણની સેવા કરતાં મેં સાંભળ્યું છે.

આ પ્રમાણે સૂત્રાનુગમ તથા સૂત્રાલાપક નિષ્પન્ન નિશ્લેષ સૂત્ર સ્પર્શક નિર્ચુક્રિત સહિત વર્ણવ્યો છે. હવે નયોનું વર્ણન કરે છે.

નૈગમ સંચક વ્યવહાર કમુસૂત્ર શબ્દ સમલિરૂઢ

(૨૮૯)

એવંબૂત એ પ્રમાણે સામાન્યથી ૭ નય છે. તે સંમતિ તર્ક વિગેરેમાં લક્ષણથી અને વિધાનથી વિસ્તારથી કહ્યા છે, માટે અહીંયા તેજ નયોને જ્ઞાન ક્રિયા એ બંને નયોમાં સમાવીને સમાસથી કહીએ છીએ.

આ આચારાંગ સૂત્રના અધિકારમાં જ્ઞાન ક્રિયા એમ બે નયોનો સમાવેશ થાય છે, તેથી તથા તે જ્ઞાન ક્રિયાને આધીન ભોક્ષ હોવાથી, અને ભોક્ષ માટે શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ છે, એમ જાણવું, અને અહીંઆ જ્ઞાન તથા ક્રિયા પરસ્પર સંબંધ રાખીનેજ વિવક્ષિત કાર્ય સિદ્ધિમાં સમર્થ છે, પણ એકલું જ્ઞાન કે એકલી ક્રિયા સમર્થ નથી, માટે અહીં તે બે જ્ઞાન ક્રિયા નયને સમજાવીએ છીએ.

જ્ઞાન નયવાળાનો અભિપ્રાય.

જ્ઞાન પ્રધાન છે, પણ ક્રિયા નહીં, કારણકે સમસ્ત (બધા) હેય પદાર્થને ત્યાગવા, ઉપાદેયને સ્વીકારવા, એ પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનને આધીન છે. તેજ બતાવે છે, કે સારી રીતે નિશ્ચય કરેલા સમ્યગ્ જ્ઞાનથી પ્રવૃત્તિ કરનારો અર્થ ક્રિયાનો અર્થી પોતાનું કાર્ય બગાડતો નથી. કહ્યું છે કે.—

ચિજ્જિતિઃ ફલદા પુંસાં, ન ક્રિયા ફલદામતા ।

મિથ્યા જ્ઞાનાત્ પ્રવર્ત્તસ્ય ફલાસંવાદદર્શનાત્ ॥૧॥

પુરૂષોને જે જ્ઞાન છે, તે ફળ દેનારું છે, પણ ક્રિયા ફળદાયી નથી, કારણ કે મિથ્યા જ્ઞાનવાળો ક્રિયા કરવા બધા તો તેનું અયોગ્ય ફળ સાક્ષાત્ દેખાય છે, અને સમ્યગ્

પ્રકારે જ્ઞાનથીજ પાર પહોંચાય છે, તથા વિષય વ્યવસ્થિતિનું સમાધાન જ્ઞાન પૂર્વક થાય છે, તથા બધા દુઃખોનો નાશ જ્ઞાનથીજ થાય છે, અને જ્ઞાનનુંજ અન્વયવ્યતિરેકપણું છે. એટલે જ્ઞાન હોય તો કૃળની સિદ્ધિ અને જ્ઞાન ન હોય તો કૃળની અસિદ્ધિ છે; માટે દરેક રીતે જ્ઞાનનું પ્રધાનપણું છે, તે ખતાવે છે. જ્ઞાનના અભાવે અનર્થ દૂર કરવા માટે તૈયારી કરે તો પણ કરવા જતાં અજ્ઞાનતાથી પતંગીયા માફક અનર્થમાં ઝીપલાઈ જાય છે, અને જ્ઞાનના સદ્ભાવે બધા અર્થોનું અને અનર્થના સંશયોને વિચારીને યથા શક્તિ વિધ્નોને દૂર કરે છે, તેમજ આગમ પણ કહે છે, “ પદમં નાણું તયો દયા ” સૂત્ર છે. આ બધું ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન આશ્રયી કહ્યું, અને ક્ષાયિકને આશ્રયી પણ તેજ પ્રધાન છે, કારણ કે નમેલા સુર અસુર દેવતાના મુકુટોના સમુદાયોની ત્રિદિકામાં જેમના ચરણ યુગલની પીઠ છે, તથા ભવ સમુદ્રના તટે પહોંચ્યા છે.

તથા હીક્ષા લીધી છે, ત્રણ દૈાકના બંધુ છે, તપ ચારિત્ર સારી રીતે આદરવા છતાં પણ જ્યાં સુધી જીવ અજીવ વિગેરે બધા પદાર્થોનું પરિચ્છેદ કરનાર ઘન ઘાતિ કર્મ સમૂહ ક્ષય થવારૂપ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તે ભગવાનને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થતી નથી, માટે જ્ઞાનજ યુક્તિએ યુક્ત આ લોક પરલોક કૃળની ઇચ્છિત પ્રાપ્તિ કરનાર સિદ્ધ થાય છે,

ક્રિયા વાદીનો નય (અભિપ્રાય.)

ક્રિયાજ્ઞ આલોક પરલોકનું ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિનું કારણ છે. કારણ કે તે યુક્તિએ યુક્ત છે. જે તેમ ન હોય તો જ્ઞાન વડે દેખવા છતાં પણ અર્થ ક્રિયાના સમર્થન અર્થમાં પ્રમાતા પ્રેક્ષા પૂર્વકારી છતાં પણ જે છોડવા લેવા રૂપ પ્રવૃત્તિ ક્રિયા ન કરે તો તેનું જ્ઞાન પણ નિષ્ફળ બન્ય છે. કારણ કે તે જ્ઞાનનું અર્થપણું ક્રિયા સાથે છે, કારણ કે જેની જે અર્થ માટે પ્રવૃત્તિ હોય, તેનું તેમાં પ્રધાનપણું છે, અને તે સિવાયનું અપ્રધાન (ગૌણ) છે, એ ન્યાય છે. સંવિદ વડે વિષય વ્યવસ્થાનનું પણ અર્થ ક્રિયાપણાથી અર્થપણું ક્રિયાનું પ્રધાનપણું બતાવે છે, અન્વય વ્યતિરેકો પણ ક્રિયામાં સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે સમ્યક્ ચિકિત્સાની વિધિ બાણનારો યથાર્થ ઔષધની પ્રાપ્તિ કરે, તોપણ ઉપ-યોગ ક્રિયા રહિત હોય તો તે વૈદ રોગને દૂર કરી શકતો નથી. તેજ કહ્યું છે. કે—

શાસ્ત્રાણ્ય ધીત્યાપિ ભવંતિ મૂર્ખા;

યસ્તુ ક્રિયાવાન્ પુરુષઃ સ વિદ્વાન્

સંચિન્ત્ય તામૌષધમાતુરં હિ

ર્કિ જ્ઞાન માત્રેણ કરોત્યરોગમ્ ॥૧॥

શાસ્ત્રોને લણીને પણ કેટલાક ક્રિયા ન કરનારા મૂર્ખા હોય છે, પણ જે થોડું લણેલો હોય પણ ક્રિયા કરનારો

હોય તે વિદ્વાન છે. કારણ કે ઔષધ ચિંતવો, પણ તે ચિંતવેલું ઔષધ વિના ક્રિયા કરે શું રોગીને નિરોગી બનાવી શકશે કે ? વળી—

**ક્રિયૈવ ફલદા પુંસાં, ન જ્ઞાનં ફલદં મતં;
યતઃ સ્ત્રી ભક્ષ્ય ભોગજ્ઞો, ન જ્ઞાનાત્ સુખિતો ભવેત્**
॥૧॥

પુરુષોને ક્રિયાજ ફલદાયી છે. પણ જ્ઞાન ફલદાયી નથી કારણ કે સ્ત્રી ખાવાના પદાર્થ તથા ભોગવવાની વસ્તુઓનો જાણનાર એકલા જ્ઞાનથી સુખીઓ થતો નથી ! પણ તે ક્રિયાથી યુક્ત હોય તે માણસ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અર્થ મેળવનારો થાય છે.

જો પૂછતા હો કે કેવી રીતે ! તો કહું છું કે “નિશ્ચયથી દેખેલામાં ન ઉત્પન્ન થયેલું નથી,” અને જ્યાં સકલ (બધા) લોકમાં પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ અર્થ હોય ત્યાં બીજું પ્રમાણ માગી શકાય નહીં ! તથા ‘પરલોકનું’ સુખ વાંચતા હોય, તેમણે પણ તપ ચારિત્રની ક્રિયાજ કરવી, જિનેશ્વરનું વચન પણ તેજ કહે છે.

**ચેદ્વ્ય કુલ ગણ સંઘે, આચરિયાણં ચ પવણય સુણ્ય
સવ્વેસુઞ્ઞવિ તેણ કયં, તવ સંજમ મુજ્જમન્તેણં ॥૧॥**

એત્ય કુળ ગણ સંઘ આશ્ચર્ય પ્રવચન શ્રુત, એ બધામાં પણ તેણે તપ અને સંયમમાં ઉદ્યમ કરવાથી કયું જાણવું, માટે આ ક્રિયાજ સ્વીકારવી, કારણ કે તીર્થ કર વિગેરેએ પણ ક્રિયા રહિત જ્ઞાનને પણ અદ્ર્ઞ કહ્યું, વળી કહ્યું છે કે—

સુઘટ્ટંપિ સુઅમ ધીતં, કિં કાહિ ચરણ વિપ્પ ણ
(મુક્કેસ્સ ?

અંધસ્સ જહ પલિત્તા, દીવ સત્ત સહસ્સ કોઢિવિ ॥૧॥

બ્રહ્માએ સિદ્ધાંત લખ્યો હોય, પણ જો ચારિત્ર સંહિત હોય તો તે શું કરી શકે ? જેમકે ઘરમાં લાખો કરોડો દીવા કર્યા હોય તો પણ અંધો કેવી રીતે કાર્ય સિદ્ધ કરી શકે ? , અર્થાત દેખવાની ક્રિયામાં વિક્ષલ હોવાથી તેને દીવા નકામા છે. વળી ક્ષાયોપશમિક્ષ જ્ઞાનથી ક્રિયા પ્રધાન છે, એમ નહિ, પણ ક્ષાયિક જ્ઞાનથી પણ ક્રિયા પ્રધાન છે, જેમકે જીવ અજીવ વિગેરે સંપૂર્ણ વસ્તુ પરિચ્છેદક કેવળ-જ્ઞાન વિદ્યમાન હોય, પણ ત્યાં સુધી ક્રિયા સમાપ્ત કરનાર અયોગી ગુણસ્થાનનું ધ્યાનરૂપ ક્રિયાપણું ન ફરસે, ત્યાં ત્યાં સુધી લવ ધારણીય કર્મનો ઉચ્છેદ થાય નહીં, અને તેનો ઉચ્છેદ ન થવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ પણ ન થાય, માટે જ્ઞાન પ્રધાન નથી, પણ ચરણની ક્રિયામાં આલોક અને પરલોકના ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ છે, માટે તે ક્રિયાજ પ્રધાન ફળને અનુભવે છે.

આ પ્રમાણે જ્ઞાન વિના સમ્યક્ ક્રિયાનો અભાવ છે. અને તે ક્રિયાના અભાવથી અર્થ સિદ્ધિ માટે જ્ઞાનનું વૈકલ્પ્ય છે, આ પ્રમાણે બંને નયવાળે પોતાના નયની સિદ્ધિ કરી તેથી સામાન્ય બુદ્ધિવાળો શિષ્ય વ્યાકુલ મતિવાળો બનીને ગુરૂને પૂછે છે કે આમાં સત્ય તત્વ શું છે ?

(૨૯૪)

આચાર્યનો ઉત્તર—હો દેવોને પ્રિય ભાઈ ! અમે તો કહ્યું છેજ ! પણ તું ભૂલી ગયો ! કારણ કે જ્ઞાન તથા ક્રિયાના અભિપ્રાયો બંને એક બીજાને આધારેજ બધા કર્મ કંઠના ઉચ્છેદ રૂપ મોક્ષનાં કારણો છે તેનું દર્શાવે.

આખું નગર જ્યારે બળ્યું, ત્યારે અંદર રહેલા આંધળો ખાંગળો બંને મળી જવાથી સુખેથી બહાર નીકળ્યા, તેજ કહ્યું છે.

સંજોય સિદ્ધીં ફલં વદન્તીતિ. કારણકે એક પૈડાથી રથ ચાલતો નથી, બંનેનો સંયોગ થતાં કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, પણ સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિમાં તો વિવક્ષિત કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, એ પ્રસિદ્ધજ છે. વળી ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન હજીયું છે, આગમમાં પણ સર્વ નયોના ઉપસંહારના દ્વાર વડે આજ વિષય કહ્યો છે, જેમકે—

સન્નેસિંપિ ણયાણં બહુ વિહ વસવયં ણિસામેત્તા

તં સન્વણય વિસુદ્ધં જં ચરણ ગુણદ્વિઓ સાહુ ॥૧॥

બધા નયોનું ઘણું પ્રકારનું વક્તવ્ય સાંભળીને બધા નયથી વિશુદ્ધ મંતવ્યને ચરણ ગુણમાં સ્થિત સાધુ હોય તે માને, તેથી આ આચાર્યાંગ સૂત્ર જ્ઞાન ક્રિયા રૂપ છે, તેને જાણેલા સમ્યક્ માર્ગવાળા સાધુઓ જેમણે કુશ્રુત નદી કપાય માછલાંના કુળથી આકૃળ મનેલ તથા પ્રિયનો વિયોગ અપ્રિયનો સંયોગ વિગેરે અનેક દુઃખથી મળેલ મહા આવર્તવાળું મિથ્યાત્વ પવનની પ્રેરણાની ઉપસ્થાપિત ભય શોક હાસ્ય રતિ અરતિ વિગેરે તરંગવાળું વિશ્રસા ધેલાથી ચિત થયેલું સંકટો વ્યાધિ મગરના સમૂહના રહેવાસ

વાળું મહા ગંભીર ભય આપનાર ત્રાસ ઉત્પાદક મહા સંસાર અર્ણવ (સમુદ્ર) ને સાક્ષાત્ દેખેલો છે, તેવા સાધુઓ ને સંસાર સમુદ્રથી પાર જવા ઇચ્છતા હોય તેમને આ આચારાંગ સૂત્રમાં બતાવેલું જ્ઞાન તથા ક્રિયા અવ્યાહત (નિર્વિઘ્ન) યાન પાત્ર (વહાણ) છે, એટલા માટે મુમુક્ષુએ આત્યંતિક એકાંતિક અનાબાધ શાશ્વત અનંત અજર અમર અક્ષય અવ્યાબાધ તથા સમસ્ત રાગદ્વેષ વિગેરે દ્વંદ્વ રહિત સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન વ્રત ચરણ ક્રિયા કલાપથી યુક્ત પરમાર્થ શ્રેષ્ઠ કાર્ય જે સર્વોત્તમ મોક્ષ સ્થાન છે, તેની ઇચ્છાવાળા બનીને તે આચારાંગ સૂત્રનો આધાર લેવો, તેજ બ્રહ્મચર્ય નામના શ્રુત સ્કંધની નિવૃત્તિ કુલવાળા શ્રી શીલ આચાર્યે “ તત્ત્વાદીત્યા ” નામની બહુરિ સાધુના સહાયથી આ ટીકા સમાપ્ત કરી છે, (શ્લોક અંથમાન ૯૭૬) છે.

**દ્રાસપત્યધિકેષુ હિ શતેષુ સપ્ત સુગતેષુ ગુપ્તાનાં
સંવત્સરેષુ માસિ ચ માદ્રપદે શુક્લ પંચમ્યામ્ ॥૧॥**

૭૭૨ વર્ષ ગુપ્ત વંશવાળા રાજાઓના સંવત્સરનાં ગયે થકે ભાદરવા મહિનાની શુક્લ પંચમીએ.

**શીલા ચાર્યેણ કૃતા ગમ્ભૂતાયાં સ્થિતેન ટીકૈષા
સમ્ય ગુપ ગુજ્ય શોધ્યં, માત્સર્ય વિના કૃતૈ રાર્યેઃ ૨।**

શીલાચાર્યે ગંભૂતા (ગાંભુ)માં રહીને આ ટીકા બનાવી છે, તેને માત્સર્ય (અદેખાઈ) કર્યા વિના ઉત્તમ સાધુઓએ શોધવી.

કૃત્વાઽચારસ્ય મયા ટીકાં યત્કિમપિ સંચિતં પુણ્યં
તેનાપ્નુયાઙ્ગદિદં નિવૃત્તિમતુલાં સદાચારમ્ ॥૩॥

અને મેં આ આચારાંગની ટીકા બનાવીને તેથી જે કંઈ
પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેનાથી આ જગત્ના જીવો
અતુલ મોક્ષ તથા સદાચાર પ્રાપ્ત કરે.

વ્રર્ણઃ પદમથ વાક્યં પદ્યાદિ ચ યન્મયા પરિત્યક્તમ્
તચ્છોધનીય મત્ર ચવ્યામોહઃ કસ્યનો ભવતિ ॥૪॥

વર્ણ (અક્ષર) પદ વાક્ય પદ્ય વિગેરે જે મારાથી
પૂર્વની ટીકા કે સૂત્રમાંથી છુટી ગયું હોય; તો તે વિદ્વાને
સુધારી લેવું. કારણ કે વ્યામોહ (ભૂલ) કાની નથી થતી ?

તત્વાદિત્યા જેનું ખીબું નામ છે એવી આ આચારાંગ
સૂત્રની વૃત્તિ પ્રહસ્યર્થ શ્રુત સ્કંધની છે તે સમાપ્ત થઈ.

આ પ્રમાણે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ રચેલ નિર્યુક્તિ
સહિત આચારાંગ સૂત્ર પ્રથમ સ્કંધની શ્રી વાહરિ ગણિએ
કરેલ સહાયથી શ્રી શીલાંક આચાર્યે તત્વાદિત્યા એવા
ખીબા નામવાળી રચેલી આવૃત્તિ સંપૂર્ણ થઈ.

આર્દજન (અડાજણ) ગ્રામ સ્થિતૌ

મયા કૃતં ભાષાંતરં પૂર્ણં

પુણ્યૈર્થત્ પઠનોયં

આચારાંગ પ્રથમ સ્કંધે

વિહાય મોહં પઠચિત્ સુબંધો ।

સૌખ્યં તુ યે નાત્ર પરત્ર પૂર્ણં

નાન્યાત્સુખં વિશ્વભરે પિ ક્ષિંચિત્

માણિક્ય ચિત્તેસુ દિનિશ્ચિતં તત્ ॥

